

DEMOKRATİK HUKUK DEVLETİNİ *Yeniden Düşünmek*

S E M P O Z Y U M U - 4

YAYINA HAZIRLAYAN
Av. Ahmet AKCAN



T.C. GÜVENLİK VE İSTİKLAL BAKANLIĞI
**SIVİL TOPLUMLA
İLİŞKİLER**
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Taraftan desteklenmektedir.

DEMOKRATİK HUKUK DEVLETİNİ Yeniden Düşünmek

S E M P O Z Y U M U - 4

Yayına Hazırlayan

Av. Ahmet AKCAN

Editör

Arş. Gör. Ömer TEMEL

Tasarım

Utku AYDIN

Yayın



LALE YAYINCILIK

Baskı

Kültür Sanat Basımevi

Sertifika No: 44153

ISBN

978-605-81378-6-8

Tarih

Kasım 2020 / İstanbul

DEMOKRATİK HUKUK DEVLETİNİ Yeniden Düşünmek

S E M P O Z Y U M U - 4

Sempozyum Düzenleme Kurulu

Süleyman Soylu - İçişleri Bakanı
Prof. Dr. Yavuz Atar - Anayasa Hukukçuları Derneği Başkanı
Prof. Dr. Mahmut Ak - İstanbul Üniversitesi Rektörü
Av. Necati Ceylan - UHUB Genel Sekreteri

Genel Koordinatör

Av. Ahmet Akcan

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Faruk Bilir
Prof. Dr. Haluk Alkan
Prof. Dr. Ahmet Hamdi Topal
Prof. Dr. Yusuf Adıgüzel
Prof. Dr. Muharrem Kılıç
Doç. Dr. Köksal Büyük
Dr. Levent Korkut
Dr. Murat Yılmaz
Av. Reşat Petek
Av. Ömer Faruk Kalaycı
Dr. Abdullah İslamoğlu

Yürütme Kurulu

Dr. Murat Yılmaz
Dr. Levent Korkut
Av. Ahmet Akcan
Arş. Gör. Ömer Temel

DEMOKRATİK HUKUK DEVLETİNİ Yeniden Düşünmek

SEMPOZYUMU - 4

Proje Koordinasyon

Mehmet Şafi Özalp

Mahmut Öncel

Pelin Avcı

Eda Selimoğlu

Ayşe Kargın

Aysun Cihangir

Emine Güldür

Fotoğraf

Ahmet Dur

Organizasyon



LALE ORGANİZASYON

GİRİŞ

12 **Av. Ahmet Akcan** - Türkiye Hukuk Platformu Genel Sekreteri

17 AÇILIŞ KONUŞMALARI

18 **Av. Necati Ceylan** - UHUB Genel Sekreteri

22 **Prof. Dr. Mahmut Ak** - İstanbul Üniversitesi Rektörü

26 **Dr. Ali Huseynli** - Azerbaycan Milli Meclis Başkan Yardımcısı

30 **Süleyman Soylu** - T.C. İçişleri Bakanı

41 1.GÜN | 1.OTURUM

DEMOKRATİK HUKUK DEVLETİ

42 DİJİTAL ÇAĞDA DEMOKRASİNİN VE SİYASAL KATILIMIN YENİ YÜZLERİ

Prof. Dr. Hamit Emrah Beriş - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi

56 DEMOKRASİLERDE ÖZGÜRLÜK-GÜVENLİK DENGESİ

Prof. Dr. Kudret Külbül - Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi

68 YARGI KARARLARINDA DEMOKRATİK TOPLUM DÜZENİ

Dr. Levent Korkut - İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

74 TÜRKİYE'DE DEMOKRASİNİN SERÜVENİ

Prof. Dr. Tanel Demirel - Çankaya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi

83 1.GÜN | 2.OTURUM

SİYASİ KÜLTÜR DEMOKRASİ İLİŞKİSİ: ANTI DEMOKRATİK YÖNTEMLERİ DIŞLAMAK

84 MUHALEFET VE DİYALOG KÜLTÜRÜ

Prof. Dr. Birol Akgün - Türkiye Maarif Vakfı Başkanı

92 MEDYA, SOSYAL MEDYANIN DEMOKRASİ BAĞLAMINDA İMKANLARI VE SORUNLARI

Yusuf Özhan - TRT Uluslararası Dijital Haber Koordinatörü

100 SİVİL TOPLUM-DEMOKRASİ İLİŞKİSİ

Prof. Dr. Ömer Çaha - Sabahattin Zaim Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi

106 BASKI GRUPLARININ TEMSİLİ DEMOKRASİYLE İLİŞKİSİ

Prof. Dr. Yusuf Şahin - Aksaray Üniversitesi Rektörü

İÇİNDEKİLER

- 111 **1.GÜN | 3. OTURUM**
DEMOKRASİ MÜCADELESİ OLARAK DARBE YARGILAMALARI
- 112 **DARBELERLE HESAPLAŞMA: YARGI DIŞINDAKİ AKTÖRLER NELER YAPABİLİR?**
Dr. Murat Yılmaz - Cumhurbaşkanlığı Sosyal Politikalar Kurulu Üyesi
- 118 **KÜRESEL GÜÇLERİN YENİ OYUNCAĞI: F E T Ö**
Av. Reşat Petek - TBMM 15 Temmuz Darbe Araştırma Komisyonu Başkanı
- 128 **15 TEMMUZ ANKARA DARBE YARGILAMALARI**
Av. Muhammet Aydın - Avukat
- 136 **KURUCU İRADE**
Av. Yasin Şamlı - Avukat
- 150 **15 TEMMUZ DARBE YARGILAMALARI**
Av. Mehmet Alagöz - 15 Temmuz Darbe Davaları Platformu Başkanı
- 161 **2.GÜN | 1. OTURUM**
1. YILIN SONUNDA YARGI REFORMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ
- 162 **YARGI REFORMU SÜRECİ**
Zekeriya Birkan - T.C. Adalet Bakan Yardımcısı
- 166 **YARGI REFORMUNUN GETİRDİKLERİ**
Prof. Dr. Ahmet Gökçen - Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi
- 174 **AKADEMİK PERSPEKTİFTEN YENİ YARGI REFORMU**
Prof. Dr. Talat Canbolat - Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi
- 190 **ADALETİN TECELLİSİ**
Av. Hüseyin Kaya - Avukat
- 195 **2.GÜN | 2. OTURUM**
ULUSLARARASI DÜZEN VE HUKUK
- 196 **ULUSLARARASI YÖNETİŞİM SİSTEMİ VE GELECEĞİ**
Doç. Dr. Murat Yeşiltaş - Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi
- 200 **KÜRESEL KRİZLERE MÜDAHALE VE KRİZLERİN YÖNETİMİ**
Prof. Dr. Berdal Aral - İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi

İÇİNDEKİLER

- 220 **ULUSLARARASI KRİZLER KARŞISINDA DEVLETLERİN ETKİSİ VE KAPASİTESİ**
Prof. Dr. Çağrı Erhan - Altınbaş Üniversitesi Rektörü
- 226 **BÖLGESEL REJİMLERİN GELECEĞİ:**
Dr. İlyas Fırat Cengiz - Yalova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Öğretim Üyesi
- 249 **2.GÜN | 3. OTURUM**
2. YILINDA CUMHURBAŞKANLIĞI SİSTEMİ
- 250 **CUMHURBAŞKANLIĞI SİSTEMİNİN İKİ YILLI**
Prof. Dr. Yavuz Atar - İbn Haldun Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi
- 258 **CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMELERİ**
Av. Mehmet Uçum - Cumhurbaşkanlığı Hukuk Politikaları Kurulu Başkanvekili
- 272 **CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMELERİNİN YARGISAL DENETİMİ**
Prof. Dr. Yusuf Şevki Hakyemez - T.C. Anayasa Mahkemesi Üyesi
- 280 **CUMHURBAŞKANLIĞI SİSTEMİNDE DENGİ DENETİM MEKANİZMALARI**
Prof. Dr. Haluk Alkan - İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Öğretim Üyesi
- 292 **PARLAMENTER SİSTEMDEN CUMHURBAŞKANLIĞINA GEÇİŞ SÜRECİ**
Prof. Dr. Burhan Kuzu - TBMM Anayasa Komisyonu Eski Başkanı
- 297 **SEMPOZYUM FOTOĞRAFLARI**



GİRİŞ

Av. Ahmet AKCAN

Türkiye Hukuk Platformu Genel Sekreteri

Türkiye Hukuk Platformu olarak hukuk alanında çalışma yürüten sivil toplum kuruluşları ve üniversitelerle Türkiye tarihinde dönüm noktası kabul edilecek konularda önemli projelere imza attık. Her biri alanında ilk olma özelliği taşıyan pek çok ulusal ve uluslararası organizasyon düzenledik, uluslararası niteliği haiz yayınları hukuk ve siyaset dünyamıza kaynak olarak kazandırdık.

Yaklaşık üç yüz yıldır hem doğrudan hem dolaylı yöntemlerle dış müdahalelere maruz kalan ülkemiz ve bölgemiz, büyük bir istikrarsızlık girdabının içinde bulunmaktaydı. Osmanlı'nın son döneminden günümüze kadar pek çok faili meçhul ve toplumsal facialar ile darbe ve darbe girişimleri olduğunu görmekteyiz. Bu müdahalelerin sonucuları ise 17-25 Aralık yargı darbesi ile 15 Temmuz darbe ve işgal girişimidir. Bu noktada Türkiye Hukuk Platformu olarak darbeler konusuna odaklanıp dünya genelinde bu konudaki çalışmalarını ve bu alanda çalışan kuruluşları araştırmaya başladık. Dünyada darbe ve darbe girişimleri başta olmak üzere her türlü vesayet unsuruyla mücadeleyi kolaylaştıracak bilgi birikimini ve tecrübeyi ülkemize taşımak için projeler gerçekleştirdik. Amacımız bu projelerle, bu alanda çalışma yapan akademisyen ve fikir insanlarına kaynak sağlamak, toplumsal hafızaya katkı sunarak milli bir hafıza oluşturmak, yaşananları genç nesillere aktarmak suretiyle milli bilinci diri tutmak oldu.

Bu amaçlarımız doğrultusunda 2016 yılında "Dünya'da ve Türkiye'de Darbe Yargulamaları Uluslararası Sempozyumu" ile "Demokrasi Okulu"nu, 2017 yılında "Darbeye Karşı Hukuk, 15 Temmuz Paneli"ni, 2018 yılında "Uluslararası Darbe ile Mücadele ve 15 Temmuz Sempozyumu"nu gerçekleştirdik. Ayrıca, proje kapsamında darbelerle ilgili Türkçe ve İngilizce olarak yayımlanan kitapların, makalelerin ve tezlerin bulunduğu "Darbe Bibliyografyası" kitabını hazırlayarak ilgililere dağıttık. Darbelerle ilgili makaleler ve bilgilerin bulunduğu bir kaynak web sitesi hazırlayarak yayına soktuk.

Bu çalışmaların devamı niteliğinde, 14-15 Temmuz 2020 tarihlerinde İstanbul Üniversitesi iş birliğiyle "Demokratik Hukuk Devletini Yeniden Düşünmek Sempozyumu"nu düzenledik. Özellikle bu başlığı seçmemizin sebebiyse, Türkiye'nin son yıllarda hem içeriden hem dışarıdan yoğun bir şekilde saldırı altında olması ve bu saldırılara karşı aldığı önlemlerin kamuoyunda tartışılmasıdır. Böylesi zor günlerde birliği ve demokrasiyi sağlamak için ülkemizin aldığı bu kararlar, demokrasi ışığında, hukuk perspektifinde ele alınmalıdır. Ortak paydamız demokrasinin gelişimi ve demokratik yönetimlerin yüceltilmesi adına darbelerin her türlüyle mücadele edilmelidir. Bu gayeyle, bahsi geçen hususların ve bunları do-

ğuran sebeplerin sağlıklı bir zeminde akademik bakış açısıyla masaya yatırılması; özgürlük, demokrasi ve güvenlik dengesi oldukça tartışmalı ve yeri geldiğinde birbirlerine içkin konular olduklarından bunların kavramsal düzeyde ele alınarak tartışılması gerektiğini düşündük. İki gün süren sempozyumda alanında uzman akademisyenler bu noktalara değindi. Bu eser de sempozyumda sunulan bildirilerin bir araya getirilmesiyle oluşturuldu.

Bu kıymetli projenin hayata geçirilmesinde desteğini eksik etmeyen İçişleri Bakanımız Sayın Süleyman Soylu başta olmak üzere İçişleri Bakanlığına, İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğüne, TBMM Denizli Milletvekili Sayın Cahit Özkan'a, İstanbul Üniversitesine ve Kağıthane Belediyesine teşekkürlerimi sunarım.

İnanıyorum ki hazırladığımız bu kitap ve imza attığımız projeler, bahsi geçen konular için kamuoyunda sağlıklı bir tartışma zemini oluşturacaktır.

Sempozyum kitabının hazırlıkları sırasında Covid-19 virüsü nedeniyle 1 Kasım 2020 tarihinde yaşamını yitiren kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. Burhan Kuzu'yu minnet ve rahmetle anırım.

Bu değerli eseri de onun aziz hatırasına atfederiz.

Av. Ahmet AKCAN





AÇILIŞ KONUŞMALARI

Av. Necati CEYLAN

UHUB Genel Sekreteri

Sayın Bakanım,
Sayın Milletvekilleri,
Sayın Rektörüm,
Değerli hukuk STK'ları temsilcileri

Ve bugün bu önemli sempozyuma katılım gösteren siz değerli katılımcılar... hepinizi saygıyla selamlıyorum...

Demokratik Hukuk Devletini Yeniden Düşünmek Sempozyumuna Uluslararası Hukukçular Birliği ve şahsım adına hoş geldiniz diyorum.

Böylesine önemli bir olayın konuşulacağı sempozyuma gelen katılımcı ve misafirlerimize şükranlarımı arz ediyorum.

Günümüzde en çok düşünülmesi gereken hususun demokratik hukuk devletini nasıl sağlamamız gerektiği olduğu ortadadır. Demokrasilerin en ciddi düşmanı meşru olmayan yollarla demokratik yönetimlere müdahalelerdir. Bunun en somut görünümü darbeler, muhtıralar olarak karşımıza çıkmıştır.

Bugün demokrasi tarihimiz için önemli bir günde burada toplanmış bulunmaktayız. Yarın 15 Temmuz, yani halkımızın demokrasiye ve hukuka sahip çıktığı gün olarak tarihte yerini alan günün yıldönümündeyiz.

Tarihimizde; 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980, 28 Şubat 1997, 27 Nisan 2007, 17-25 Aralık 2013 darbelerinin ardından Türk Silahlı Kuvvetleri'ne sızan Fethullahçı Terör Örgütü'ne bağlı askeri cunta, 15 Temmuz 2016 akşamı sivil yönetime kalleşçe bir darbe girişiminde bulundu.

Dünya tarihinde ilk kez halk, güvenlik güçleri ile 15 Temmuz askeri darbe girişimine silah kullanmadan karşı koyarak küresel dış destekli bu darbe ve işgal girişimini başarıyla püs-kürttü.

Bizler Uluslararası Hukukçular Birliği olarak bugün yaklaşık 40 ülkede yüzlerce hukukçu üyesi ile hukukun ve demokratik yönetimlerin savunuculuğunu yapmaktayız. Dünyada hukukun, insan haklarının ve adaletin tesisine katkı yapmayı amaçlayan bir sivil toplu

kuruluşuyuz. Bu sempozyumun hazırlanmasında da bu amaçlarla desteklerimizi sunduk ve sunmaya devam edeceğiz. Bugün en büyük desteği, darbelerle mücadele de önemli bir aşama olan darbe yargılamalarının takibi ile vermekteyiz. Demokratik hukuk devletinin var olması için kendisine karşı savaş açmış cuntacılara hukuk önünde hesap sormak hukukun bir gerekliliğidir.

Hukukun sağlıklı bir şekilde icrası için önemli olan bir diğer kavram ise “özgürlük ve güvenlik dengesi” dir. Özgürlük kavramının herkesin istediğini yapması olarak anlaşılmasında gerektiğinin bilincindeyiz. Makul, ölçülü ve hukuka dayalı bir sınırlama bugün hem bizim anayasamızda hem de dünya anayasalarında kabul edilmektedir. Kişisel hırslarımızla özgürlükleri suiistimal etmenin hukuk güvenliği ilkesine aykırı olduğunu kabul etmemiz gerekir. Bugün bu sempozyumda bu konunun da ele alınacağını bilmek son derece önemlidir.

Bu düşüncelerle Sempozyum’ un başarılı geçmesini diliyor, desteklerinden ötürü başta İçişleri Bakanımız Sayın Süleyman Soylu Bey olmak üzere, ev sahipliği yapan İstanbul Üniversitesi Sayın Rektörü Mahmut Ak Hocamıza ve katkı sunan hukuk sivil toplum kuruluşlarına, katkılarından dolayı teşekkür ediyorum. Katılımcılara ve haziruna tekrar hoş geldiniz diyorum.

Prof. Dr. Mahmut AK

İstanbul Üniversitesi Rektörü

Değerli Bakanım,
Sevgili Katılımcılar,

“Demokratik hukuk devletini yeniden düşünmek” sempozyumuna ev sahipliği yapmanın mutluluğunu yaşıyor, bu önemli bilimsel toplantıya katılan siz saygıdeğer konuklarımızı en içten duygularıyla selamlıyorum.

Yarın 15 Temmuz Milli Birlik ve Dayanışma gününün 4. Yıldönümü..

Bu vesileyle demokrasimize, özgürlüğümüze ve vatanımıza sahip çıkan, bu uğurda canlarını ortaya koyan aziz şehitlerimizi rahmetle, gazilerimizi de minnetle anıyorum. Allah hepsinden razı olsun.. Rabbim bu millete bir daha böyle bir ihanet yaşatmasın..

Saygıdeğer konuklar,

Milletimizin en büyük karakteri; özgürlüğü ve bağımsızlığıdır..

Milletimiz, her zaman bağımsızlık için yaşamış; bağımsızlığını korumak için gerektiğinde gözünü kırpmadan canını vermiştir. Böyle bir millete zincir vurmaya kalkışmak, Milli iradeyi gasp etmeye çalışmak, egemenliğine gölge düşürmek mümkün değildir.

15 Temmuz 2016 tarihinde bu gerçek bir kez daha görülmüştür..

Devletin kurumlarına sızan haşhaşi çeteleri ve ihanet şebekeleri; tarihte eşi benzeri görülmemiş bir ihanet içerisinde, milletin üzerine silah doğrultmuş, tank sürmüş, esir almaya kalkışmıştır..

Milletimiz bu ihanet karşısında asil duruşunu göstermiş; özgürlüğüne, iradesine, demokrasiye, vatanına sahip çıkmıştır.

Canı pahasına, kanı pahasına sahip çıkmış; ihanet şebekelerinin oyunlarını bozmuş, milli irade balyozunu kafalarına indirmiştir.

Ülkemizin demokrasi tarihine bakıldığında, milli iradeyi gasbetmek isteyen, meşru hükümeti devirerek yönetimi ele geçirmek isteyen girişimlerin olduğu görülmektedir. Ama milletimiz bu akıldışı girişimlere, her zaman birlik ve beraberlik içinde karşı durmuş, zorlukların üstesinden birbirine sahip çıkarak gelmiştir.

Sevgili konuklar, biz bugünlere kolay gelmedik..

Ülke olarak, millet olarak pekçok bedel ödedik; özgürlük ve bağımsızlığımıza sahip çıkmaktan hiç vazgeçmedik. Vazgeçmeyeceğiz de.. Demokrasiye, hukukun üstünlüğüne, insan haklarına ve özgürlüklere sonunu kadar sahip çıkacak, Türkiyemizin muasır medeniyetler seviyesinin üstüne çıkması için canla başla çalışacağız..

Şu an çatısı altında bulunduğumuz İstanbul Üniversitesi; Türkiyemizin eğitim, bilim, araştırma alanlarında en iyi yerlere gelmesi için gece gündüz çalışmakta, çok önemli başarılarla imza atmaktadır.

Üniversitemizin uluslararası bilimsel endeklerde her yıl üst sıralara tırmanması, kıymetli öğretim üyelerimizin yaptıkları araştırmalarda uluslararası ödüller alması, projelerinin önemli başarılar elde etmesi hepimizi gururlandırıyor, mutlu ediyor.

İstanbul Üniversitesi, bilim diplomasisinde ülkemizin yüzakı bir eğitim kurumudur. Ülkeyimizin uluslararası arenada itibarını artırmak, marka değerini yükseltmek, saygınlığına katkıda bulunmak bizler için kıvanç vesilesidir. Bu başarıda emeği geçen tüm İstanbul Üniversitesi ailesini tebrik ediyor, şükranlarımı sunuyorum.

Demokrasinin, hukukun, özgürlüğün ve refahın anahtarının; çalışmak ve üretmek olduğuna inanıyorum. Ülkemiz bu yolda hızla ilerliyor..

Türkiye ekonomik, sosyal, kültürel alanlarda büyüyüp güçlendikçe, milli irademizi gasbetmek isteyen hainler bundan sonra kendilerinde bu cesareti bulamayacaktır. Büyük ve güçlü Türkiye, sadece kendi halkı için değil aynı zamanda Türk ve İslam dünyası için de çok önemli bir güvencedir, sığınılacak limandır..

İstanbul Üniversitesi olarak, büyük ve güçlü Türkiye hedefi için tüm potansiyelimizi harekete geçirerek çalışıyor, ülkemizin 21. Yüzyılda yazdığı yeni başarı hikayesinde rol almanın, katkı sunmanın mutluluğunu yaşıyoruz.

Değerli katılımcılar,

Sözlerime son verirken bu önemli sempozyumun hayırlara vesile olmasını diliyorum, hepinize selam ve saygılarımı sunuyorum.

Dr. Ali HUSEYNLİ

Azərbaycan Milli Məclis Başkan Yardımcısı

Sayın Bakanım, Sayın Milletvekilleri, çok değerli hazirun ve sayın basın mensupları, hepimize kardeşiniz Azerbaycan halkının sevgi ve hürmetlerini ileterek sözlerime başlamak istiyorum.

Bir tarihi günün yıldönümünde ve çok önemli gelişmelerin yaşandığı anlarda burada olmaktan çok mutluyum. 15 Temmuz 2016'da yapılan kalleşçe ve haince darbe teşebbüsünün üzerinden dört sene geçti. Bu kadar zaman bize gösterdi ki iki kardeş ülke bir araya gelince bu haince saldırılar dahi bir etki etmemektedir. Aramızdaki kardeşliğin ve muhabbetin ilelebet devam etmesini cenab-ı Allah'tan niyaz ediyorum. Çünkü kardeşlik ve akrabalık hukuku, Türklerin 2000 yıllık adettir ki, ant içmek denir, yeri geldiğinde birbiri yerine seve seve can vermektir. İşte bu yüzden Azerbaycan'ımızın Tovuz bölgesine yapılan kalleşçe Ermeni saldırısında kardeşimiz Türkiye'nin verdiği güçlü desteğe minnettarız. Ayrıca dış işleri bakanımız Mevlüt Çavuşoğlu'nun kararlı ve kesin beyanatına çok teşekkür ederiz. Dayanışma ve kardeşlik demişken, Covid-19 pandemisi dolayısıyla her türlü desteğini hiçbir zaman bizden esirgemeyen Türkiye Devleti'ne ve onun Sayın Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'a şükranlarımızı sunarız.

Bugünlerde tekrar ibadete açılmasının sevincini yaşadığımız Ayasofya Camii'sini İslam Dünyası'na kazandıran Fatih Sultan Mehmet Han, devletin tüm bürokrasisini bölen ,askerleri karşı karşıya getiren bu darbe girişimlerinin önüne geçebilmek için en sert kanunnamasını yayınlamış ve devlet-i ebet müddet için büyük bir önlem almıştır.

Devleti yaşatmak adına alınan bütün bu önlemlere rağmen darbeler milletimizin peşini bırakmamış, cumhuriyet döneminde aile içi taht kavgasından çok daha farklı bir yere evrilerek devletin kontrolü bir şekliyle yabancı güçlere verilmeye çalışılmıştır. "Milleti yaşat ki devlet yaşasın" düsturundaki bir devlet anlayışından milletin tüm değerlerini reddeden ve milletiyle yabancılaştıran bir devlet geleneği dayatılmaya çalışılmıştır. Bu dış odaklı darbeler, işlerini kolaylaştırmak için milletin çok değer verdiği Mustafa Kemal Atatürk'ü bile kullanarak Atatürkçü kisvesine bürünmüştür. Oysa Atatürk "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" diyerek Millet Meclisini kurmuş ve büyük millet meclisinin kararlarıyla milli mücadele yürüten yegane lider olmuştur.

Tarih boyunca İslam'a hizmet etmek için kendi varlığından bile vazgeçen Türk Milleti'nin bu hassasiyetini bildikleri için dindarlık maskesi altındaki zehirlerini akıtmaya çalışmışlar ve devletin birçok kesimine tesir etmişlerdir. Hasan Sabbah'ın Haşhaşileri gibi devletin

varlığı dini görüntü altında direkt hedef olarak emperyalistlere maşalık etmişlerdir. Ancak halkın içinden doğmuş bir taban hareketi olarak demokratik siyasal yaşamın en başarılı liderlerinden biri olan Recep Tayyip Erdoğan'a karşı Türk Milleti'nin sevgisi ayrıca devletine karşı gelebilecek her türlü tehlikeye karşı canlarını seve seve verebilen milyonlarca Türk Milleti bu hain darbe girişimini önlemiş ve dünyaya büyük bir ders vermiştir. Artık darbelerin istedikleri gibi yönlendirebilecekleri idareciler bulma günleri bitmiş Türk Milleti demokrasiye ve milletin değerlerine gönülden bağlı vatanperver liderlerle yönetilmeye başlanmıştır. Bu anlayış ve bilinç hem Türkiye hem Azerbaycan Türklerinde olmaya devam ettikçe darbeler asla gündemimizde olmayacaktır.

Bugün bu kıymetli topluluğun önünde demokrasi ve hukukun üstünlüğünün vurgulanaacağı sempozyumda bulunmaktan onur duyuyorum. Başta İçişleri Bakanı Sayın Süleyman Soylu'ya, Programın hazırlığını tamamlayıp nazikçe bizi davet eden Türkiye Hukuk Platformu yöneticilerine ve Uluslararası Hukukçular Birliğine teşekkürlerimi iletiyorum. Hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Süleyman SOYLU

T.C. İçişleri Bakanı

Ülkemizin, Türkiye'nin üniversite geleneğinin en köklü kurumu olan, aynı zamanda benim de mezunu olmaktan gurur duyduğum, İstanbul Üniversite'mizin çok saygıdeğer, çok kıymetli Rektörü;

Yine burada birlikte bulunduğumuz kıymetli Adalet Bakan Yardımcımız;

Anayasa Mahkememizin Sayın Üyesi,

Yine bu üniversitede çok uzun yıllar bu kürsülerde eğitim veren çok değerli hocalarımız;

Birlikte uzun yıllar hem dostluğumuz hem de mücadelemiz olan kıymetli rektörümüz Necati Hocamız;

Kişisel Verileri Koruma Kurulu Başkanımız; İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Başkanımız,

Ve burada bu güzel anlamlı organizasyonu gerçekleştiren Türkiye Hukuk Platformu'nun çok kıymetli Genel Sekreteri,

Kendi alanındaki yüksek akademik bilgi ve tecrübeleriyle, hem hukuk sahasına hem de Türkiye'nin demokratik hayatına katkı koymaya gayret eden, emek veren, birbirinden kıymetli akademisyenlerimiz, hocalarımız; ve yine bu salonda bulunan özellikle sabahın bu saatinde, Dünyanın çok önemli meselesi, hepimizin çok önemli meselesinde belki bir fikir deryasında olabiliriz düşüncesi ile birlikte bulunduğumuz genç arkadaşlarımız; öncelikle bu güzel organizasyonda sizlerle buluşma fırsatı verdiğiniz için; her birinize ayrı ayrı teşekkür ediyor, sizleri sevgi ve saygılarımla selamlıyorum...

Sizin de dikkatinizi çekmiştir, organizasyonu yapan arkadaşlarımız, bu sempozyumun davet broşüründe, Kayıt için "darbeler.org" şeklinde bir internet adresi vermişler. Ne acıdır ki, ben dahil bu salondaki herkes için, hatta sokaktaki her Türk vatandaşı için bu tercih, anlaşılabilir değildir. Kimse bu durumu yadırgamaz. Kimse "bunun burada ne işi var?" diye sormaz. Hatta yine ne acıdır ki, bugünkü neslimizde neslimize de bu yabancı gelmez. Oysa bu sempozyum mesela Almanya'da düzenlenseydi, Almanlar böyle bir kayıt sitesi ismi seçmeyi, herhalde düşünmezlerdi.

Keza Avrupa'nın diğer ülkelerinde de böyle bir tercih kullanmazlardı. Çünkü onların hafızasında seçilmiş bir Başbakanın idam fotoğrafı gibi bir fotoğraf mevcut değil. Oysa bizde var. Oralarda bir darbenin yıldönümünü 20 yıl boyunca "hürriyet ve anayasa bayramı" diye kutlamış, hatta resmî tatil olarak yaşamış bir nesil yoktur, ama bu da bizde var. Ve bizde bir tane değil, neredeyse dizi film gibi, Darbeler serisinden oluşan bir yaşanmışlık var.

Sakin yanlış tahmin yapmayın, Darbe mağduriyeti üzerine bir konuşma yapacak değilim. Bilâkis; bu konuşmada, darbeler üzerinden oluşan neticeye, Sizleri çok farklı bir açıdan baktırmak istiyorum. Bakınız, bu ülke; ifade ettiğim gibi 1960'tan beri seri darbeler yaşayan, bu darbelere ilişkin bedeller ödemiş bir ülkedir. Öyle ki; bugün de en sonuncu girişimin henüz 4 yıldönümü. Yani çok daha taze... İlkine 4, en sonuncusuna 251 şehit verdik. Cenab-ı hak hepsine rahmetiyle muamele eylesin. Şimdi, ileride tekrar dönmek üzere bu kısa bilançoğu bir kenara koyalım. Meşhur Amerikalı diplomat ve bilim adamı Benjamin Franklin'in bir sözü var. Diyor ki, "güvenliği sağlayabilmek için özgürlüklerimizden vazgeçersek, sonuçta ne özgürlüğü ne de güvenliği elde edebiliriz". Ben sonda söyleyeceğim sözü başta söylemek isterim. Beni bağışlayın ama ben özgürlük güvenlik dengesi diye bir kavramın, bürokratik yapının vatandaşın özgürlüğüne, halkın özgürlüğüne halel getirmek için ortaya koyduğu bir kavram olarak değerlendiriyorum. Özgürlük ve dengesi diye bir kavram ancak özgürlükleri engellemek için sınımlanacak bir kavramdır. Özgürlük ve güvenlik dengesi diye bir kavram benim kanaatime göre yoktur. Bunu da ilk kez söylüyor değilim. Özgürlük denilen bir kavram vardır. Ve güvenlik özgürlük için vardır. Ve bunun üzerinden bir değerlendirme ortaya koymak ve çağın getirdiği, çağların getirdiği, yılların getirdiği konjonktürlere esas itibarıyla teslim olmamak için temel meselesidir. Ve bunu da biraz sonra ki bahislerde açmaya çalışacağım.

Amerikalıların 93 metre yüksekliğinde bir özgürlük Anıtı var. Tıpkı Amerikalılar gibi batılı pek çok ülkenin de bu minvalde söylenmiş sözleri ve yapılmış anıtları var. Ancak gelin görün ki 11 Eylül saldırıları sonrasında yine aynı Amerika, küresel sistemde çok açık şekilde "yasama-yürütme-yargı" iş birliği ile "anti-terörizm" tartışmalarını, diğer ülkelere askeri ve siyasi olarak müdahale etmek, Özgürlükleri kısıtlamak ve karşıt politik düşünceleri bastırmak için kullanmıştır. Özellikle neo-conların fikirleri belki bugün unutulmuştur. Ama neocon'lar yazdıkları eserlerin tamamında esas itibarıyla La Fontaine'nin kurt-kuzu hikayesinin dışında başka bir kavram üretmemişlerdir. Hedeflerine ulaşabilmek için, akla ziyan, mantığa aykırı, vicdana aykırı bütün yöntemleri uygulamış ve ortaya koymuşlardır. Yani sokakta yürüyorsunuz mantıkları şu; Bir Müslüman ile karşı karşıya geldiniz, ona sür-

tündünüz, O bir yerde bir namaz kılıyordur, namazda yanında Afganistan'dan ya da başka bir ülkeden gelmiş bir insan vardır. Aynı yerdedir. Onun aynı yerde olması sizin sokakta tesadüfen sürtünmeniz, bilmenizi istiyorum ki sizin ortadan kaldırılmanız için bir meşruiyet aracıdır. Koskoca Batı medeniyetinin ortaya koymuş olduğu tarif ve neo-conların ortaya koymuş olduğu tarif, geçmiş dönemlerde tam da bu idi. Daha açık bir ifadeyle ABD, 11 Eylül sonrası küresel bir ohal ilan etmiştir. Tam da bu bahsettiğim sebepler çerçevesinde bu ilanı rahatlıkla yapmıştır. Yine aynı ülke, yani ohal ilan eden ABD, bugün Ortadoğu'daki terör örgütlerini "muhalif gruplar" diye tanımlayıp desteklerken; Nobel barış ödüllü Nelson Mandela'yı ABD Dışişleri Bakanlığı'nın resmi terörist listesinden ancak 2008 yılında çıkarmıştır.

11 Eylül saldırılarını gerçekleştiren El Kaide terör örgütünü Bir zamanlar Afganistan'da Rusya'ya karşı kurduranın, ABD olması, 2020 yılı bütçesindeki "denizaşırı muhtemel operasyonlar fonu"nun tam 71,5 milyar dolar olması Batının demokrasi masalının olsa olsa mizahi tarafıdır. Peki bu görüntü, sadece ABD'ye mi aittir? Ne yazık ki hayır. Avrupa ülkelerindeki durum da aslında ondan pek farklı değildir. İnsan hakları, özgürlükler, insan hayatının korunması gibi değerlere uluslararası metinlerde sürekli atıfta bulunulmasına rağmen, konu güvenlik olunca, bu liberal normların bir çırpıda ikinci plana atılabildiğini, Paris saldırıları sonrasında hep beraber gördük. Keza covid salgını sırasında bu ülkelerin aralarındaki maske savaşlarını, birbirlerinin maske siparişlerine havaalanlarında el koymalarını da hep beraber izledik. Oysa 2005 yılında kabul edilen uluslararası sağlık tüzüğü, bu devletler arasında salgın durumunda nasıl hareket edileceğini, güya ortak ve güya çağdaş bir standartta bağliyordu. Hatta ABD, Almanya'nın Çin'den gelen siparişine el koyduğunda Berlin Eyaleti İçişleri Bakanı bu harekete tepkisini "modern korsanlık", "vahşi batı" gibi tabirlerle dile getiriyordu.

Bahsettiğim sapmayı, virüs döneminden daha önce ve daha güçlü bir şekilde göç meselesinde gördük. Bakınız, İkinci Dünya Savaşı yıllarında, 1940 ve 1945 arasında altmış milyonun üzerinde insan, savaş nedeniyle evlerini terk etmek zorunda kalmıştır. Bugün bu sayı, Dünyadaki herhangi iki ülke arasında bir savaş yokken 80 milyondur. Yani İkinci Dünya Savaşı'nın çok üstündedir. 1951 Cenevre Sözleşmesine taraf olan devletlerin tamamı, geri göndermeme ilkesini kabul etmektedir ve buna göre, sığınmacı ve mülteciler uluslararası koruma altındadırlar, kesinlikle geri gönderilemezler. Peki uygulama böyle midir? Cevabı hepimiz biliyoruz: elbette ki hayır!

Avrupa ülkelerinde var olan göç politikaları içeriye kimseyi almama üzerine kurulmuştur. Schengen Anlaşmasıyla içeride sınırlar kalktı, ancak dış sınırlarda, sığınmacı ve göçmenlere karşı kendilerini korumak için Europol ve Frontex'i işler hale getirdiler. Frontex ile ilgili çok alakalandığım için söyleyebilirim. Frontex; tamamen kafatasçı bir yapıdır. Bunun da altlığını çok net örneklerle sizlere ve paylaşabilirim. Avrupa'nın maalesef bu kurmuş olduğu bu yapıların tamamında ciddi bir menfaat iş birliği, ciddi bir değerler erozyonu vardır. Ve şunu da ifade etmek istiyorum ki vicdani, insani kaygılardan uzak bir anlayış söz konusudur. Yani Avrupa Birliği de kendi vatandaşlarını güya içeride özgürleştirmeye çalıştı ama Cenevre Sözleşmesine rağmen zulümden kaçan ve koruma talep eden üçüncü ülke vatandaşlarını dışarıda tuttu. Bu çelişkili tavır, kendi içlerinde bile elbette çok soruna yol açtı. Çünkü, Dublin Sözleşmesine göre sığınmacılar, sadece giriş yaptıkları AB ülkesinde mültecilik başvurusunda bulunabilirler. Bu da Avrupa Birliği sınırındaki Yunanistan, İtalya, Macaristan, Bulgaristan gibi ülkelerle içerideki ülkeler arasında ciddi sürtüşmelere ve görüş ayrılıklarına yol açtı. İçerideki ülkeler, sınırdakilerden bekçilik yapmalarını istedi, onlarsa "hukuksuzluk yükünü beraber paylaşmayı" talep etti. Sonuç olarak ortaya çıkan tabloda Avrupa Birliği yapı ve kurumları, üye devletler tarafından sorgulanmaya ve özellikle çokça Türkiye'de telaffuz edilen Maastricht Antlaşması'nın getirdiği "daha fazla entegrasyon, her alanda entegrasyon anlayışı" terkedilmeye başlandı.

Gerek pandemi dönemindeki hadiselerde gerekse göç meselesinde açıkça ortaya çıktığı gibi devletlerin uluslararası normlara, örgütlere ve mekanizmalara duyduğu açık bir güvensizlik var. Kriz anlarında hepimiz görüyoruz hukuk unutuluyor. Daha da ötesi; hukukun, bireysel hak ve özgürlüklerin, demokrasinin bayraktarlığını yapan devletler, uygulamada kanunsuz korsanlar gibi davranıyor. Bunun en büyük nedenlerinden bir tanesi ise mevcut uluslararası normların çoğunun, Batı blokunun güçlü ve pazarlıkta üstün olduğu dönemlerde üretilen normlar olmasıdır. Peki bu blok, sadece kriz zamanlarında ve sıkışınca mı bu normlardan sapmaktadır. Buna koskoca hayır demek gerekir. Güç mücadelesindeki binçli politikalarında da aynı tavrı görüyoruz. Tıpkı DEAŞ'ın ulus devletlerden teknikler, organizasyonlar ve ekipman ödünç alması gibi, bu devletlerin de devlet dışı aktörlerin oyun kitabından alıntı yapma konusunda giderek daha becerikli olduğunu görüyoruz. Silahlı terör gruplarının sponsorluğu hatta doğrudan eğitimi ve silah desteği; darbe ve ayrılıkçı hareketlere verilen destekler; göçün manipülasyonu; enerji kaynaklarının silahlandırılması ve seçim müdahaleleri bir çırpıda sayabileceğimiz... Bunların hepsi, terör örgütlerinin devlet gibi, Batılı devletlerin de terör örgütleri gibi davrandığı garip bir ilkesizlik halidir.

Suriye'deki PKK/PYD terör örgütüne katılan çok sayıda yabancı terörist savaşçı var. BM Güvenlik Konseyinin 2014'te aldığı 2178 sayılı karara göre, PKK-PYD/YPG ile DEAŞ'a katılanlar arasında hukuki anlamda hiçbir fark söz konusu değil. Aynı karara göre bunların DEAŞ'a karşı savaşmaları, yasadışı oldukları gerçeğini değiştirmemektedir. Ama her iki örgütle aynı anda savaşan tek ülke var. O da biziz. Batılı ülkeler DEAŞ'la savaşıyor ama PKK ile yan yanalar. Hem lojistik, hem akıl, hem de insan kaynağının eğitilmesi konusunda net olarak devredeler.

İçişleri Bakanlığı olarak 2018 yılı Nisan ayında Paris'te bir toplantıya katıldık. Davet yazısında toplantının konu başlığı "DEAŞ ve El Kaide Bağlamında Terörün Finansmanı" şeklinde yazılmıştı. Yani diyordu ki, "Ey Türkiye, bu toplantıya katıl ama PKK'ya, PYD'ye dokunma, oradan kimseyi eleştirme. Meseleyi sadece DEAŞ ve El Kaide bağlamında tartışalım." Kısaca bize çerçeveyi önden bildiriyorlardı. Tabi ki öyle olmadı! Oraya gittik; PKK'nın nasıl yılda 1,5 milyar dolar uyuşturucu geliri elde ettiğini; nasıl göçmen kaçakçılığı yaptığını, bu paralarla nasıl silah alındığını; PKK'nın DEAŞ'la, El-Kaide ile hiçbir farkının olmadığını, hatta göç ve uyuşturucu işinde ortak çalıştıklarını anlattık. Yeri gelmişken burada bir daha söyleyeyim petrol alışverişinde ortak çalıştıklarımızı, aşağıda Suriye'de özellikle bir dönem DEAŞ işlenmemiş veya bazen işlenmiş petrol getirdi PKK'ya teslim etti. PKK aldı. Başka bir noktada DEAŞ'a teslim etti. O PYD'ye teslim etti. PKK'ya teslim etti. Sonra orada ekonomik bir ürün olarak tüketimde kullanıldı. Sadece öyle mi? Hayır. DEAŞ'a mensup elemanları PYD tuttu, onu anlamayacağımızı zannetti, Türkiye'ye bombalı araç geçirdi onu Konya'ya getirmek istedi. Konya'da PKK'lı bir teröriste vermek istedi. Bakınız başında PKK, ortasında DEAŞ, sonunda yine PKK ve onu orada patlatmak istedi. Böyle onlarca, terör örgütlerinin simbiyotik ilişkilerini ifade eden örnek, bizim elimizde durmaktadır. Bize şunu söylediler, dediler ki uluslararası arenada, "siz o bölgede DEAŞ'ı korudunuz ve kolladınız, DEAŞ'a insan kaynağını siz transfer ettiniz, DEAŞ'a insan kaynağını siz sağladınız." Hatırlarsınız hem Afrin'deki harekattan sonra hem Resulyn ve Tel Abyad'taki harekattan sonra oradaki özellikle Hol Kampında bulunan DEAŞ'lıların bir bölümü PKK tarafından "eğer bize gelerseniz biz bunları salıveririz" tehdidi ile bütün dünyayı ve Türkiye'yi karşı karşıya bıraktılar. Biz de oradaki operasyonlarımızı onları Cerablus'ta bulunan ve El Bab'ta bulunan hapishanelerde tuttuk. Sonra teker teker bunları var oldukları ülkelere anons yaparak gönderdik. Dedik ki bu Amerikalı. Amerika'nın durumunu Edirne'de ki Kapıkule'de hep beraber gördük. Dedik ki bu Hollandalı. Dedik ki bu Belçikalı. Dedik ki bu Fransalı. Dedik ki bu Almanyalı. Ve bütün dünyaya aslında DEAŞ terör örgütünün nasıl kendileri tarafından insan kaynağı ile beslendiğini Türkiye'ye yıllarca yapmış olduğu haksız ve mesnetsiz

suçlamaların ne kadar dayanaktan yoksun olduğunu, mesnetten yoksun olduğunu bütün dünyanın gözüne batıra batıra her gün Anadolu Ajansından haber vermek sureti ile ifade etmeye çalıştık. Orada aslında olan gerçeği onların oyunları onların yüzüne vurmaya çalışıyor idik. Şu soruyu hiçbirimiz birbirimize sormuyoruz. Aşağıda Rakka'da PYD, PKK, DEAŞ'ı mağlup etti, diyelim Amerika ile beraber. Güya. Oradaki DEAŞ'lılar nereye gittiler? Bu sorunun cevabını dünyada hiçbir ülke niye sormadı, hiçbir devlet niye sormadı? Nereye gittiler? Ama Resulayn ve Tel Abyad'da mesele ortaya çıkıp ta PYD ve PKK "biz buradaki DEAŞ'lıları dünyanın başına bela ederiz" tehdidinde bir şekilde büyük önem veren dünya o gün o Rakka'daki örtülü ve gizli anlaşmayı ve birilerinin bir yerlere birileri tarafından gönderilme çabalarına niçin sessiz kaldı? Şunu ifade etmek istiyorum, ben 5 yıldır bakanlık yapıyorum ve bunun 4 yıla yakın kısmı İçişleri Bakanlığı görevidir.

Türkiye'de darbe önemlidir. Ama ben darbenin ikinci bir aşama olduğunu düşünenlerdenim. Birinci aşama vesayettir. Darbe vesayetin bir aracıdır. Silahlı darbe, askeri darbe vesayetin bir aracıdır. Ekonomik darbeye vesayetin bir aracıdır. Uluslararası toplumda oluşturulan baskılarda vesayetin bir aracıdır. Türkiye'ye dayatılan idari yönetim sistemleri de vesayetin bir aracıdır. Bizi zorladıkları bazı kurallarda vesayetin bir aracıdır. Yıllarca tepemizde kullandıkları medya da vesayetin bir aracıdır. Türkiye gerek iç vesayet gerekse dış vesayetle çok mücadele etti. Şükürler olsun bugün bütün bunları çok net bir şekilde ortaya koyabilme ve söyleyebilme anlayışına sahip bir ülkedir. 1960 darbesi, Adnan Menderes ve 3 şehidine (ben buraya Namık Gedik'ide koyarak her zaman söylerim) Allah rahmet eylesin. Ardından 71, ardından 80, ardından 28 Şubat, ardından çok beceremediler ama 27 Nisan ki belirtmek isterim esas ana kırılmalardan bir tanesidir 27 Nisan. Eğer geçirebilselerdi Türkiye'de vesayetin yeni bir darbe ile şekillendiği bir dönemi açabileceklerdi. En nihayetinde yeniden Türkiye'yi vesayeti prangası altına almaya çalıştıkları Gezi, 17-25 Aralık, 6-7 Ekim. Sadece şunu söyleyeyim. Cumhuriyetin kuruluşunun ilk tarihleri ile Gezi, 17-25 Aralık ve 6-7 Ekim olaylarındaki olan tarihleri birbirimize örtüştürdüğümüz zaman inanın ki farklı bir şey söz konusu değildir. Hepsinin kendi dönemlerinde bir karşılığı var. Bu millet özgürlüğünü ve hürriyeti yakaladı. Cumhuriyet ile yeni bir adım atmaya çalıştı. Ama onu ona yar etmemek için ellerinden gelen bütün tezgâhları vesayet odakları ortaya koydular. Türkiye'yi 21. yüzyılda başladığı büyük koşuda engellemeye çalıştılar. Özelinde hiçbir engelleme girişimi birbirinden farklı değil. Yani çok detayına girecek değilim ama tarihsel süreç içerisinde bu olayların karşılığı aynen söz konusudur. Tek bir amaçları var, kalkınmak ve yükselmek esas meselelerimizle bizi uğraştırmamak. Hep iç meselelerimizle uğraşalım, hep kendi kendimizle mücadele edelim, kendi kendimizle kavga edelim istiyor-

lar. Biz asla milli ve yerli üretim yapmayalım, biz etrafımızdaki coğrafyadaki mağduriyetlere ses çıkarmayalım, insanlığını ve vicdanını unutan dünyaya haykırmayalım, sesimizi ve sözümüzü yükseltmeyelim, kendi medeniyetimizin bize vermiş olduğu yüklemiş olduğu sorumlulukları sırtımıza almaktan, acaba becerebilir miyiz diye hep korkalım ve ürkelim. Tek istedikleri bu. Ama şükürler olsun Sayın Cumhurbaşkanı'mızın liderliğinde Türkiye geçmiş dönemde elde edilen birtakım birikimler ile birlikte ve onları da iyi yöneterek çok iyi bir noktaya geldi.

Bizim dinimiz, bizim inancımız, bizim milliyetimiz, geleneğimiz, göreneğimiz, sömürgeci bir gelenek ve görenek değildir hiçbir zaman olmamıştır da. Biz gittiğimiz ve döndüğümüz yerlerde hep medeniyet bıraktık. Hep kültür bıraktık, hep kardeşlik bıraktık, hep bu milletin hasretini bıraktık. Nefret bırakmadık. Şu anda Çobanbey'de, Azez'de, Cerablus'ta, Mare'de şimdi Resulayn ve Tel Abyad'ta, Afrin'de bu millet bütün kurumlarını, bütün kimliklerini, bütün anlayışlarını oraya getirmektedir. Azez şu an 'da Türkiye'deki şehirler gibi yeşillerin, çiçeklerin, okulların, sağlık ocaklarının, güvenlik anlayışının, adaletin, hukukun olduğu bir şehir haline gelmiştir. Oysa Amerika Afganistan'da ne kadardır var? Tam 500 katın üzerinde afyon üretimi artmış Afganistan'da. Bir afyon bataklığı haline getirmişler ülkeyi. Onun için şunu ifade etmek istiyorum; biz bütün dünyaya bir örnek ortaya koyuyoruz. Türkiye'yi küçümseyenler, siz beceremezsiniz, başaramazsınız diyenlere Türkiye bugün biz beceririz ve başarırız diyor. Önümüzde yapacağımız çok iş var. Hem de çok fazla iş var. Atacağımız çok fazla adım var. Kendi ülkemize etrafımıza coğrafyaya dünyaya bakınca çok net bir şekilde gördüğümüzü ifade etmek isterim. Biraz önce Avrupa'dan bahis etmişim. Özellikle DEAŞ, PYD, PKK gibi terör örgütlerinden bunların terör eylemlerini ve bunların Paris'te, Avrupa'nın diğer başkentlerinde nasıl himaye edildiğini, biz muhataplarımızın yüzlerine defalarca söyledik. İşte tüm bunlara baktığımızda, Batı medeniyetinin terörizmle olan bu ilişki tarzı, Liberalizm temelinde yükselmiş olduğunu iddia ettikleri ve Amerikalı stratejisi Francis Fukuyama tarafından "tarihin sonu" olarak dünyaya takdim edilmeye çalışılan batı medeniyet fikrinin, aslında iflasından başka bir şey olmadığını bir kere daha söylemek isterim.

Saygıdeğer hanımefendiler, beyefendiler; çok kıymetli akademisyenler, konuşmamın başında "tekrar dönmek üzere bunu bir kenara koyalım" dediğim değerlendirmemizi şimdi tekrar önümüze alabiliriz. Demokrasinin, hukukun, özgürlüklerin beşiği, havarisi, normlarını belirleyen, sözcülüğünü yapan Batılı ülkelerin içinde bulunduğu durumu ifade ettim. Sürekli darbelerle terbiye edilmeye çalışılan, dışarıdan kurgulanmış bir vesayet sistemiyle

yıllardır mücadele eden, demokrasi normları, insan hakları normları açısından zaman zaman uluslararası bazı kuruluşlarca eleştirilen Türkiye'nin bugün, 15 Temmuz'un yıldönümünde geldiği nokta da böyle... Tüm terör örgütleriyle eş zamanlı mücadele eden Türkiye; 15 Temmuz'un sabahında işyerlerinin açıldığı, hayatın normal seyrinde devam ettiği; Devlet prensiplerinin ve kamu düzeninin yalpalamadığı; devletin kendi içine sızmış ihanet çetesini temizlerken mahkemeden, hukuktan, savunma hakkından ayrılmadığı; gündelik hayatı aksatmayan; darbe girişiminin hemen bir yıl sonrasında seçimlerini, referandumlarını problemsiz gerçekleştiren; sürekli demokrasiye, sürekli milletin kararına, onayına başvuran; bu kadar güvenlik problemiyle karşı karşıyayken hükümet sistemini milletin kararıyla beraber rahatlıkla değiştirebilen bir Türkiye... Bunların yanında uzun zamandır dünyanın en çok göçmen barındıran ülkesi Türkiye; 1855 km kara sınırında ve üç büyük denizde düzensiz göçle mücadele ederken, geri göndermeme ilkesini hakkıyla uygulayan, dünyanın neredeyse tek ülkesi Türkiye... Dünyanın en büyük uyuşturucu rotalarında en büyük uyuşturucu mücadelesini veren ülkesi Türkiye. Bu kadar badireyi atlattırken adaleti, eğitimi, üretimi, iç güvenliği, kamu düzeni sarsılmayan; virüs günlerinde maske korsanlığı yapan batılı ülkelere uçaklarla maske gönderen; 5 kıtada 51 ülkeye uluslararası yardım gönderen; dünyada milli gelirine oranla en fazla uluslararası yardım yapan, Afrika'da sahra hastaneleri, su kuyuları açan ay yıldızlı bayrağa orada milyonlarca insanın gönlüne nakış nakış işleyen, onların duaları ile bugün adım atmaya çalışan bir ülke Türkiye. Bu bilançoju ortaya koymaktaki maksadım, Ülkelerdeki demokrasi kalitesinin, sadece eğitimle oluşmadığını, kültür, devlet geleneği ve medeniyet değerleri ile de ilgili olduğunu göstermektir. Bizim kültürümüz, bizim medeniyetimiz, inancımız, Özellikle bizim köklü devlet geleneğimiz, Demokrasinin temel öğelerini ve ahlakını doğru anlamıştır. Tek parti döneminden beri verdiğimiz demokrasi mücadelesi, Onunla tanışmak için değildir. Ve özellikle Türkiye gibi tehdit sayısı ve çeşidi yüksek bir ülkedeki özgürlük güvenlik meselesi rahatlıkla ifade edebilirim ki Batılı ülkelere göre çok daha optimum bir noktada bulunmaktadır.

Türkiye'nin son on yılda önemli süreci vardır. Bunlardan bir tanesi hendek barikat olaylarıdır. İkinci de 15 Temmuz'dur. İkisi de Türkiye'nin devlet bakışını, coğrafi aklını, etraf ilişkilerini, terör ve terörizm ile mücadele konusundaki nükte sebatını yeniden değerlendirmek durumunu ortaya koymuştur. Yaptığımız terör ile mücadelenin her birini hukuk ve demokrasi ilkeleri içerisinde gerçekleştirdik. Bir tanesinde hukuktan ayrılmadık. 15 Temmuz'u kim kurgulamış ise, ki bunu defalarca söyledim, PKK'yı da kurgulayan organizasyon aynıdır.

Bütün mücadelemizde tek bir dayanak noktamız vardır o da hukuktan ayrılmamak. Çünkü bu yerler bize baki değildir. Demokrasiden kesinlikle ayrılmayacağız. Ama batının demok-rasi ve hukuk oyununa da gelmeyeceğiz. Ortaya koyduğumuz ölçüleri hem normlarla hem kendi vicdanımızla hem kendi medeniyetimiz, kültürümüz, ahlakımızla iyi harmanlayıp dünyaya bir model olarak ortaya koymak zorundayız. Bunu yapabilecek kabiliyetimiz var. Güç değildir. Nizami kendisine cazibe bıraktıran, karakterdir. Benim ülkemin ve milleti-min böyle bir karakteri söz konusudur. Onun için bunu inşallah birlikte yapabilme kabili-yetine sahip olacağız.

Özellikle Dünya, 21.yüzyılda bir etik ve samimiyet testinden geçmektedir. Hem terörle hem göçle hem de demokrasiyle hem de medeniyet değerleriyle bu testten geçmektedir. Tür-kiye'nin soruları herkesten zordu ama bu testte bu sınavda bana göre Türkiye herkesten başarılıdır. Türk demokrasisi, 21.yüzyılın etik anlamda ayakta kalan, kendini inkâr etme-yen, yalanlamayan tek demokrasi modelidir. Türk demokrasisi ham değildir, Türk demok-rasisi olgunlaşmış bir demokrasidir. Darbelerle, yaşadığı acılarla, halen yönettiği güvenlik tehditleriyle olgunlaşmış bir demokrasidir. 15 Temmuz sonrası bu ülkenin attığı stratejik adımları, günlük siyasi tartışmalar asla örtmemelidir. Türkiye büyük bir değişim yaşamış-tır ve 15 Temmuz'dan sonra geleceğini yeniden şekillendirmiştir. Bunu yapmak da kolay değildir. Bu vizyonda, Sayın Cumhurbaşkanımızın payı en önemli paydır. Rutinin deva-mı tercihi yerine, değişim gibi zor bir yolu tercih etmiştir. Geçmişten, vesayetle mücadele eden eski siyasetçilerimizden doğru dersler çıkarmış ve gereken adımı atmıştır. Her şerde bir hayır vardır, belki 15 Temmuz'un ki de budur. Bunu ancak çocuklarımız, bizden sonraki nesiller yaşayıp görecekler ve analiz edeceklerdir. Ama şunu ifade edebilirim ki bu ülke doğru bir ülkedir, bu ülke başarılı bir ülkedir ve bu millet, demokrasiyi sadece kazanmış değil, bu millet demokrasiyi hakketmiş bir ülkedir. Hak etmiş bir millettir. Cenab-ı hak gelmiş geçmiş her ferdinden razı olsun. Ben bu vesileyle, yıl dönümü idrak ettiğimiz 15 Temmuz hadisesinde ve tüm demokrasi mücadelesinde, terörle mücadelesinde, bu ülkenin güvenliği, milletin huzuru için feda-i can eden tüm şehitlerimize Cenab-ı Allah'tan rahmet diliyor, gazilerimizi minnet ve şükranla anıyor, hepimizi hürmet ve saygılarımla selamlıyo-rum. Ve tekrar bu platformda bizi bir araya getiren kıymetli dostlarıma teşekkürlerimi bir borç biliyorum.



1. GÜN | 1. OTURUM
DEMOKRATİK HUKUK
DEVLETİ

Prof. Dr. Hamit Emrah Beriş

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi

DİJİTAL ÇAĞDA DEMOKRASİNİN VE SİYASAL KATILIMIN YENİ YÜZLERİ

1. Giriş

Üç büyük siyasal devrimden (İngiliz, Amerikan ve Fransız Devrimleri) sonra insanlığın kaderine hâkim olan temsili demokrasi aslında oldukça basit bir mantığa dayanır. Seçmen sıfatını haiz vatandaşlar belirli dönemlerde yapılan seçimlere katılırlar ve kendilerini yine önceden belirlenmiş süreler için yönetecek kişileri seçerler. Seçimlerden sonra demokratik işleyiş mekanizmalarının birincil aktörü parlamento olur. Milleti temsille görevlendirilen parlamenterler, milli egemenliğin taşıyıcısı durumuna geçer ve yalnızca kendilerini seçenler değil tüm toplum adına karar alma yetkisiyle donatılır. İki seçim arasındaki dönemde vatandaşların siyasal karar alam süreçlerindeki yerleri ise oldukça sınırlıdır. Demokratik toplumlarda siyasal katılım kanalları ne kadar geniş tutulsa da hem sistemden hem de kendilerinden kaynaklanan nedenlerle vatandaşların çoğu bu arayışın uzağında kalır. Kısacası temsilciler, görevlendirildikleri süre boyunca geniş bir hareket alanına sahip olurlar ve kendilerini kısıtlayan, hukuk dışındaki, en önemli etmen, seçmenlerin karşısına yeniden çıkacaklarının farkında olmalarıdır.

Burada öncelikle demokratik sistemin doğasından kaynaklanan nedenlerden bahsetmek gerekir. Siyasal yönetim her şeyden önce karar almayı gerektiren bir süreçtir. Kararların meşruluğu ise bunları alanların yetki sahibi olmalarıyla yakından bağlantılıdır. Temsili demokrasilerde toplum, kendi adına karar alma yetkisini belirli sürelerle temsilcilerine devreder. Dolayısıyla sistemin mantığı gereği, kararların bu konuda yetkilendirilmiş temsilciler tarafından alınması gerekir. Bunun yanında, vatandaşların kendilerinin de çoğu zaman siyasal süreçlerin dışında kalmayı tercih ettikleri görülür. Zira söz konusu karar alma süreçlerine katılım, belirli ölçülerde zaman ve emek harcamayı gerektirir. İnsanların büyük çoğunluğu, gündelik hayatın koşuşturması içinde kendilerini doğrudan ilgilendirmediği düşündükleri konularda harekete geçmeyi tercih etmez.

Öte yandan son dönemde dijital teknolojilerde yaşanan gelişmeler, temsili demokrasinin yukarıdaki iki paragrafta özetlemeye çalıştığımız doğasında ciddi değişikliklere neden olmaktadır. Her şeyden önce siyasal katılım geçmişle kıyaslanmayacak ölçüde kolaylaşmıştır. İnsanlar evlerinde, hatta telefonları aracılığıyla her yerde siyasal sorunlara ilişkin kişisel kanaatlerini diğerleriyle paylaşabilmektedir. Bu durum, demokrasinin ve siyasal

temsilin doğasını değiştirmektedir. Ortaya çıkan yeni koşulların adeta dijital bir kamusal alan meydana getirdiğini söylemek mümkündür. Ancak bu durumun gerçek anlamda demokratik bir alan meydana getirdiği oldukça kuşkuludur. Zira çevrim içi dünyada dolaşan bilgilerin manipülatif bir yüz taşımasıyla sıklıkla karşılaşılabilir.

2. İnternet ve Demokrasi İlişisine Genel Bakış

İnternet'in demokrasiye etkileri son dönemde siyaset teorisinin en fazla tartışılan başlıklarından biridir. İnternet teknolojisinin demokratik ideallerin hayata geçirilmesi bakımından kolaylaştırıcı bir yön taşıdığı söylenebilir. İlk olarak çevrim içi ağlar, vatandaşların etkili katılımı bakımından önemli bir araçtır. Aynı şekilde bu yolla toplumun siyasetçilerin faaliyetleri ve genel olarak kamu politikaları konusunda bilgilendirilmesi ve bunları denetlemesi sağlanır. İkinci olarak aynı yol aracılığıyla vatandaşların tercihlerine cevap verilmesi açısından bir avantaj sağlanır.

Bu açıdan bakıldığında çevrim içi alanın sağladığı interaktif iletişim imkânları nedeniyle demokrasinin derinleştirilmesi yönünde etki doğurduğu söylenebilir. Dijital katılım mekanizmalarının siyasetin paydaşları açısından interaktif bir nitelik taşıdığı görülür. Buna göre vatandaşlar, siyasetçiler, kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları bu mecralar aracılığıyla karşılıklı etkileşim içinde bulunurlar. Söz konusu etkileşim süreci, vatandaşların talep ve beklentilerinin siyasal mekanizmalara hızlı şekilde ulaşmasını sağlar. Benzeri bir durum siyasetçiler için de geçerlidir. Siyasetçiler, hem seçim kampanyalarında hem de işbaşında oldukları tüm süreçler boyunca interneti ve sosyal medyayı sıkça kullanmakta, böylece mesajlarını topluma kısa sürede ve düşük maliyetlerle verme imkânı bulmaktadır.

Diğer taraftan ise çevrim içi dünyanın *post-truth* bir duruma karşılık geldiği iddia edilir. İnternet mecrasında eşit ve demokratik bir bilgi dolaşımının bulunması ve denetim mekanizmalarının eksikliği gerçeklikle ilgisi olmayan haberlerin de kısa sürede dolaşıma girmesine sebebiyet vermektedir. Bu durum, toplumun manipüle edilmesi ihtimalini güçlendirmektedir. İnternet teknolojisinin kamusal figür olma açısından insanlara tanıdığı şans, kısa çarpıcı başlıklarla belirli bilgilerin dolaşıma sokulması sonucunu doğurmuştur. Burada asıl sorun taşıyan nokta ise bu şekilde ortaya çıkan bilgilerin bir kısmının gerçeklikle hiç ilgisinin olmamasıdır. Bu bağlamda, çevrim içi ağlar aracılığıyla ortaya çıkan yaklaşımların dezenformatif yönünün güçlü olabildiği söylenmelidir.

Sonuçları her ne olursa olsun siyasal katılımın dijital dünyada yeni bir görünüm içine girdiği açıktır. Günümüzde dünya nüfusunun yüzde 55'inin internet, yüzde 48'inin ise sosyal medya kullanıcısı olduğu dikkat çekmektedir. Sosyal medya kullanıcılarının neredeyse tamamı buna mobil araçlarla erişmektedir.¹ TÜİK verilerine göre Türkiye'de 16-74 yaşları arasındaki bireylerin internet kullanım oranı yüzde 74'e kadar çıkmaktadır. Dolayısıyla vatandaşların üçte biri interneti aktif olarak kullanmaktadır. Vatandaşların yüzde 64'ü ise sosyal medya kullanıcısıdır. Söz konusu oranlar her yıl daha da yükselmektedir. Dolayısıyla toplumun başlıca haber alma kaynağının internet ve sosyal medya olmaya başladığı söylenebilir. Bu durum, kaçınılmaz şekilde interneti siyasal alanın en önemli unsurlarından biri haline getirmektedir. Aslında özellikle seçim süreçlerinde uzaktan erişim teknolojilerinden uzun süredir yararlanılmaktadır. Bu bakımdan e-demokrasi ifadesinin öncelikle oylama açısından kullanıldığı görülür. Zaman içinde e-demokrasi ifadesi, siyasetçilerin ve toplumun etkileşimini içerecek şekilde dijital platformların kullanılmasını da içermeye başlamıştır.

Dijital Katılmanın İlk Şekli Elektronik Oylama Yöntemleri

Elektronik oylamalar, vatandaşların geleneksel oy pusulası yerine bu amaçla üretilmiş makineler aracılığıyla oy kullanması amacıyla yola çıkmıştır. Söz konusu makinelerin en önemli avantajı sayım sürecini kolaylaştırması ve kısaltmasıdır. ABD başta olmak üzere pek çok ülkede uygulanan bu yöntem öteden beri neden olduğu güvenlik sorunları nedeniyle eleştirilmektedir. 2000 yılında gerçekleşen başkanlık seçimlerinde sistemden kaynaklanan sorunların sonuçları etkileyebilecek düzeyde etkiye neden olduğu sıklıkla dile getirilen bir iddidir. Öte yandan internet teknolojisinin gelişmesiyle dijital cihazlara uzaktan erişim imkânının artması söz konusu yöntemin güvenilirliğini iyiden iyiye sorgulanır hale getirmiştir. Bu durumun uluslararası siyaseti de ilgilendiren en belirgin örneği Trump'ın seçildiği 2016 başkanlık seçimlerinde sonuçlara Rusya tarafından uzaktan müdahale edildiği yönündeki iddidir. Her ne kadar bu iddia doğrulanmasa da her türlü dijital sisteme uzaktan müdahalenin mümkün olduğu açıktır. Dolayısıyla oylama süreçleri bakımından tam güvenirliliğin sağlanması açısından konvansiyonel yöntemlerin hâlâ yeni teknolojiye göre daha güvenilir olduğunu söylemek mümkündür. Buna karşılık, söz konusu oylama prosedürünün dışında dijital demokrasi çok farklı yönleriyle insanları etkilemektedir.

1 <https://dijilopedi.com/2019-dunya-internet-kullanimi-ve-sosyal-medya-istatistikleri-4-ceyrek-raporu/>

Buradan hareketle oylama yöntemleri gibi teknik ve prosedürel konulardan daha çok dijital alanda demokrasinin niteliğini yükselten konular üzerine eğilmek gerektiği söylenebilir. Kuşkusuz teknolojik gelişmelerin oy kullanma yöntemlerini değiştirmesi beklenebilecek bir durumdur. Kaldı ki demokrasinin derinleşmesiyle daha fazla şekilde sandık başına gitmenin gerekeceği, bunun da vatandaşlara ilave yük getireceği söylenebilir. Böylesi bir durumda demokratik katılımın düşeceği de kolayca tahmin edilebilir. Bu durumlara özgü olarak uzaktan katılımı mümkün kılacak güvenli mekanizmalar oluşturulmaya çalışılmaktadır. Ancak dijital dünyanın sağladığı tüm fırsatların yanında riskler de içerdiği gözden kaçırılmamalıdır. Özellikle önemli seçimlerde söz konusu riskler ciddi manipülasyonların yapılmasına yol açacağı için geleneksel oy verme yöntemleri hâlihazırda daha güvenli olarak kabul edilebilir.

Diğer taraftan vatandaşların yalnızca seçimler bağlamında değil, pek çok farklı konuda internet üzerinden oy kullanabilecekleri açıktır. Özellikle gelişmiş ülkelerde yerel yönetimlerin değişik aşamaları dâhil olmak üzere pek çok konuda ve farklı zamanlarda oylamalar yapıldığı bilinir. Özellikle yerel yönetim geleneğinin güçlü olduğu ya da federal ülkelerde değişik zamanlarda çok sayıda seçimin gerçekleştirildiği ve bunlara katılımının giderek düştüğü açıktır. İnternet üzerinden oylama aracılığıyla seçimlerin seçmenlere yönelik maliyeti düşürülerek katılım oranı artırılabilir. Aynı şekilde özellikle yerel ölçekte bazı konularda yapılacak düzenlemelere yönelik referandumların yapılması için de aynı yöntem kullanılabilir. Kuşkusuz yukarıda belirtilen uzaktan müdahale başta olmak üzere güvenlik endişeleri belirli ölçülerde devam edecektir. Ancak ölçek, dolayısıyla söz konusu kamusal pozisyonunun ya da konunun önemi azaldıkça muhtemel bir dışarıdan müdahale ihtimalinin de ortadan kalkacağı söylenebilir.

3.İnternetin Siyasal Katılıma Etkisi

Demokratik sistemlerde siyasal katılma, bireylerin üyesi oldukları siyasal sistemlerde, otoritenin karar alma ve uygulama sürecini kendi çıkar, talep ve beklentileri doğrultusunda etkilemek ve yönlendirmek için yaptıkları belirli faaliyetleri anlatır. Bu çerçevede kamu politikalarının oluşturulması ve uygulanması sürecini etkilemek bulunmak, karar alıcıları denetlemek ve onların üzerinde kamuoyu baskısı oluşturmak da siyasal katılma kapsamındadır. Dolayısıyla, siyasal katılmanın en geniş şekilde bireylerin karar alma süreçlerindeki etkisini ifade ettiği söylenebilir. Siyasal katılma demokratik yönetim şeklinin zorunlu unsurlarından biridir. Bu bağlamda, bir ülkede demokratik standartların yükselmesine

koşut şekilde katılma düzeyinin hem yükseldiği hem de çeşitlendiği görülür. Diğer taraftan İnternet teknolojisi aracılığıyla gerçekleşen siyasal katılımın geçmişteki tüm demokratik süreçlerin ötesine geçen bir yüzü olduğu görülür.

3.1. Siyasal ve Toplumsal Sorunlardan Haberdar Olma

Halen internet aracılığıyla dolaşımda olan bilginin tüm geleneksel iletişim şekillerini aştığı görülmektedir. Gerçekten de internette geçmişteki bütün bilgi birikim türlerini oldukça aşan bir külliyat ortaya çıkmış, üstelik buna herkesin ulaşması oldukça kolaylaşmıştır. Bu durum, toplum içindeki herkesin yerel, ulusal ve küresel sorunlar hakkında daha fazla bilgi sahibi olmasını beraberinde getirmektedir.

Çevrim içi teknolojinin geldiği yer nedeniyle konvansiyonel medya geniş çaplı bir dönüşüm geçirmektedir. İnternet'in yayılmaya başladığı 1990'lı yılların ortalarında basın-yayın kuruluşlarının ilk tepkisi kendi sitelerini açmak olmuştur. Ancak ticari nedenlerle yayın faaliyeti esasta geleneksel mecrasında kalmıştır. Yani gazeteler ve televizyonlar ağırlığı geçmişten beri kullandıkları alana vermiş, internette tali bir unsur olarak yararlanmaya çalışmıştır. Ancak internetin insanların hayatındaki yerinin artmasıyla dünyanın her yerinde pek çok gazete ve dergi, kâğıt baskıdan vazgeçmiş ve doğrudan çevrim içi alanda faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu durum, insanların haberlere daha hızlı, kolay ve ucuz şekilde ulaşmasını beraberinde getirmiştir. Böylece toplumsal olaylara karşı farkındalık düzeyinin arttığı söylenebilir. Başka bir ifadeyle toplumda çok kişinin bilmediği ya da farkında olmadığı bir mesele gündeme çıkarılmış ve konuyla ilgili harekete geçilmesi sağlanmış olmaktadır.

Öte yandan aynı kolay ulaşılabilirlik durumu basın organları için de kullanıcıların nabzını tutma konusunda bir imkân sağlamıştır. Medya organları, kullanıcıların yayımlanan haberleri okuma oranlarını ya da buna ilişkin olumlu veya olumsuz bakış açılarını anında ölçebilmektedir. Buradan hareketle kullanıcıların tepkileri doğrultusunda yayın politikalarının ya da haberlerde kullanılan dilin değişebildiği görülür.

Burada altı çizilmesi gereken nokta söz konusu bilgilerin güvenilirlik düzeyidir. Öteden beri medyanın güvenilirliği sorgulanırken internetle beraber bu durum iyice çıkmaza girmiştir. İnternet aracılığıyla belirli bilgileri paylaşmanın kolay olması, bunların güvenilirlikleri konusunda aynı güvenceyi vermez. Tam tersine internet aracılığıyla paylaşılan pek çok bilgi konvansiyonel medyanın editörlük süreçleri ve meslekî etik ilkelerine tabi değildir. Hatta

bazı durumlarda, yasal boşluklardan ötürü hukuk kurallarının çiğnenmesinden bile kaçınılmaz. Buradan hareketle, sosyal medyada ve diğer çevrim içi platformlarda ortaya atılan yanlış ve yanıltıcı bilgilerin toplumsal kesimler arasındaki mesafeyi açıcı bir mahiyet taşıyabileceğinin altı çizilmelidir. Bu durumun yaratacağı en olumsuz etki kutuplaşmayı beslemesidir.

3.2. Siyasal Kanaatlerini İfade Etme ve Siyasetçileri Etkileme

Dijital demokrasinin sağladığı ilk avantaj, siyasal katılım kanallarının geçmişle kıyaslandığında önemli ölçüde artmasıdır. Bu teknolojilerin sağladığı en önemli imkân kamusal müzakere süreçlerinin modern temsili demokrasi uygulamalarının tümünü aşan bir mahiyet göstermesidir. Söz konusu yaklaşım, vatandaşlarda siyasal karar alma süreçlerinde etkili oldukları yönünde güçlü bir etki meydana getirir. Siyasetçiler ise toplumsal talepleri dikkate aldıklarını göstermek durumunda kalırlar.

Yukarıda belirtildiği gibi kamusal sorunlar hakkında geçmişe göre daha hızlı ve yoğun şekilde bilgilenen vatandaşlar bunlara ilişkin yaklaşımlarını doğrudan ortaya koyma imkânı bulurlar. Günümüzde çevrim içi teknoloji aracılığıyla vatandaşlar kamu politikalarını etkileme, belirleme ve değiştirme şansına sahip olabilmektedir. Bu amaçla, çeşitli sosyal paylaşım sitelerinin, kamu kurumlarına ait platformların ve sosyal medyanın kullanıldığı görülür. Söz konusu mecralar geleneksel katılım yollarına göre çok daha hızlı ve etkili şekilde mesajların hedef kitleye ulaşması yönünde etki yapar.

Çevrim içi ortamda vatandaş katılımının ilk örneği sosyal paylaşım siteleri ve mikro blog'lar da yazılan mesajlar ve yapılan paylaşımlardır. Bu tür siteler, tüm vatandaşlara belirli olaylar karşısındaki tepkilerini kısa sürede başkalarına duyurma yönünde imkân verir. Öyle ki oldukça küçük bir grubun bildiği bir konu, sosyal paylaşım platformları aracılığıyla kısa sürede ülke gündemine taşınabilmektedir. Aynı zamanda bu mecrada yapılan paylaşımlar insanlarda belirli toplumsal ve siyasal sorunlara karşı farkındalık da yaratabilmektedir. Dar bir toplumsal grubun bildiği ya da önemseydiği belirli bir sorun alanı sosyal medyanın gündemine girmesiyle birlikte geniş kesimlerin dikkatini çekebilmektedir. Buna paralel olarak söz konusu soruna yönelik ilginin yükselmesiyle birlikte karar alıcıların bunu çözmeye yönelik irade sergilemeleri beklenebilen bir durumdur. Dolayısıyla çevrim içi alanda ortaya çıkan sivil bir ağdan söz edilebilir.

Söz konusu sivil ağ toplum içindeki, daha doğrusu ilgili platformu kullanan herkesin sesini duyurabilmesi açısından zemin hazırlar. Uygulamada takipçisi çok olan siyasetçi, sanatçı veya diğer kanaat önderlerinin paylaşımlarının daha çok etki doğurduğu açıktır. Üstelik bunların tanınırlıkları düşüncelerine adeta bir meşruiyet zemini de oluşturur. Başka bir ifadeyle, bir sanatçının herhangi bir siyasal konuyla ilgili paylaştığı mesaj, bu mevzuya olan ilgisinden bağımsız şekilde etkiye sahip olabilmektedir. Bu durum, *post-truth* dünyada algıların şekillenmesi açısından taşıdığı değer kadar anlamlıdır. Bunun yanında siyasal içerikli paylaşımlar kişinin kendi ideolojik pozisyonu doğrultusunda manipülatif bir yön de taşıyabilir. Günümüzde çok sayıda popülist siyasetçinin bu yöntemi izlemekten kaçınmadığı görülür.

Öte yandan zaten toplum üzerinde belirli bir etkiye sahip bu kişiler dışında kalan sıradan kişilerin de paylaşımlarıyla dikkat çekebildikleri söylenebilecektir. Sosyal medyada ya da mikro blog sitelerinde yapılan bazı paylaşımlar, geniş kesimlere ulaşabilmekte, özellikle çok takipçisi olan hesapların paylaşımıyla kısa süreli popüler olabilmektedir. Dolayısıyla sosyal paylaşım platformları, her türlü mesajın toplum gündemine taşınması için elverişli bir araç durumundadır. Üstelik bu yolun kullanımındaki artışa paralel şekilde doğru kitleye daha çabuk ve daha hızlı ulaşmak için yeni yöntemler keşfedilmektedir. Kullanılan bazı algoritmalar aracılığıyla söz konusu platformun kullanıcılarının eğilimleri tespit edilebilmekte ve bu yöntemler kullanılmaktadır. Bunun yanında hedef kitleye mesajın en etkili şekilde verilmesini sağlayacak bir profesyonel dil kullanımı da giderek artmaktadır.

3.3. Siyasal Denetime Yardımcı Olması

Diğer taraftan bu platformların bir diğer işlevi de siyasal mekanizmalarla devlet kurumlarını denetlemeyi sağlamasıdır. Demokrasinin en önemli işlevlerinden birinin siyasetçilerle siyasal kurumların sürekli denetlenmesini sağlamak olduğu bilinir. Dolayısıyla demokrasilerde seçmenlerin katılımı yalnızca seçim dönemleriyle sınırlı değildir. Bu durum, siyasal iktidarların işbaşında oldukları her gün adeta seçmenler tarafından denetlenmeleri anlamına gelir. Geleneksel olarak denetim süreçlerinin en önemli bileşenleri muhalefet ve medyadır. Vatandaşlar, siyasal süreçlerin sorunlu yönlerini en fazla muhalefetten ve basından öğrenir. Ancak günümüzde çevrim içi teknolojiyle aynı anda çok sayıda kişiye ulaşma imkânı, bir bakıma vatandaşların denetim kanallarını da genişletmiştir. Sıradan bir vatandaş bile gördüğü bir hizmeti sosyal medya kanalıyla çok takipçisi olan siyasetçi veya diğer kanaat önderlerine ulaştırarak kamuoyu tarafından duyulmasını sağlayabilir.

Bu şekilde çok sayıda hatalı uygulamanın karar alıcılar başta olmak üzere farklı siyasetçilere ulaşması ve bunun düzeltilmesinin sağlanması durumuyla karşılaşabilmektedir.

Sosyal medyanın bu yönüyle basın denetim işlevini devraldığı ve bir bakıma herkese yayarak demokratikleştirdiği söylenebilir. Tocqueville'den bu yana demokrasinin gerçek anlamda çalışabilmesi için yöneticilerin faaliyetlerinin basın başta olmak üzere bazı sivil mekanizmalar aracılığıyla denetlenmesi üzerinde durulur. Çevrim içi ağlar, bu işlevi geleneksel görünümünün çok ötesinde bir yere taşımıştır. Günümüzde tüm vatandaşlar herhangi bir alanda gördükleri sorunu akıllı telefonlar aracılığıyla kayıt altına almakta ve sosyal paylaşım platformlarında toplumun geneline taşıyabilmektedir. Hukuksuz eylem ve işlemler, kötü muamele kadar hizmetin gereğince yapılamamasına ilişkin örnekler de bu kapsamda yer alır. Bu durum, en alttan başlayarak tüm kamusal sorumluluk sahiplerinin daha dikkatli davranması sonucunu doğurmaktadır.

3.4. Siyasetçilerin Toplumla Ulaşmasını Kolaylaştırma

Günümüzde siyasetçiler giderek artan şekilde çevrim içi platformlardan yararlanmaktadır. Başlangıçta kurulan internet siteleri aracılığıyla ortaya çıkan bu iletişim yöntemi, zaman içinde siyasetçilerin sosyal paylaşım siteleri ve mikro blog'larda kendi adlarına sayfalar açmalarına dönüşmüştür. Bu bakımdan, kullanım alanının genişliğine bakıldığında sosyal medyanın kişisel internet sitelerinden daha gerçekçi bir yöntem olduğu açıktır. Siyasetçinin herhangi bir konuda verdiği mesaj takipçileri aracılığıyla kısa sürede yayılır. Üstelik siyasetçi, anlık olarak mesajının hem içeriğine hem de şekline yönelik toplumsal tepkiyi de ölçme fırsatı yakalar.

Siyasetçiler açısından sosyal medyanın bir diğer faydası seçmenler hakkında bilgi toplanmasına aracılık yapmasıdır. Sosyal medyada kullanılan algoritmalar kullanıcıların eğilimlerini ve tercihlerini açığa çıkarır. Öncelikle ticari kaygılarla kullanılan algoritmalar günümüzde siyasetçilerin doğru kitleye ulaşmak için yararlandıkları araçlar durumuna gelmiştir. Siyasetçiler, hedef kitlelerini, seçmenlerin belirli konulardaki yaklaşımlarını ve kendilerinden beklediklerini algoritmalar aracılığıyla önceden belirleyerek buna göre mesaj göndermektedir. Böylece hedef kitlenin özelliğine göre en doğru mesajlar kısa sürede karşı tarafa ulaşmaktadır. İnternet kullanımının sosyal medya açısından bir başka yansıması seçim kampanyalarında olmaktadır. Halen gerek siyasi partilerin gerekse tek tek siyasetçilerin kampanya süreçlerinde kullandığı en önemli aygıtlardan biri sosyal medya

başta olmak üzere internet teknolojisidir. Bu süreçte siyasetçiler bir taraftan seçmenlerine seçim vaatlerini sıralarken diğer taraftan da onların talep ve beklentilerini alma imkânı bulurlar. Böylece seçim vaatlerini güncelleme ya da değiştirme durumuyla da karşılaşılabilir.

3.5. Kamu Kurumlarının Vatandaşlarla İlişkiye Geçebilmesi

Kamu kurumlarının belirli hizmetlerini halka anlatabilmesi ve toplumdan geribildirim alabilmesi açısından da internet dünyası oldukça verimli bir görünüm çizer. Üstelik bu konuda yararlanılan araçlar günden güne artmaktadır. En başta kurumun internet sitesine yapılan yorumlarla başlayan katılım süreçleri, zaman içinde çevrim içi anketlere, sosyal paylaşım platformları ve mikro blog'lardaki yorumların takibine ve mobil uygulamalara kadar ulaşmıştır.

Aynı şekilde kamu kurumlarının özellikle izlenecek belirli politikalara karşı vatandaşın tepkisini ölçmek amacıyla da çevrim içi ortamdan yararlandıkları görülür. Örneğin belirli projeler hayata geçmeden önce tartışmaya açılarak vatandaşların katılımı sağlanabilmektedir. Bunun yanında, verilen bazı hizmetlerle ilgili değerlendirmeler de aynı kanallarla ölçülür. Böylece halkın tepkisi doğrultusunda bunların kapsam ve içeriklerinde değişiklik yapılabilir.

Bunun yanında, kamu hizmetlerinin sunumunda internet teknolojisinden giderek daha fazla yararlanılmaya başlanmıştır. Böylece hem hizmetlerin daha kısa sürede hedef kitleye ulaşması ve vatandaşların memnuniyet düzeylerinin yükselmesi sağlanmakta hem de kaynak kullanımında ciddi anlamda tasarrufa gidilmektedir.

Kamu kurumlarının sanal âlemde yürüttüğü hizmetlerin en önemlilerinden biri de bir tür çevrim içi başvuru yoluyla vatandaşların istekleriyle şikâyetlerinin alınmasıdır. Herhangi bir kamu kurumu tarafından sunulan hizmetten şikâyetçi olan ya da belirli görevlilerin tutumlarını yetkili mercilere bildirmek ister-yen vatandaşlar doğrudan internet üzerinden başvuruda bulunabilmektedir. Söz konusu başvuruların dijital ortamda kayıt altına alınması fiziki ortamda yapılacak benzer şikâyetlerin aksine talebin sümen altı edilebilmesi riskini de en aza indirir.

Son olarak kamu kuruluşlarının ellerinde internet aracılığıyla sundukları hizmetlerden dolayı ciddi bir veri havuzu oluştuğu görülür. Büyük veri denilen söz konusu bilgi kaynağı doğru değerlendirildiği takdirde toplumla ilgili pek çok sorunun doğru cevabının bulunmasını sağlayacaktır. Ancak burada söz konusu durumun devletin toplum üzerindeki kontrolünün artmasını beraberinde getireceği ve özel hayatın gizliliği başta olmak üzere pek çok konuda bireysel haklara zarar verebilme ihtimali barındırdığını söylemek gerekir. Dolayısıyla internet ortamının sağladığı özgürlük ikliminin söz konusu süreç ve mekanizmalar devlet tarafından yönetildiği takdirde geriye dönme riski bulunur.

4. e-Aktivizm

Siyasetçilerin bir soruna ilgi duymaları ve çözüm için harekete geçmelerinin konunun çok sayıda insanı ilgilendirmesiyle bağlantılı olduğu açıktır. Daha açık bir ifadeyle belirli bir konu kamusal bir mesele haline geldiyse karar alıcılar en azından pragmatik mülahazalarla bunun çözümü açısından adım atmalarının gerekli olduğunu düşünürler. Toplum içinde birbirleriyle çelişen çok sayıda yaklaşım olduğu düşünüldüğünde birlikte hareket eden gruplar büyüdükçe siyasetçilerin konuya ilişkin ilgilerinin yoğunlaşması beklenebilir. Dolayısıyla aynı hedef doğrultusunda bir araya gelerek örgütlenen insanların çıkarlarını daha güçlü şekilde savunması beklenebilir. Çevrim içi dünya, bu anlamda yeni bir örgütlenme modeli sunmaktadır. Birbirlerini önceden tanımayan, hatta gerçek hayatta bir arada hiç bulunmayan insanlar ortak amaçları doğrultusunda birlikte hareket edebilmektedir. Bu amaçla girişilen hareketlere vatandaş kampanyaları adı verilir.

Vatandaşlar internet aracılığıyla belirli konularda kampanyalar düzenleyerek toplumun ilgisini o yöne çekmek açısından çaba sarf edebilirler. Bu bakımdan, sosyal medyanın yeni bir kamusal alan görünümü taşıdığını söylemek yanlış olmaz. Belirli bir amaç çerçevesinde toplanan vatandaşlar, toplumu harekete geçirme açısından sosyal medyada örgütlenebilirler. Bilindiği üzere sivil toplum kuruluşlarının başlıca işlevi, herhangi bir konuyu gündemde tutarak toplumun ve siyasetin istenilen bağlamda adımlar atmasını sağlamaktır. Çevrim içi alan bu açıdan oldukça verimli bir katılım platformudur. Aynı sorunla ilgili paylaşımların altında toplandığı *hashtag* denilen başlık etiketleri çok sayıda kullanıcının kendi düşüncelerini yazmasına imkân tanımaktadır. Aynı etiketin çok sayıda kullanıcı tarafından paylaşılmasıyla birlikte konu bir anda ülke ve hatta dünya gündeminin üst sıralarına çıkabilmektedir. Bu durum, herhangi başka bir mekanizmayla karar alıcıları etkileme fırsatı olmayan bir vatandaşın düşüncelerinin bir anda dikkat çekmesini beraberinde getirebilmektedir.

Söz konusu etkileşim süreci belirli bir konudaki politikanın değişmesi sonucunu doğurabilmektedir. Kuşkusuz bu durum somut eylemler kadar güçlü bir şekilde ortaya çıkmaz. Ancak kısa sürede sonuç alması itibarıyla bazı durumlarda aktif eylemlerin ötesine bile geçen bir yüzü olduğu söylenebilir. Mesajların çok sayıda kişi tarafından paylaşılması ilgililerin bu meseleye öncelikli olarak eğilmesini zorunlu kılabilir. Üstelik sürecin şeffaflığı nedeniyle ilgili yöneticilerin konu hakkında bilgi sahibi olmadıklarını söyleme ihtimalleri de ortadan kalkmaktadır. Aynı durum meselenin takip edilmesi ve sonuçları hakkında kamuoyunun bilgilendirilmesi açısından da geçerlidir. Siyasetçiler, hem sürecin farklı aşamaları hem de sonuçları hakkında topluma bilgi vermektedir. Böylece tek bir kişi ya da sınırlı bir grupla ilgili olan, dolayısıyla çözümü ertelenebilecek durumda bulunan sorunlar dahi fazlaca insanın gösterdiği duyarlılık nedeniyle kısa sürede çözülebilmektedir.

Diğer taraftan bu tür bir aktivizmin gerçek anlamda harekete geçme açısından bazı sorunlara neden olabileceği de iddia edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında sosyal medya aracılığıyla gerçekleştirilen bu faaliyetlerin insanlarda manevî bir tatmin duygusu yaratacağı ve sorunu adeta onların gündem çıkaracağı söylenebilir. Örneğin yardıma ihtiyacı olan bir kişinin çağrısını sosyal medyadan paylaşan kişi, bu konuda yapabileceği her şeyi yaptığı duygusuna kapılıp gerçek hayatta eyleme geçemeyebilecektir. Daha makro ölçekli bir sorun olan göçmenler ve mülteciler konusunda sosyal medyada yapılan pek çok paylaşımın da insanlarda manevî bir tatmin yarattığı, ancak sorunun çözümünde sınırlı bir etkisinin olduğu açıktır. Bu tavır, sosyal medyanın insanları gerçek dünyada eyleme geçme açısından tembelliğe ittiği varsayımıyla *slactivizm* veya *clicktivism* nitelemesiyle anılır. Ancak gerçek hayatta girilen eylemlerin sosyal medya aracılığıyla yapılanlardan daha etkili olacağına güvencesi yoktur. Önemli olan doğru yöntemleri izleyerek uygun kişilere ulaşabilmektir.

Buna ek olarak e-aktivizmin etkilerinin sınırlı olabileceğini göz önünde bulundurmak gerekir. Örneğin Arap Baharı'nda olayların başlamasında sosyal medyanın rol oynayan bir etmen olduğu iddia edilse de aslında o dönem itibarıyla söz konusu ülkelerde sosyal medya kullanıcı sayısının sınırlı olduğu görülmüştür. Bu bakımdan, ülke içindeki örgütlenmeler açısından sosyal medya kadar geleneksel iletişim ağlarının kullanıldığını da söylemek mümkündür. Sosyal medyanın asıl rolü ise olayların tüm dünyaya duyurulmasında görülmüştür. Tüm dünya kısa zaman içinde yaşanan gelişmelerden haberdar olmuş, böylece olayların yaşandığı rejimlerde diğer devletlerin ve uluslararası kamuoyunun baskısı doğmuştur. Buradan da anlaşılacağı gibi sosyal paylaşım platformları aracılığıyla ortaya konulan aktivist tavır en başta öngörülemeyen birtakım sonuçlar da doğurabilmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Son dönemde özellikle çevrim içi alanda yaşanan gelişmelerin siyasetin alışageldik kalıplarını yıktığı ve dünyayı yeni bir ilişkiler ağı içine soktuğu açıktır. İnternet teknolojisinin dünyayı daha demokratik bir yer haline getireceğinin güvencesi yoktur. Zira aynı teknoloji aracılığıyla bir taraftan halkın katılım ve ifade kanalları genişlerken diğer taraftan devletlerin toplumu gözetim imkânları önemli ölçüde artmaktadır. Ağ teknolojisi sanal ortamda bırakılan izler aracılığıyla tekil kullanıcıların her türlü faaliyetinin takip edilmesini mümkün kılar. Bu durumun özel hayatın gizliliğın korunması bakımından da sorunlar yaratabileceği açıktır. Üstelik çevrim içi ağların görüş ve kanaatlerin kolektif kimliklerle ifade edilebilmesine izin vermesi manipülasyona açık bir zeminin ortaya çıkması sonucunu doğurmaktadır. Devletler ya da terör örgütleri başta olmak üzere organize gruplar bu alanda kendi durumlarını meşrulaştırmak için çok sayıda mesaj üreterek dolaşıma sokmaktadır. Bu durum, kamuoyunu yanıltmakta ve tek taraflı bir bakış açısının güç kazanmasına neden olmaktadır. Farklı ideolojik eğilimlerin birbirlerine zıt manipülatif içerikler üretmesi ise kutuplaşma olgusunu ortaya çıkarabilmektedir.

Buna karşılık, söz konusu teknolojinin sağladığı fırsatlara odaklanıldığında siyasal temsil yol ve mekanizmalarının tarihteki en geniş boyutlarına ulaşıldığı görülür. Vatandaşlar çevrim içi ağlar aracılığıyla görüş ve taleplerini, doğrudan hem toplumdaki diğer insanlara hem de karar alıcılara iletebilmektedir. Aynı şekilde kontrol mekanizmaları da güçlenmekte, böylece demokrasinin bir diğer işlevi de tamamlanmış olmaktadır. Çevrim içi teknolojinin bir taraftan demokrasinin toplumun kılcal damarlarına yayılmasını sağlayıcı bir etki yarattığı doğrudur. Ancak diğer taraftan teknolojinin sunduğu aynı imkânların manipülatif ve dezenformatif bir içerikle kullanılması, popülist söylemleri ve totaliter eğilimleri besleyebilecek, toplumda kutuplaşmaya varan çatlaklara neden olabilecektir. Dolayısıyla internet teknolojisinin demokrasiyle ilişkisinin anlaşılabilmesi açısından kesin bir şey söylemek mümkün değildir.

Prof. Dr. Kudret Bülül

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi

Bu çalışma esasen yazarın Siyaset Bilimi kitabındaki “Güvenlik, Özgürlük ve Siyaset” bölümüne dayanmaktadır.
Bkz: *Siyaset Bilimi, Kavramlar, Kurumlar, İdeolojiler*, Kudret Bülül, Adres yayınları, Ankara, 2020. 2. Baskı

DEMOKRASİLERDE ÖZGÜRLÜK-GÜVENLİK DENGESİ

Özgürlük ve güvenlik dengesi, geleneksel ya da modern, demokratik olan ya da olmayan her türlü toplumda, birey-devlet-toplum yaşamını yakından etkileyen en temel tartışmalardan biridir.

Özgürlük-güvenlik dengesi açısından belki de söylenmesi gereken ilk şey, yoğun bir güvenlik sorunu ile karşı karşıya olmayan ülkelerde bir özgürlük-güvenlik dengesinden fazla bahsedilmediğidir. Özgürlük ve güvenlik dengesinden, genellikle güvenlik sorunu ile karşı karşıya olan ülkelerde daha fazla bahsedilir. Eğer güvenliğe dair bir sorun yoksa bir denge arayışı da çok söz konusu olmaz. Bu bir eleştiri değil bir tespittir. Çünkü her ülkenin konumu, pozisyonu farklıdır. Ülkeler dönem dönem özgürlük ve güvenlik açısından sorunlarla karşılaşabilirler.

Özgürlük-güvenlik dengesi denince, özgürlük ve güvenliğin birbirine karşıt iki kavram gibi anlaşılması söz konusu olabilir. Tahterevallinin bir ucunda özgürlük, diğer ucunda güvenlik varmış gibi görülebilir. Özgürlük ve güvenliğin sıfır toplamlı iki kavram olduğu sanılabilir. Bu varsayımlar doğru varsayımlar değildir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, özgürlük ve güvenlik birbirinin karşıtı iki kavram değil, çoğu kez birbirinin tamamlayıcısıdır. Güvenlik yoksa özgürlüğün; özgürlük yoksa güvenliğin fazla bir anlamı yoktur. Bu nedenle özgürlük ve güvenlik, arasından seçim yaparak birine sahip olacağımız iki kavram değil, her ikisine de maksimum düzeyde sahip olmamız gereken iki kavramdır. Özgürlük ve güvenliğin her ikisine en üst düzeyde aynı anda sahip olmak mümkündür. Arzu edilen de budur. Genellikle daha fazla özgürlüğün olduğu ülkeler daha güvenli ülkelerdir. Güvenlik sorunlarının en fazla yaşandığı ülkeler, özgürlük sorunlarının da en fazla yaşandığı ülkelerdir.

Güvenlik özgürlüğün ön koşuludur. Can güvenliğinin, mal güvenliğinin olmadığı, evinizden sokağa adım atmaya korktuğunuz, kaosun, düzensizliğin, şiddetin kol gezdiği, suç ve terör örgütlerinin cirit attığı bir ortamda hangi özgürlükler kullanılabilir?

Bununla birlikte özgürlük esas güvenlik araçtır. Güvenlik tedbirlerinin kendisi bizatihi amaç değildir. Güvenlik tedbirlerinin amacı, temel hak ve özgürlüklerin korunması, insanca yaşamın mümkün kılınmasıdır. Güvenlik tedbirleri bu amaca hizmet ettiği ölçüde ve sı-

nırlıkta anlamlı görülebilir. Aslolan güvenlik değil, özgürlüktür. Bu çerçevede, ABD'nin kurucu liderlerinden Benjamin Franklin'in "Güvenlik uğruna özgürlüklerini feda edenler, ne özgürlüğe, ne de güvenliğe layıktırlar" ifadesi anlamlıdır.

Diğer taraftan, özgürlük esas, güvenlik istisnai ve geçicidir. Belirli durumlarda ve zamanlarda, durumun gereklerine göre güvenlik tedbirlerine, özgürlüklere dair kısıtlamalara başvurulabilir. Bununla birlikte bu kısıtlamalar kalıcı olamaz. Güvenliğe dair sorunların ortadan kalkmasıyla birlikte ya da kalktığı oranda kısıtlamalar kaldırılmalı, esas olan özgür ortama dönülmelidir. Her türlü yasadışı suç ve örgütle mücadelede, özgürlüklerin ve masumiyetin asıl, sınırlamaların ve suçluluğun istisna olduğu unutulmamalıdır. Bununla birlikte kendini gizlemeyi, olduğundan farklı göstermeyi yöntem olarak benimseyen, başka kimlik ve görünümle, sinsice amacına ulaşmaya çalışan FETÖ gibi terör örgütlerinin sürekli bu ilkenin arkasına sığındıklarını da bilmek gerekir.

Yukarıda belirtilen değerlendirmeler çerçevesinde, güvenlik-özgürlük dengesi her ülkede aynı olmayabilir. Daha otoriter kültüre sahip toplumlarda bu denge daha fazla güvenlik tarafında kurulabilirken, bu durum daha liberal toplumlarda tepki çekebilir.

Güvenlik-özgürlük dengesi dönemlere göre de değişebilir. 1980'lerde devletler görece olarak daha fazla otoriter iken, vatandaşlar devletlerine karşı daha fazla müsamahakardı. Bugün görece olarak devletler daha fazla demokratik davranırlarken, vatandaşlar daha eleştireldir. Küresel iletişim ve bilişim vatandaşların bakışını ve beklentisini değiştirmektedir. 30-40 yıl öncesinde, makul görülen güvenlik tedbirleri bugün aynı ülkelerde tepkiyle karşılanabilmektedir.

Maksimum Özgürlüğün ve Güvenliğin Temel Referansları

Özgürlük ve güvenlik meselesi de dahil, toplumlar açısından en temel meselelerden birinin, belki en temelinin, iyi işleyen bir toplum açısından devletin nerede duracağıdır. Bir toplumda, kişiler, topluluklar, kuruluşlar yanlış yaparsa ya da yanlış yerde dururlarsa, bunları düzeltecek olan devlettir. Ama devletin yanlış yerde durması durumunda onu düzeltebilecek, kendisi dışında başka bir güç yoktur. Bu nedenle devlet bir toplumda temel hak ve özgürlükleri garanti altına alan en temel örgüt iken, aynı zamanda bunları ortadan kaldırabilecek de en büyük örgüttür.

İngiliz düşünürler Hutton ve Giddens, iyi bir toplum için devletin durması gereken yeri şu şekilde işaret ederler: "Yerel, ulusal ve küresel olarak iyi bir toplum; devlet, sivil toplum ve piyasa ekonomisi arasında dengeyi sağlayan toplumdur". Hutton ve Giddens'in ifadesine bireyleri de eklemeliyiz. Bu durumda, yerel, ulusal ve küresel olarak iyi bir toplumun, bireyler, sivil toplum, piyasa ekonomisi ve devlet arasında dengeyi sağlayan toplum olduğunu söyleyebiliriz. Hutton ve Giddens'a göre, devlet, sivil toplum ve piyasa ekonomisinin sınırları arasında patolojiler vardır ya da olabilir: "Devletin çok büyük olduğu bir toplum baskıcı olur. Eğer devlet çok zayıfsa, toplum istikrarlı bir ekonomik gelişme için de gerekli olan mekanizmaların yönetilmesi sıkıntısı çeker. Sivil toplumun yeterince gelişmediği bir toplumda, ... ne uygun bir hükümet ne de istikrarlı bir ekonomik büyüme olabilir. Bununla birlikte sivil toplum eğer çok güçlü ise, toplum etnik bölünmelere ve kimlik çatışmalarına düşer¹. Hutton ve Giddens'in ifadelerine bireylerin çok zayıf olması durumunda, özerk ve inisiyatif alan hiçbir mekanizmanın geliştirilemeyeceği, çok güçlü olması durumunda ise örgütlü mekanizmaların geliştirilmesinde zorluk çekileceği eklenebilir.

Birey, sivil toplum, piyasa ve devlet arasında makul bir denge oluşmaması durumunda toplumda hoşnutsuzluklar artmaya başlar. Hoşnutsuzluğun nedenleri kötü yönetimden, ayrılkçı düşüncelere, dini/mezhepsel yorum farklarından ideolojik gerekçelere kadar uzanır. Hoşnutsuzluk, zamanla artarak, sivil itaatsizlikten, meşru gösterilere, yasadışı eylemlerden devrimci yöntemlere kadar birbirinden farklı şekillerde kendini gösterebilir.

Peki, birey-toplum-devlet ilişkilerinin toplumları, tarihleri, ülkeleri, kültürleri, dinleri aşan evrensel ilkeleri söz konusu mudur? Güvenlik açısından, birey-toplum-devlet ilişkilerinde tarihleri aşan makul bir denge var mıdır?

Böyle bir şey söyleyebilmek zordur. Dönemlere, durumlara, kültürlere göre devletler gündelik yaşama daha az ya da daha çok müdahale edebilirler. Birey-toplum-devlet ilişkilerinde devletlerin durduğu yer toplumlara, tarihlere, ülkelere, kültürlere, dinlere, ideolojilere göre değişebilir.

Ülkeler nasıl yönetilirse yönetilsinler, birey-devlet-toplum ilişkilerinde bu makul dengeyi belirleyen, toplumların yönetimlerine atfettikleri değerdir. Yani toplumsal ve

1 Will Hutton, Anthony Giddens, "Anthony Giddens and Will Hutton in Conversation", Anthony Giddens ve Will Hutton (ed.), *Global Capitalism*, New York: The New Press, 2020, S.18.

siyasal meşruiyettir. Toplumsal ve siyasal meşruiyete sahip yönetimler çok daha uzun ömürlü olabilirken, bu meşruiyete sahip olmayan yönetimler, ne kadar güçlü görünürlerse görünsünler, yok olmaya mahkumdurlar. Bu noktada Rousseau'nun belki de en fazla bilinen “En güçlü gücünü hak, boyun eğmeyi de itaat haline getirmedikçe, sürekli egemen kalacak kadar güçlü değildir” ifadesi oldukça açıklayıcıdır. Hanedanlık, krallık, demokrasi ya da ne tür yönetimlerle yönetilsin, yönetimlerin kalıcı olmasını belirleyen unsur, Rousseau'nun işaret ettiği noktadır: Gücü hak, boyun eğmeyi görev haline getirmek.

Bu çerçevede, nasıl yönetilirlerse yönetilsinler, insanlığın sahip olduğu ortak tecrübenin özgürlük ve güvenlik konusunda genel bazı ilkeleri, yaklaşımları, tutumları öne çıkardığı söylenebilir:

1) *İnsan odaklı devlet*: Tarihsel süreçlere bakıldığında, birey-devlet ilişkilerinin, dönem dönem, toplum, devlet, rejim, ideoloji, yöneten kişi odaklı olduğunu gözlemliyoruz. “İnsan için üretilen ideolojilere öylesine bağlandık ki insanı unuttuk” der bir Fransız yazar. Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'nin hocası Şeyh Edebalı'nın “insanı yaşat ki devlet yaşasın” sözü, birey-devlet ilişkilerinin özü gibidir. Çünkü insanın ihmal edildiği hiçbir sistemin uzun ömürlü olabilmesi mümkün değildir. Özgürlük ve güvenlik açısından bakıldığında pek çok sorunun, insanın tek başına bir değer olarak kabul edilmemesinden kaynaklandığı söylenebilir. İnsana saygı duymayan, onu farklı kimlik, dünya görüşü ile birlikte kabul etmeyen yönetimlerin bir süre sonra tepki doğurması kaçınılmazdır.

Şeyh Edebalı'nın 14. Yüzyıldaki ifadesi, 20. Yüzyılda, “insan haklarına dayanan” ya da “insan haklarına saygılı devlet” olarak kavramsallaştırılmıştır.

2) *Adalet merkezli devlet*: Birey²-devlet-toplum ilişkilerinde özgürlük ve eşitlik son derece önemli iki değerdir. Özgürlük ve eşitliğin olmaması ya da yetersizliği durumunda, çok ciddi toplumsal sorunlarla karşılaşılacaktır. Güvenlik açısından bakıldığında, özgürlük ve eşitliğe dair sorunlar huzur ortamını en fazla ortadan kaldıran sorunlardır. Bununla birlikte

2 Vatandaş kavramı, bireyin modern zamanlarda devlet karşısındaki pozisyonunu ifade eden bir kavramdır. Dolayısı ile vatandaş kavramı da modern döneme ait bir kavramdır. Küreselleşme süreçleriyle, artan insani hareketlilikle birlikte, vatandaşlar ve vatandaş olmayanlar daha fazla ortak mekânları paylaşmaktadır. Gelişen bu tür yeni durumlar ve modern öncesi dönemleri de içermek açısından, yerine göre, vatandaş-devlet değil, kişi ya da birey-devlet ilişkileri ifadesini tercih etmekteyim. Çünkü vatandaş-devlet ifadesi, vatandaş olmayanların devlet ile ilişkisini kapsamamaktadır. Kaldı ki devletler, yönetimlerinde olan insanları vatandaşları olarak görseler de, kişiler kendilerini bu tanımlama ile sınırlı hissetmeyebilirler.

özgürlük ve eşitlik, bazı durumlarda net olmakla birlikte, her durumda sınırları herkes tarafından aynı şekilde görülen kavramlar/değerler değildirler. Adalet hem özgürlüğü ve eşitliği mümkün kılar hem de onlara sınır çizer. Başkalarının özgürlüğüne müdahale adalet nedeniyle sınırlandırılır. Diğer taraftan farklı olanlara eşitlik (çalışan ve çalışmayan öğrenciye aynı not vermek) adalet nedeniyle uygun bulunmaz. "Adalet dairesi" kavramı çerçevesinde, Türk-İslam geleneğinde bir toplumda düzeni, huzuru, zenginliği, refahı ve devletin güçlü olmasını sağlayan en temel değer olarak adalet görülür.

3) *Çoğulcu devlet*: Bugün yeryüzünde tamamen homojen bir topluma sahip bir devlet yoktur dense yeridir. Toplumlar az ya da çok kültürel, dini, dilsel, ideolojik, etnik vb farklılıklara sahiptirler. Bu çerçevede her toplumdaki farklı kesimlerin, kendileri açısından daha dini, seküler, kültürel, ideolojik, etnik bir yaşam biçimini incelemeleri, bunun için çalışmaları, belirli sınırlılıklar çerçevesinde, gayet normaldir. İmparatorluklar zamanında, bir ulus yaratma çabası olmadığı için, farklı yaşam biçimleri kendilerini daha rahat ifade edebiliyordu. Ulus-devletlerde, ortak bir ulus yaratma hedefi nedeniyle, farklı kimlik ve kültürlerin kendilerini ifade edebilme potansiyeli azaldı.

Güvenlik açısından bakıldığında, farklılıkların tehdit değil, zenginlik olarak görüldüğü, farklı yaşam biçimlerinin kendilerini daha rahat ifade edebildiği ortamlarda insanların daha az güvenlik kaygısı taşıdığı belirtilebilir.

4) *Kamu kaynaklarını çoğulcu kullanan devlet*: Bu konu aslında bir önceki maddenin uzantısı olarak da görülebilir. Ama önemine binaen ayrıca ifade etmekte yarar görülmüştür. Günümüz dünyasında, kamu kaynakları farklı yaşam biçimleri arasında daha dengeli dağıtılabilsen, çok daha az güvenlik sorunlarıyla ve huzursuzluklarla karşılaşılacağı söylenebilir.

Modern, merkezi, ulus-devletlerle birlikte, daha fazla kamu kaynakları merkezi yönetimlerin elinde toplanmaya başlamıştır. Merkezi ve yerel yönetimler, geleneksel dönemle kıyaslandıklarında, vatandaşlar üzerinde çok daha fazla yetki sahibidirler. Gerek toplanan kaynakların nasıl harcandığı ve gerekse yetkilerin nasıl kullanıldığı özgürlük ve güvenlik açısından oldukça önemli bir konudur. Çünkü günümüz dünyasındaki huzursuzlukların, çatışmaların, ayrışmaların temel unsurlarından biri budur. İdeolojik, etnik, dini, kültürel pek çok hareket de, bu tür gerçeklikler ya da algılar üzerinden kendilerini meşrulaştırma ya çalışmaktadırlar.

Toplumsal farklılıkların çok olduğu, insanların kendilerini daha fazla farklılıkları ile ifade etmek istediklerinden farklı kimliklerin ve bu doğrultudaki taleplerin daha fazla görünür ve belirgin olduğu bir dünyada, belki de daha doğrusu, merkezi ve yerel yönetimlerin gerekmedikçe kamu kaynağı toplamaması, kaynak toplamak için topluma olabildiğince az müdahale etmesidir.

5) *Hukuk devleti*: Hukuk devleti, siyasal iktidarın hukukla sınırlı olduğu devlettir. Devletin her türlü eylem ve işlemlerinde, hukuk kurallarına ve hukuki denetime tabi olmasıdır. Vatandaşların kanun önünde eşit olmasıdır. Bireylerin adil, eşit ve tarafsız yargılanması hukuk devleti ilkesinin bir gereğidir. Bir hukuk devletinde, neyin suç neyin serbest olduğuna dair kurallar, açık ve şeffaftır. Vatandaşlar bu kurallar dışında cezalandırılmazlar. Vatandaşlar, önceden belirlenen bu kurallara uydukları sürece hukuki koruma altındadırlar.

Hukuk devleti, kendini bir kuralla sınırlı görmeyen polis devletinden ya da kuralsız despotik yönetimlerinden farklılığı ifade etmek için kullanılır.

Hukuk devleti anlayışı, demokrasinin gelişimi ile birlikte artmış olmakla birlikte, bu ilke çok eski çağlardan beri bazı devletlerde, dönem dönem uygulanmıştır.

Özgürlük ve güvenlik açısından bakıldığında, devletin hukuka uyması, bireylerin eylem ve işlemlerinde yasal güvence altında olması, kanun önünde, eşit, adil ve tarafız bir muameleye tabi tutulmaları, doğal olarak, bireylerin meşru siyasal zemin içinde kalmaları için çok önemli nedenlerdir. Tam tersi bir durum, hukuk devletine aykırı uygulamalar, güvenliği, huzur ve refahı bozan en temel unsurlardandır.

Devletlerin yukarıda bahsedilen beş temel esasa uygun davranmaları, her zaman daha az güvenlik ve özgürlük sorunları ile karşılaşacakları anlamına gelmez. Bu esaslar, toplumları daha huzurlu kılar ve devletin yanlışlarını kendi amaçları için araç olarak kullanan örgütlere daha az fırsat sunar. Yine de özellikle terör örgütleri, suç örgütleri, mafyatik oluşumlar, kendi amaçları doğrultusunda her türlü şiddet hareketine, yasadışı faaliyetlere başvurabilirler. Devletlerin temel hak ve özgürlüklere saygılı, vatandaşlarını kucaklayan güvenlik politikalarına rağmen, karşı karşıya kalacakları bu tür durumlarda her türlü güvenlik önlemlerini almaları ve uygulamaları beklenir. Çünkü bir devlet için kamu düzenini sağlamak, devlet olmanın en temel gereğidir. Devletlerin kamu düzenini sağlamada zaaf göstermesinden, başta terör örgütleri olmak üzere her türlü örgüt faydalanır. Bu nedenle

özellikle terör örgütleri, devletlerin kamu düzenini sağlamada zaafa düşmeleri için çaba gösterirler. Kamu düzenini sağlayamayan bir devlet, devlet olmaktan çıkar. Devletler kamu düzenini sağlamak için gerektiğinde, belirli ilkeler çerçevesinde, en sert tedbirleri uygulamaktan kaçınmamalıdır. Çünkü kamu düzeninin sağlanamaması özgürlük açısından da güvenlik açısından da çok daha büyük sorunlar yaratır.

Güvenlikçi Siyaset

Toplumlarda bazı insanlar, çok farklı nedenlerle, az ya da çok, adi, siyasal, terör vb suçlara başvurabilir. Bu suçların ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel, dış faktörler vb pek çok nedenleri bulunabilir. İşlenen suçların nedenleri üzerine düşünmeden ve bu nedenleri ortadan kaldıracı politikalar geliştirmeyi amaçlamadan, sorunları doğrudan askeri ve polisye tedbirlerle, yasaklayıcı yöntemlerle çözüme çabası **güvenlikçi siyaset** olarak adlandırılır.

Kuşkusuz bir toplumda, hiçbir neden olmasa bile, suça başvuranlar, toplumsal güvenliği tehdit edenler olabilir. Siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik vb gerekli bütün tedbirler alınmasına rağmen de güvenlik açısından tehdit edici gelişmelerle karşılaşılabilir. Bu tür durumlarda kuşkusuz devletler gerekli her türlü tedbirleri alacaklardır. Ama nedenleri üzerine düşünmeksizin doğrudan güvenlik tedbirleri ile çözüm aramak, sorunların çözümüne yetmeyebilir. Bazı durumlarda sorunları daha da derinleştirebilir, çözümsüz hale getirebilir.

Küreselleşme süreçleri ve artan refah düzeyi tüm dünyada daha fazla kimlik, kültür, demokrasi ve özgürlük taleplerini tetiklemektedir. Başka ülkelerde birey-devlet-toplum ilişkilerinin nasıl kurulduğunun daha iyi bilinmesi, bireylere yaşanan ortama daha eleştirel bakabilme ve bu ilişkilerin başka türlü de kurulabildiğini görebilme olanağı sunmaktadır. Soğuk savaş dönemi koşullarında biçimlenmiş birey-devlet ilişkilerinin, bireysel, yerel ve ulusal kimliklerin, küreselleşme sürecinde yeniden tanımlanması, bu kimliklerin 'öteki' kimliklerle ilişkisinin yeniden inşası tartışmalarını ve sürecini beraberinde getirmiştir. Önceden varlığı pek bilinmeyen ya da görünmeyen etnik, dinsel ve diğer kimlikler toplumsal yaşamda daha görünür olmaya başlamıştır. Kanada'da, İspanya'da, İngiltere'de, ABD'de (siyah hareket), Türkiye'de dini ve etnik kimliklerin daha fazla görünme, kendilerini daha fazla ifade etme talepleri bu çerçevede değerlendirilebilir. Bazı durumlarda bu talepler, demokrasi ve özgürlük taleplerinin ötesine geçebilir. Bu talepler, yer yer meşru sınırları aşan taleplere, suça ve terör sorununa dönüşebilir. Bu durumlarda bütün talepleri suç ve/veya

terör bağlamında değerlendirmek, sadece güvenlik tedbirleri üzerinden sorunları çözmeye çalışmak sorunları daha da derinleştirebilir. Bu tür durumlarda yapılması gereken, terör sorunuyla kimlik, kültür, özgürlük ve demokrasi taleplerini ayırarak mücadele etmektir. Terör sorunu ile gerektiğinde en ağır biçimde mücadele ederken meşru talepleri bunlardan ayırarak terörün zemin kazanmasını, terör örgütlerin bu meşru taleplerin ardına gizlenmesini engellemektir. Türkiye'nin 2000'ler sonrasında terör örgütü PKK ile giriştiği mücadelenin ana felsefesi de bu ayırımı dayanmaktadır.³

Terör örgütleri açısından, silaha ve şiddete başvurmak, çoğunlukla bu örgütlerin geldikleri nihai noktadır. Terör örgütlerinin silah ve şiddet yöntemlerine karşı sadece güvenlik tedbirleri ile karşı koymak, geldikleri son noktayı ortadan kaldırsa da, sorunu tamamen ortadan kaldırmayabilir. Sorunun sosyolojik, psikolojik, siyasal, kültürel, stratejik, patolojik, uluslararası pek çok boyutunu içeren makro bir strateji ve yaklaşım geliştirilmediği sürece, sadece güvenlik politikaları ile elde edilen başarılar geçici olacaktır. Bütün boyutları düşünülerek kurutulmadıkça, terör bataklığı sorun üretmeye devam edecektir. Nitekim Türkiye'nin önceki Genel Kurmay Başkanlarından Orgeneral İlker Başbuğ, bu durumu ortaya koymak için, terör örgütü PKK'yı beş defa bitirdiklerini ifade etmişti.

Temel hak ve özgürlükler açısından bakıldığında ise, sadece güvenlikçi politikalarla soruna yaklaşmak, bir süre sonra özgürlük-güvenlik dengesinin güvenlik lehine bozulması ile sonuçlanacaktır. Artan güvenlik tedbirleri ile hayatın olağan akışı daha da bozulacak, bu durum ekonominin, siyasetin, sivil alanın, temel hak ve özgürlüklerin daha da daralmasını beraberinde getirebilecektir. Ekonominin, siyasetin, bürokrasinin, özel sektörün, akademyanın alanının daha da daraldığı bir ortamda, terör sorunları çözülmüş olmayacak, hayatın olağan akışı durdurulmuş olacağı için çözülmüş gözükülecektir. Bu nedenle güvenlik tedbirleri ve politikaları, her türlü sorunda ilk olarak değil, ekonomik, stratejik, siyasal, kültürel vb diğer önlemler alındıktan sonra yada onlara paralel olarak uygulanması gereken politikalar olarak görülmelidir. Aksi takdirde bir süre sonra "elinde çekiç olan bütün sorunları çivi gibi görür" yaklaşımı her alana hakim olabilir. Böylesi bir yaklaşım da sorunları daha da derinleştirmekten başka bir işlev görmez.

Devletler yukarıda ifade edilen ilkeler, referans noktaları ve yaklaşımlar bağlamında hareket ettiklerinde, birey-devlet-toplum ilişkileri ya da özgürlük ve güvenlik dengesi açısından

³ 2002 sonrasında, demokrasi ve özgürlükler alanında bu çerçevede atılan adımlar için Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı tarafından bastırılan "Sessiz Devrim" kitabına bakılabilir. Ankara, 2014.

elbette bütün sorunlar ortadan kalkacak değildir. Ancak bu yaklaşımlar ya da ilkeler bence insanlığın tarihsel süreçte bize armağan ettiği temel referans noktalarıdır. İnsanlığın ortak birikimi, sağduyusu ve ortak değerleridir. Bireyler, devletler ve toplumlar bu çerçevede hareket ederse birey-devlet-toplum ilişkilerinde daha az çatışmacı, daha huzurlu bir topluma kavuşulabileceği, özgürlüğe de güvenliğe de, bir denge arayışına gerek duymaksızın, daha fazla sahip olunabileceği söylenebilir.

Kaynakça

Bülbül, Kudret, 2009, Zor ve Rıza, İstanbul: Küre Yayınları.

Bülbül, Kudret, Siyaset Bilimi Sözlüğü, Ankara: Adres Yayınları.

Bülbül, Kudret, Siyaset Bilimi, Kavramlar, Kurumlar, İdeolojiler, Ankara: Adres yayınları, 2. Baskı.

Hutton, Will ve Anthony Giddens, 2000, "Anthony Giddens and Will Hutton in Conversation", Anthony Giddens ve Will Hutton (ed.), Global Capitalism, New York: The New Press.

KDGM, Sessiz Devrim, 2014, Türkiye'nin Demokratik Değişim ve Dönüşüm Envanteri, 2002-2014, Ankara: Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı, Ankara.

Robertson, Roland, 1999, Küreselleşme: Toplum Kavramı ve Küresel Kültür, çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Dr. Levent Korkut

Istanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

YARGI KARARLARINDA DEMOKRATİK TOPLUM DÜZENİ

Yargı kararlarında demokratik toplum düzenini anlamak için öncelikle yargı kararlarında demokrasi kavramının nasıl geçtiğini açıklamak gerekir. Yargı kararlarında bu bağlantı nereden kurulur? Çünkü genel olarak yargı dediğimiz zaman teknik hukuki bir süreçten bahsedilir. Yargı, hukuki uyumsuzlukları çözen bir erkdir. Aslında demokrasi, muhtevası itibarıyla çokta yargının konusu değildir. İki noktada demokrasi yargının esaslı bir konusu haline gelir. Bunlardan ilki Anayasa yargısıdır. Çünkü Anayasa yargısı doğrudan bir tanımlamayla siyasetle ilgili bir yargılama alanıdır. Doğuşundan bugüne, yani 1800'lerden bu yana anayasa yargısı anayasal kurumlar, anayasal haklar çerçevesinde işleyen bir yargı olmuştur. Bu nedenle de bütün anayasal kurumlarla ilişkilidir. Demokrasi de anayasal bir kavramdır ve demokrasiyle ilişkili kurumlar da anayasal kurumlar olması nedeniyle Anayasa yargısı, demokrasiyle de ilgilenir. İkincisi hepimizin bildiği gibi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'dir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bölgesel bir mahkemedir ve Avrupa'da, Avrupa Konseyi üyesi devletler üzerinde yetkili olan bir mahkemedir. Bu mahkemede Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ni kuran Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bağlamında demokrasiyle ilişkili kararlar verilir. Çünkü esas itibarıyla bakıldığında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi negatif hak, özgürlük alanları denilen, bizim anayasamızda temel hak ve özgürlükler olarak geçen esas olarak devletin yapmama yükümlülüklerini ya da müdahale etme yükümlülüklerini gösteren alanla, artı olarak demokratik haklar denilen alanla ilişkili hükümler içermektedir. Sosyal haklar alanı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yoktur ancak bu iki alan yani negatif hak ve hürriyetler alanı ve demokrasiyle ilgili hak alanları, sözleşmede vardır ve bu nedenle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de demokrasiyle ilgili kararlar verir. Dolayısıyla bu iki mahkeme türü açısından Anayasa mahkemeleri ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi açısından demokrasiyle ilgili içtihadı, hükümleri, verilen kararları bulmak mümkündür. Buradaki esas, Avrupa çapı kriterleri koyan bir mahkeme olduğu için Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin demokrasiyle ilgili kararlarının önem taşımasıdır.

Türkiye'de 1990'lardan bu yana Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yetkisi kabul edildiği için, kararlarının bağlayıcı etkisi bu tarihten itibaren başlamıştır. Bir dizi önemli karar vardır ancak burada bu kararlara tek tek girmek istememekteyim. Tebliğ konusu itibarıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin demokrasi konusunda genel tutumu ve tavrına bakmakta fayda olduğunu düşünüyorum. Burada öne çıkaracağım bir dava, Gorzelik Davası'dır. Polonya'ya karşı Gorzelik Davası, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin demok-

rasiyle ilgili temel tutumunu anlayabilmek için önemli bir davadır. Tabi burada şöyle bir açıklamaya da fayda vardır; aslında demokrasinin hangi yönü, hangi boyutu mahkemeler tarafından ele alınır? Demokrasiye genel olarak bakıldığında onun bir normatif boyutunun olduğunu, bir de gündelik yaşamımıza kadar yansıyan faaliyetlerden, aktivitelerden, karmaşık ilişkiler ağından oluşan boyutunun olduğu görülmektedir. Mahkemeler demokrasinin özellikle normatif boyutuyla yani demokrasinin ilke ve kurallarıyla ilgilenirler ve bunlar üzerinde birtakım açıklamalar, tanımlamalar, kavramlar oluştururlar. Özellikle de demokrasinin olmazsa olmazları üzerinde durmaktadırlar. Demokrasiyle mahkemeler arasındaki ilişkinin önemli bir boyutu da hukuk devletiyle demokrasi arasındaki ilişkidir. Günümüz demokrasileri, gerçek anlamda demokratik rejimler, hukuk devletiyle birlikte demokrasiyi kurgulayan rejimlerdir. Bu nedenle de demokrasilere günümüzde “Anayasal Demokrasi” denmektedir.

Anayasalar hukuk devleti ilkeleriyle demokrasi ilkelerini birleştiren yapılardır. Demokrasi, günümüzde birtakım ilkelere, kurallara ve hukuk devletine bağlı olmaksızın tek başına çok fazla bir anlam ifade etmemektedir. Özellikle temsili demokrasilerin kuruluşunu 200-250 yıl süre olarak alırsak bu süre içerisinde demokrasi, kendi içerisinde birtakım ilke ve kurallar oluşturmuştur. Bir yandan bunlar vardır bir yanda da anayasacılık hareketleriyle ortaya çıkan anayasaların kurguladığı hukuk devleti prensipleri vardır. Aslında bu prensipler birlikte, Anayasa mahkemelerinin ve uluslararası alanda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin konusu ya da üzerinde durduğu demokrasi alanlarıdır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi özellikle demokrasinin bu ilkeleri, prensipleri, kuralları üzerinden ve demokrasiyle hukuk devletinin kesiştiği noktalarda ya da birbirini tamamladığı, bütünlediği noktalarda kararlar verir. Genel olarak bakıldığında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin şu konularda yoğunlaştığı görülür: Çoğulculuk, Hoşgörü, Tanıma, Eşitlik, Özgürlük. Çoğulculuk; demokrasinin önemli bir alanıdır ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin üzerinde durduğu bir alandır. Çünkü insan haklarıyla demokrasi ilişkisi açısından çoğulculuk önem taşımaktadır. Hoşgörü ve Tanıma; yine çoğulculukla ilişkili kavramlardır. Eşitlik; vatandaşlar arası eşitlik ve bireyler arası eşitlik. Özgürlük; kişinin özgürlüğü ve kişilerin özelliklerle kendilerini gerçekleştirme hakkıdır.

Bu alanlar Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin demokrasi üzerine verdiği kararlarda öne çıkan alanlardır. Bu alanlar kapsamında eklenecek diğer bir husus da Sözleşme'nin özellikle 8.,9.,10. ve 11. maddeleri üzerinden demokrasiyle ilgili kararlarını verdiğidir. Bunlara ek olarak bir de sözleşmenin Ek 1. protokolünün 3. maddesinde yer alan, seçimler ve oy

verme hakkı ile ilgili kısım üzerinden kararlarını verdiği eklenebilir. Bu maddelere ilaveten oy verme hakkıyla ilgili olan 1. protokolün 3. maddesine baktığımızda, özel yaşam, aile hakkı, din ve inanç özgürlüğü aynı zamanda vicdan ve kanaat özgürlüğü, ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü üzerinde durulduğu görülür. Bir az önce bahsedilen Gorzelik Kararı'nda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi şunu demektedir: Bir demokratik rejim, kültürel farklılıkların, çoğulculuğun, farklı kimliklerin, etnisitelerin, farklı edebi yaklaşımların, sınıfsal ifadelerin, sosyal ve sosyoekonomik kanaat farklılıklarının tanındığı, bunlara saygı gösterildiği bir rejimdir. Burada özellikle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin az önce bahsedilen çoğulculuk, tanıma ve hoşgörü üzerinden bir yaklaşımla demokrasiyi anladığını ve algıladığı görülmektedir. Demokrasi kavramının tarihsel sürecine bakıldığında Temsili demokrasilerin ilk dönemden beri, yani 200-250 yıl önceden, temel biçiminin seçimler ve siyasi partiler üzerine dayandığı görülmektedir. Dolayısıyla bugün için de bir yere, bir rejime demokrasi denebilmesi için eşit kriterler; orada serbest seçimlerin olması, bu serbest seçimlerin belirli ilkelere göre yapılması, gizli oy, açık sayım, yargı denetiminde bir seçim, eşit oy hakkı olmasıdır. Demokrasi bunların ve aynı zamanda çok partili siyasi yaşamın olduğu bir rejim türüdür. Diğer rejimlerden farklı olarak demokrasi şunu da ihtiva eder: Bütün diğer rejimlerden farklı olarak muhalefete ve iktidara aynı anda yer verme. Bu, diğer rejim türlerinde görülmeyen bir özelliktir. Demokrasi, vatandaşın katılımına dayalı bir rejimdir. Bu katılımın düzeyi tartışılabilir, çok daha fazla katılımı ya da daha az katılımı savunanlar olabilir. Katılımsız bir demokrasi olamaz çünkü en azından oy verme hakkı vardır. Demokrasi katılıma dayalı, vatandaşın esas alan bir rejim türüdür. İktidarın halk tarafından belirlendiği bir rejim türüdür. Fakat bunun ötesinde demokrasinin sağlıklı ve sürdürülebilir bir hale gelebilmesi, toplumda hakların ve özgürlüklerin korunmasına, yaygınlaştırılmasına ve kişilerin bu hakları etkin bir şekilde kullanabilmesine bağlıdır. Çünkü özgür bir ortam olmadan demokrasi olması mümkün değildir. Demokrasi bu anlamda özgürlükle bütünleşmiş durumdadır. Seçimlerin, siyasi partilerin, seçilmiş olmanın, milletvekili olmanın, vatandaş olmanın anlamı sadece o özgürlüklerle mümkün olabilir. Aksi takdirde demokrasi tiyatrodan ibaret olacaktır. Özgürlüksüz bir demokrasi düşünülemez. Tekrardan, çoğulcu olmayan bir demokrasi de düşünülemez. Farklı fikirler demokraside olacaksa bunu çoğulculuğun sağlaması gerekmektedir. Demokrasinin çoğulcu olması gerekmektedir. Demokrasi vatandaşın özgür ve kendi iradesiyle karar verebildiği bir rejimdir. Dolayısıyla her vatandaşın kendisini gerçekleştirebilecek durumda olması gerekir. Buna kendini gerçekleştirme hakkı denir. İnsan onurunun bir parçası, bireyin otonomisidir. Kendi iradesi olmayan ya da iradesi serbest olmayan bir kişinin demokraside tercihte bulunması mümkün değildir ya da mümkün olsa bile gerçek değildir. Bu nedenle

bazı totaliter sistemlerde “seçim var” gibi birtakım argümanlar ileri sürülse de özgürlüklerin olmadığı bir yerde seçim olmasının fazla bir anlamı olmayabilir. Kişilerin serbestçe, özgürce, kendi iradeleriyle hareket etmedikleri bir alanda, şeffaf olmayan bir konumda demokrasinin işlemesi mümkün olmayabilir. Dolayısıyla sadece seçimlerin olması hatta sadece siyasi partilerin olması dahi şeklen yetmez. Bunların gerçekten var olabilmeleri için özgürlükçü, çoğulcu, eşitlikçi, vatandaşın ve bireyin kendi iradesini serbestçe kullanabildiği, kendini gerçekleştirebildiği ve kendini özgür olarak görebildiği bir ortamın bulunması gerekir. Bu yüzden Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi özellikle bu kavramların altını çizer ve Tanıma, Saygı üzerine kurulu bir çoğulculuk anlayışı üzerinde durur.

Bu temel bakışı dışında hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması açısından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin toplumun gereklilikleri başlığını içeren sınırlandırma kavramlaştırması, yine demokrasiyle ilgili sözleşme çerçevesinde yer alan bir kavramlaştırma ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bir hak ve özgürlüğün sınırlandırılmasında demokratik toplum düzeninin gereklerini devamlı göz önüne alarak bu sınırlandırma konusunda hak ve özgürlüklerin ihlal edilip edilmediği kararını vermektedir. Özet olarak şu denebilir ki, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin burada asıl baktığı şey, bir hak ve özgürlüğün demokratik toplumda kabul edilebilmesi için, şeffaf bir biçimde yasalarla düzenlenmiş olması gerektiği, bu konuda gerçekleştirecek sınırlamaların orantılı ve ölçülü olması gerektiği, sınırlamanın gerçekten sosyal bir zorlama, bir zorunlu sosyal ihtiyaç olup olmadığı noktalarına dikkat edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında demokrasinin boyutu itibarıyla bakıldığında öncelikle ana kavram demokratik toplum düzeni kavramıdır. Sınırlamaların mutlaka orantılı, ölçülü bir yaklaşım içerisinde yapılması gerekir. Demokratik hayatı etkileyen sınırlamaların da çoğulculuğa, temel değerlere zarar vermeyecek şekilde yapılması ve aynı zamanda zorunlu bir sosyal ihtiyaçtan kaynaklanması gerekir. Tabi burada düzenlenmiş kurallar çok fazla koyulamaz. O anki durum, ekonomik krizler örneğin Corona Virüs bunların hepsi hak ve özgürlüklere ilişkin farklı türden sınırlamaları gerektirebilir ancak burada Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından koyulan ana ölçütler bellidir.

Yine demokrasi bağlamında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin içtihadına bakıldığında özellikle ifade özgürlüğü üzerinde sıkça durulduğu görülür. İfade özgürlüğünün demokrasinin vazgeçilmez bir alanı olduğu düşüncesinde özet olarak şu söylenebilir: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, şiddeti savunan ve şiddeti destekleyen ifadeler dışında özellikle ifade özgürlüğünü çok geniş tutan bir anlayışa sahiptir. İchtihatlarıyla da bunu yansıtmış du-

rumdadır. Burada şiddeti savunmak ve şiddet yanlısı görüşleri sürmek belki en büyük sınırdır. Birtakım başka sınırlar da vardır. Örneğin, ahlaki alanda yer alan sınırlamalar, cinsellikle ilgili birtakım değerlere saldırılar olabilir ancak ana tema demokrasi açısından bakıldığında şiddet ve şiddet savunucusu dışında çok geniş bir özgürlük alanı tanınmasıdır. Bizim Anayasa Mahkememiz 2010 Anayasa değişikliğiyle 2012 yılından itibaren Bireysel Başvuru Sistemi'ni hayata geçirmiştir, bence bu Türkiye için önemli bir gelişmedir. Aslında Türkiye'de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin istemini, bireysel başvuru anlayışını, ulusal düzeyde hayata geçiren bir model ortaya çıkmıştır. Ve bu açıdan bunu çok değerli bulmaktayım. Geçtiğimiz dönemden bugüne kadar bu sistemin inşa edildiği görülmektedir. Anayasa Mahkemesi de Türkiye'de özellikle 2012 yılından sonra Bireysel Başvuru Sisteminde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin bu içtihatlarında yer alan kavramlaştırmaları ve anlayışı ulusal hukuka da yansıtılmış ve kendisi de orijinal görüşler ve destekleyici ifadeler ortaya koymuştur. Örneğin Tanıma kavramı üzerine Anayasa Mahkemesinin başörtüsü kararında ciddi bir açılım yaptığı görülmektedir. Hoşgörüyü de aşan bir şekilde farklı grupların, anlayışların, dini görüşlerin tanınması kavramını Anayasa Mahkemesi bu kararında kullanmıştır. Bence bizim anayasa yargısı tarihimiz açısından bu önemi bir gelişmedir. Bireysel başvurunun Türkiye'de başlatıldığı, hak ve özgürlüklerin bireysel düzeyde davalarla değerlendirildiği bir sistemin oluşturulduğu, bunun demokrasi alanındaki yansımalarının da özellikle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadının ulusal alana aktarıldığı ve bununla da kalınmayarak bazı konularda orijinal kavramların ve görüşlerin ortaya çıkarıldığı görülmektedir. Ancak yargı organları, yargı ve demokrasi olarak bakıldığında ana çerçevenin şu kavramlar olduğunu söylemektedir: Çoğulculuk, farklılıklara saygı, tanıma, ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, siyasi söylemin mümkün olduğu kadar serbestliğinin sağlandığı bir sınırlama anlayışı, hak ve özgürlüklere yönelik sınırlamaların demokratik toplum gereklilikleri çerçevesinde ölçülülük ilkesine uygun şekilde yapılması ve sosyal zorunluluklar, zorunlu sosyal ihtiyaçlar neticesinde ancak demokrasiye ilişkin sınırlamalara gidilmesinin, ölçülü olması kaydıyla mümkün olabileceğidir.

Prof. Dr. Tanel Demirel

Çankaya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Üniversitesi Öğretim Üyesi

TÜRKİYE'DE DEMOKRASİNİN SERÜVENİ

Öncelikle demokrasiden ne anladığımızı belirtelim. Demokrasi derken kastettiğimiz liberal demokrasidir. Devletin başına kim(ler) gelecek ve nasıl yönetecek(ler) sorusu siyasetin en temel meselelerinden biridir. Liberal demokrasi bu soruya nihai karar alıcılar serbest ve adil seçimlerle gelmeli ve siyasi iktidar "insan hakları" ile sınırlandırılmış olmalı yanıtını verir. Liberal demokrasi devlet organlarının keyfiliğini sınırlandırmak, vatandaşlar için hukuki koruma ve öngörülebilir bir hukuk düzeni sağlamak ve kamu gücü kullananların hesap vermelerini kolaylaştırmak için bulunmuş bir rejim türüdür. Siyasette kazanmak ve kaybetmenin maliyetini düşürmeyi, şiddet kullanımını en aza indirerek farklılıklarımızla bir arada yaşamayı diğer bir deyişle siyaseti ehliştirmeyi hedefler. Hatta bu rejimin en önemli işlevinin iktidarın kan dökmeden el değiştirmesini sağlayabilmesi olduğu söylenmiştir. Demokrasi sorunlar çözümlenince kurulabilecek bir rejim olmayıp, bizatihi sorunlara daha düşük maliyetli ve genellikle geçici çözümler bularak bir arada yaşamayı mümkün kılan bir rejimdir. Demokrasi bütün toplumsal/siyasal sorunları çözecek sihirli bir anahtar da değildir. Hatta bırakın sihirli çözümler sunmayı, çok temel iki hedefin -devletin keyfiliğinin sınırlandırılması ve şeffaflığın artırılması- hayata geçirilmesi bile çok zordur.

Liberal demokrat rejimin işleyebilmesi temel usûl kurallarının siyasi aktörler tarafından kabul edilmesine bağlıdır. Demokrasi, herşeyden evvel sonuçlarına bakılmaksızın siyasi oyunun kurallarına uymayı ahlâki bir sorumluluk olarak kabul etmeyi gerektirir. Siyaset belli biçimlerde yapılmalı, bazı eylemlere asla başvurulmamalıdır. Siyasi iktidarın seçimlerle gelip yine seçimlerle gitmesi, siyasal muhalefeti düşman değil, siyasi rakip olarak görmesi ve buna uygun hareket etmesi gerekir. Benzer şekilde muhalefetin de iktidara gelmek için seçimler dışında arayışlara girmemesi, rejim dışı güçlerle arasına mesafe koyması beklenir.

Siyasal hayatın sert ve acımasız gerçeklikleri göz önüne alındığında liberal demokrasinin bu ideallerinin naif görüldüğü ve hayata geçirilmesinin kolay olmadığı açıktır. Güç elinizdeyken onu sınırlı kullanmak insanın genel yönelimlerine pek de uygun değildir. Fırsat bulduğunda sizi yok edeceğini düşündüğünüz insanlara tahammül etmek, ya da sizi -fiilen- öldürmeyi denemiş insanları adil bir biçimde yargılamak kolay bir iş değildir. Tutarlı liberal demokrat olmak zordur. Zaten liberal demokrasiler de en fazla yüz elli yıllık bir tarihe sahiptir ve en iyi işlediği varsayılan ülkelerde bile mükemmel olmaktan çok uzaktır.

Ülkemizin sorunlu bir demokrasi tecrübesi var. 1950'den itibaren seçimle gelen iktidarlara karşı yapılmış üç darbe, bir post-modern darbe ve bilinen en az üç başarısız darbe teşebbüsü yaşanmış. Askeri/sivil bürokrasinin doğrudan yönetmediği dönemlerde de, sivillerin gücü yine askeri/sivil bürokratlarca sınırlandırılmış, sınırları zorlayanlara bedeller ödettirilmiştir. Burada askeri/sivil bürokrasiden söz ediyorum ancak askeri/sivil bürokrasinin, ayrı bir sivil toplumsal taban desteğine sahip olduğunu da unutmamak gerekiyor. Her darbe ya da anti-demokratik müdahale sivil kesimlerin çağrısı ve desteği ile yapılabilmektedir. Türkiye'de ordu, sadece askerlerden oluşmayan bir siyasi blokun öncü gücünü temsil etmiş ve değişen konjonktüre uygun olarak 'sivil' siyasi güçlerle açık ya da kapalı ittifaklar kurmuştur.

Bürokrasinin gücünün zayıfladığı genellikle maalesef kısa süren dönemlerde de, hem şeffaflığın sağlanması ve hem de hak ve hürriyetlerin korunması gibi konularda arzu edilen noktalardan uzak kalındığı da bir gerçektir. Liberal demokrasi için seçilmişlerin güçlenmesi gerekli ancak yeterli bir şart değildir. Seçimle gelenler de, seçimle gelmeyen iktidar sahipleri kadar olmasalar da, iktidarlarının hukuk normları ile sınırlı olması gerektiği gerçeğini kabul etmekte zorlanmışlardır. Hukuk Devleti ilkesini iktidarı zayıflatan bir ayakbağı gibi görmek, sandık dışı hesapverirlik mekanizmalarını vesayet rejimi artığı olarak algılamak seçilmişler arasında da yaygındır. Olağanüstü zamanlardan geçildiği gerekçesi ile çeşitli kesimlerin hak ve hürriyetleri üzerindeki sınırlamaların sürdürülmesi de görülen uygulamalardan. Siyasal rejimleri sınıflandırmaya çalışan bütün uluslararası endekslerde Türkiye'den en iyi ihtimalle karma rejim, illiberal demokrasi ya da rekabetçi otoriter rejim olarak söz edilmektedir. Bu sınıflandırmalardaki siyasi konjonktüre bağlı taraflılığın olumsuz etkisini bir kenara bıraksak bile, durumun iç açıcı olmadığı açıktır.

Uzun demokrasi mücadelesine rağmen Türkiye'nin bu konumda olması, ümitsizlik ve hayal kırıklığı yaratmış ve yaratmaktadır. Ben, din/laiklik eksenli büyük kültürel kırılmalar yaşamış, etnik olarak homojen olmadığı gibi sosyo-ekonomik gelişme düzeyi açısından tatminkâr bir durumda da olmayan, jeopolitik konumu itibarıyla uluslararası hegemonya mücadelesinde hep ilgi çeken bir ülkede demokrasinin zaman zaman kesintiye uğraması, kesintilere uğramadığında da "düşük kaliteli" demokrasi görüntüsünden uzaklaşmamasını mutlak bir başarısızlık olarak görmemek gerektiği kanaatindeyim. Türkiye zor yapısal koşullarda demokrasiyi sürdürmeye çalışan bir ülkedir.

Bardağın dolu tarafına baktığımızda Türkiye’de otoriter rejimlerin uzun sürmediğini demokrasi talebinin hep var olduğunu görüyoruz. Şöyle demek mümkün; Türkiye’de demokrasiyi zorlaştıran otoriter kültür ve değerlerle bunları destekleyen değişime dirençli yapılar güçlü. Fakat aynı zamanda devamlılığı olan bir otoriter rejim yürütülmesini imkansız hale getiren demokrasiyi besleyen güçlü sosyal siyasal dinamikler de var. Türkiye ne otoriter bir rejimle uzun süre yaşayabiliyor, ne de yüksek kaliteli bir demokrasi olabiliyor.

Demokrasiyi besleyen ya da otoriterizme yönelişini zorlaştıran faktörlerden biri Türkiye’nin doğal kaynaklardan elde edilen zenginliğe dayanan ve böyle olduğu içindir ki, vergi toplamaya ihtiyacı olmayan bir rantiyeye devleti olmamasıdır. Vergiye duyulan ihtiyaç, devleti bir nebze de olsa toplumsal taleplere cevap vermeye itmektedir. Dünyaya açık, belli bir düzeyde üretim yapabilen, hak arama bilincine sahip bir orta sınıf yaratmış olan kapitalist ekonomik gelişme düzeyi bir diğer faktördür. Küçük üreticiliğin yaygınlığı ve büyük toprak sahipliği olgusunun zayıflığı da önemlidir. Osmanlı- İslam siyaset geleneğinin adil, sınırlı ve hesap veren devlet anlayışına tamamen yabancı olmamasının katkısı da ihmal edilmemelidir. Etnik ve mezhep ayrımlarının -yaratdığı tüm problemlere rağmen- belli bir siyasal çoğulculuğu beslemesinin katkısını da unutmamalıyız. Türk seçmenin sol ya da sağ aşırı uçlara prim vermemesi ve özellikle seçim sandığına her zaman sahip çıkması bence altı çizilmesi gereken bir diğer faktör.

Otoriter yönelimleri destekleyen dinamikler arasında en başta gelen faktör, toplum adına karar verme yetkisine sahip olduğunu iddia eden bürokratik devlet geleneğinin zayıflamış olmasına rağmen halen yaşamasıdır. Bürokrasiyi milli iradenin temsilcilerine sorumlu ve hesapverir kılma hedefini öne çıkaran sağ siyaset geleneğinin kutsal devlet mitini -bu kez başka bir ideolojik içerikle- yeniden üretmesi son derece önemli bir sorun. Keza sağ siyaset geleneğinin toplumumuzun çoğulculuğunu ikinci plana iten homojen pürüzsüz bir millet tahayyülüne sahip olması demokrasimizin kalitesini düşüren bir diğer önemli etken. Siyasal topluluğun varlığı için gerekli olan biz duygusunun oluşumunda milliyetçi anlatılar önemli. Fakat aynı anlatıların kamusal tartışmayı ve siyasal muhalefeti bastırmak için kullanılabilmesi ve ayrıca gerçeklikten kopmaya yol açabileceği de hiç unutulmamalı. Ulus inşası sürecinde yapılan tercihlerin kötüleştiği milliyetçilik(ler) sorununun olumsuz etkilerini halen yaşıyoruz.

Türkiye bir rantie devleti değil dedik ama devletin en büyük zenginleşme kaynağı olma-ya devam etmesi, demokrasinin yerleşmesini güçleştiren çok önemli bir sebep. İktidara gelmek ve orada kalmanın getirisi çok, gitmenin ise maliyeti yüksek olunca siyasal mücadele de sertleşiyor. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi, maalesef, bu durumu daha da kötüleştirdi. Devleti kontrol edebilecek, sınırlandırabilecek burjuvazi, aristokrasi, işçi sınıfı gibi toplumsal güçlerin güdük kalması devletin gücünü artıran faktörlerden biri olmuştur. Orta gelirli ülkeler grubuna ait bir ülke olmamız bir diğer faktör, liberal demokrasi paylaşılacak kaynağın bol olduğu siyasetin en önemli zenginlik kaynağı olmaktan çıktığı ülkelerde daha rahat kök salıyor.

Toplumumuzda hem devlete ve hem yüz yüze ilişki içinde olunmayan diğer insanlara karşı güvenmeme halinin yaygın olduğunu biliyoruz. Güvensizlik iş birliği yapmayı, kolektif eylemi zorlaştırıyor. Ayrıca her kesim korunma ve kendi çıkarlarını savunma amacıyla kendi küçük grubuna yöneliyor bu da güvensizliği daha da artıran bir kısır döngüyü besliyor. Yaygın küçük grup dayanışması ya da cemaatleşme, grubun dışındakilere öteki gözüyle bakılmasını da kolaylaştırıyor böylece demokrasi için sağlam bir zemin oluşturacak ortak değerlerin ortaya çıkışı zorlaştırıyor. Toplumumuzda öteki diye görülenlere yönelik tahammül eksikliği ve ötekilerin hak ve hürriyetleri ihlal edildiğinde kolektif tepki gösterme alışkanlığının çok zayıf kalmasının da etkisini belirtmeli. Unutmayalım ki, bürokratik vesayet düzeni Alevi/Sünni, burjuvazi/işçi, Türk/Kürt, kentli/köylü, muhafazakar dindar/laik, sağcı/solcu gibi var olan çatışma eksenleri üzerinden farklı sivil grupların birbirlerine yönelik kaygı ve kuşularını kullanarak askeri ve sivil bürokrasinin kendi imtiyazlı konumunu meşrulaştırmasına dayalıydı.

Ve nihayet, ülkemizde liberal demokrasiyi daha yüce (olduğuna inanılan) hedeflere ulaşmak için basit bir araç olarak görmeyen tutarlı liberal demokratların sayısının düşük olması da bir diğer faktör. Liberal demokrasinin hayata geçirilebilmesi, onu içtenlikle benimseyen toplumsal kesimlerin varlığı ile kolaylaşıyor. Türkiye’de demokrasinin genellikle daha fazla önem verilen diğer hedef ve değerlerle (Cumhuriyet, laiklik, devlet, millet ya da din) çatışmaya başladığında kolayca bir yana itilebilecek bir ideal görünümünde olduğu söylenebilir.

Jeopolitik konumumuz da demokrasi açısından bazen kolaylaştırıcı bazen de zorlaştırıcı bir rol oynayabiliyor. Türkiye uluslararası hegemonik güçler ve hegemonik güç olma mücadelesi veren ülkeler tarafından göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir ülke. Hegemonik

lkeler kendi çıkarlarının Türkiye gibi ülkelerde demokrasiyi desteklemekten geçtiğine inandıkları zaman demokrasiyi destekliyorlar. Bu halde jeopolitik konum olumlu bir rol oynuyor. Bazen de, en son 15 Temmuz darbe teebbsnde de Şahit olduğumuz gibi, Türkiye'ye istediklerini yaptırmanın yolunun daha rahat etkileyeceklerini düşündükleri otoriter rejimlerden geçtiğini görüp, otoriter arayışlara destek verebiliyorlar.

Buraya kadar kısa ve orta vadede değiştirilmesi kolay olmayan yapısal faktörler üzerinde durdum. Fakat bu durum, demokrasinin yaŐamasında iradi unsurun, bilinçli insan gayretlerinin diğer bir deyişle aktörlerin rolünün küçümsenmesini gerektirmez. Türkiye son yıllarda bürokratik vesayeti gerilettili, özellikle Sünni dindar kesimlerin özgürlük taleplerini -olması gerektiği gibi- hayata geçirdi. Bütün bunları tedrici bir biçimde zamana yayarak yaptı.

Ancak bunlar yapılırken ortaya çıkan Kemalist elitin kaçınılmaz tepkilerine karşı, yeni elitlerin gerekli siyasi esnekliği gösterebildiği söylenemez. Yeni elitler, Türkiye'nin sadece kendilerine oy veren çoğunluktan ibaret olmadığını, batılılaŐmıŐ seküler kesimlerin hiç de öyle küçük bir azınlık oluŐturmadıđını takdir edemiyor gibi görünüyor. Liberal ayağı son derece zayıf popülist tonları güçlü bir oğunluku demokrasi anlayışı ne çıkıyor. Yeni elitler arasında farklılıklara ve eleştirilere tahammülü veya muhalefet ile uzlaşma aramayı zayıflık belirtisi olarak algılama eğilimi çok güçlü. Hukuku ve hukuk devleti ilkesini uzun dönemde bir arada yaşamayı mümkün kılan herkesin garantisi olabilecek unsurlar olarak değil, iktidarı zayıflatan ayak bağları olarak görenlerin sayısı da pek az gibi görünmüyor.

Liberal demokrasiyi sadece seçimlere indirgediği izlenimini veren, diğer denge denetleme mekanizmalarını örtük "vesayet" biçimleri olarak algılayan bir anlayış söz konusu. Kamu hizmetleri sunumunda kayırma ve ayrımcılık ve bürokraside partizanlığın en önemli unsur olarak öne çıktığı Őikayetleri eksik olmuyor. İktidar çevrelerinde hukuk devleti ilkesi ile sınırlandırılmış bir siyasi iktidarın zayıflık anlamına gelmeyip orta ve uzun vadede hem parti hem de ülke için en az maliyetli seçenek olduğu görüşü yeterince yankı bulamamıŐ gibi görünüyor. Bu durum, maalesef, ayrıcalıklı konumlarını kaybetmiŐ olmayı hazmedemeyen eski elitlerin bir kısmının sert muhalefeti ile mücadeleyi de zorlaştırıyor. Vesayet rejimini arzulayanların bir kısmı "kuŐatılmıŐlık" hissini üzerinden atamadığı izlenimini veren yeni elitleri tahrik ederek, sanki onları temel hak ve hürriyetleri daha fazla sınırlandırmaya teşvik ediyorlar. Buradaki beklenti, diktatörlüğe gidiliyor iddiası ile kaos ortamı yaratmak ve buradan yeni bir darbe teebbsne destek sağlamak olsa gerek? Yanlış

anlaşılmasın, iktidar çevreleri sistem dışı arayışlar içine giren muhalifleri bastırmak için otoriter yönelimlere başvuruyor ve eğer onlar bu şekilde hareket etmeselerdi otoriterleşme olmayacaktı demiyorum. İktidar zaten böyle bir yönelime sahip, bazı muhalifler bu eğilimi daha da köpürtmenin kendi faydalarına olacağını düşünüyorlar gibi görünüyorlar diyorum. Keza iktidar çevrelerinde azınlıkta kalan bir görüş, iktidardan gidildiği takdirde muhafazakâr camianın kazanımlarının yok olacağı temasını dile getirerek, iktidara her ne pahasına olursa olsun tutunmak gerektiği fikrini işliyor. İktidar ve muhalefet cephesinin azınlıkta kalan uç ya da keskin sertlik yanlısı unsurları birbirlerini işaret ederek, kendi pozisyonlarına destek sağlamaya çalışıyorlar. Bunlar çok tehlikeli gelişmeler.

Demokrasimizin geleceği açısından kısa vadede iyimser olmak kolay değil. Uluslararası konjonktürün demokrasiler lehinde olmaması da işimizi zorlaştırıyor. Ama bu tespit demokrasiyi önemseyenleri karamsarlığa ve nihilizme sevketmemeli. Liberal demokrasi kolayca kurulup sürdürülebilir bir rejim değil; onu önemseyenlerin soğukkanlılık ve cesaretle çaba göstermelerini gerektiriyor.



1.GÜN | 2.OTURUM
SİYASİ KÜLTÜR
DEMOKRASİ İLİŞKİSİ:
ANTI DEMOKRATİK
YÖNTEMLERİ DIŞLAMAK

Prof. Dr. Birol Akgün

Türkiye Maarif Vakfı Başkanı

MUHALEFET VE DİYALOG KÜLTÜRÜ

Demokrasi, muhalefet ve diyalog kavramları esasında biraz soyut ve teorik bir tartışma konusudur. Tartışmanın özü, istikrarlı bir demokrasinin kültürel temellerinin neler olduğu sorusudur. Nitekim siyaset bilimi alanında bu konu 1960'lı yıllardan beri *Civil Culture* (medeni kültür) çalışmaları çerçevesinde Gabriel Almond'dan Martin Lipset'e (Siyasal insan) uzanan çizgide ampirik araştırmalara konu olmuştur. 1990'lı yıllarda ise "Üçüncü Demokrasi" dalgasının zirve yaptığı bir dönemde aynı konu demokratik konsolidasyon tartışmalarının ana eksenini oluşturmuştur.

Türkiye açısından ise demokratik istikrar konusu hala güncel ve sıcak bir gündem maddesidir. Zira 15 Temmuz 2016'da yaşanan başarısız darbe girişiminin Türk siyasal hayatı üzerindeki etkisi tamamen bitmiş değildir. Oysa bizim demokrasiyle tanışmamızın uzun bir tarihi geçmişi vardır. Türkiye'nin modernleşme arayışında Tanzimat Dönemi milat olarak alındığında, demokrasi tarihimiz yaklaşık olarak yüz elli yıl öncesine götürülebilir. Ancak diğer taraftan bakıldığında bu durum, dünyada da böyledir. Antik Yunan tecrübesinin modern döneme ilham vermesi dışında pek bir pratik etkisi yoktur. Literatürde birinci demokrasi dalgası 19. Yüzyılda başlatılır ve 1920'li yıllarda tamamlandığı kabul edilir. 19. Yüzyıl klasik demokratik modeller olan Fransız, Amerikan ve İngiliz demokrasi örneklerinin inşa edildiği dönemdir. İkinci dalga 1945-1960 dönemini kapsar. Üçüncü dalga ise Sovyetler Birliği'nin çöküşü sonrasındaki otoriter yönetimlerden demokratik yönetimlere geçiş sürecini kapsar. Bu geçiş dönemleri farklı yönleriyle uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi ve sosyoloji alanında tartışılmaya devam etmektedir. 11 Eylül olayları ve 2008 krizi sonrasında liberal özgürlük alanlarının daralması ve demokrasinin teorik temellerine ilişkin ciddi eleştiriler bağlamında da demokratik kültür meselesi gündemde kalmaya devam etmektedir.

DEMOKRASİYE GEÇİŞİN AŞAMALARI

Demokrasiye geçiş esasen siyasi ve sosyal bir süreç olarak okunmalıdır. Demokrasiye geçilmesine ilişkin siyasi bir karar verildikten sonra, önce bir anayasa yapılır, uluslararası örneklerine uygun olarak kurumsal yapısı kurulur, prosedürler tanımlanır, demokratik pratikler uygulanmaya başlanır. Ardından seçimler, siyasi partiler, sivil özgürlükler gibi birkaç ay içerisinde demokrasiye şeklen geçilmiş olur. Ancak ortaya çıkan sistemin, yeni doğan bir rejimin yaşayıp yaşamaması aslında büyük ölçüde "Bird effect" denilen siyasi doğum şartlarında biçimlenmektedir.

Çünkü siyasi elitler arasındaki uzlaşma ve siyasi elitlerin demokrasi algısı, o ülkedeki demokrasi uygulamasının çerçevesini belirlemektedir. Geniş anlamda bakıldığında hem Türkiye’de hem de dünyada demokrasi; neticede genel oy ilkesi vasıtasıyla sıradan insanı güçlendiren bir etki yarattığından halkın çoğunluğu doğal olarak demokrasiyi desteklemektedir. Bu, bizde de böyle olmuştur, her fırsatta her imkânda halkımız demokratik hak ve özgürlüklerine sahip çıkmıştır. Bu yönüyle 15 Temmuz, halkın kendi milli iradesine sahip çıkması anlamında bir zirvedir ve tüm dünyaya örnek olacak bir demokratik direniştir. Halk, seçilmiş meşru hükümetine, demokrasisine canıyla kanıyla sahip çıkmıştır. Ondan önce de 27 Mayıs sonrasında ve 12 Eylül sonrasında yapılan seçimlerde ve yapılan tüm referandumlarda Türk halkı tercihinin demokratikleşme ve kamusal özgürlüklerin genişlemesi yönünde kullanmıştır. Halk bilir ki demokrasi demek sıradan insanların karar süreçlerinde güç sahibi olabilmesi ve ülke yönetiminde söz sahibi olabilmesi demektir.

Demokrasinin çok geleneksel sorusu bir ülkeyi kimin yöneteceğinin ve yöneticilerin nasıl seçileceğiyle ilgilidir. Demokrasi de bunu halka bıraktığından aslında Lincoln’un dediği gibi “Diğerleri sayılmazsa en kötü rejimdir.” Demokrasinin faziletinin temeli, ülkeyi kimin yöneteceği sorununa barışçıl bir çözüm yöntemi getirmiş olmasıdır. Fakat demokrasiye geçiş sonrasında demokratik ilke ve normların yerleşmesi, demokrasinin sorunsuz işlemesi ve birkaç kez iktidarın barışçıl biçimde el değiştirmesi; kısaca bizim demokratik geçiş sürecimizin tamamlanması olarak görülebilir. Bu geçiş süreci her ülkenin kendi özgün sosyolojik ve siyasi şartlarında gerçekleşir.

KALICI DEMOKRASİ İÇİN HUKUK, REFAH VE SİYASAL KÜLTÜR

Demokrasinin kalıcı istikrar kazanabilmesi için literatürde üç temel konu tartışılır. Birincisi kurumsal yapıdır. Anayasanın yapılması, parlamentonun kurulması, seçim sistemlerinin tanımlanması gibi. İkincisi, sosyoekonomik anlamda demokrasiyi destekleyecek bir ekonomik gelişmenin sağlanması, orta sınıfın güçlendirilmesi ve refahın yaygınlaştırılmasıdır. Bu kolay bir süreç değildir ancak liberal teori açısından, bakılırsa özellikle ampirik çalışmalarla desteklenmiş olan argüman ülkenin orta sınıfı büyüdükçe, ekonomisi geliştikçe demokrasinin güçleneceği ve darbe olasılıklarının azalmasıdır. Nitekim 15 Temmuz darbe girişiminin halk kitlelerince reddedilmesi de bu çerçevede açıklanmaktadır.

Belli bir orta sınıf oluşmuş, demokrasisi yerleşmiş, gelir düzeyi yükselmiş ülkelerde insanlar kendilerine şiddet yoluyla siyasi bir iradenin dayatılmasını kolay kolay kabul etmezler.

Her halükârda sosyoekonomik anlamda gelişmiş toplumlarda demokrasi daha pürüzsüz işlemektedir. Üçüncü unsur, bugünkü ana konumuz olan siyasal kültürle ilgilidir. Siyasal kültür siyaset anlamında, demokrasiyi mümkün kılan kültürdür. İnsanların bireysel davranışlarının demokratikleştirmektir. Bu yapılabiliyorsa demokrasinin alanı çok daha fazla genişler, liberal demokrasi denilen sivil özgürlüklerin güçlendirildiği bir demokratik rejim mümkün kılınabilir.

DEMOKRASİNİN AŞIRI ÖZGÜRLÜKLERLE İMTİHANI

Burada özellikle muhalefet ve demokrasi açısından bakıldığında Türkiye de dahil olmak üzere gelişmekte olan birçok ülkedeki ana sorunlardan birisi, demokrasinin sadece sivil özgürlüklerle mümkün olacağına ilişkin algıdır. John Locke gibi liberal düşünürler açısından bakıldığında özgürlüklerin de bir düzen içerisinde kullanılması gereği vurgulanır. İşte burada demokratik hukuk devleti kavramı anlam kazanmaktadır. Hukuk yoksa özgürlükler de bir anlam ifade etmez. Özgürlüklerin alanının tanımlanması, düzenlenmesi gerekir. Burada da netice itibarıyla hukuk denilen kavram, üzerinde yaşanan siyasal toplumun temel siyasi değerleri ile örtüşen normlar ve uygulamalar bütünüdür. Bu konudaki en temel örneklerden birisi Eski Yunan demokrasisindeki tartışmalardır.

ÜÇ FİLOZOFTA CUMHURUN ORTAK DEĞERLERİNİ İNŞA ARAYIŞI

Atina'daki demokrasinin altın çağı denilen Perikles döneminde çok ciddi bir refah artışı olmuş ve demokrasi gelişmiştir. Ancak bir süre sonra demagoglar nüksetmiş. Her şer şeyi kendi çıkarları için suiistimal edilen ve demokrasinin temelini oluşturan kamusal düzenin bozulmasına yol açan gelişmeler yaşanmıştır. Özetle Sofistler denilen bir grup felsefi ve siyasi olarak her şeyi göreceleştirerek, ortak değerleri zayıflatmışlardır. Oysa hiçbir ortak değeri kalmamış bir toplumda ancak kaos ortaya çıkabilirdi ve öyle de oldu. Atina demokrasisi yerini oligarşiye bıraktı.

Hiçbir ortak değer olmadığı yerde de hukuk devleti inşa edilemez. Demokratik hukuk devleti belli bir anlayışın oturmasına bağlıdır. Nitekim demokrasi yıkıldıktan sonra ortaya çıkan üç büyük filozof olan Sokrates, Platon ve Aristo esasen bugünkü anlamda söylemek gerekirse Cumhuriyetçi gelenek içerisinde Cumhuriyetin ortak değerlerini yeniden inşa etme arayışlarının temsilcileridir.

Örneğin Sokrates çözümü insan ruhunda aramaktadır. Köle Menon diyalogunda görüldüğü üzere aslında doğruların insanın özünde olduğunu ve sorularla bunların ortaya çıkarılabileceği anlatılır. Platon, idealar alemindeki değişmez doğruları bulmaya çalışır ki yeryüzünde kurulacak olan düzen daimî olabilsin. Aristo daha insanidir, daha anlaşılırdır. İnsani mekanizmalar üzerinden karma bir sistemle ılımlı bir yönetimin kurulması, orta sınıfın güçlendirilmesi, şiddetin reddedilmesi konuları ile ilgilenir. En çok üzerinde durduğu hususlardan biri şiddete dayalı olarak yöneticilerin el değiştirmesinin reddi ve ihtilallerin olmamasıdır. Çünkü ihtilallerle gelen iktidar ve rejim değişiklikleri acı topluma verir.

Günümüz dünyasına doğru gelindiğinde 18 ve 19. yüzyıl demokrasisi ancak belli ortak değerlerin kabulü üzerine inşa edilen bir yönetim sürecidir. Biraz daha eskiye gidilirse Hobbes'çu, Rousseau'cu, John Locke'çu "Toplum Sözleşmesi" de esasen kurgusal biçimde sözleşme unsuruyla toplumdaki ortak değerleri inşa etmeye yönelik bir arayıştır. Örneğin John Locke çok iyimserdir, aynı anlayış Rousseau'da da vardır. "Sana yapılmasını istemediğin şeyi sen de başkasına yapma." Hukuk, bu anlayış üzerine inşa edilir. Egemenliğin kullanımı sınırlandırılarak hukuk zemininde bir sistem inşa edilir.

HALKIN DEMOKRATİK KABULÜ, ELİTLERİN DEMOKRASİ SORUNU

Türkiye için konuşulacak olursa, özetle halk nezdinde demokrasinin kabul bulması konusunda çok büyük sorun gözükmemektedir. Yeter ki imkân ve fırsat verilsin, insanlar olabildiğince özgür olabilsin, düzenli bir siyasal ve toplumsal hayat olabilsin. Yapılan bütün kamuoyu yoklamalarında halkın yüzde doksanının demokrasiyi en iyi rejim olarak savundukları görülmektedir.

Asıl sorun, esasen Türkiye'deki siyasal elitler arasındaki sorundur. Bize 367 garabetini yaşatan da siyasal elitlerdir. O karar halkın değil Anayasa mahkemesine seçilen bir zümrenin ideolojik tercihinin yansımasıdır. 28 Şubat sürecinde askeri unsurların demokrasiye yaptığı baskılara destek veren bazı medya, sermaye ve siyaset unsurları ile "Beşli grup" olgusu da genel olarak elitlerin kendi arasındaki yakıcı ve uzlaşmaz rekabetin tezahürüdür. Siyasal elitler bunu fazla ideolojik çerçevede, kendi çıkarları üzerinden değerlendirmektedirler veya kendi kafalarında en iyi yönetim biçimi konusunda ciddi sıkıntılar vardır. Demokrasiye geçiş aşamasındaki sosyo-kültürel şartların güdülediği sosyalleşme süreçleri, siyasal elitlerin demokrasiye bakışını da belirlemektedir.

DEMOKRASİYE EVRİMCİ VEYA DEVRİMCİ GEÇİŞİN SONUÇLARI

Bizde demokrasiye geçiş evrimci değil devrimci şekilde olduğu için bu anlamda oldukça sorunludur. Devrimle gelen sokak hareketi veya şiddetle inşa edilen bir demokratik rejimin daha sonraki restorasyon süreçleri ve sorun çözme mekanizmaları da maalesef sorunlu olmaktadır. Bununla ilgili üç temel uygulama Amerikan, İngiliz ve Fransız örnekleridir. Bu üç örnekten Anglo-Sakson geleneği daha evrimci, daha uzlaşmacıdır; sorunları çok büyütmeden çözer, sokağa ve şiddete yer bırakmaz. Ancak Fransız demokrasisi devrimle iş başına geldiği için istikrarsızdır, sorunludur. Edmund Burke'ün de ifade ettiği şekilde, devrimle iş başına gelen yönetimlerin sürdürülmesi de sancılı olmaktadır.

Özetle bizde de erken Cumhuriyet siyasi elitlerinin demokrasi kavramlarıyla tanışması büyük ölçüde Fransız devrimci düşüncesi vasıtasıyla olmuştur. İlk erken dönemde yurt dışına eğitime gidenler genelde Fransa'ya gitmişlerdir. Hatta Sultan Abdülhamit'in "Keşke bir kısmını da İngiltere'ye gönderseydik" dediği söylenir. Farklı kültürlerle tanışma ve demokrasi tecrübesine belki daha yumuşak geçiş şeklinde yapılabilirdi. Her halükârda tarih "keşke"si olmayan bir şeydir.

Bizdeki gelenekte, siyasi anlamda Fransız İhtilali'ne çok ciddi anlamda bir öykünme vardır. Jakobenik anlayış erken Cumhuriyet siyasi elitlerindeki ve bugünkü İttihat ve Terakki'nin devamı olan partilerde diyalogu ve uzlaşmayı değil, dayatmayı esas alır. Kendilerini aydınlanmış bir zümre olarak görür ve "cahil halkın" geri kalanını devlet eliyle, gerekirse zorla aydınlatılmasını gerekli görürler. Bu yaklaşım, Fransa'da ifade edilen "Beyaz adamın medeniyet götürmesi misyonuna" benzer bir şekilde tek taraflı bir dayatmacı yaklaşımdır. Siyasal kültür olarak sorun çözme ve demokrasiyi derinleştirme anlamındaki bu kültür bizde ne yazık ki çok olumlu katkı sağlamamıştır.

DARBECİ GELENEĞİN ZİHNİ ARKA PLANI

27 Mayıs dahil olmak üzere o cuntacı gelenek büyük ölçüde bu jakoben geleneğin farklı versiyonları olarak defalarca, on yılda bir karşımıza çıkmaktadır. Bugün de temel sorunlardan birisi budur. Tarihsel olarak hukuk sistemimiz açısından bakıldığında da Almanlardan çok etkilendiğimiz görülür. Çünkü Fransa'dan sonra 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında İngilizlerle düşmanlık esasına dayalı bir ilişki olduğundan Almanlarla yakınlaşmıştır. Ancak Almanların Hegelci organik toplum felsefesi de demokrasinin gelişimi açısından

sorunlu olan bir yaklaşımdır. Farklılıkları tehdit olarak görür. Sivil toplumun güçlendirilmesi, halkın egemenliğinin pekiştirilmesi, demokrasinin tabana yaygınlaştırılması anlamında çok ciddi sorunlar vardır ve bu darbeci gelenek esasen buralardan beslenmektedir.

FETÖ yapılanması bu anlamda her ne kadar muhafazakâr görünümlü ya da İslami referanslı bir grup gibi görünse de, gerek ordunun içerisindeki militanları gerekse yargıdaki elemanlarının referans noktaları çok enteresandır. Esasen kendilerine 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül darbe dönemlerinde içinde yaşadıkları toplumdaki o darbeci geleneğin kodlarını tevarüs ettikleri ancak 15 Temmuz'da aleniyet kazanmıştır. Bu anlamda 15 Temmuz'a prototip olarak aldıkları ilk uygulama esasen 1960 darbesidir ve Fetö tam bir cunta hareketidir. Nitekim 15 Temmuz öncesinde FETÖ iltisaklı subayların en çok okuduğu kitaplar 1960 Darbesine ilişkin kitaplardır. Talat Aydemir olaylarında Fethullah Gülen'in bizatihi kendisi Mamak'ta muhabereci olarak askerlik yapmış, cuntacılığı o süreçte gözlemlemiş ve nihayet dışarıdan da destek alarak 15 Temmuz kanlı darbe sürecini organize etmiştir.

MUHALEFET KÜLTÜRÜNÜ İNŞA

Maalesef bizde bir zihniyet olarak jakobenist kültür; halkı yadsıyan, dışlayan ve sözde aydınlanmış küçük bir azınlığın, toplumun geri kalanını medenileştirme projesi olarak demokrasiye baktığı sürece bu tür darbeci geleneklerin neşvünemâ bulması maalesef kaçınılmazdır. Bugün bize düşen şey; eğer bir kamusal muhalefet ve diyalog üzerinde konuşulacaksa bunun konuşulmasıdır. Jakobenist zihniyet dışlanmadan darbeci gelenek tamamen bitirilemez.

Bugünkü aktörlerden bağımsız olarak ülkedeki bu yapısal ve kültürel soruna eğilmek gerekir. Muhalefet kültürü olarak şiddeti reddeden, siyasal ve demokratik zeminde siyaset yapmanın alanını tanımlayabileceğimiz bir müzakere süreci yürütmemiz gerekmektedir. Şiddeti bütünüyle reddeden, yönetime gelmeyi ve iktidardan gitmeyi mutlaka ve sadece serbest ve özgür seçimlere bağlayan, buna inanmış ve özümsemiş bir muhalefet kültürünü oluşturmak şarttır. Türkiye'deki bugünkü temel sorunumuz da budur. Demokrasinin kültürel ve siyasal zeminini güçlendirmek için yol haritasını çıkarmak, en samimi zihni ve fiili çabaları sergilemek aydınlar ve entelektüellerin öncelikli görevidir.

Yusuf Özhan

TRT Uluslararası Dijital Haber Koordinatörü

MEDYA, SOSYAL MEDYANIN DEMOKRASİ BAĞLAMINDA İMKANLARI VE SORUNLARI

Demokrasinin bir evrim olduğu kavramından daha çok, 1980 sonrası medyası ile 2010 sonrası gelişen sosyal medya ilişkisi ile tebliğimi sunacağım. Demokrasinin evrim süreçlerine bir temel çerçeve tanımı olarak "Demokrasi bireylerin örgütlenerek bir söylem belirleme, bu söylemi yönetme, başka söylemlerle başa çıkma şeklinde, kendisini toplumsal tartışma zemininde kimliklendirmesi, ifade etmesi ve seçim sistemleri üzerinden de yöneticilerin, idarecilerin bu şekilde tayin edilmesi, aynı şekilde başka yöneticilerin de seçimler üzerinden idareye getirilmesidir" eklenebilir diye düşünüyorum. Ancak özellikle şu anki demokrasinin evriminin medya düzleminde gördüğümüz şekli bir "Turbo Demokrasi"dir. Bu, bir kavram icat edip altını doldurmaya çalışmak değildir, nasıl ki iktisadi tartışmalarda kuramsal verilen söylem tartışmalarında bir Turbo Kapitalizmden söz ediliyorsa bizim medyanın, bildiğimiz anlamıyla liberal dünyanın tek hakim olduğu Soğuk Savaş sonrası dünyada üstlenmiş olduğu rol, sosyal medya ve teknoloji şirketlerinin son yirmi yılda geleneksel şirketler karşısındaki ezici üstünlüğü, yükselişi, dünya iktisabındaki ön plana geçişiyle beraber bizi, bildiğimiz geleneksel anlamda örgütlenmenin artık çok mümkün hale gelmediği veya sonuç vermediği bir kamuoyu ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu Turbo demokrasi döneminde bir şey temel olarak ortadan kalkmıştır: İktisadi olarak biz bunu mal ve hizmetlerin, tariflerin yani vergilendirmelerin azaldığı, bütün dünyanın küresel bir köye döndüğü ortamda bir avantaj, bir kalkınma, demokrasiyle yönetilen iki ülke arasında bir savaşın olmayacağı gibi demokratik güvenlik teorileri ile desteklemiş malların, hizmetlerin ve iş bölümlerinin yapıldığı sağlıklı bir sistem olarak gördük.

Ancak medya düzeninde Turbo demokrasi döneminde geleneksel bir egemen devlet içerisindeki sağlıklı iletişim, sınır ötesine ve daha doğru bir ifadeyle artık sınırlardan bağımsız bir tartışmaya dönmüştür. Tam da bu noktada aslında çatışmalar ortaya çıkmıştır. Çünkü egemen devletlerin sınırlarının dışına çıkıldığında bütün problemler güvenlik çerçevesine indirgenir veya güvenlik çerçevesinden bakılır, güvenikleştirilir. Bu, bir güvenlik problemi veya çözülmesi gereken güvenlik denklemi olarak ele alınır. Dolayısıyla iktisadın küreselleşmesiyle birlikte olduğu gibi iletişimin küreselleşmesiyle beraber bu Turbo demokrasi döneminde neyin demokrasinin özüne daha yakın neyin bir askeri terminolojiyle iki devlet arasındaki güvenlik problemini ilgilendiren bir şey olduğuna dair daha yakın bir şey olduğunu tarif etmek güçleşmeye hatta imkansızlaşmaya başlamıştır. Aslında fikir alanlarıyla çıkar alanlarının iç içe geçtiği andan itibaren, bu küresel köyün medya ve

sosyal medya platformlarındaki bütün tartışmalarının bir demokratik uzantı olarak mı ele alınacağı yoksa bir güvenlik probleminin uzantısı olarak mı ele alınacağını tarif etmek olanaksızlaşmıştır. Yakın dönemde, Kasım 2017’de, İngiltere’nin önceki başbakanı Theresa May’in Rusya’ya atıfla bir konuşması olmuştur. Rusya’yı işaret ederek Kraliçenin de olduğu mecliste, “Bir siper espionaj yapmaktasınız” demiştir. Bu iki anlama gelmektedir. May, batı demokrasilerini bir, “Buradaki kamusal alan tartışmalarını zehirleyecek nitelikteki uygulamalarınızda ve diğer bütün uygulamalarınızda siber espionaj faaliyetleri içerisine girmektesiniz” iki; “Seçimlere müdahale etmektesiniz” diyerek uyardığıdır. May ayrıca bu söyleminin üçüncü anlamı, “Bilgiyi silahlaştırmaktasınız” dördüncüsü: “Yalan haber yapmaktasınız.” Beşincisi “Ayrılık ve nifak çıkarmaktasınız.” Altıncısı ise “Kurumlarımızı zayıflatmaktasınız.” oluyor. Bakıldığında bunların hepsi bir egemen devletin içerisinde demokrasinin güçlü olduğu takdirde sıhhatine bakılarak o ülkenin demokrasisi hakkında not verebileceğiniz kavramlardır.

Dolayısıyla Rusya, bunların hepsiyle topyekûn zarar veren fail olarak nitelendirilmektedir. Ancak Uluslararası ilişkiler alanında yazılmış ve bu dönemdeki tartışmalara atıflarda bulunan bir akademik makaleye atıfla bir bilgi vermek istiyorum, “1946-2000 yılları arasında Sovyetler Birliği, Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri’nin ülke dışındaki seçimlere müdahalelerini tablo halinde karşı karşıya getirip kıyaslamaktadırlar. Ortaya çıkan sonuç Amerika Birleşik Devletleri’nin en az yetmiş sekiz kez, Sovyetler Birliği ve Rusya’nın en az otuz dokuz kez bir yabancı ülkenin demokrasisine ve oranın idaresine, yönetimine seçimleri etkileyecek şekilde müdahale ettiğiidir.” Bir yabancı ülkenin seçimlerine müdahale söz konusu olduğunda ABD’nin demokrasi bakış açısından ele aldığımızda, karnesi, aslında Trump ve Theresa May bloku içerisinde Rusya’ya atıfla yapmış olduğu suçlamalardan çok da farklı olmayan bir geçmişe sahip olduğu söylenebilir. Ancak çoğunlukla “ama” deyip bu noktaya açıklamalar getirilir: “Ama soğuk Savaş vardı.” Evet, çünkü demokrasi tartışmaları uluslararası arenaya taşındığı zaman liberal müdahaleciliğin temeli demokratik güvenlik teorisidir. Yani sizin ülkenizin demokrasisi harikadır, bir başka ülkenin demokrasisi sizin çıkarlarınıza hizmet ediyorsa şayet harikadır, hizmet etmiyorsa o zaman bir lideri seçimlerle başa getirecek olsa bile otokrasidir, diktatörlüktür. 2016’daki 15 Temmuz’da da bilinmektedir ki ilk saatlerde verilen tepkiler batının tavrı belirleme noktasında bize birçok şey anlatmıştır. Ve medyaların kurulan dili de bunu desteklemiştir. Öğrencilik yıllarımda bir tanesi Beyaz Rusya asıllı bir Amerikan akademisyen ile diğeri yine Amerikalı bir akademisyenin tartışmaları üzerine kurulu en sıcak tartışmayı şöyle ifade etmek istiyorum; Birinci isim Evgeny Morozov, şunu iddia ediyordu: “Bu filmi daha önce gördük.

Otokratik rejimlere karşı atıfta bulunarak sosyal medyaların yükselmesi ve benzeri şeyler devletler tarafından içselleştirilir." demektedir. Yani biz ne kadar sosyal medyayı kaldırsak da devletler bunu sağlar, vatandaşlarına karşı bunu bir silah haline dönüştürür. İşte buna çeşitli örnekler vermektedir. Bir tanesi İran, bir tanesi şimdi daha ziyade Çin idi ve zaman zaman çıkarlarına göre Mısır ve hatta Türkiye gibi ülkelere de çevrilen bir ok oluyordu. Otokratikleşiyorsunuz baskısı. Güvenlikleştirilen dış politika probleminde çıkarlar doğrultusunda zaman zaman bir borsa gibi artan azalan şeylerdir. Ancak Morozov'un temeldeki iddiası bu idi. Karşısındaki isim Clay Shirky'nin iddiası ise: "Hayır, biz Soğuk Savaş'ı da neticelendirerek liberal kurarken bir şey gördük. Xerox fotokopi makineleri olmasaydı bildirileri çoğaltamazdık." O günün Xerox' u bugünün sosyal medyalarıdır. Dolayısıyla 2009 İran protestolarını da işaret ederek, "Bakın sosyal medyalar, teknolojiler harika şeyler, eğer bunların arkasında durmazsak bu ülkelerde sesi çıkmayan sivil toplumda herhangi bir temsilcisi bulunmayan diktatörler tarafından yönlendirilen toplumlar hiçbir zaman başarılı olamazlar, öyleyse bunu desteklemeliyiz" diyordu. 2010' da verilen bu tartışmalar 2014 ortalarına kadar böyle bir tablo çizmekteydi.

Şimdi bu evrimi anlatmak için aşamalara gelmek istemekteyim. Birincisi Snowden Belgeleridir. 2013 ortası itibarıyla Snowden Belgelerinin ortaya çıkmasıyla beraber kavramların nasıl şekillendiğidir. İkincisi, DEAŞ'tır. DEAŞ ile birlikte batıdaki bu demokratik kurumların nasıl reaksiyon verdiğidir. Teknolojileri, devrimleri destekleyen İran üzerinden örnek vermek gerekirse protestolar, Facebook olmazsa yapılamayacakmış gibiydi. Oradaki momentin kerameti adeta Twitter ve Facebook' a aitmiş gibi bir tablo çizilmekteydi. Üçüncüsü, 2016 ABD seçimleri öncesi ve sonrasında.

Dördüncü aşamada da bugüne bakmak istemekteyim. Birincisi Snowden belgeleri demiştik. İki atıfla ifade edersek bilinir ki Amerikan Devleti'nin özgür dünyanın özgür iletişim platformu demokrasinin üretmiş olduğu, bu evrimin çıkarmış olduğu en başarılı ve sahibi olmayan, merkeziyetsiz olan internetin nasıl istihbarat oyuncağına çevrildiğidir. Facebook'taki Twitter'daki bilgilerin nasıl kullanıldığı, bunların hiçbirinin anayasal zeminde oturmadığı, tamamen gizli yürütüldüğü, denizaltı kablolarıyla nasıl dinlendiği, uydularla nasıl dinlendiği, ver tabanlarına, şirketlerin arka planına nasıl hatlar çekildiği, buradaki bilgilerin nasıl kullanıldığını dair her şey bir anda ifşa olmuştur. Adalet Bakanı Eric Holder, bütün belgeler çarşaf çarşaf ortalara saçılmış olduğundan, Amerika'nın, NASA' nın en gizli belgeleri ortalarda olduğundan, insanların rahatlıkla bilgisayarlarına indirebildiklerini gazeteler boy boy işlerken Amerikan basınına şunu soruyor; İkinci Dünya Savaşı'na atıfla: "Atom bombasının geliştirildiği Manhattan programının sırlarını da böyle açıklar

myıldınız?”. Diğer taraftan diğer İngiliz vekiller Guardian genel yayın yönetmenini Lordlar kamerasına çağırıyor. Yeri gelmişken belirteyim, bilirsiniz ki bu dönemde Guardian’ın binası basılmış ve hard diskleri parçalanmıştır. Bundan amaç hiçbir şekilde Snowden Belgelerine ait bir şey bulundurmamaları için basın önünden bunlar gerçekleştirilmiştir. Milletvekilleri, genel yayın yönetmenine şunu sorar: “Eğer İkinci Dünya Savaşı’nda olsaydık, bu bilgileri Nazi’lere götürüp verir miydiniz?”. Dolayısıyla böyle bir Snowden Belgelerinin oluşturmuş olduğu aslında geleneksel anlamda sınır dışındaki güvenlikleştirilen bir problemdir. Ancak gelen süreçte bu artık sınır içinde güvenlikleştirmeye başlanmıştır. Yani o Turbo demokrasi döneminde geleneksel medyalar üzerinden artı sosyal medyalar üzerinden geliştirilen diyalog, ülke içinde bile olsanız sizi karar alıcılar ve siyasiler nezdinde aniden Nazi’lere bilgi taşıyan biri olmaya ve benzeri şeylere ulaştırabiliyordu. Tabi bu siyasilerin itirazları haksızdır denemez. Sonuç itibarıyla bu siyasilere de batı içerisinde ülkelerde duruma böyle yaklaşan böyle örgütlenen, söylem kuran demokrasi yoluyla bu şekilde yöneticilerini tayin etmiş halklar belirlemekteydi. İkincisi DEAŞ, (Snowden bitti) çok hızlı bir şekilde Suriye ve Irak’ta kendisini göstermiştir. Bunun daha çok sosyolojik ve dini tarafına eğilmekteyiz ancak DEAŞ sırasında gerek ABD’de gerek Avrupa’da çok sert bilgi güvenliği yasaları getirilmiş, Federal hükümetlere ABD’de; Ulusal hükümetlere Avrupa’da; internet şirketlerine çok daha sert bir şekilde resmi bilgi ve belge tayin etmeleri noktasında bir çerçeveye çizilmiştir.

Teknoloji şirketlerinin hiçbiri bundan kaçamamıştır. Biz hep şunu dinleriz, Twitter şeffaflık raporları açıklar, der ki : “Çin böyle yaptı, O böyle yaptı” ancak Avrupa’nın Twitter’den veya Facebook’tan yasal olarak almış olduğu verilerin büyüklüğüne, Amerika’nın almış olduğu verilerin büyüklüğüne bakıldığında bunları şöyle açıklarlar, “Ama bu terör çok önemlidir, görülüyor ki Londra’da Paris’te saldırılar var, dolayısıyla bu güvenlik ile alakalı bir şeydir, biz her şeyi öteki diktatörler ve otokratlar gibi kendi keyfimize göre almıyoruz”. “Kendi keyfimize göre karar almak” konusuna değinecek olursak, tam DEAŞ’ın zirve yaptığı, bu yasaların geçmeye hazırlandığı bir dönemde, Centcom Amerikan Merkez Kuvvetler Komutanlığının Twitter hesabı hacklenmişti. Herkes “DEAŞ neymiş böyle” diyerek şaşırmişti. Yani Amerika’nın en mahrem bilgilerine bile erişebiliyorlardı. Ortaya bir isim atıldı: Cüneyt Hüseyin. Yirmi bir yaşında İngiliz vatandaşı ve hacker camiası için bir şöret isimdi. Cüneyt Hüseyin 2012’de Tony Blair’ın adres defterini hackleyip tutuklanmıştır. Tutuklandığı gün “Ben bir mesaj verdim: Terör yoktur, icat edilir” demiştir. Başbakanın maillerini hackleyip terörü de devletlerin icat ettiğini söylemiştir. Zaman gelip geçer, 2015 yılında Suriye’de ile Centcom hesabını hackleyince Uluslararası medya bunu “En tehlikeli

DEAŞ'lı hacker" diyerek vermiştir. Ağustos 2015'te CIA' in düzenlediği Suriye'deki bir İHA saldırısıyla öldürülmüştür. Aradan bir yıl geçtikten sonra Amerikan seçimlerine doğru gidilirken iki şey yaşanmıştır. Bir tanesi, Rus askeri istihbaratına bağlı Guccifer00 denilen bir hacker grup, seçimlerden önce demokratların e-mail adreslerini alıp medyaya salmıştır. Burada demokrat ve liberallerin parti içerisinde ne kadar anti-demokratik şekilde Hillary Clinton aday göstermek için, Bernie Sanders gibi isimleri saf dışı bırakmak için pis ilişkiler kurduğu görülmektedir. Dolayısıyla Amerikan kamuoyu bunun peşine düşmeye başlar. Bilinen bütün elit Amerikan gazeteleri, liberal basın bunun peşine düşmeye başlar. Bu sırada Twitter facebook bu mesajlarla yıkılmaktadır: "Ruslar seçimlerimize müdahale ediyor". Çünkü problem, yurt dışındaki bir güvenlik problemi değil, içerideki bir problemdir. Kısa bir operasyon yaşanır, bir tanesi; Obama yönetimi Rus çerçevelemesi altında yoğun bir şekilde istihbarat mahkemelerini çalıştırmaktadır. Sadece 2014'te bin üç yüz yetmiş dokuz adet federal kurumlardan istihbarat mahkemelerine kişilerin bilgileriyle alakalı kovuşturma soruşturma yapılabilmesi için izin istenir ki o sayede izinle beraber süresiz bütün bilgiler verilmekte ve her bir davaya dayayın yasağı koyulmaktadır. Yani Facebook'un federal mahkeme kararıyla gelen yetkililere bilgi vermek zorunluluğu olduğu gibi diğer taraftan bunu açıklamak noktasında da bir yasağı vardır. 2015'te Obama yönetimi sırasında bin üç yüz yetmiş dokuzdan bin dört yüz elli yediye kadar talep çıkar, tekrardan istihbarat mahkemeleri tamamını süresiz onaylar.

Bütün bu hadiseleri ele alırken New York Times'ın bir muhabiri de aynı zamanda Obama yönetimiyle kavgalıdır ve sebebi yazmış olduğu kitapta İran'la alakalı gizli bir kaynağından almış olduğu bilgiyi yayınlamış olmasıdır. Kaynağını açıklaması için Federal mahkemeler bastırmıştır ve bu sırada bir isim yakalanmıştır: John Kiriakou. Bu kişi hapse atılmıştır ve James Ray'ın Amerikan gazeteciler cemiyeti denebilecek Press Club'ta bir basın açıklaması yapılır ve denir ki; "Obama yönetimi basın özgürlüğünün en büyük düşmanıdır." Bunu da şununla destekler: "Obama yönetimi sırasınca geçmiş tüm yönetimler toplamından iki kat daha fazla kişiye casusluk kanunları kapsamında yargılama yapılmıştır" Bütün bunlar ele alındığında aslında Turbo demokrasi döneminde Amerika'nın hiç tecrübe etmediği problem içeride yaşanmaya başladığında güvenikleştiği andan itibaren medyanın, gazetecilerin karşı karşıya kaldığını ve bunu bir demokrat liberal hükümet etrafında yaşadıklarını bize anlatmaktadır. Hasılı, 2016 seçimleri şöyle noktalanır, demokratlar, İngiltere istihbaratına dahil olan Christopher Steele isimli bir kişiyi bulurlar ve "Bize bir dosya yap, Trump'a karşı kullanıp açıklarını bulalım." Amerikan siyasetinde bu çok meşhurdur; karşı tarafın vergi kaçırdığını bulursanız, aile imajına zarar verecek bir ilişkisini bulursanız bunların hepsi

size oy kazandırır. Christopher Steele bir dosya hazırlar ve bu dosyayı demokratlara yollar, demokratlar da bunu Beyaz Sarayla paylaşır. Beyaz Saray elindeki bu dosyaya bakarak bahsedilen istihbarat mahkemelerine gidip “Bakın Trump’ın çok sıkıntılı Rusya ilişkileri var” demiştir. O bin dört yüz küsur onaysız, süresiz geçen kararlardan birçoğu da bunları ilgilendiren şeylerdir. Amerikan istihbaratı Amerikan politikacıları hakkında veri toplar ancak bunları maskeler ve bunlar adli süreçlere dahil edilemezler. Ancak bu kararlar beraber maskeler kaldırılıp askeri süreçler başlatılmıştır ve CNN seçimlerden çok kısa bir süre önce “Başkan Trump falanca tarihte Moskova’da şu otelde hayat kadınlarıyla birlikte şöyle bir ilişkiye girdi” başlıklı çirkin birtakım tablolar ortaya koymuştur. Ortaya çıkan tablo tamamen Trump’ın Ruslar tarafından aslında zaafının nasıl yakalandığı ve Amerika’yı nasıl tehlikeye sürükleyeceğidir. Gel zaman git zaman geçtiğimiz hafta bir karar alınmıştır. İngiltere’deki güvenlik mahkemeleri Christopher Steele cezalandırılmıştır. Sebebi ise yalan yanlış bilgilerle dosya oluşturup bunu ülke dışındaki yetkililerle paylaşmasıdır. Yani yazılan şeylerin tamamının sahte, uydurmaca olduğu kanıtlanmış olup para cezasına çarptırılmıştır. Tabi Amerikan kamuoyu bununla iki sene uğraşmıştır. Trump kendi krizlerine sahip olan bir başkandır ancak bu taraftaki krizlerin hepsinden de siyasi olarak başarıyla çıkmıştır.

Bugün içinse şundan söz edebiliriz, Facebook, Twitter nasıl demokrasiyi yaygınlaştırıyor? Şimdi yine bir ABD seçimine gidiyoruz. Bugün neredeyse bütün Amerikan basınında Facebook, Twitter nasıl demokrasiyi tehdit ediyor? Sorusu soruluyor. Eş cinsel karşıtlığı, nefret, Trump’ın yalanları, doğrulanmayan bilgiler gibi şeylerle bu araçlar nedeniyle sürekli karşı karşıya kalmaktayız. Yani teknoloji şirketlerinin kriminalize edilmiş olduğu bir durumdayız. Bunda haklı haksız ayrımı yapmamaktayım ancak buradan gelen sorunları konuşurken sosyal medyalarda sivil toplum mensubu olarak fikirlerimizi paylaşırken korunaksızız. Neyi konuştuğumuzu belki biliyoruz ancak kimle konuştuğumuzu yeterince bildiğimizi söyleyemeyiz. Vermiş olduğumuz mesajın nasıl yükseldiğini arka planda görmemiz çok mümkün değildir. Kimlerin buna dahil olduğu noktada önce vatandaş olarak sonra toplumsal örgütlenmeler olarak bilgisiz ve emin değiliz. Dahası yalan ve gerçeği birbirinden ayırtıramayacak kadar çöp bilgiyle karşı karşıyayız. Bu çöp bilgileri ayırtırmak için ne yeteri kadar insan kaynağımız ne zamanımız var ne de gerekli kaynaklara sahibiz. Nitekim Covid tedavisinde kullanılan Hidroksiklorokin ilacının üzerinden bile ne kadar büyük bir siyasi mücadele verildiğini görüyoruz. Sosyal medya platformlarında ve geleneksel medya araçları üzerinden bakıldığında, yakın zamanda yaşanan bir olaya bakalım. “Bilim adamları bir araştırma yaparlar ve Hidroksiklorokin erken uygulandığında faydalı olduğu-

nun deneylerle gösterebildiklerini söylerler. Üç ay öncesinde Trump “Ben bunu kullandım” deyince yalan haber denip, Facebook Trump’ı o paylaşımlarının altına uyarılar koyup “Bu dezenformasyondur, doğrulanmamış bilgidir” demiştir. Belki de bu Trump’ın şansydı. Asıl sorun Trump’ın haklı veya haksız olup olmaması değil, teknoloji şirketlerinin o ifadeyi yanlış bile olsa bir aktör haline getirip birini yalanlamaya çalışmasıdır. Yani kamuoyunun kendi takdiri değil, araçların hükümlerine ve dikte ettiği mesajlara olan bir teslimiyet durumu söz konusudur. Ancak bugün bakıldığında ise siyaseten Trump bunu geri döndürüp “Benim mesajlarımı engelleyip bana olmadık şeyler söylemişsiniz bakın yine siz kendiniz haberi yapıyorsunuz” diyerek yalanlamıştır. Bu Turbo demokrasi dediğim dönemin sosyal medyadaki bazı notlarıdır.

Prof. Dr. Ömer Çaha

Sabahattin Zaim Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi

SİVİL TOPLUM-DEMOKRASİ İLİŞKİSİ

Bu iki kavramın birbiri ile ilişkili olduğu noktalar üzerinde duracağım. Demokrasi, evrimi olan bir yönetim biçimidir. 19. yüzyılda demokrasiden kastedilen şey, milli egemenliğin, milli iradenin kim tarafından temsil edileceği, kim tarafından oluşturulacağıydı. Demokrasi ile ilgili temel sorun bu idi. Dolayısıyla bu soruna cevap vermek üzere demokratik seçim sistemi denilen sistem gelişmiştir. Fakat 20. yüzyıla gelindiğinde kimin yöneteceğinden ziyade, siyasal iktidarın sınırı, özgürlükler, toplumsal katılım gibi konular ön plana çıkmaya başlamıştır. Dolayısıyla hukukun üstünlüğü ve temel haklar demokrasinin vazgeçilmez değerleri haline gelmiştir. 19. yüzyılda demokrasi ile Cumhuriyet önemli ölçüde el ele gider. En azından felsefi düzeyde bakıldığında ikisinin çok önemli ölçüde örtüşen değerleri söz konusudur. İkisinden de ana hatlarıyla iki temel şey anlaşılmalıdır: Parlamenter sistem ve Anayasal hukuk. Ancak 19. yüzyıl demokrasisi, esasında özü itibarıyla çoğunlukçudur. Dolayısıyla milli irade, milli egemenlik her şeydir. Milli iradeyi elinde bulunduran çoğunluk iradesi toplumun geriye kalanını da temsil eder, aynı zamanda meşruiyetin kaynağıdır. Fakat bugünkü demokrasi ölçütü farklı bir noktaya kaymıştır. Temel hak ve hürriyetler ve hukukun üstünlüğü ilkesi milli iradenin de üzerine çıkmıştır. Dolayısıyla hukukun üstünlüğü ilkesi denildiği zaman doğal olarak temel hak ve hürriyetleri anlamaktayız.

Demokrasinin Sivil toplum ile ilişkili olduğu husus şudur: Demokrasinin bilindiği üzere dört tane ayağı vardır, bunlardan biri eksik olursa demokrasi tam anlamıyla işlemez. Birincisi, yasal boyuttur. Burada anayasadan başlamak suretiyle demokratik hukuk düzeninden bahsedilir. Bilindiği gibi her yasa demokratik yasa değildir. Bir şeyin kanuni olması onun hukuki olması anlamına gelmez. Dolayısıyla demokrasideki bu yasal boyut, hukukun evrensel prensipleriyle ilgilidir.

İkincisi, demokrasinin kurumsal boyutudur. Parlamento, çok partili sistem, Anayasa mahkemesi ve benzeri gibi kurumlar bu bağlamda demokrasinin sacayaklarından birini oluşturur.

Üçüncüsü, siyasal kültürdür. Demokrasi her siyasal kültür ortamı içerisinde gelişmez. Özgürlüğe, katılıma açık olan, farklılaşmayı tolare eden, bireye açık olan bir siyasal kültür ortamı içerisinde gelişir. Bunun olmadığı yerde demokrasi sadece yasa ve kurumsal boyutu itibarıyla iki ayak üzerinde durur. Bu da demokrasinin tam anlamıyla oturmasını engel oluşturur.

Dördüncüsü, toplumsal boyutudur. Demokrasinin toplumsal boyutu, farklılaşmış ve örgütlenmiş bir topluma işaret eder. İşte Sivil toplumun devreye girdiği nokta da burasıdır. Sivil toplum, insan evladı kadar eskidir. İnsanla birlikte hayata geçen bir şey olup fitridir. Sivil toplum, devletten önce gelişmiştir, devletten önce var olmuştur. Devlet tarihsel olarak sonradan ortaya çıkan bir kurumdur. Nerede iradi beraberliğe dayalı bir birliktelik varsa orada sivil toplum vardır. Bu, evlilik ilişkisinden başlar, büyük ölçekli sosyal hareketlere kadar uzar. Sivil toplum en az iki kişi arasındaki iradi beraberlikle harekete geçer.

Dolayısıyla Sivil toplum dendiği zaman şiddet dışı olmak kaydıyla her türlü gönüllü beraberliği anlıyoruz. Buna evlilik ilişkisi de dahildir. Bu yönüyle Sivil toplum oldukça eskidir, demokrasiden ve devletten de öncedir. Bugünkü modern demokrasinin Antik Yunan boyutu bir kenara bırakılırsa yaklaşık olarak iki yüz senelik bir tarihi vardır. Oysa Sivil toplum Adem'in çocuklarıyla birlikte harekete geçen bir varlık alanıdır.

Sivil toplumun demokrasiye sağladığı katkılardan biri her şeyden önce toplumsal farklılaşmayı sağlamasıdır. İkincisi, gönüllü birlikteliği oluşturur. Üçüncüsü, demokrasinin örgütlülük boyutunu yerine getirir. Dördüncüsü, toplumsal muhalefete aracılık ve hizmet eder. Beşincisi ve en önemlisi de toplumsal katılımı sağlar.

Demokrasilerde katılım, bilindiği üzere seçimler yoluyla sağlanmaktadır. Ancak bu çok sınırlı bir katılımdır. Bugün, demokrasi krizinden söz edilmektedir. Özellikle katılımı esas alan alternatif demokrasi modelleri gelişmektedir. Tüm bunlar demokrasi krizinden kaynaklanmaktadır. Demokrasi krizinin yoğunlaştığı noktalardan biri temsil ve katılım mekanizmasıdır. Örneğin oy, on sekiz yaşından itibaren verilebilmektedir. Dört senede bir sandık başına gidildiğinde yetmiş yaşına kadar oy kullanıldığı varsayılırsa yaklaşık olarak elli iki sene oy kullanıldığı anlaşılır. Dörde bölündüğünde yaklaşık on üç seçime denk gelir.

Katılım sadece oy vermeye sınırlı tutulduğunda bir vatandaş tüm hayatı boyunca yaklaşık on üç kez sandık başına gidiyor demektir. Seçim kampanyalarının, propagandaların, iradenin sandığa ne kadar yansıdığı ayrı bir tartışma konusudur. Ama seçimlerle sınırlı kalan bir katılımın oldukça sınırlı kaldığını görüyoruz. Dolayısıyla demokrasinin kendi mekanizması içerisinde katılım sınırlıdır. Sivil toplum demokrasinin daha aktif, daha yaygın ve daha dinamik bir katılım ihtiyacını gidermektedir.

Öte yandan demokrasinin sivil topluma sağladığı katkılar vardır. Demokrasinin temel değerleri olan hukukun üstünlüğü, ifade özgürlüğü, çoğulcu siyasal ve toplumsal yapı ve meşru muhalefet sivil topluma zemin sağlar. Dolayısıyla sivil toplum ve demokrasi bu değerler üzerinden birbirini önemli ölçüde beslemektedir.

Dünya tarihine bakıldığında Avrupa bilindiği üzere sınıflar tarihidir. Ve Avrupa'da Sivil toplum da sınıfsal temellidir. Demokrasi de bu sınıflar arasındaki mücadelenin sonucunda gelişmiştir. Avrupa örneğinde sivil toplum aslında demokrasiyi getirmiştir denebilir. Doğu Avrupa ülkelerine bakıldığında da benzer bir durum göze çarpar. 1980'lerin sonu 1990'ların başında sosyalist rejimlerin yıkılmasının ve buralarda demokrasiye geçişin öncü gücünü sivil toplum örgütleri oluşturdu. Sivil toplum genel olarak demokrasiyi getirmiştir ancak demokrasi sayesinde de var olmuştur. Dünyadaki değişik örneklerle bakılacak olursa, otoriter ve totaliter rejimlerde sivil toplum gelişmediği görülür. Sivil toplum demokrasilerle birlikte var olabilmektedir.

Bu noktada Türkiye'ye bakıldığında zaman Osmanlı'da vakıflar, medrese sistemleri, ulema, lonca, millet sistemi gibi çok önemli geleneksel sivil toplum unsurları vardı. Modernleşmeyle beraber modern sivil toplum unsurları da bunlara eklendi. Siyasal partiler, dernekler ve medya bu bağlamda öne çıkan modern sivil toplum unsurları oldular. Cumhuriyet döneminde tek partili yönetime geçildiğinde, (aslında Cumhuriyet Osmanlı'dan çok güçlü bir Sivil toplum geleneği almıştır) bütün bu sivil toplum unsurları yer altına gönderilmiştir. Özellikle de 1935'ten başlayan süreçten sonra sivil toplum adına gösterilebilecek tek bir örnek hemen hemen yoktur.

Türkiye'de sivil toplum 1950'den sonra yeniden demokrasiyle beraber neşvüneva bulmuştur. 1980 sonrasında da liberal politikalarla birlikte artarak gelişmiştir. Sivil toplum, Özal ile beraber büyük bir canlılık ve hayatiyet kazanmıştır. Aynı zamanda da çok büyük bir popülerite kazanmıştır. Turgut Özal'ın vurguladığı kavramlardan biri özgürlük, biri de sivil toplumdur. Bir yandan bir liberal, bir politikacı olarak Turgut Özal bir taraftan liberal politikalar ve piyasanın gelişmesi sivil toplumu hayatımızın kaçınılmaz unsuru haline getirmiştir.

Sivil toplum, yaklaşık olarak son otuz yıl içerisinde Türkiye'de toplumsal normların, değerlerin kaçınılmaz iskeletini oluşturmuştur. Dolayısıyla toplum, bir taraftan Sivil toplum düzeyinde bir gelişme gösterirken bir taraftan da demokrasiyi talep eden, bunu aynı za-

manda üstlenen ve korumaya çalışan bir noktaya gelmiştir. Bunun en önemli patlama noktası 15 Temmuz darbe girişiminde görülmüştür. Daha önceki darbe girişimlerinde veya darbelerde sivil toplum bu denli meydanlara dökülmüş değildi. 28 Şubat sürecinde de sivil toplum meydanlarda görülmüştür. Örneğin 28 Şubat sürecinin otoriter yapısına rağmen İstanbul'dan Kars'a kadar üç milyon insan ele ele tutuşarak bir zincir oluşturmuştur. Başörtüsüne özgürlük için yapılan el ele insan zinciri, birkaç sivil toplum örgütünün öncülük ettiği bir sivil eylemdi.

Ancak 15 Temmuz gerçekten bir patlama noktası olmuştur. Sivil toplum örgütleri burada çok aktif rol oynamıştır. Sayın Cumhurbaşkanımız halkı sokağa çağırmadan önce sivil toplum örgütleri, "sokağa dökülelim" diye bir network oluşturarak kendi aralarında yaygınlaştırdılar. Sayın Cumhurbaşkanının davetiyle birlikte bireysel, kitlesel ve örgütsel düzeyde Türk toplumu meydanlara inmiş, demokrasiyi ölümüne sahiplenmiştir. Halk herhalde tarihte emsali çok az bulunan bir kahramanlık örneği sergileyerek demokrasiyi korumuş ve sahiplenmiştir.

Eğer 15 Temmuz darbe girişimi başarılı olmuş olsaydı bugün Türkiye'nin Suriye'den, Irak'tan veya Libya'dan hiçbir farkı olmazdı. Belki bölünme noktasına gelmişti, belki de bir iç savaş sürecinde yuvarlanıp gidiyor olacaktı. Türkiye dirlik içinde hayatiyetini devam ettiriyorsa bunu Türkiye'deki sivil bilince ve sivil toplum örgütlerine borçluyuz.

Demokrasinin eksikleri konusunda bizim de eleştiride bulunduğumuz noktalar var. Ama şayet 15 Temmuz başarılı olmuş olsaydı bugünleri hayal bile edemezdik. Eksiklikle gediğiyle bugün dimdik ayakta isek bunu Türkiye'deki sivil toplum ruhuna ve bilincine borçluyuz.

Prof. Dr. Yusuf Şahin

Aksaray Üniversitesi Rektörü

BASKI GRUPLARININ TEMSİLİ DEMOKRASİYLE İLİŞKİSİ

İnsanoğlu, çok eski dönemlerden itibaren, daha geniş grupların üyesi olarak hayatını sürdürmüştür. Ama insanın üyesi olduğu grupların son yüzyılda çok daha arttığını ve çeşitlendiğini söylemek mümkündür. Bu, bir bakıma, insanlığımızın ayrılmaz parçası olarak da değerlendirilebilir. Üyesi olduğumuz gruplar, bazen bir hayır hizmetinin yapılması, bazen bir takımın desteklenmesi, bazen de mahallemizin güzelleştirilmesi için kurulmuş olabilir. Kısaca, bir insanın aynı anda çok sayıda grubun üyesi olarak kişiliğini inşa etmesi mümkündür. Dolayısıyla, bugün, kişiliğimizin, tıpkı bir sarımsak gibi, çok sayıda grup üyeliğiyle inşa edilmesi çokça karşılaşılan bir durum olabilir.

Modern dönemdeki gruplara üyeliklerimizin bir kısmı gönüllü bir kısmı da zorunlu üyelikler şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, bir doktor, zorunlu olarak tabipler odasına üye olur. Ama aynı doktor, çocuğunu gönderdiği okulun temel sorunlarını çözmek için kurulmuş bir vakfın veya derneğin üyesi de olabilir. İkinci türden gruplar, gönüllülük esasına dayalıdır.

Dünya, Covid-19 salgın şartlarında biraz daha hızlanmış bir biçimde hızla dijitalleşmektedir. Bugün hemen her insan, aynı zamanda dijital platformlarda da çok değişik grupların üyesi olabilmektedir. Üstelik bu üyeliklerin kahir ekseriyeti, gönüllülük esasına dayanmaktadır. Şu halde, önümüzdeki yıllarda üye olduğumuz gruplar üzerine yapılacak değerlendirmelerde "dijital gruplar" üzerinde de durmak gerekecektir.

Yukarıda izah etmeye çalıştığımız ve modern insanın üyesi olduğu gruplar, eğer siyasî iktidarı etkilemek de istiyorlarsa "baskı grubu" olarak nitelendirilmektedir. Başta siyaset bilimi kitapları olmak üzere baskı gruplarının tanımı, çeşitleri ve siyasî iktidar üzerindeki etkisi gibi konularda detaylı bilgiler bulmak mümkündür. Ama yeni olan, kanaatimizce, "dijital baskı grupları"dır.

Dijital grupların bildik gruplardan pek çok yönden farklılaştığını söylemek mümkündür:

(a) Bu gruplara resmî bir üyelik başvurusu yoktur. Örneğin, Twitter'daki bir grubu takibe başlamak sizi o grubun üyesi haline getirebilmektedir. Facebook'ta ise bir grubu "Beğen"-meye başladığınızda o grubun üyesi olmanız mümkündür.

(b) Vakıf, dernek, sendika gibi gruplarda üyelik için de üyelikten ayrılmak için de birtakım usuller belirlenmiştir. Dijital gruplarda üyelikten ayrılmak da oldukça kolaydır. Bir grubu takibi bıraktığımızda üyelik de bitmiş olmaktadır. Bu yönüyle bakıldığında dijital gruplarda üyeler arasındaki ilişkilerin gevşek olduğunu söylemek mümkündür.

(c) Geleneksel gruplarda üyelerin birbirini tanması ihtimali oldukça yüksektir. Zira başta grup lideri olmak üzere grup yönetimiyle ve üyelerle değişik ortamlarda bir araya gelecek faaliyetler yürütülür. Dijital gruplarda üyelerin birbirini tanıma ihtimalleri de azalmaktadır. Zira uzunca bir süre aynı grup içinde kalıp da birbirini hiç görmeden hayatlarına devam eden grup üyelerinin olması mümkündür.

(d) Geleneksel gruplar, çoğu kere, ulusal veya yereldir. Bu bazen mevzuattan bazen de mecburiyetten kaynaklanır. Bir mahalleyi güzelleştirme derneğinin yerel olması kaçınılmazdır. Ama aynı amaca, dijital gruplar üzerinden ulaşmak isterseniz, o mahalleli olup da gurbette yer alan çok sayıda kişiyi de sürece dâhil etmeniz mümkündür. Dolayısıyla, dijital gruplar daha geniş kitleleri ve hatta küresel ölçekte katılımı mümkün hale getirebilmektedir.

Demokrasi, en basit tanımla halkın kamusal sorunlarını kendi arasında bir hal yoluna koyması, bir bakıma, kendi kendini idare etmesidir. Ama bugün, dünyanın çok az yerinde bu tanıma uygun bir demokrasi uygulamasıyla karşılaşmak mümkündür. Demokrasi deyince genellikle “temsili demokrasi” anlaşılmaktadır. Temsili demokraside halk, bir bakıma, kamusal işleri çekip çevirsin diye temsilciler belirlemekte ve belirli aralıklarla da onları hesaba çekmektedir.

Temsili demokraside bizim adımıza kamusal işleri çekip çevirenler, çok sayıda baskı grubunun etkisiyle işlerini yapmaktadırlar. Tersten ifade etmek gerekirse; bizim seçtiğimiz ve bir süreliğine bizi idare etmek durumunda olanlar, yine bizlerin de üyesi olduğu baskı gruplarının taleplerini dikkate almak veya dengelemek durumunda kalırlar. Baskı gruplarını dikkate almadan da siyasî iktidarda kalınabilir mi? Elbette kalınabilir ama bunun sürekli olamayacağı açıktır. Zira kendisini seçen kitlelerin de üyesi olduğu grupların taleplerini sürekli olarak göz ardı eden bir siyasî iktidar, belirli aralıklarla hesap vermek için gittiği bu kitleler tarafından -eninde sonunda- cezalandırılacaktır. İşte bu yüzden, temsili demokrasilerde siyasî iktidarlar baskı gruplarını -hiç değilse- takip etmek durumunda kalırlar.

Son çeyrek yüzyılda dijital gruplar da siyasî iktidarlar için ciddi bir baskı unsuru olma-ya başlamıştır. Ancak dijital platformlarda önemli sorunlar da yaşanmaktadır. Geleneksel baskı grupları, bir hukukî çerçeve içinde işlerini yaptıklarından, devletler tarafından hem genel manada denetlenilmekte hem de bireysel sorunlar yaşandığında kişiler haklarını takip edebilmektedir. Örneğin, bir dernek, belirli aralıklarla dernekler masası tarafından denetlenmekte, bir malî mülkü varsa vergi ödemek zorunda kalmakta, hukuka aykırı iş-ler yaptığında da kapatılabilmektedir. Ama aynı şeyi, dijital baskı grupları için söylemek mümkün değildir. Öncelikle, bu gruplar, pek çok ülkede devletlerin denetimlerinin dışında faaliyetlerini yürütmektedirler. Bu grupların üyeleri, kimliklerini gizleyebilmektedirler. Bu da kişilik haklarını ihlal konusunda dijital grupların üyelerini cesaretlendirebilmektedir.

Demokrasi halkın kendi kendisini idare etmesiye; temsili demokrasi de yine halkın seçtiği temsilciler vasıtasıyla kamusal işlerini çekip çevirmesiye; baskı grupları da bizleri yö-neten ve siyasî iktidarı elinde tutan temsilcileri etkilemenin bir aracıysa; bütün bu işlerin “hukuk ve ahlâk içinde” yapılması beklenir. Ama Türk siyasî hayatında “baskı grupları” başlığı altında değerlendirilebilecek gruplar, bazen, “hukuk ve ahlak dışında” işlere giri-şebilmişlerdir. Örneğin, 28 Şubat sürecinde bu türden grupların bir kısmı, Post-Modern Darbe sürecinin kolaylaştırılması veya meşrulaştırılması için azami gayret sarf etmiştir. Görebildiğimiz kadarıyla, benzer bir risk, bugün itibarıyla “dijital gruplar” için de geçerli-dir. Küresel ölçekte organize olabilen ve üstelik de kimliklerini saklayabilen kişiler, dijital baskı grupları oluşturabilmekte, yıpratmak istedikleri siyasî iktidarları “hukuk ve ahlâk dışı” yollarla etkileyebilmektedirler. Son günlerde sosyal medyanın bir hukukî çerçeveye oturtulması yönündeki tartışmaları, bu gözle bir daha değerlendirmek gerekir. Bir baş-ka ifadeyle, Türkiye’deki demokratik siyasetin sıhhatli bir şekilde işlemesi bakımından, önümüzdeki günlerde yapılması düşünülen sosyal medya düzenlemesi, “dijital baskı grup-ları”nın “hukuk ve ahlâk içinde” işlemesini temin bakımından hayati derecede önemli gö-zükmemektedir.

Ek: Bu sunum, 14 Temmuz 2020 tarihinde yapıldı. Sunumu yaparken, bir sosyal medya dü-zenlemesi yapılması gündemi vardı ve tartışmalar devam ediyordu. Temmuz ayının sonun-da sosyal medyayla ilgili bir düzenleme yapıldı. Buna göre, (lehte ve aleyhte tartışmalar ol-makla birlikte) “dijital baskı grupları”nın da bir ölçüde “hukuk ve ahlâk içinde” iş yapmak zorunda kalacağı bir çerçeve oluştu.



1.GÜN | 3.OTURUM
DEMOKRASİ MÜCADELESİ
OLARAK DARBE YARGILAMALARI

Dr. Murat Yılmaz

Cumhurbaşkanlığı Sosyal Politikalar Kurulu Üyesi

DARBELERLE HESAPLAŞMA: YARGI DIŞINDAKİ AKTÖRLER NELER YAPABİLİR?

Giriş

Türkiye, uzun bir aradan sonra darbelerle yüzleşiyor, hesaplaşıyor, mücadele ediyor. Darbeler, 15 Temmuz 2016 darbesi başta olmak üzere yargılanıyor. Türkiye'nin darbelerin yargılanması aşamasına gelmesi büyük bir mücadelenin sonunda mümkün olabildi. Bu yargılamalar, Türkiye'de müşterek milli kimliğinin, demokratik yönetiminin ve devlet kapasitesinin muhafazası için hayati derecede ehemmiyetli. Türkiye bu yargılamalar sayesinde içeride ve dışarıda kurulmak istenen vesayet sisteminden kurtuluyor.

Türkiye'de darbelerin ve darbe teşebbüslerinin yargılanması, demokrasinin üzerindeki darbe tehdidini ve darbelerin tortularını temizleyecektir. Halihazırda 15 Temmuz darbe teşebbüsü davaları, 28 Şubat davası ve 12 Eylül davaları bu bakımdan kayda değer katkılardır. 27 Mayıs, 12 Mart darbelerin ve bu arada sayılamayacak kadar çok darbe teşebbüsünün yargılanmamış olması ciddi bir eksikliktir. Bu darbelerde görev alanların daha sonraki darbe veya darbe teşebbüslerinde rol oynaması suçun cezalandırılmamasının, suçlara karşı yargılama ve cezalandırmanın caydırıcılığının ortaya çıkmasını engellediğini ifade edelim.

Yargının kendi mecrası içinde darbeleri yargılama süreci diğer tebliğlerin konusu. Ben burada darbelerle yüzleşme, hesaplaşma, mücadele için yargı dışındaki aktörlerin rolünü, kısaca değerlendirmeye çalışacağım.

Yargı dışında darbeye mücadele edebilecek ve mücadele etmesi gereken aktörler kimlerdir?

Yasama, yürütme, siyasi partiler, medya, sivil toplum, üniversiteler, aydınlar...

1. Yasamanın Rolü

1.1. Her darbe sonrasında darbenin amaçlarını gerçekleştirmek, bu amaçları kalıcılaştırmak ve darbecileri korumak için anayasadan başlayarak bir dizi mevzuat ortaya çıkıyor. Darbe sonrasında çok partili hayata dönülmesine rağmen anayasa başta olmak üzere bu

mevzuat, yasamanın faaliyet alanını ve ufkunu kısıtlıyor. Yasama, her şeyden önce darbelerin ürünü olan darbeleri koruyacak darbe hukukunu ortadan kaldırmak gerekiyor. Bu anayasalardan kanunlara, tüzüklerden yönetmeliklere kadar ciddi bir mevzuata oluşturuyor.

1.2.Yasama, Araştırma Komisyonları kurarak darbelerin teşhir edilmesi ve siyasi olarak mahkum edilmesini temin edebilir. Darbelerin siyasi boyutunun tartışılması ve gizli kalmış yönlerinin serimlenmesi bu şekilde mümkün olabilecektir. Yasamanın, Komisyonlar marifetiyle sergileyebileceği siyasi irade, darbelerle mücadelede moral bir üstünlük ve diğer aktörlere yol açıcı bir katkı sağlayabilir.

1.3. Yasama, darbelere zemin hazırlayan askeri özerkliklere son vererek ordu üzerinde demokratik sivil denetimi sağlayacak bir reformu hayata geçirebilir.

1.4. Yasama, darbe veya darbe teşebbüslerinin etkin ve verimli bir şekilde yargılanmasını temin edecek bir mevzuat hazırlığı yapabilir.

1.5.Yasama, savunma alanındaki komisyonlar ve uzmanlar üzerinden sahayı ve reformu yakından takip edecek bir performans gösterebilir. Bilhassa nitelikli uzmanların varlığı, bu alanda siyasetin aleyhine teşekkül etmiş bilgi asimetrisini aşmaya yardımcı olacaktır.

2.Yürütmenin Rolü

2.1.Darbelerle hesaplaşma ve mücadelede yürütmenin rolü, çok önemli ve hatta belki de en önemlisidir. Çünkü darbeyi fiilen engellemek evvela yürütmenin vazifesi ve kabiliyetiyle mümkündür. Yürütme kendi talimatı altındaki bütün birimlerde darbecilerin örgütlenmesine ve propaganda yapmasına izin vermeyecek bir dikkat, dirayet ve feraset göstermek durumdadır.

2.2. Yürütme bu meyanda idari yapıyı darbecilere fırsat vermeyecek ve darbecilerle mücadele etme misyonuyla reforme etmek durumundadır.

2.3. Yürütme savunma, ordu, istihbarat ve güvenlik alanlarında bürokratik bilgi ve perspektifin dışında, bilgi asimetrisinin yürütme aleyhine oluşmasını engelleyecek uzmanların istihdamı hayati derecede mühimdir.

3. Siyasi Partilerin Rolü

3.1. Darbelerle hesaplaşma ve mücadelede demokrasinin vazgeçilmez aktörleri olarak değerlendirilen siyasi partilere büyük roller düşmektedir. Bu rollerden ilki, siyasi partilerin rekabet ederken darbe gibi demokrasi dışı yolları siyasi mücadelenin seçenekleri arasından kesinlikle çıkarmasıdır. Bu özellikle Türkiye siyasi tarihi dikkate alındığında önceliklidir. Türkiye'de 27 Mayıs 1960 darbesinden itibaren CHP'nin darbecilerle arasına mesafe koymak yerine, darbe koalisyonu içinde yer almayı tercih etmesidir.

3.2. Siyasi partiler içeride ve dışarıda darbeler aleyhine kamuoyu oluşturulması ve mücadele edilmesinde temel aktörler olmalıdır. 15 Temmuz darbe teşebbüsünün bastırılmasında başta AK Parti ve MHP olmak üzere siyasi partilerin oynadığı rol hatırlardadır.

4. Medyanın Rolü

4.1. Darbelerle yüzleşme, hesaplaşma ve mücadelede basın rolü fevkalade önemlidir. İlk olarak medya darbecilerle arasına mesafe koymalı ve darbecilerle iş birliğinden kaçınmalıdır. Bu Türkiye için çok ciddi bir mesele çünkü bazı gazete ve medya kuruluşları, 27 Mayıs 1960'dan bu yana darbecilerle iş birliği yapmıştır. Halbuki basın, darbelere ve darbecilere çok net bir şekilde tavır alırsa bu ciddi bir caydırıcı unsur olabilir.

4.2. Medyanın bir başka önemli rolü de darbelerin ve darbecilerin teşhir edilmesiyle siyasi kültürün demokratik bir şekilde dönüştürülmesine yardımcı olmaktır.

5. Sivil Toplumun Rolü

5.1. Darbecilerin cesaretinin kırılması ve teşhir edilerek siyasi kültür kodunun sivilleşmesi ve demokratikleşmesi istikametinde faaliyetlerle darbelerle mücadele edilmesine çok ciddi bir şuur ve duyarlılık kazandırılması mümkündür. Bilhassa 12 Eylül ve 28 Şubat darbelerinden sonra bu yönde çok sayıda kitlesel ve entelektüel düzeyde faaliyetler gerçekleştirilmiştir.

6.Üniversitelerin Rolü

6.1. Darbelerle mücadele ve darbelerin teşhirinde üniversiteler akademik bakımdan ve gençlik kitlesi açısından kayda değer bir kurumdur. 27 Mayıs'tan itibaren üniversiteler genel olarak darbe mekaniğini harekete geçiren propaganda ve şiddet olaylarında adeta bir karargah rolü oynamıştır. Üniversitelerin geçmişteki hatalardan uzak durarak, Türkiye ve dünya tarihinden örneklerin akademik tartışması, bu konulardaki kürsüler, dersler, tezler, konferans, çalıştay ve sempozyumlarla darbelerle karşı mücadele yöntemleri, modelleri ve tecrübelerini kamuoyunun dikkatine sunabilir.

7.Aydınların Rolü

7.1. Darbelerle mücadele ve darbelerin teşhirinde aydın zümresinin rolünün altını çizmek lazım. Esasen darbeleri yapan grup içinde aydın zümresi önemli bir rol oynamıştır. Türkiye darbeleri tarihinde aydınlar sıklet merkezindedir

SONUÇ

Türkiye'de gerçekleşen ve teşebbüs edilen darbe teşebbüsleriyle darbe, hala ciddi bir tehdit teşkil etmektedir. Darbe tehlikesi konusunda yakın, orta ve uzak tarih itibarıyla verilebilecek bir çok örnek mevcuttur. Bu tecrübeler ve bu tecrübelerin analiziyle darbeleri teşhir ve darbecilikle mücadele için yargı dışında hangi aktörlerin ne tür roller üstlenebileceğini tartışmak icap ediyor. Darbelerle mücadele hesaplaşma ve yüzleşmede, bütün yükü yargıya bırakmak doğru bir strateji değildir. Bu yargının üzerindeki yükü ziyadesiyle arttırarak belini bükebilir. Bu konuda yargının hukuk mecrasında yapacağı işleri kolaylaştırmak, mevzuat, kurumsal kapasite, dünya modelleri ve tecrübelerini ortaya koymak, darbecileri teşhir etmek ve kamuoyu nezdinde darbe düşüncesini mahkum etmek, nitelikli uzmanlar yetiştirmek ve istihdam etmek, bilimsel bir anlayışla darbelerin yargılanması ve darbelerle mücadele sürecini desteklemek, darbelerle mücadelede bir fikr-i takip sergilemek, demokratik kamuoyu desteğini ortaya koymak yargı dışındaki aktörlerin demokratik ve vatanseverlik görevi olarak öne çıkıyor. Bu bakımdan bilhassa daha önce çeşitli şekillerde darbelerle katılan veya destekleyen aktörlerin bir muhasebeye girmesi çok ciddi bir katkı sunacaktır.

Av. Reşat Petek

TBMM 15 Temmuz Darbe Araştırma Komisyonu Başkanı

KÜRESEL GÜÇLERİN YENİ OYUNCAĞI: F E T Ö

Türkiye'nin bundan 4 yıl önce, 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşadığı hain darbe girişiminin bütün boyutlarıyla analiz edilmesi, ülkemizin, milletimizin, devletimizin ve bütün İslâm dünyasının bekâsı ve selâmeti açısından büyük önem taşımaktadır. Şaibeli bir şekilde "vaiz" olan, zamanla "hoca", "hocaefendi" ve "din âlimi" kisvesine bürünen, son yıllarda ise "mehdilik", "mesihlik" iddiasında bulunan bir kişinin ve onun başını çektiği hareketin ayrıntılı bir şekilde etüt edilmesi, bu tür insanların ortaya çıkmasının ve bu türden hareketlerin büyüüp gelişmesinin önlenmesi açısından bir mecburiyettir.

Ülkemizin eşliğinden döndüğü 15 Temmuz trajedisinin kapsamlı bir şekilde anlaşılması için ilk bağlantıları 1950'lerde kurulan, 1960'larda ve 1970'lerde kuluçka dönemini tamamlayan, 80'lerde ve 90'larda palazlanan ve 2000'li yıllarda saldırıya geçen Fethullahçı hareketin, bütün evreleri ile incelenmesi gerekir.

Fethullah Gülen'in, dinî eğitimin âdâbına, geleneklerine ve ahlâkına aykırı tavırları dolayısıyla Alvarlı Medresesinden atılmasına neden olan kişilik zaafiyeti, bu zaafiyetin tetiklediği çarpık ilişkiler, kısa sürede istihbarat birimlerine uzanan şaibelerle dolu bir maceraya zemin hazırlamıştır. Yirminci asrın ortalarındaki haliyle bile yetersiz kalan dinî bilgisine rağmen yüzbinlerce insanı peşinden sürükleyen bir "din âlimi" algısının oluşturulması, bu çaptaki bir insanın kapasitesini aşan bir iş olup, on yıllara yayılan büyük bir projenin adım adım uygulanmasının doğal sonucundan başka bir şey değildir.

Fethullah Gülen'in yerli ve yabancı istihbarat örgütlerinin himayesinde kurduğu yapı kısa zamanda örgütlenerek büyümüş ve 1970'li yıllarda dahi adından söz ettiren bir hacme ulaşmıştır. Yine bu dönemde başlayan devlete sızma ve kadrolaşma girişimleri seksenlerde artarak devam etmiş ve 90'lardan itibaren kitlesel bir hâle gelmiştir. 2000'li yıllarda ise başta Türk Silahlı Kuvvetleri, Milli Eğitim Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü ve yargı organları olmak üzere stratejik öneme sahip kamu kurumlarında örgütlenme süreci büyük ölçüde tamamlanmış ve bu kurumlardaki kritik mevkiler ve birimler Fethullahçı Terör Örgütü'nün eline geçmiştir. Örgüt, ülke tarihinde görülen diğer bütün illegal yapılardan farklı olarak hem devletin kritik kurumlarının yönetimini ele geçirmiş hem de buralarda resmî hiyerarşiye paralel, fakat onun üzerinde paralel bir hiyerarşi oluşturmuştur. Böylece devlet içinde paralel bir devlet yapılanması kurulmuş ve işletilmiştir. Bu durum, örgüt hakkında hazırlanan ilk raporlara da yansımış ve "Paralel Devlet Yapılanması" (PDY) olarak adlandırılmıştır.

Sözde bir iyilik hareketi olarak yola çıkan, kısa zamanda cemaatleşen, uyguladığı yöntemler açısından diğer dinî cemaatlerden ayrılarak örgütlenen, gizli gündemini gerçekleştirme adına mafyalaşarak terörize olan ve nihâyetinde silahlı terör örgütüne dönüşen Fethullahçılık, kısa zamanda çeşitli hukukî metinlerde, hakkında açılan davalarda ve idari kararlarda bir “terör örgütü” olarak nitelendirilmiş ve Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ) olarak adlandırılmıştır. 17-25 Aralık 2013’te girilen yargı darbesi teşebbüsünden sonra FETÖ / PDY olarak adlandırılmaya başlanmış ve bu tanım toplum tarafından benimsenmiştir.

Başlangıçta dinî bir cemaat, alını secdeye giden insanlar, bir iyilik, hoşgörü ve erdem hareketi olarak tanınan bu yapıya halkımız uzun yıllar sahip çıkmış, fitre, zekât, sadaka, nakdî bağış, arsa, arazi, bina, teknik donanım ve kurban derisi bağışı gibi yollarla destek olmuş, maddî bir gücü olmayan insanlar ise okul, yurt ve diğer binaların inşasında ve işletilmesinde Allah rızası için çalışmış, kurban derisi ve bağış toplamış, hiçbir şeye gücü yetmeyenler ise dua etmiş, Allah’a niyazda bulunmuştur.

Taban, FETÖ / PDY’ye hizmeti âdeta bir “ibâdet” gibi telakki etmişken, yönetici kesim hem bürokraside hem özel sektörde hem de sivil toplum kuruluşları düzeyinde ülkedeki olağan işleyişi ele geçirerek sistemi bütünüyle kontrol altına alıp dönüştürerek bir tür FETÖ / PDY diktası kurma gayreti içine girmiş ve bu amaçla her alanda kadrolaşma, kartelleşme ve tekelleşme hamlesi başlatmıştır. Tabanı genel olarak ibâdetle meşgul olan yapının tavanı ise ihanetle meşgul olmaya başlamıştır.

FETÖ / PDY’nin devlette kitlesel düzeyde kadrolaşarak birçok kamu kurumunu ele geçirmesi, sınav sorularını çalması, tarafsız veya diğer cemaatlere mensup insanları kamudan tasfiye etmeye başlaması ve serbest piyasada kartelleşerek tekelleşme sürecine girmesi, birçok insanı zorunlu olarak bu yapıya yakınlaşmak mecburiyetinde bırakmıştır. Bu durum örgütü, olduğundan daha güçlü göstermiş, hem siyasilerde hem de halkta “milyonlarca mensubu olan” bir cemaat algısının oluşmasına yol açmıştır. Örgüt tabanının desteğini almak isteyen bazı partiler hem genel merkezde hem de il, ilçe ve belde teşkilatlarında FETÖ / PDY mensuplarına yer açmış, yönetim, denetim ve disiplin kurullarında üyelikler hatta başkanlıklar vermiş, belediye başkanı, belediye / il genel meclisi üyesi, hatta milletvekili seçtirmişlerdir.

Örgütün siyasete olan ilgisi zamanla müdahale düzeyine yükselmiş ve birçok partiden yüksek sayılarda milletvekillikleri ve belediye başkanlıkları talep etmişlerdir. Bazı partilerin

genel başkanlarını, genel başkan yardımcılarını, grup başkan vekillerini, milletvekillerini komplolar kurarak devre dışı bırakmış, bazı milletvekillerine siyasi parti kurdurmuş, bazılarına ise bağımsız aday olarak seçime girmeye zorlamıştır.

Düzmece delillere, yalancı şahitliklere ve senaryolara dayalı şantajlar, sabotajlar, iftiralar, tuzaklar, komplolar ve kumpas davaları, işkenceler, sayısız cinâyetin işlenmesi, sınav sorularının çalınması, "iman hakikatleri" adı altında bütün dinî değer ve sembollerin istismar edilerek içinin boşaltılması, "gençliğin ve toplumun imanını kurtarma" adı altında paralel bir din oluşturulması, MİT'in hedef alınarak devletin en mahrem bilgilerinin ele geçirilmeye çalışılması, türlü yollarla elde edilen devlet sırlarının yabancı ülkelere servis edilmesi, Başbakan Erdoğan'a yönelik suikast girişimleri, Gezi Parkı kalkışması, dezenformasyon çalışmaları, linç kampanyaları ve itibar suikastleri, 17-25 Aralık yargı darbesi girişimi, beddua seansları, MİT tırlarının durdurulması, siyasete müdahale girişimleri, ülkede ekonomik kriz ve toplumsal kargaşa çıkarmak için her türlü melanetin sergilenmesi, siyaseti dizayn etme teşebbüsleri, başta PKK, DHKP-C, DEAŞ, PYD-YPG olmak üzere terör örgütleri ve yabancı istihbarat servisleri ile en alçak operasyonların düzenlenmesi, kanun, hukuk ve ahlâkî ilke tanımayan sayısız cürmün işlenmesi FETÖ / PDY için kötülüğü âdetâ sıradanlaştırmış, zulmü olağanlaştırmış, her türlü çirkefligi kendi kara vicdanlarında "meşru"laştırmıştır.

İslâm tarihinde nefretle anılan Hasan Sabbah ve Haşhaşileri andıran FETÖ / PDY'nin akıbetini, ne ilginçtir ki yine aynı dönemde yaşayan büyük devlet adamı Nizamülmülk'ün "idare küfür üzere devam edebilirse de zulüm üzere devam edemez" sözü en güzel şekilde açıklamaktadır. Bir yandan bu terörist yapının onyıllardır sergilediği oyunların birikerek toplumun zihninde menfi bir algıya dönüşmesi, diğer yandan siyasete müdahale girişimlerinin başarıya ulaşamaması, girilen her seçimi AK Parti'nin kazanması, örgütün bağımsız adaylarının çok düşük oylar alması, halkımızın aslında bu yapıyı desteklemediği, sadece şerrinden emin olmak, kadrolaşma operasyonlarında kendi yakınlarını da iş sahibi yapmak, serbest piyasada ayakta kalmak ve benzeri saiklerle ve "kerhen" desteklediğini ortaya çıkarmıştır. Siyaseti dizayn girişimleri öncesinde %15 dolayında oy potansiyeli olduğunu iddia eden FETÖ / PDY tabanının oylarının en fazla %5 olduğu düşünölmeye başlanmış, girilen her seçim sonrasında bu oranın da fazla olduğu ve aslında %1'in altında bir oy potansiyeline sahip oldukları müşahede edilmiştir.

15 Temmuz hain darbe girişiminden sonra devletin her alanda teyakkuza geçerek başlattığı geniş temizlik hareketine, halkımız da büyük destek vermiş ve birçok kurumda kapsamlı tasfiyeler gerçekleştirilmiştir. Darbe teşebbüsü yargulamalarının bir kısmı sonuçlanmış, bir kısmı devam etmekte, bir taraftan da itiraf, ihbar ve şikayetler değerlendirilerek yeni soruşturmalar devam etmektedir. FETÖ ile mücadelenin hukuk içinde başarılı bir şekilde yürütüldüğünün altını çizirken yargı sürecinin soruşturma safhasında ciddi hatalar yapıldığına ve yapılmaya devam ettiğine de işaret etmeliyiz. Yargıtay 16.Ceza Dairesinin içtihatları dikkate alınmadan soruşturma başlangıcında gözaltı ve tutuklamalarda, hukuki anlamda örgütsel bağlantı kriterlerine göre “ibadet” tabakası olarak nitelenebilecek geniş tabana yayılması bir taraftan mağduriyetlere sebep olurken diğer yandan FETÖ’nün propagandalarına da katkı vermektedir. En önemlisi adil yargılama ihlal edildiği için halkın hukuka güven duygusunu yitirmesine neden olmaktadır.

Başkanlığımı yaptığım “Fethullahçı Terör Örgütü’nün (FETÖ / PDY) 15 Temmuz 2016 Tarihli Darbe Girişimi İle Bu Terör Örgütünün Faaliyetlerinin Tüm Yönleriyle Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu” olarak birçok eserden ve bilgi kaynağından yararlanma yanında, yaptığımız dinlemeler, yerinde incelemeler, kamu kurum ve kuruluşlarından, istihbarat birimlerinden aldığımız bilgiler ve raporlarla kapsamlı şekilde 651 sayfalık MECLİS ARAŞTIRMASI KOMİSYONU RAPORU hazırlanarak TBMM Başkanlığına sunulmuştur. Başta CHP olmak üzere muhalefet partilerinin muhalefet şerhlerinin de yer aldığı raporumuz, Sayın İsmail Kahraman’ın Meclis Başkanı olduğu 26.Dönemde, -Komisyonumuz tarafımdan bilinmeyen sebeplerle Genel Kurul’da görüşülmemiştir.

TBMM resmi Kayıtlarına “Komisyon Raporunu vermedi. Hükümsüzdür” şeklinde şerh düşülmesi tartışmalara neden olmuş, CHP bu konuda verdiği soru önergesine TBMM Başkanı Sayın Mustafa Şentop “tekemmül etmiş bir rapor yok” şeklinde cevap vermiştir. Gerçeklerle asla örtüşmeyen bu kayıt ve beyanların düzeltilmesi için, Komisyon Başkanı olarak yazılı ve sözlü başvurularına bugüne kadar bir cevap verilmemiştir. Bu gelişmeden duyduğum üzüntüyü tarihe not düşme adına burada açıklamayı bir sorumluluk olarak görüyorum. Ve hala yanlışlıktan dönülerek, gerçeğin resmi kayıtlara işlenmesini, görevini layıkı veçhile ifa etmiş bu komisyonun başkanı olarak beklediğimi ifade etmek istiyorum.

Toplam on altı bölümden oluşan raporun birinci bölümünde Fethullah Gülen'in hayatı hakkında bilgiler verilmiş, bu çerçevede Alvarlı Medresesi ve Erzurum'daki faaliyetleri, Said Nursi ile irtibatı, Trakya'daki vaizlik yılları, askerliği, Erzurum Komünizmle Mücadele Derneği ile bağlantısı, Trakya'ya dönüşü ve İzmir'e tayininin çıkması, Ege Bölgesindeki faaliyetleri, askerî mahkemede yargılanması, Almanya'ya gidişi, aldığı psikiyatri raporları ve devlet memurluğundan istifa etmesi, istihbarat örgütleri ile ilişkileri ve dikkat çeken diğer konulara değinilmiştir.

İkinci bölümde FETÖ / PDY'nin görünen ve gizli tutulan amaçları, Fethullah Gülen'in "dost meclislerinde" bu kapsamda söylediği sözler (itiraflar), küresel düzeyde hâkim olan devletler ile ilişkileri, siyasetçilerle ve siyasî partilerle irtibatı ve iltisakı, bu süreçte uyguladığı yöntemler, örgütün içinde bulunduğu durumdan rahatsız olan bazı üst düzey yöneticilerin itirafları ve diğer önemli hususlara temas edilmiştir.

Üçüncü bölümde FETÖ / PDY'nin stratejik yaklaşımına yer verilmiştir. Bu bağlamda örgütün uyguladığı temel stratejiler (savunma, denge kurma ve saldırı) ve taktik yaklaşımlar 15 anlatılmış ve bu çerçevede örgüt lideri olan Fethullah Gülen tarafından bizzat verilen talimatlardan, emredilen davranış kodlarından ve uygulanmasını istediği yöntemlerden bazıları maddeler halinde belirtilmiş, Emekli Emniyet Genel Müdür Yardımcısı Cevdet Saral ve eski Ankara Emniyet Müdür Yardımcısı Osman Ak tarafından örgüt hakkında hazırlanan rapora yer verilmiştir.

Dördüncü bölümde FETÖ / PDY'nin kuruluşu ve gelişimi ele alınmıştır. Örgütün isminin ortaya çıkış ve değişimi, "kuluçka dönemi" olarak kabul edilen 1966-1983 yılları arasında gerçekleştirdiği faaliyetler, Fethullah Gülen'in bizzat kaleme aldığı yemin metni, Vehbi Koç ve MİT ile bağlantısı, CIA ve yabancı istihbarat servisleri ile irtibatı, dinî radikalizmi, "altın nesil" ve "ışık evleri" fikri, Sızıntı dergisinin yayın hayatına başlaması, 12 Eylül askerî darbesine vermiş olduğu destek ve Pensilvanya'daki çiftliğin satın alınması gibi konulara temas edilmiştir.

Yine bu bölümde "palazlanma dönemi" olarak kabul edilen 1984-2006 yılları arasında gerçekleştirilen faaliyetlere yer verilmiştir. Bu kapsamda özel okulların ve dershanelerin açılması, sınav soruları çalınarak askerî liselere, harp okullarına, Polis Koleji ve Polis Akademisine kitlesel düzeyde öğrenci yerleştirilmeye başlanması, Milli Eğitim Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, TÜBİTAK ve ÖSYM gibi kritik kurumlarda kadrolaşma çalışma-

ları, Fethullah Gülen'in Papa II. Jean Paul'e yazdığı mektup ve Papa'yı ziyareti, Vatikan'daki Katolik Kilisesi ile "dinler arası diyalog" ve "İbrahimî dinler" projelerinin başlatılması, İslâm'daki tevhid ve risâlet inancını parçalayıcı girişimler, yurt dışında kolejlerin açılması, yurt içinde üniversitelerin açılması, mütevelli heyet uygulamasına geçilmesi, kod isimlerin kullanılmaya başlanması, Zaman gazetesinin ele geçirilmesi, radyo ve televizyon kanallarının kurulması, yeni dergilerin yayınlanması, internet sitelerinin kurulması, siyasi partilerle daha yakın iş birliği içine girilmesi, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı ile TUSKON'un yanı sıra yüzlerce derneğin birçok vakfın kurulması, 28 Şubat darbesinin desteklenmesi, Fethullah Gülen'in Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Çevik Bir'e yazdığı mektup, şirketleşmeye gidilmesi, Bank Asyanın kurulması, Fethullah Gülen hakkında açılan davalar ve Gülen'in yurt dışına kaçması, Türkçe Olimpiyatları ve benzeri dikkate değer hususlara değinilmiştir.

Bu bölümde ayrıca "saldırı dönemi" olarak kabul edilen 2007-2017 yılları arasında gerçekleştirilen faaliyetlere de yer verilmiştir. Devlette birçok kurumda kontrolü ele geçirdiğini ve siyaset üzerinde de önemli bir güce ulaştığını düşünen FETÖ / PDY, bu 16 dönemde saldırıya geçerek birçok cürüm işlemiştir. Gazeteci Hrant Dink'in ve Gazeteci Haydar Meriç'in öldürülmesi, Ergenekon ve Balyoz davaları, İstanbul ve İzmir Askerî casusluk kumpasları, kozmik oda hadisesi, sözde Selâm - Tevhit Kudüs Ordusu Terör Örgütü davası, Kamu Personel Seçme Sınavı sorularının çalınması, MİT Müsteşarının ifadeye çağrılarak tutuklanmak istenmesi, Gezi Parkı olayları, 17-25 Aralık yargı darbesi girişimleri, MİT tırlarının aranmasına yönelik girişimler, İstanbul korsan tahliye girişimi ve siyaseti dizayna yönelik teşebbüslere bu kısımda yer verilmiştir.

Beşinci bölümde örgütün yönetim yapısı üzerinde durulmuş olup, örgütün kurucusu ve elebaşı olan Fethullah Gülen'in hiçbir şekilde sorgulanamayan ve daima kerâmet vehmedilen diktatoryal pozisyonu (Fethullah Gülen Arşı), örgütün yurt içi örgütlenmesinin dikey (Türkiye mütevellisi, Türkiye imamı, bölge imamları, il imamları, ilçe imamları, semt mahalle imamları, ev imamları) birimleri, "hususîler" olarak adlandırılan kritik kamu kurumlarının (Emniyet, MİT, TSK, Yargı) imamları, yatay (ışık evleri, sohbet grupları, mütevelli heyetleri vb.) birimler, stratejik kamu kurumlarında (Emniyet Teşkilatı, Millî Eğitim, Yargı, Mülkî İdare, Türk Silahlı Kuvvetleri, Millî İstihbarat Teşkilatı) kadrolaşma ve örgütlenme, yurt dışı örgütlenme ve faaliyetler, örgütlenmede ve örgütsel faaliyetlerde gizlilik, tedbir ve takiyye uygulamaları, örgüte eleman kazandırma yöntemleri, örgütün uyguladığı illegal ve gayri ahlâkî tasfiye yöntemleri ve katalog evlilikler konuları ele alınmıştır.

Altıncı bölümde dinî değerlerin FETÖ / PDY tarafından nasıl istismar edildiği örnekleriyle anlatılmıştır. Bu bağlamda mehdilik, mesihlik, imam, hoca, vaiz, himmet, cemaat, ashab, belde-i tayyibe gibi dinî kavramların içinin nasıl boşaltıldığı, anlamlarının nasıl değiştirildiği, rüya, cifir, yakaza ve gaybdan haber verme gibi hususların nasıl ön plana çıkarıldığı, hadis-i şeriflerin nasıl çarpıtıldığı, “Dinler Arası Diyalog” ve “İbrahimî Dinler” gibi projelerle İslâm’a nasıl zarar verildiği ve bu çerçevede Kelime-i Şehadet’in nasıl parçalanmak istendiği gibi hususlara temas edilmiştir.

Yedinci bölümde FETÖ / PDY tarafından kullanılan iletişim ve haberleşme yöntemlerine yer verilmiştir. Örgüt üyeleri tarafından haberleşmede kullanılan yöntemler (yüz yüze görüşme zorunluluğu, cep telefonu ve GSM numarası hileleri, şifreli yazılımlar, sosyal medya, internet programları, kriptolu IP hatları, canlı kurye, medya üzerinden talimat verme, örgütsel toplantılar), iletişim sürecinde uygulanan davranış kodları ve dikkat edilen hususlar, kod isim uygulaması, linç kampanyaları, subliminal mesajlar içeren televizyon -17 internet programları ve reklâm filmleri, medya üzerinden şantaj ve tehdit, propaganda amaçlı sinema filmleri ve televizyon dizileri bu bölümde değinilen hususlardır.

Sekizinci bölümde FETÖ / PDY’nin malî yapısı üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede örgütün başlıca gelir kaynakları, ekonomik ve ticarî faaliyetleri, örgüt bağlı, bağlantılı ve finansör şirketlerde görülen şaibeli ve kanun dışı operasyonlar, örgüte gelir sağlayan holdingler, şirketler, medya kuruluşları, okullar, dershaneler, hastaneler, yurtlar, medya organları, vakıflar, dernekler, üniversiteler, sendikalar, bir tür cemaat vergisine dönüşen himmet uygulaması ve yapılan usulsüzlükler, zorunlu abonelik uygulaması, mütevelli heyetlerin yapısı ve mutemetler ele alınmıştır.

Dokuzuncu bölümde FETÖ / PDY’nin “silahlı terör örgütü” olma vasfı ve terör örgütleriyle iş birliği hakkında bilgiler verilmiştir. FETÖ / PDY’nin silahlı terör örgütü olduğuna dair yargı kararları, idarî kararlar, örgüt tarafından işlenen suçlar, PKK, DEAŞ, PYD-YPG ve DHKP-C gibi örgütlerle çok yönlü işbirlikleri, 15 Temmuz darbe girişimi esnasında sergilediği vahşet ve ihanet temas edilen konulardır.

Onuncu bölümde FETÖ / PDY tarafından gerçekleştirilen 15 Temmuz darbe girişimi ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Darbe girişimi öncesinde yaşanan önemli olayların (Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın “one minute” olarak anılan çıkışı, Mavi Marmara katliamı, MİT Müsteşarı Hakan Fidan’ın ifade vermeye zorlanması, Gezi Parkı olayları, dershanelerin kapatılması, 17-25 Aralık yargı darbesi girişimleri, MİT tırlarının durdurulması, Terörle Mücadele Kanu-

nunun 10'uncu maddesi uyarınca görevlendirilen ağır ceza mahkemelerinin kaldırılması, mahallî idareler genel seçimi, cumhurbaşkanı seçimi, Kobani provokasyonu, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üye seçimi, milletvekili genel seçimleri, Koza-İpek Grubu'na ve Zaman gazetesine kayyım atanması, Rusya'ya ait savaş uçağının düşürülmesi), 15 Temmuz Cuma günü saat 14.45'ten 16 Temmuz Cumartesi günü saat 21.57'ye kadar süren darbe girişiminin ve direniş mücadelesinin kronolojik seyri, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'a suikast girişimi, darbe girişiminin bastırılmasında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Başbakan Binali Yıldırım ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı İsmail Kahraman'ın liderliği, Meclis'in ortak tutumu ve siyasî partilerin yaklaşımları, İstanbul Yenikapı'da düzenlenen "Demokrasi ve Şehitler Mitingi", darbe girişiminin bastırılmasında etkili olan kamu kurumlarından bazıları ve darbe girişimi sürecinde medyanın durumu yer verilen konulardır.

On ikinci bölümde olağanüstü hâl ilanı ve hükümet tarafından çıkarılan kanun hükmünde kararname üzerinde durulmuştur. Olağanüstü hâl ilanının kanunî arka planı ve alınan kararlar, olağanüstü hâl döneminde çıkarılan kanun hükmünde kararname (667-694), kanun hükmünde kararname ile getirilen düzenlemeler, şehit yakınlarına, gazilere ve gazi yakınlarına sağlanan haklara değinilmiştir.

On üçüncü bölümde darbe girişiminin ekonomik ve sosyal hayata olan etkilerine temas edilmiş, ve bu çerçevede FETÖ / PDY ile mücadelede kamuoyu desteği, halkın darbe girişimine, devlet adamlarına ve siyasetçilere bakışı, sermaye ve para piyasalarına etkisi ve kredi derecelendirme kuruluşlarının Türkiye'ye karşı haksız tavırları anlatılmıştır.

FETÖ / PDY'nin ekonomik gücünün kırılmasına yönelik olarak yurt içinde ve yurt dışında tedbirlere on dördüncü bölümde, darbe girişimi sonrasında devletin aldığı tedbirlere karşı FETÖ / PDY'nin gösterdiği dirence (örgütün uyguladığı stratejiler ve taktikler) on beşinci bölümde yer verilmiştir.

On altıncı bölümde FETÖ / PDY türü örgütlenmelerin önlenmesi amacıyla alınması gereken tedbirler üzerinde durulmuş, ve bu bağlamda istihbarat sisteminin yeniden yapılandırılması, iç güvenlik sisteminde alınması gereken tedbirler, ekonomik alanda atılması gereken adımlar, kamu personel sisteminin yeniden yapılandırılması, eğitim sisteminde ve din hizmetleri konusunda yapılması gerekenler ile uluslararası boyutta alınması gereken tedbirlere değinilmiştir.

Av. Muhammet Aydın

Avukat

15 TEMMUZ ANKARA DARBE YARGILAMALARI

15 Temmuz 2016 tarihinde ülkemizde gerçekleşen hain darbe girişiminin her yönüyle anlaşılabilmesi için örgütün yapısının ve Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki yapılanmasının anlaşılması gerekmektedir. Uzun yıllardır devletin içerisinde yapılanan örgüt; insanlarımızın tertemiz inançlarını, dini ve milli duygularını istismar etmiş, sözde dini söylemlerinde, İslâm'ın temel bilgi kaynaklarından çok, rüyalar, gizemli hikâyeler revaç bulmuş, bunlar aracılığıyla masum kitleler aldatılıp efsunlanmış, hastalıklı bir zihniyet oluşturulmuştur.

Örgüt yapısı incelendiğinde; kendini gizleme, olduğundan farklı görünme, ikiyüzlü davranma, çift dilli konuşma, takiyye gereği helal-haram gözetmeme, kod adı kullanma, bulunduğu ortamda inandığından farklı yaşama, yalan söyleme, mahremiyeti ihlal etme, şantaj yapma, kayırmacılık, kötü emeller için örgütlü dayanışma gibi yöntemlere başvurduğu anlaşılmakta olup bu yöntemlerle örgüt tarafından yetiştirilen üyeler; ailelerinden kopararak robotlaştırılmış, vatan ve millete hizmet görünümü altında sadece ama sadece örgütün amaçlarının yerine getirilmesi üzerine yetiştirilmiştir. Fethullahçı Terör Örgütü üyeleri yıllarca örgüt liderinin talimatlarıyla devlet içinde kolektif bir yapılanmayla yer almaya çalışmış, devletin kritik kademelerini hedefleyerek mülkiye, adliye, emniyet, eğitim ve ordu içerisinde kendi özel hiyerarşisi ile illegal şekilde kadrolaşmış, devletin tüm kurumlarına uzun yıllardır sinsice yerleşmişlerdir.

Demokratik hukuk devleti ilkesinin bir gereği olarak herkesin iktidara talep olma hakkı bulunmaktadır. Demokratik bir ülkede bunun yolu siyaset aracılığıyla gerçekleşmekte olup iktidarını seçecek olan milletin kendisidir. Kurulduğu günden bu yana iktidar olma amaçlı hareket eden örgüt, hukuki olmayan, etik olmayan her türlü faaliyetleri de amaçları doğrultusunda meşru görmüştür. Siyaseti şeytan işi gören örgüt mutlak suretle devlet iktidarını ele geçirmeyi hedeflemiş, siyaset aracılığıyla hedeflerini gerçekleştiremeyeceğini anlayarak devlet kurumlarına sızmak suretiyle meşru olmayan yöntemleri kendine şiar edinmiştir.

Fethullahçı Terör Örgütü hedeflerini yerine getirmek amacıyla tüm kamu kurumlarına sızma hareketini uzun yıllar sürdürmüş, özellikle Türk Milleti'nin en büyük milli değerlerinden olan Türk Silahlı Kuvvetleri'ni gözüne kestirmiş ve en nitelikli elemanlarının da yine TSK içerisinde yapılanmasına büyük önem vermiştir.

Örgütün yapılanmasının tespit edilmesiyle birlikte Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Paralel Devlet Yapılanması ile mücadelesini başlatmış, kademe kademe örgüte vurulan darbelerle birlikte örgütün devlet içerisindeki yapılanmasının önüne geçilmiş, örgütün mevcut kadroları tasfiye edilmiş, millet nezdinde örgütün itibarı yerle yeksan olmuştur. Büyük bir güç kaybına uğrayan örgüt adeta bir cinnet haliyle en güvendiği, en fazla emek sarf ettiği Türk Silahlı Kuvvetleri içerisindeki yapılanmalarını harekete geçirerek 15.07.2016 tarihinde darbeye teşebbüs etmiştir.

Ankara darbe yargılamaları örgütün askeri yapılanmasının büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. İlgili davalar örgütün Jandarma, Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı, Hava Kuvvetleri Komutanlığı, Genelkurmay Başkanlığı, Özel Kuvvetler Komutanlığı gibi önemli askeri kuvvetlerin içerisinde nasıl yapılaştığını gözler önüne sermektedir. Genelkurmay Çatı Davası ve Akıncı Üssü Davası bu yapılanmaların temelini bizlere gösteren en önemli davalar olarak nitelendirilebilir. Genelkurmay Çatı Davası darbe eyleminin örgüt üyesi yönetici asker sanıkları-konsey olarak ifade edilen 38 sanığın eylemleri yönünden, Akıncı Üssü Davası ise örgütün tüm askeri kuvvetler içerisindeki yapılanması ve darbe eylemini planlayan örgütün sivil üyelerinin eylemleri açısından büyük önem arz etmektedir. Bu bakımdan Ankara darbe yargılamalarına konu olan birtakım önemli davalardan bahsetmek yerinde olacaktır.

15 Temmuz darbe teşebbüsü gecesini Jandarma Genel Komutanlığında meydana gelen eylemlere ilişkin olan ve 244 sanıklı olan dava 06.11.2017 tarihinde başlamış ve 26.06.2020 tarihinde dosya karara çıkmıştır. Anayasal düzeni ortadan kaldırmaya teşebbüs etme suçu bakımından 86 sanık hakkında ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası, 35 sanık hakkında müebbet hapis cezası, 17 sanık hakkında da süreli hapis cezası verilmiştir. Bununla birlikte kasten adam öldürme suçu, kasten öldürmeye teşebbüs, silahlı örgüte üye olma suçu, hürriyeti tahdit suçu açısından da bir kısım sanıklara ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası ve süreli hapis cezası verilmiştir. 43 sanık yönünden ise beraat kararı verilmiştir.

Darbeci unsurları etkisiz hale getirmek amacıyla şehadete yürüyen Şehit Ömer Halisdemir'i şehit eden bir kısım özel kuvvet personeli darbecinin yargılandığı dava 21.02.2017 tarihinde başlamış, 18 sanığın yargılandığı davada 19.04.2018 tarihinde karar açıklanmıştır. 5 sanığın nitelikli kasten adam öldürme suçu ve anayasal düzeni ortadan kaldırmaya teşebbüs etme suçundan ayrı ayrı ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası ile cezalandırılmasına, 13 sanığın ise aynı suçlardan müebbet hapis cezası ile cezalandırılmalarına karar verilmiştir.

Özel Kuvvetler Komutanlığı'nda yapılan örgüt üyesi sanıkların yargılandığı dava 28.02.2017 tarihinde başlamış, 64 sanığın yargılandığı davada 08.04.2019 tarihinde karar açıklanmıştır. 23 sanığın anayasal düzeni ortadan kaldırmaya teşebbüs etme suçundan ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası ile cezalandırılmasına, 3 sanığın yine aynı suçtan müebbet hapis cezası ile cezalandırılmasına karar verilmiştir. 5 sanığın nitelikli kasten adam öldürmeye teşebbüs suçu yönünden, 18 sanığın da silahlı terör örgütüne üye olma suçu yönünden süreli hapis cezası ile cezalandırılmasına karar verilmiştir. 11 sanık yönünden ise beraat kararı verilmiştir.

Kara Havacılık Komutanlığı'ndaki darbecilerin eylemlerinin, helikopter faaliyetleri ve bombalamaların yer aldığı dava 31.07.2017 tarihinde başlamış, 150 sanığın yargılandığı davada 30.05.2019 tarihinde karar açıklanmıştır. 31 sanık hakkında beraat kararı verilmiş olup, anayasal düzeni ortadan kaldırmaya teşebbüs etme, silahlı terör örgütüne üye olma, nitelikli kasten adam öldürme, kişiyi hürriyetinden yoksun bırakma gibi suçlardan dolayı 56 sanığın ağırlaştırılmış müebbet, 18 sanığın ise müebbet hapis cezası ile cezalandırılmasına karar verilmiş diğer suçlardan dolayı da bir kısım sanıklar hakkında süreli hapis cezası verilmiştir.

Aralarında Yurtta Sulh Konseyi üyesi olan sanıklarında bulunduğu, kara kuvvetleri komutanlığındaki darbeci örgüt yapılanmasının eylemlerinin yer aldığı dava 06.07.2017 tarihinde başlamış, 144 sanıklı davada 22.11.2019 tarihinde savcı mütalaasını açıklamıştır. 44 sanık mütalaaya karşı savunmalarını tamamlamış olup yargılama süreci devam etmektedir.

Ankara darbe davalarının sanık sayısı bakımından en kapsamlı dosyası olan, 4'ü firari 535 sanığın yargılandığı Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı içerisinde yapılan darbeci unsurların ve TRT binasının darbeci unsurlarca kuşatılması eylemlerinin yer aldığı dava 10.10.2017 tarihinde başlamış, 03.07.2020 tarihinde savcı mütalaasını açıklamıştır. Yargılama süreci devam etmekte olup sanıkların mütalaaya karşı beyanları alınacaktır.

15.07.2016'da Türkiye Cumhuriyeti üzerindeki darbeci unsurların hava faaliyetlerinin yer aldığı, TBMM'nin uçakla bombalanması, 32 kişinin bombalama sonucu yaralanması ve TBMM binasında maddi zarar oluşması, Cumhurbaşkanlığı Külliyesi yakınındaki köprülülük kavşak ve otoparkın uçakla bombalanma sonucu 15 kişinin şehit olması, 7 kişinin yaralanması, Gölbaşı Özel Harekat Dairesi Başkanlığı'nın uçakla bombalanması sonucu 44 kişinin şehit olması, 36 kişinin yaralanması, Gölbaşı Havacılık Daire Başkanlığı'nın uçakla bombalanması sonucu 7 kişinin şehit olması, 5 kişinin yaralanması, TÜRKSAT Tesislerinin

uçakla bombalanması, Ankara Emniyet Müdürlüğü binasının ve yakınının uçakla bombalanması sonucu 2 kişinin şehit olması, 39 kişinin yaralanması eylemlerinin bulunduğu, Akıncı 4. Ana Jet Üs Komutanlığı'nda darbeye teşebbüs eyleminin yönetilmesi ve Akıncı 4. Ana Jet Üs Komutanlığı'nda görevli darbeye teşebbüs eylemine katılan askeri personelin ve silahlı terör örgütünün yönetici sivil mahrem imamların yargılandığı Akıncı Üssü davası, 01.08.2017 tarihinde başlamış, 6'sı firari 475 sanıklı davada 28.12.2018 tarihinde Cumhuriyet Savcısı esasa ilişkin mütalaasını sunmuştur. 27.08.2020 tarihi itibarıyla 459 sanık esasa karşı savunmasını tamamlamış olup yargılama süreci devam etmektedir.

Son olarak darbeyi planlayan örgüt üyesi yönetici asker sanıkların, Genelkurmay Başkanlığı'na gelerek darbe faaliyetine iştirak eden örgüt mensubu üyelerin yargılanmış olduğu Genelkurmay Çatı Davası 22.05.2017 tarihinde başlamış, 13'ü firari 224 sanıklı davada 20.06.2020 tarihinde karar açıklanmıştır. Anayasal düzeni ortadan kaldırmaya teşebbüs etme ve nitelikli kasten adam öldürme suçlarından 17 sanığın 141 kez ağırlaştırılmış müebbet, 64 sanığın ise 11 kez ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası ile cezalandırılmasına karar verilmiştir. 24 sanığın silahlı terör örgütüne üye olmak suçundan süreli hapis cezası ile cezalandırılmasına karar verilmiş, 30 sanık hakkında ise beraat kararı verilmiştir. Cumhurbaşkanına suikast, kişiyi hürriyetinden yoksun kılma gibi suçlar açısından da bir kısım sanıkların ağırlaştırılmış müebbet ve süreli hapis cezası ile cezalandırılmalarına karar verilmiştir.

İlgili yargılamalar hakkında açıklama yaptıktan sonra örgüt üyesi sanıkların yapısına değinmek yerinde olacaktır. Yargılamalar boyunca sanıkların nasıl bir ortak profile sahip olduğunu birkaç başlık altında toplamak mümkündür :

- Örgüt mensuplarının baskın ve üstün tek bir aidiyeti var, o da "Hizmet" olarak ifade edilen örgüte aidiyettir.
- Örgüte aidiyetin yanında diğer insani, dini ve milli aidiyetlerin herhangi bir önemi yoktur.
- İnsani, dini ve milli aidiyetler, örgüte aidiyet yolunda tereddütsüz feda edilebilir.
- Örgütün Türkiye'deki varlığının muhafazası kadar belki de ondan önemlisi yurt dışındaki varlığının
- muhafazasıdır. Bunun için istisnasız her ülkeyle, istihbarat örgütleriyle ve dahi terör örgütleriyle iş birliği yapılabilir.
- Örgütün varlığının muhafazası için ve örgüte yönelen tehlikelerin bertaraf edilmesi için sahtecilikten cinayete kadar her türlü yöntem meşrudur. Yöntem konusunda ahlaki, insani ve İslami hiçbir sınırlama söz konusu değildir.

Örgüt üyesi darbeci sanıkların savunmaları bir bütün olarak incelendiğinde sanıkların ortak bir noktada buluştukları, talimat gereği aynı savunma stratejisini benimsedikleri kolaylıkla anlaşılmaktadır. Bu savunmalar;

- Savcılık ve kolluk ifadelerinin kesin bir dille reddedilmesi
- Darbe girişiminden haberdar olunmadığı iddiası
- Tatbikat amacıyla ilgili yerlere gidildiği iddiası
- İlgili eylemlerin emir komuta zinciri dahilinde yerine getirildiği iddiası şeklinde ifade edilebilir.

Sanıkların bir kısmının savunmalarından örnek vermek, sanıkların stratejisinin zihnimizde şekillenmesi adına büyük katkı sağlayacaktır. Özellikle Genelkurmay Çatı Davası ve Akıncı Üssü Davası'nda çapraz sorgu aşamasında komisyon bilirkişi raporu görüntüleri sanıkların inkâr stratejilerini çürütmüş, ilgili görüntüler video kayıtları vb. materyallerle sanık savunmalarının altyapısı tamamen çökmüştür. Akıncı Üssü'nde olmadıklarını öne süren örgüt üyesi sivil yöneticiler duruşma salonlarındaki dev ekranlarda kendilerine gösterilen resimlerini ve videolarını "bu ben değilim, bana benzemiyor, ben orada değildim" gibi beyanlarla geçiştirmeye çalışmış, kamera kayıtlarının yok edildiği düşüncesiyle senaryo yazan sanıkların hikayelerinin asılsız olduğu anlaşılmıştır. Yine Genelkurmay Çatı Davası'nda sivillerin şehit edilmesi, komutanların derdest edilmesi gibi faaliyetlerde yer almadığını iddia eden sanıklara ilgili görüntüleri gösterilmiş, kamera kayıtlarının tankların paletleri altında ezilmiş olduğuna güvenen sanıkların savunma stratejileri altüst olmuştur. Şüphesiz bu örnekler örgüt üyesi sanıkların savunma mekanizmasının nasıl işlediğini bizlere açıkça göstermektedir.

Sanıkların savunma esnasındaki tutum ve davranışlarına da kısaca değinmek gerekirse savunmanın merkezini "savunmayı uzatabildiğin kadar uzat" düşüncesi oluşturmaktadır. Sanıklar saatlerce süren savunmalarında; darbe girişimi ile ilgili eylemlerinden ziyade hayat hikayelerine yer vermişlerdir. Bir kısım sanıkların savunmaları ise günlerce sürmüş olup darbe girişimi ile ilgili eylemlere son günün son saatlerinde yer verilmiştir. Yine sanıklar tarafından şehit yakınlarına ve gazilere sözlü sataşmada bulunulması da duruşmayı uzatmaya yönelik faaliyetler içerisinde değerlendirilebilir. Sanıklar arasında yerleşik olan "buradan çıkacağız, şöyle bir rüya gördüm, çıkışımız yakındır" şeklindeki söylemlerle itirafçı olabilecek sanıklar engellenmeye çalışılmıştır. Ancak sanıkların ortak savunma stratejisi yargılamalar nezdinde bir anlam ifade etmemiş ve darbe yargılamalarının büyük bir çoğunluğunun yerel mahkeme aşaması tamamlanmıştır.

Sonuç olarak insanlık tarihindeki yerini her zaman şerefle, onurla ve kahramanlıklarla almış olan aziz milletimiz, binlerce yıllık devlet geleneğinde pek çok ihanetler, komplolar, iç dış tehditler ve savaşlar görmüş olmakla birlikte 15 Temmuz 2016'da tarihte emsali görülmemiş ve hiçbir devletin maruz kalmadığı ölçekteki bir ihaneti yaşamak durumunda kalmıştır. Ancak aziz milletimiz, yüksek maneviyatı, eşsiz kahramanlık tabiatı ve destansı cesareti ile bu ihaneti de bertaraf etmiş, emperyalist güçlerle maşalarına hiç kimsenin unutmayacağı bir mesajı vermek suretiyle tarihteki müstesna yerini tahkim etmiştir.

Av. Yasin Şamlı

Avukat

KURUCU İRADE

15 Temmuz darbe teşebbüsünü bastıran irade bu milletin diriliş, devletin yeniden kuruluş iradesidir. Darbeye direniş; darbenin arkasındaki küresel güçlere "bu milletin yönetimini size bırakmayacağız! Ülkemizin zenginliklerini sömürmenize izin vermeyeceğiz! **Ülkemizi böldürmeyeceğiz!** 20.yy başında paramparça ettiğiniz ümmeti daha fazla bölmenize müsaade etmeyeceğiz! Bu milletin gerçek karakteri budur, bütün dünya duysun!" mesajının ilanıdır.

15 Temmuz direnişi; bir milletin ölümün kenarında yazdığı kahramanlık destanıdır. Zira bu mücadele; savaş uçaklarına, tanklara ve ağır silahlara karşı çıplak elle verilen onur ve tam bağımsızlık mücadelesidir.

Darbecilerin ve onları piyon olarak kullananların anlayamadıkları ve salt mantıkla izahı zor olan husus; savaş uçaklarına, tanklara ve ağır silahlara karşı çıplak elle verilen mücadelenin nasıl başarılı olduğu hususudur. İşte bu nokta bizim imanımız devreye giriyor. Bu soruya cevap olarak diyoruz ki "bu Rabbimizin esrarıdır. Bize imkânsız olan Allah'a kolaydır" Bu esrarı fark edemeyenlerden bazıları darbeye maşa olarak kullanılan örgütü silahlı örgüt olarak vasıflandırmaktadır. Bu esrarı anlamayan bazıları da kanlı darbe teşebbüsüne tiyatro diyecek kadar mantığı devre dışı bırakmıştır. Bu milletin inancına, örfüne yabancılaşmakla kalmamış, düşmanlaşmış bazıları ise milletin bu onurlu direnişini itibarsızlaştırmak için algı operasyonuna başlamış maalesef bazı kimseler üzerinde etkili de olmuştur.

Üzüntü ile ifade etmemiz gerekir ki; 15 Temmuz direnişindeki kurucu irade devlet mekanizmalarında halen belirleyici değildir. Tam anlamıyla belirleyici olduğu, devleti şekillendirdiği zaman, millet gerçek kimliğine kavuşmuş, devlet millet arasındaki ayrışma sıfırlanmış olacaktır. Son yirmi yılda büyük bir çaba ile yürütülen devlet millet kucaklaşmasında ciddi mesafeler alınmış, ancak tam olarak başarılammıştır. Bu, tek başına bir liderin başarabileceği bir husus da değildir. Üniversitelerin, Milli Eğitim gibi temel kurumların, sivil toplum kuruluşlarının ciddi **çaba göstermesi zorunludur.**

MUHAKEMEYE KONU MADDİ OLAY

Resmi rakamlara göre;

- * 22 İlde,
- * 46 İlçede,
- * 66 Tank,
- * 154 Zırhlı Araç,
- * 17 Nakliye Uçağı,
- * 34 Muharip Uçak, (savaş uçağı)
- * 36 Genel Maksat Helikopteri,
- * 9 Taarruz Helikopteri,
- * 28 Gemi,
- * 5480 Hafif Silah,
- * 6126 Personel, (70'i Öğrenci)

Darbe teşebbüsüne katıldıkları tespit edilmiştir.

Darbe teşebbüsünün icra hareketleri:

Cumhurbaşkanını öldürme teşebbüsü
Genelkurmay binasını işgal
Şehirlerin meydanları,
Köprüleri,
Kamu binaları
Valilik ve Emniyet Müdürlükleri
işgal edildi.
İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nü,
İstanbul Çevik Kuvvet Müdürlüğü'nü
Ankara'da ise Polis Özel Harekât binasını

bombalamaları ne kadar kararlı olduklarını ve geri dönüşsüz bir yola girdiklerini gösteriyordu. Zira Ankara Emniyet Müdürlüğü Özel Harekât Merkezi darbeciler tarafından savaş uçaklarıyla bombalandı. Bu hain ve acımasız saldırıda **47 özel harekât polisi bir anda şehit düştü.**

Muhakeme hukuku açısından önemle ifade etmemiz gerekir ki darbecilerin birçoğu, darbenin icra hareketlerini yaptıkları mahallerde suç üstü yakalanmışlardır.

Gerçekten adalet, tarih boyunca bütün insanlığın peşinden koştuğu bir idealdir. Kendisine aykırı davranan mahkemenin, hatta devletin meşruiyetini ortadan kaldırır. Müşteki müdahil vekilleri olarak bizler 15 Temmuz darbe teşebbüsü davalarında hep bu bilinçle görev yaptık.

Adaletin sağlanması bakımından bu davalarda sanık hakları önemlidir. Ancak bilinmelidir ki bu darbe teşebbüsü ile ihlal edilen;

- 251 şehidin hayat hakları,
- 2190 gazinin vücut bütünlüğü hakları,
- Şehit yetimlerinin hakları,
- Şehit yakınlarının hakları,
- Darbe teşebbüsüne maruz kalan milletin hakları,
- Darbelerle ihlal edilecek gelecek nesillerin hakları

çok önemlidir. Bu haklar savunulmadan adaletin sağlanması mümkün değildir. Bir tek örnek vermek gerekirse: Kamuoyunda İstanbul Darbe Ana Davası olarak bilinen, İstanbul'da darbeyi planlayıp icra ettikleri iddiasıyla rütbeli sanıkların yargılandığı İstanbul 14. Ağır Ceza Mahkemesinin 2017/24 E. Sayılı davasında yaşı en küçük müdahil Hatice Hifa Yılmazdır. Hatice Hifa Yılmaz kendisi henüz 9 aylık iken, 25 yaşındaki babasını İstanbul Büyükşehir Belediyesi önünde darbecilerin açtığı ateş sonucu şehit vermiştir. 9 aylık iken yetim kalan Hatice Hifa Yılmaz'ın hakları; gündeme getirilmeden, göz önünde bulundurulmadan, tartışılmadan, sanık hakları ile karşılaştırılmadan (terazinin ayrı kefelelerinde tartılmadan) adaletin sağlanması mümkün müdür? Şehitlerin, gazilerin, şehit yakınlarının, milletin ve yaşadığımız ülkenin hukukunu savunmak, gelecek nesillere karşı borcumuzdur.

Görev yaptığım darbe davalarında sanıklara yeterince/istedikleri kadar savunma hakkı verildiğine şahit oldum. Bazı davalarda sanıklar savunmalarını Powerpoint sunumu eşliğinde yaptılar. Bunun için gerekli bütün teknik imkanlar hem kalmakta oldukları cezaevlerinde hem duruşma salonlarında kendilerine sağlandı. Sabah başlayıp akşam biten, yani

tam bir gün süren sanık savunmalarına şahit oldum. Bazı dosyalarda bir tek sanığın 20 günü aşkın süreyle savunma yaptıkları duruşma tutanaklarıyla sabittir.¹

SANIKLARIN TEMEL SAVUNMA ARGÜMANLARI VE GERÇEKLER

1- KOKTOD

Özellikle rütbeli sanıkların Savunmalarının ana unsurunu **KOKTOD** oluşturmaktadır. **KOKTOD Kolluk Kuvvetlerini Toplumsal Olaylarda Destekleme Timi**'dir. Sanıklar o gece Terör olayları nedeniyle Kolluk Kuvvetlerini yani polisi desteklemek için sokağa çıktıklarını iddia ederek kendilerini savunmuşlardır.

Bu noktada beş hususu zikretmekte fayda vardır:

Birincisi: KOKTOD gereği kışlasından çıktığını iddia eden darbecilerin ilk işi, emrine girmesi gereken, valiliği işgal etmek olmuştur. Nitekim İstanbul Valiliği işgal edilmiştir.

İkincisi: KOKTOD kapsamında birliğinden çıkıp polise yardıma gittiğini iddia eden darbecilerin ilk icraatları:

İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nün işgal teşebbüsü,
İstanbul Çevik Kuvvet Polis Merkezi'ni işgal teşebbüsü,
Ankara'da Polis Özel Harekât Merkezi'ni bombalamak

olmuştur.

Üçüncüsü: KOKTOD kapsamında birliğinden çıktığını iddia eden askerler olay yerine gelip polislere yardım etmeleri gerekir. 15 Temmuz darbecilerinin ilk icraatlarından biri de geçtikleri yollardaki ve gittikleri yerlerdeki **resmi polis memurlarının silahlarını, silah zoruyla almak ve resmi araçlarını gasp etmek olmuştur**. Nitekim 15 Temmuz Şehitler Köprüsünü işgal için yola çıkmış olan sanıklar daha köprüye varmadan yolda rastladıkları polislerin silahlarını zorla almış ve polisleri öldürmekle tehdit etmişlerdir. Havalimanına giden sanıklar da havalimanındaki polisleri tehdit ederek silahlarını almışlardır.

¹ Bkz. İstanbul 14. Ağır Ceza 2017/2 Esas ve İstanbul 13 Ağır Ceza 2015/371 Esas sayılı dosyalarının duruşma tutanakları.

Dördüncüsü ve en önemlisi: güvenlik görevlisi ister polis olsun ister asker olsun halkın güvenliğini sağlamakla görevlidir. Darbeciler ise güvenliğini sağlamakla görevli oldukları bayrak taşıyan halka ve hatta bizatihi bayrağa ateş etmişlerdir. Halkı terörden koruma iddiasında bulunan darbeciler halkın üzerine tank sürmüş, bazı vatandaşlarımızı bu şekilde ezerek şehit etmişlerdir.

Beşinci ve son olarak KOKTOD kapsamında sivil otoritenin emrine girmesi gereken darbeciler, en üst sivil otorite olan Cumhurbaşkanını öldürmek için tam teçhizatlı özel timler göndermişlerdir.

2- İNKÂR

Darbe teşebbüsü sanıklarınının, savunmalarda ikinci önemli unsur ise inkardır. Her şeyin inkârı. Ama her şeyin...

Örnek verecek olursak; bir davada mahkeme başkanı bazı kişilerin adını sayarak sanığa onları tanıyıp tanımadığını soruyordu. Sayılan isimlerin arasında sanığın eşi de vardı. Sanık sayılan isimlerden hiç kimseyi tanımadığını söyledi. Mahkeme başkanı sanığın eşinin ismini söyleyerek "bu senin eşin onu da mı tanıımıyorsun" diye sorunca "onu tanıyorum" dedi. Bu sanığın rütbesi Kurmay albay!

Delillere rağmen inkâr mantıksız. Buna rağmen neden böyle bir inkâr yoluna gidilmiştir? Tahminimce bu sorusunun cevabı; örgüt böyle istemiştir. Hiçbir şekilde sanıkların çözülmelerini istememiştir. Zira örgüt için deşifre olmayan militanları çok önemlidir.

3- SAVUNMA YAPMA YERİNE YÖNETİM ELEŞTİRİSİ

Özellikle rütbeli sanıklar esas itibarıyla bir savunma yapmamışlardır. Kendilerine verilen savunma süresinde yönetimi eleştirmişlerdir.

Neden o gece halkı meydanlara davet etti?

Neden halk ile askeri karşı karşıya getirdi diye Cumhurbaşkanını eleştirmişlerdir.

Bu eleştiri üç hususu göstermektedir.

Birincisi: Darbeciler liderin (Cumhurbaşkanının) milleti meydanlara davet edip, darbecilerin karşısına çıkaracağını tahmin etmemişlerdir.

İkincisi: Milletın, çıkıp kendileriyle mücadele edecek cesaretinin olmadığını düşünmüşlerdir. Örneğın 15 Temmuz Şehitler Köprüsünde Safiye Bayat'ın göğsünde silah patlatılmasına rağmen **“sizden korkmuyorum”** demesi, asla tahmin edemedikleri örnek bir tavır olmuştur.

Üçüncüsü: Aslında bu örgütsel savunmanın satır aralarında “neden bizi başarısız kıldınız” isyanı vardır.

SANIKLARIN SAVUNMALARINI ÇÜRÜTEN BAZI DELİLLER

1. Video Kayıtları

2. HTS Kayıtları

3. Teşhisler

Müştekilerin teşhisleri

Sanıkların teşhisleri

4. Swap İncelemeleri:

5. Sanık İfadeleri

6. Askeri Mevzuat

Altı bent halinde saydığımız bu deliller dava dosyalarında sanıklar açısından değerlendirilmiştir. Burada yalnızca son bende değinmemiz kafidir.

Darbe suçları ile ilgili olarak, asker kişiler açısından istisnai bir durum vardır. Buna göre bu tür suçları asker kişilerin önleme görevleri vardır. Nitekim 211 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanununun 24. ve 75. maddeleri, askeri hiyerarşide üst konumdaki kişiye, asker kişinin işlemekte olduğu suçu önleme yükümlülüğü yüklemektedir. Bu yükümlülüğün yerine getirilmemesinin müeyyidesi de 1632 sayılı Askeri Ceza Kanunu'nun **suç yapılmasına göz yumanlar** başlığını taşıyan 139. Maddesi ile hükme bağlanmıştır. 139. Madde **“Bir askeri karakolun veya bir müfrezenin veya hususi bir vazife ile mükellef olan bir kısım askerin kumandanı iken veyahut subaylarından veya nöbetçi iken mâni**

olabileceği ve vazifeten men'e mecbur bulunduğu bir suçun yapılmasına göz yumarsa fiili kendisi yapmış gibi ceza görür" hükmünü taşımaktadır. Madde metninden anlaşılacağı üzere bu mükellefiyet; karakolun, müfrezenin veya bir kısım askerin kumandanı, subayı ve nöbetçiler açısından söz konusudur.

Duruşmalarda görülmüştür ki İl İdaresi kanununun j bendinde 23 Haziran 2016 tarihinde yapılan değişikliği sanıklardan bazıları (özellikle rütbeli olanlar) adım adım takip etmişler. 14 Temmuz 2016 tarihli Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girdiğini de bilmektedirler. Bu sanıkların Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanununun ve Askeri Ceza Kanunu'nun yıllarca yürürlükte olan maddelerini bilmemeleri düşünülemez.

7. WhatsApp Yazışmaları

Bazı Whatsap yazışmaları bazı sanıkların darbeyi ne zaman bildiğini, darbe teşebbüsü esnasında nasıl hareket ettiğini, hangi filleri nerede yaptığını ortaya koymaktadır. Birkaç örnek vermek yararlı olacaktır:

Sanık M.E.: "**Arkadaşlar kuleli askeri lisedeyim İstanbul'da bütün askerliler² alarm bekliyor iş çok karışık darbe olabilir diyorlar ...**" (saat: 19:09:19),

Sanık M.E.: "**Abi burda herkez darbe bekliyor**" (Saat: 19:17:56)

Sanık E.K.: "**bu gülsuyu sultangazi gibi mahallerde korku için tankları yürütsek yeter**" (Saat: 19:49:34),

Sanık İ.K.: "**Aynen biz devam ateş etmeye**", Saat: 02:09:28

Davalarda önemli delil niteliği taşıyan WhatsApp yazışmalarının bulunduğu grup, firari sanık Mehmet Murat Çelebioğlu'nun kurmuş olduğu "**Yurtta Sulh**" isimli WhatsApp grubudur. Bu delil darbe gecesi yakalanan rütbeli bir sanığın telefonunun ele geçirilerek incelenmesi ile elde edilmiştir.

İstanbul 14. Ağır Ceza Mahkemesinin 2017/24 Esas sayılı dava dosyasında ve diğer bazı dosyalarda bulunan "**Yurtta Sulh**" isimli WhatsApp grubundaki yazışmalarından birkaç

² Whatsap yazışmalarında yer alan yazım yanlışlıkları sanıkların kendi yazım yanlışlıklarıdır. Metne aynen alınmıştır.

çarpıcı ifade şu şekildedir. Örnek mahiyetinde seçtiğimiz bu mesajları hataları ile birlikte aynen aktarmamız gerekirse;

- Firari sanık Mehmet Murat Çelebioğlu'nun telefonundan gönderilen bazı mesajlar;

“İstanbul emniyet müdür yardımcıları arandı, bilgilendirildi, büyük bölümü itaat ediyor”

“İstanbul İEM md boğaz köprüsüne geliyor, ivedi tutuklanması gerekiyor”

“1 or k. kuleliden alınacak helikopter oraya gelecek”

“Bayrampaşa'dan birtane bile polis çıkmayacak”

“Komutanım halkı silahlandırdıkları bilisi geldi. Halk üstünüze gelirse tereddütsüz önce havaya sonra yere sonra üstlerine ateş edeceğiz”

Darbenin başarısız olacağı anlaşıldıktan sonra firari sanık Mehmet Murat Çelebioğlu mesajlarına şu şekilde devam etmiştir:

“Ankara'dan teyit ettim”

“Teslim olun”

“Veya kaçın”

“Komutanım hayatta kalın Tercih sizin biz karar vermedik henüz ama lokasyonumuzdan ayrıldık Grubu kapatıyorum, mesajları silin isterseniz”

- Sanık M. K.'nın telefonundan gönderilen bazı mesajlar;

“Arıcılar camisini susturuyoruz”

.....

"Arıcılar camisi susturuldu"

- Sanık M.Y'nin telefonundan gönderilen bazı mesajlar;

"Ankara' dan gelen talimat: ATEŞ EDİLECEK"

- Sanık M. D'nin telefonundan gönderilen bazı mesajlar;

"1 ordu k.nı alın"

"Atatürk havaalanında zırhlı araç var mı? Yoksa ivedi gönderelim."

"Bayrampaşa'dan kesinlikle Polis Çıkmayacak AKP teşkilatlarını durdurun ne gerekiyorsa"

"İstanbul moda deniz kulübüne müdahale lazım Generaller var derdest edilecek"

"Arkadaşlar Moda deniz kulübünde Hava Kuvvetleri K. Abidin UNAL var. Buraya müdahale lazım"

"BİRLİKLER AYNI ŞEKİLDE EN SERT ŞEKİLDE MÜDAHALE EDECEK."

"Arkadaşlar çok şükür Ankara ve İstanbul'da birçok hedef ele geçirildi. TRT'de bildiri okundu. Aynen devam. Harekatımıza karşı duranlara sert karşılık verilecek. Emir budur."

"Emri iletiyorum: ATEŞLE, TOPLANANLARA KARŞILIK VERİLECEK. ATEŞ AÇILAN TOPLULUKLAR DAGILIYOR."

"ARKADAŞLAR TEREDDÜT EDİLMEYEN MÜDAHALE EDİLECEK"

"TEKRAR EMRİ İLETİYORUM. TOPLANAN KALABALIKLAR ATEŞLE DAGITILACAK."

"ATEŞLE KARŞILIK VERİLEN KALABALIKLAR DAGILIYOR..."

- Sanık Ş. Ç'nin telefonundan gönderilen bazı mesajlar;

“Sabaha Gökçen sivil trafikten dolayı nizamiyeye giremiyoruz ayrıca PÖH çatışacağız diyormuş jandarmaya sivil trafiği hemen açıp çatışacağız”

Yazışmalarda görüldüğü üzere darbeciler direnen halka ve polise en sert şekilde karşılık vermeyi, ateş etmeyi defaatle emretmektedirler. Sürekli tank, ZPT ve helikopter desteği istemektedirler. Nitekim ağır silah taşıyan araçlarla onlarca vatandaşımız şehit edilmiş, yüzlercesi gazi olmuştur. Sanık M. K. ise zikrettiğim mesajı ile selalardan duyduğu rahatsızlığı ve camiyi susturmasını bir zafer edasıyla ile paylaşmıştır.

ER, ÖĞRENCİ, RÜTBELİ- RÜTBESİZ AYRIMI

Sanıkların savunmalarında kullandıkları bir başka argüman ise askerlik mesleğinde mutlak itaatin şart olduğu, emre karşı gelmelerinin mümkün olmadığıdır. Sık sık “emir demiri keser” özdeyişi ile kendilerini savunmuşlardır. Ancak kendilerine kimin ne emir verdiği sorulduğunda bunu ifade etmekten birçok sanık dikkatle ve ısrarla kaçınmışlardır.

“Emre mutlak itaat” savunmasıyla darbe teşebbüsünün bütün sorumluluğu Genel Kurmayda bulunan birkaç kişiye, hatta darbeciler tarafından rehin alınmış olan Genel Kurmay Başkanına yıkılmak istenmiştir. Halbuki hukukta istisnaları bulunmakla birlikte herkes kendi fiilinden sorumludur. Polis Özel Harekât binasına bomba atarak bir anda 47 özel harekât mensubunu şehit eden, tank topuyla ateş ederek insanları şehit eden, helikopterden ve tank üzerinden makineli tüfeklerle halkı tarayarak şehit eden, tankı halkın ve araçların üzerine sürerek onları şehit eden faillerin “*bana emir verildiği için bunları yaptım, emre karşı gelmem mümkün değildi*” savunmalarının hukukten muteber savunmalar olmadığını anlamak için hukukçu olmaya gerek yoktur. Normal bir akla ve azıcık vicdana sahip olmak yeterlidir.

Darbecilerin yalan söyleyerek kandırarak baskı ile darbe teşebbüsünde görev yaptırdığı masum erler vardır. Bunlar muhakeme aşamasında tespit edilip haklarında beraat kararları verilmiştir.

Bir dava dosyasına delil olarak sunulmuş 45 saniyelik bir video var. Videoda sanık bir er köprüye çıkarken **“Sıkıyönetim var. Evinize gidin çıkmayın. Sıkıyönetim oldu abi.**

Ordu devlete el koydu. Tayyip yok. Güneşli günler bizi bekliyor." demektir. Bu beyanların çok şey anlattığı açıktır.

Buna karşılık 15 Temmuz Şehitler Köprüsü'ne gitmekle görevlendirilmiş bir astsubay darbe olduğunu anlayınca hemen polise teslim olmayı düşünüyor. Yolun kenarında bir polis noktası görüyorlar. Orada duramıyorlar. İkinci polis noktasını görünce hemen tankı polis noktasına çekip polislere; "bizi gözaltına alın" diye söylüyorlar. Polisler "biz sizi gözaltına alamayız siz askersiniz" diye cevap veriyor. Buna rağmen kendilerini gözaltına aldirmek için ısrar ediyorlar. Polis; "o zaman ilçe emniyet müdürüne sorayım" diyor. Sonra polisler bu sanıkları gözaltına alıyorlar. Bu davranış rütbeli bir sanığın darbeye karşı olduğunu ve kendisini zorla gözaltına aldirdiğini ortaya koymaktadır. Bu sanıklar muhakeme sonunda beraat etmiş ve halen görevlerine devam etmektedirler.

HAIN DARBE TEŞEBBÜSÜNÜN HEDEF ALDIĞI DEĞERLER

1- Millet

Bu darbe ile milletimiz birbirine **düşürülüp kırdırılmak** istendi. **Suriye** gibi **Irak** gibi... Bunu **iddianamelerde** görüyoruz.

15 Temmuz Şehitler Köprüsü'nde yaşanan bir vakıa şu şekildedir. Rütbeli sanıklar darbeye karşı duran kahraman halkımızın üstüne MG3 makineli tüfeklerle ateş açtı. Şehitler ve gaziler oldu. Sonra orada bulunan erlere ve askeri öğrencilere şunu söylediler. "Ateş edin! Öldürün! Siz onları öldürmez iseniz onlar sizi öldürecekler. Bunu söyleyerek orada bir çatışma ortamı, kaos ortamı oluşturmak istediler.

Eğer kaos ortamı olursa ellerinde ağır silahlar olduğu için halkı öldürerek başarılı olacaklarını düşündüler.

2- Ülke

Bu darbe aynı zamanda ülkemizi bölme operasyonuydu. Çünkü Türkiye'de yapılan bütün darbeleri planlayan ve yöneten emperyalist devletler Ortadoğu'da sınırları değiştirmek istiyorlar.

Yıllarca çalışarak Irak'ı bölüp hazır hale getirdiler. Suriye'yi hazır hale getirme çabaları halen devam etmektedir. Türkiye hem bölgemizde oynanan bu oyuna hem kendi üzerinde oynanan hain oyuna engel olmuştur.

Ülkenin ne kadar önemli olduğunu bu hain darbe teşebbüsü bir kez daha göstermiştir. Ülkenin önemini günümüz Suriye'si üzerinden de görmemiz mümkündür. Emperyalistlerin kaos alanına çevirerek işgal ettikleri **Suriye'de yüz binlerce kardeşimiz çatışmalarda hayatını kaybetti. 1,5 milyon kişi kalıcı şekilde engelli hale geldi. Bunların 86 bini uzuvlarını kaybetti. 5 milyon 600 bin Suriyeli mülteci konumuna düştü. 6 milyon 100 bin kişi ise ülke içerisinde yerlerinden çıkarıldı. Ülke içinde evlerinden olan Suriyelilerin oranı %53 olarak ifade edilmektedir.**

3- Devlet

Türkiye'de güçlü bir devlet olması emperyalistlerin tuzaklarını her zaman bozar. Bu bakımdan güçlü bir devlet istemediler. Millet devlet ayrışması ancak Türkiye'ye özgü bir kavramdır. Bunun planlayıcısı emperyalistlerdir.

15 Temmuz kanlı darbe teşebbüsünden hemen sonra; birçok ülkede, FETÖ'nün bir sivil toplum kuruluşu olduğu, silahlı örgüt olmadığı, darbeyi onların yapmadığı, bu darbenin kontrollü bir darbe olduğu, asıl darbenin 20 Temmuz'da yapıldığı söylemleri darbecilere ciddi bir nefes aldırılmış ve umutlandırmıştır.

- Yönetim olarak istikrarsız
- Ekonomik olarak zayıf
- Çevresiyle asla ilgilenecek gücü olmayan
- Devletiyle milleti devamlı çatışan
- Her on yılda bir millete ve değerlerine karşı darbe yapılan,

zayıf ve güçsüz bir Türkiye devleti istiyorlar. 15 Temmuz saldırısıyla Türkiye'yi de Irak, Suriye, Afganistan, Pakistan, Mısır, Filistin, Libya, Tunus, Yemen'e çevrilmek istediler.

4- Ümmet ve Mazlumlar

Özellikle son yıllarda Türkiye dünyadaki bütün Müslümanların umudu haline gelmiştir. Genel kanaat ümmeti toparlama işini Türkiye'nin yapacağı yönündedir. Bu şekilde Türkiye hem bölgesindeki hem de dünyadaki mazlumların sesi olmuştur. Doğuda; Arakan ve Moro'ya ulaştığı gibi batıda balkanlara ulaşmıştır. Güneyde Afrika mazlumlarına... BM kürsüsünde "Dünya 5'ten Büyüktür" diyerek bütün mazlumların ve mağdurların sesi haline gelmiştir. Dünyanın vicdanı gibi hareket etmiştir. Mültecilere vatandaş gibi bakmıştır.

BAZI SANIKLARIN DİNİ VE MİLLİ HASSASİYETLERİ!

İstanbul'da darbeyi planlayıp icra etmekten hüküm alan bir rütbeli sanık, selalar okunmaya başlandığında "şu sela okuyan imamın dilini kesin bana getirin" şeklinde emir vermiştir. Bir başka rütbeli sanık da "şu sela veren imamın kafasını kesin bana getirin" diye emir vermiştir. Bu beyanlar bazı sanıkların ifadeleri olarak dosyalarda mevcuttur.

15 Temmuz Şehitler Köprüsü'nde ise bir rütbeli sanık kendisinden daha rütbeli bir sanıktan bayrağa ateş etmek için izin istemiştir. Daha sonra bayrağın tam ortasına 3 el ateş etmiştir. Bu vakıa da bazı sanıkların ifadesi olarak dosyalarda mevcuttur.

Sonuç itibarıyla milleti, ülkeyi, ümmeti, bölgeyi, devleti hedef alan 15 Temmuz kanlı darbe teşebbüsü milletimizin cansiperane mücadelesi ile bertaraf edilmiştir. Milletimiz; savaş uçaklarına, savaş helikopterlerine, tanklara, makinalı tüfeklere karşı vücudunu siper ederek hukukunu korumuştur. Mahkemelerde şehitlerin, şehit yetimlerinin, gazilerin ve milletin haklarını savunmak müdahil vekilleri olarak bizim görevimiz, gelecek nesillere borcumuzdur.

Av. Mehmet Alagöz

15 Temmuz Darbe Davaları Platformu Başkanı

15 TEMMUZ DARBE YARGILAMALARI

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde 27 Mayıs 1960, 12 Eylül 1980 gibi askeri darbeleri, 12 Mart 1971 ve 27 Nisan e-muhtırası gibi pek **çok muhtıraları**, 28 Şubat 1997 gibi bir Post-Modern Darbesini yaşamış, ancak darbecilerle gerçek anlamda hesaplaşmamış bir ülke iken 15 Temmuz 2016 hain darbe girişimi sonrasında ilk kez gerçek anlamda darbe yargılamaları yapılmaya başlanmıştır. Geçmişte darbecilerin ülke yönetimini ele geçirmesiyle "**darbecilerin yargılandığı**" bir ülkeden "**darbecilerin yargılandığı**" bir ülkeye dönüşmeyi kahraman şehitlerimize ve şanlı, direnişçi gazilerimize borçlu olduğumuzu her zaman hatırlamalıyız. Ben öncelikle başta 15 Temmuz şehitlerimiz ve gazilerimiz olmak üzere tüm kahraman vatan evlatlarını hayırla ve minnetle yad ediyor, tüm şehitlerimize Allah'tan rahmet, gazilerimize hayırlı ve sağlıklı **ömürler diliyorum**.

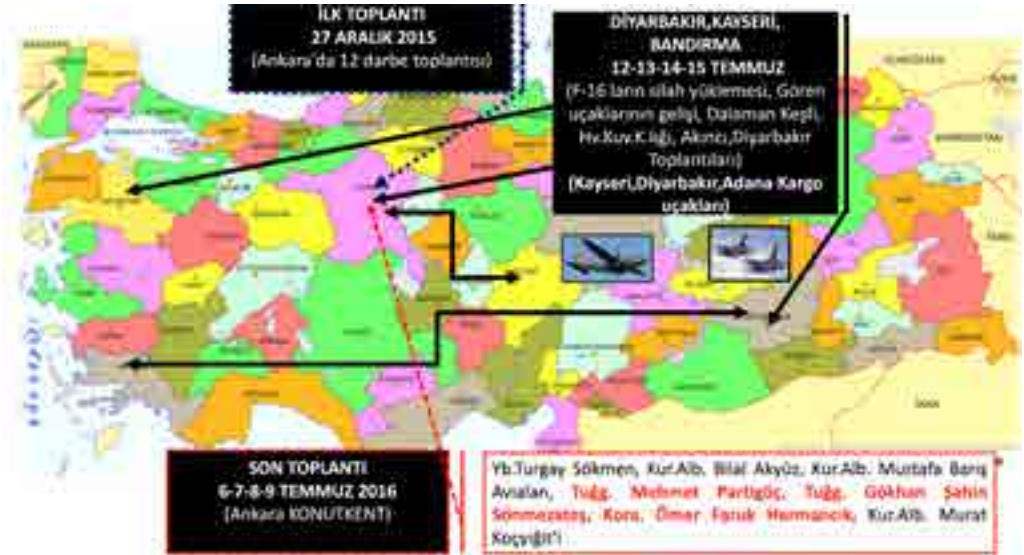
15 Temmuz hain darbe girişiminden hemen sonra vatan nöbeti tutan vatandaşlarımızı, soruşturmalar ve yargılamalar süresince ciddi emek veren polis, jandarma, savcı, hakim, adliye personeli ile en başından itibaren şehit yakınlarımızın ve gazilerimizin vekilliğini onurla ve şerefle yapan avukat arkadaşlarımızı saygı ve sevgiyle selamlıyorum.

Terörist başı Fethullah Gülen'in başını çektiği Fethullahçı Terör Örgütü /Paralel Devlet Yapılanması (FETÖ/PDY), 15 Temmuz 2016 tarihinde darbe teşebbüsünde bulunarak, millî ve manevî değerlerimizi yok etmek, ülkemizi dış güçlerin işgaline açık hale getirmek amacıyla, meşru hükümeti devirerek kendi hain emelleri doğrultusunda tüm Türkiye'yi hedef almıştır. Bu hain darbe girişiminde Marmaris'te 2, İstanbul'da 99 ve Ankara'da 150 kişi olmak üzere toplamda 251 kişi şehit olmuş, 2 binden fazla vatandaşımız yaralanmış ve gazi olmuştur. Bu saldırı başta Sayın Cumhurbaşkanımız ve Hükümetimiz olmak üzere milletimizin cesur direnişi ile durdurulmuştur. 15 Temmuz hain darbe girişimine teşebbüs eden teröristlerin yargılanmalarına hızlıca başlanılmış, darbeci hainlerin hukuk önünde adil bir şekilde yargılanıp en ağır cezaları almaları için gönüllü hukuk insanlarının büyük özverisi ile yargılama süreçleri yürütülmüştür.

15 Temmuz hain darbe girişimi sonrasında FETÖ/PDY örgütü mensuplarına yönelik soruşturmalar sonucu açılan **Terör Örgütü Yargılamaları** ile **Fiili Darbe Yargılamalarını** karıştırmamak gerekir. FETÖ/PDY mensuplarına yönelik olarak TCK 314. Madde kapsamındaki "*Örgüt Yöneticiliği, Örgüt Üyeliği, Örgüte Yardım etme*" suçlarına ilişkin açılan davalar "**Terör Örgütü Davaları**" olup 15 Temmuz darbe girişimine fiilen katılarak TCK 309. Maddesindeki "*Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının öngördüğü düzeni ortadan kaldırmaya veya bu*

düzen yerine başka bir düzen getirmeye veya bu düzenin fiilen uygulanmasını önlemeye teşebbüs etmek”, TCK 311. Maddesindeki “Türkiye Büyük Millet Meclisini ortadan kaldırmaya veya görevlerini kısmen veya tamamen yapmasını engellemeye teşebbüs etmek”, TCK 312. Maddesindeki “Türkiye Cumhuriyeti hükümetini ortadan kaldırmaya veya görevlerini yapmasını kısmen veya tamamen engellemeye teşebbüs etmek” suçlaması ile açılan davalar ise “**Fiili Darbe Davaları**” olup kısaca “**15 Temmuz Davaları**” veya “**Darbe Davaları**” denilince 15 Temmuz hain darbe girişimi nedeniyle açılan fiili darbe davaları anlaşılmalıdır.

15 Temmuz darbesine hazırlık faaliyetleri ve toplantılar:



Bugün gelinen noktada darbe teşebbüsünü planlayan, katılan, aktif eylemlerin içerisinde bulunmak üzere kışlalardan çıkan örgüt mensupları ile illegal yöntemlerle kamu imkanlarını örgüt lehine kullanarak suç işleyen örgüt mensupları hakkında ilk derece Mahkemelerindeki yargılamaların büyük bir kısmı tamamlanmıştır. İstinaf ve Yargıtay süreçleri ise devam etmekte olup tüm yargılama aşamaları şehit yakınları, gaziler ve milletimiz adına yakından takip edilmektedir. Yargıtay aşamasında görülen bazı dosyalar ise usul yönünden bozularak ilk derece mahkemelerinde yeniden görülmektedir.

15 Temmuz hain darbe girişimi sonrasında ülkemizde 57 ilde darbe yargılamaları başlamıştır. Darbe yargılamalarının en çok olduğu illerimiz Ankara ve İstanbul olup darbe yargılamalarının yapıldığı diğer iller; Kars, Mardin, Ağrı, Gaziantep, Zonguldak, Diyarbakır,

Çanakkale, Tunceli, Van, Kırklareli, Konya, Giresun, Erzurum, Trabzon, Bursa, Kocaeli, Isparta, Karabük, Samsun, Adana, Osmaniye, Batman, Siirt, Muş, Hakkari, Iğdır, Gümüşhane, Elazığ, Adıyaman, Şanlıurfa, Erzincan, Ordu, Amasya, Bartın, Balıkesir, İzmir, Denizli, Muğla, Edirne, Tekirdağ, Uşak, Sakarya, Düzce, Bolu, Eskişehir, Kastamonu, Sinop, Kırkkale, Kırşehir, Mersin, Hatay, Kahramanmaraş, Malatya, Bayburt, ve Şırnak'tır.

15 Temmuz Şehit ve Gazilerimizin illere göre dağılımı ise şöyledir:

15 TEMMUZ ŞEHİT VE GAZİLERİMİZ

| SIRA | OLAY YERİ | ŞEHİT SAYISI | GAZİ SAYISI |
|------|----------------|--------------|-------------|
| 1 | Ankara | 150 | 1.504 |
| 2 | İstanbul | 99 | 1.181 |
| 3 | Muğla | 2 | 2 |
| 4 | Sakarya | - | 6 |
| 5 | Eskişehir | - | 3 |
| 6 | Trabzon | - | 2 |
| 7 | Malatya | - | 1 |
| 8 | İzmir | - | 1 |
| 9 | Gaziantep | - | 1 |
| 10 | Kırklareli | - | 1 |
| | TOPLAM: | 251 | 2722 |

Türkiye genelinde toplam 289 fiili darbe davası görülmüştür. Mahkemelerce yapılan tefrikler, istinaf ve Yargıtay aşamalarındaki kısmi bozulmalar sonrasında dava sayısı 300'ü aşmış durumdadır. Başlangıçta açılan 289 fiili darbe davasından 275'i ilk derece mahkemelerinde karara bağlanmış olup 14 dava halen derdest olup yargılamalar devam etmektedir.

289 fiili darbe davasından Ankara ilinde 57, İstanbul ilinde 56 darbe davası bulunmakta olup kalan 176 davadaki yargılamalar ise 55 farklı ilimizde görülmektedir.

15 Temmuz gecesi Ankara ilindeki askeri hareketlilik :



15 Temmuz gecesi İstanbul ilindeki askeri hareketlilik :



Darbe teşebbüsünde bulunanlar tarafından 15 Temmuz 2016 tarihinde 27 farklı noktadan saldırı yapılan İstanbul ilinde şehit ve yakınlarımızın bulunduğu ilk derece mahkemelerindeki davaların tamamında ilk kararlar verilmiş, istinaf ve Yargıtay süreçleri ise devam etmektedir. Ancak firari sanıklar veya eksiklikler nedeniyle tefrik edilen davalar ve kısmi bozmalarla ilgili 15 dava halen İstanbul ilinde görülmeye devam etmektedir.

15 Temmuz darbe girişiminde İstanbul’da 27 farklı noktada eylem :



İstanbul’da ilk derece Mahkemelerince yapılan yargılamalarda 34 şehidimizin bulunduğu Şehitler Köprüsü Davası, 17 şehidimizin bulunduğu İBB Sarayhanı davası, 8 şehidimizin bulunduğu Kuleli Askeri Lisesi-Çengelköy davası ve özellikle darbenin İstanbul ayağını planlayıp sevk ve organize eden “Yurtta Sulh Ana Darbe” davasında kararlar verilmiş olup eylemleri tespit edilen sanıklara ağır cezalar verilmiştir.

Ankara ilinde ise darbenin merkez üssü olarak kullanılan Akıncı Üssünde gerçekleşen olaylara ilişkin 469 sanıklı Akıncı Üssü Davası, 142 sanıklı Kara Kuvvetleri Komutanlığı davası ve 535 sanıklı Muhafız Alayı Davası devam etmekte olup bu davalarda da sanıkların son savunma aşamaları devam etmektedir. 15 Temmuz hain darbe girişimini planlayan ve içinde sözde Yurtta Sulh Konseyi cuntasının da bulunduğu Genelkurmay Çatı Davasında ise haklarında mahkumiyet kararı verilen sanıklar hakkında ağır cezalar verilmiş, dosyada ayrıca bir kısım sanıklar ve eylemleri hakkında tefrik kararı da verilmiş olup tefrik dosyası devam etmektedir.

Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan’a Marmaris’te yapılan suikast girişimi nedeniyle açılan dava ise Muğla ilinde görülmüş ve olaylara karışan sanıklar eylemlerinden dolayı mahkum edilmişlerdir.

Darbe Yargılamalarının Genel Durumu

289 fiili darbe davasından 14 dava ilk derece mahkemesinde derdest olup 10 tanesi de gerekçeli karar aşamasındadır. 56 dava İstinaf aşamasında, 155'i ise Yargıtay aşamasındadır. 54 dava ise tüm aşamalardan geçerek kesinleşmiş durumdadır.

Türkiye genelinde ilk derece mahkemelerince karar verilen 275 fiili darbe davasında toplam 7.376 kişi hakkında karar verilmiş olup ;

1.315 sanığa ağırlaştırılmış müebbet,

1.217 sanığa müebbet,

1.598 sanığa 1 yıl 2 ay ile 20 yıl arasında değişen sürelerde süreli hapis cezası,

2.692 sanığa beraat,

554 sanığa ise ceza verilmesine yer olmadığına dair karar verilmiştir.

Beraat eden sanıkların çoğunluğu er ve erbaş olup general düzeyinde 20 sanık hakkında da beraat kararı verilmiştir. Sanıkların rütbeleri ve konumlarına bakılmaksızın verilen Beraat ve ceza verilmesine yer olmadığına dair kararlar sanıklara toptancı şekilde suçlu gözüyle bakılmadığının ve torba yargılama yapılmadığının bir göstergesidir.

Ayrıca hakkında aynı suçlamalar bulunan sanıklardan bir kısmı hakkında mahkumiyet kararı verilmekte iken bir kısmı ceza almamaktadır. Bu ve benzer hususlar da sanıkların her birinin eylemlerinin tek tek değerlendirilmeye çalışıldığını, lehine ve aleyhine olan delillere göre konumunun ve hukuki durumunun vasıflandırıldığını göstermektedir. Ayrıca istinaf ve Yargıtay aşamasında da bazı sanıkların konumunun yeniden değerlendirilmesi gerekçesiyle sanık lehine bozmalar olabilmektedir. Özellikle Yargıtay kararlarında pek çok sanığın konumu ilk derece ve istinaf mahkemelerince Anayasal düzeni yıkmaya teşebbüs eden ("darbeci") iken, sanıkların eylemlerinin ve konumlarının yeniden değerlendirilerek Anayasal düzeni yıkmaya teşebbüs edenlere "Yardım eden" olarak vasıflandırılması ve cezalarında indirim yapılması gerektiği yönündeki bozma kararlarına Yerel Mahkemeler de uymakta, müebbet hapis cezası alan sanıkların cezaları süreli hapis cezasına dönüşmektedir. Bu durum Yüksek yargıda da sanıklara önyargılı yaklaşılmadığını ve olması gerektiği gibi her bir sanığın eylemlerinin tek tek değerlendirilmeye çalışıldığını ortaya koymaktadır.

Yargılanan sanıklardan 130'u general olup, bu generallerin 72'si ağırlaştırılmış müebbet, 20'si müebbet, 18'i süreli hapis cezası olmak üzere 110 general hakkında mahkumiyet kararı verilmiş, 20 general hakkında ise rütbelere ve haklarındaki suçlamalara bakılmaksızın hukuki durumları gözetilerek beraat kararı verilmiştir. Korgeneral seviyesinde beraat eden sanıklar bulunmaktadır. İlk derece Mahkemesince müebbet hapis cezası verilen bir korgeneral hakkında istinaf mahkemesi bozma kararı vererek beraat kararı vermiş, Yargıtay ise beraat kararını bozarak darbeye yardım eden suçu ile cezalandırılması gerektiği yönünde karar vermiştir. (Metin İyidil kararı) Bu davada verilen kararlar bir yandan çok ciddi bir çelişki gibi değerlendirilebileceği gibi hakimlerin sanıkla ilgili aynı eylemi birbirlerinden farklı şekilde yorumlayabildikleri ve farklı hukuki nitelendirmede bulabildikleri sonucunu da göstermektedir.

Yargılanan subaylardan 900'ü ağırlaştırılmış müebbet, 429'u müebbet, 689'ı süreli hapis cezası almış, 408 subay ise beraat etmiştir.

Yargılanan askeri öğrencilerden 61'i ağırlaştırılmış müebbet, 352'si müebbet, 30'u süreli hapis cezası almış, 90 askeri öğrenci hakkında beraat kararı verilmiştir.

Zorunlu askerlik hizmeti görevi nedeniyle vatani görevini ifa eden erlerle ilgili yargılamalarda şu husus göze çarpmaktadır. Yargılanan erlerin 1.184'ü Beraat etmiş, 43 er süreli hapis cezası almış iken 91 er müebbet, 12 er ise ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası almıştır. Sanıkların 15 Temmuz gecesi yaptıkları ve karıştırdıkları eylemler yargılamalarda lehlerine ve aleyhlerine değerlendirmelere sebep olabilmektedir.

Darbe yargılamalarında masumların ayıklanması, suçlu olanların ise en sert şekilde cezalandırılması arzusu ve çabası hem sosyal hem de hukuksal bir görev olup Mahkemelerde de bu ayıklama çabasının bulunması, her sanığın eyleminin ayrı ayrı ortaya konulması müdahil avukatları olarak sanıldığı için aksine bizleri de memnun etmektedir. Müdahil avukatlar tarafından ilk derece yargılamalarında başından sonuna kadar takip edilen süreçler, tüm yasal yollara müracaat edilerek İstinaf ve Temyiz aşamaları da takip edilerek kararların kesinleşmesine kadar takip edilmektedir, bundan sonra da takip edilecektir.

Türkiye'de bir daha darbe girişimlerinin yaşanmaması, darbeye yeltenenlerin cezasız kalmaması ve verilebilecek en ağır cezaya çarptırılmaları için yargılamaların her aşamasının hem taraflarca hem de kamuoyu tarafından sıkı takip edilmesi, gerekli dikkat, özen ve hassasiyetin gösterilmesi gerekmektedir.

15 Temmuz Darbe Davaları Platformu 250 civarında müdahil avukatla beraber yargılama aşamalarını başından itibaren takip ettiği gibi bundan sonraki süreçleri de sonuna kadar takip edecektir. Şunu unutmamalıyız ki Milletimiz 15 Temmuz gecesi vatanına sahip çıktı. Biz hukukçular da milletimizin davasına ve hukukuna sahip çıkmalı, darbecilerle ve darbeci zihniyetlerle mücadele etmeli, darbeleri doğuran koşulları ortadan kaldırmalı, bir daha 15 Temmuz benzeri bir darbe girişiminin ortaya çıkmaması için var gücümüzle çalışmalı, adaletli bir sistem kurup hukuku ve hukuk devletini güçlendirmeliyiz.

15 Temmuz Direnişimizi ve Şehitlerimizi Unutmayalım, Unutturmayalım.



2.GÜN | 1.OTURUM

**1. YILIN SONUNDA YARGI
REFORMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Zekeriya Birkan

T.C. Adalet Bakan Yardımcısı

YARGI REFORMU SÜRECİ

Türkiye bir imparatorluğun varisi olan gerçekten dünyaya bir şeyler sunabilen bir medeniyet tasavvuru olan bir ülkedir. Dolayısıyla biz sınırları cetvelle çizilmek ya da coğrafyanın bir yerine mahkum edilmek istenmemize rağmen mahkum edilebilmiş bir ülke değiliz. Yani söylenecek sözümüz, yapacak işlerimiz var. İşte bu nedendir ki neredeyse her yüz yıldır her on yılda bir darbeye maruz kalmaktayız. Gerçekten her darbenin sonrasında da bir vesayet sistemi kurularak görünüşte kurumlar olmasına rağmen ancak esasen perde arkasında ipleri hep başka mahfillerde olan kişiler tarafından yönetilen ve o sınırların dışına çıkıldığında da mutlaka ekonomik saldırılarla, tehditlerle, basın saldırıyla olmayınca da tankla, topla, tüfikle bu sınırların içerisine çekilmeye çalışılan bir ülkeyiz. Türkiye gerçekten de bu konuda yaralı ve bereli bir ülkedir. Bir örnekle anlatmak gerekirse biz her on yılda bir futbol liglerini tatil edip, dağıtıp, "Artık kimse top oynamayacak, maç yok" deyip, bir on sene sonra tekrar toplanıp dünya ile Avrupa ile niye mücadele edemiyoruz diyerek kendimize sormaktayız. İşte bizim demokrasimiz, tarihimiz de böyledir. Ancak şükür ki bu ülkede siyasetçiler, halk kitapların tersinde anlatıldığı gibi darbelere direnmiştir. 1982 Anayasasına o kadar yüksek oy verilmesi bile milletin o darbeye karşı bir refleksinin belirtisidir.

Ancak ilk defa Türkiye'de Sayın Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan'ın liderliğindeki kadrolar ve onun arkasındaki Türk milleti olarak darbelere dur dedik. 27 Nisan'da, 28 Şubat'ta ve en sonda da tanklara, toplara bu millet çıplak elleriyle, bedenlerini siper ederek 15 Temmuzda dur demiştir. Ve gerçekten hukuk anlamında da bugüne kadar darbe yapanların yanlarına hep kar kalmıştır. Hiçbir zaman bu ülkede Ak Parti ve Sayın Cumhurbaşkanımızın dönemine gelene kadar darbeciler hesap vermemiştir. Onca yıl geçmesine, sivil hayat geçilmesine rağmen 1960 Darbesinin, 1980 Darbesinin hesabı sorulmamıştır. Ancak Yassıada'da alınan kararların iptali ile hukuki anlamda bu hesap sorulmuştur ve hak yerini bulmuştur. Yine 1980 İhtilalini yapanlar ölüm döşegindeyken bile yargılanmış, cezalarını almışlardır. 28 Şubat Postmodern Darbesi'ni yapanlar yargılanmaktadır. 15 Temmuz alçak FETÖ örgütünün yapmış olduğu darbe girişiminde darbeye katılanların hepsi tek tek bugün yargı önünde hesabını vermektedirler. Ben o dönemlerde milletvekili idim. Eğer o darbe gerçekleşmiş olsaydı bugün burada olma imkanımız olmazdı. Bu anlamda sayın cumhurbaşkanımıza ve milletimize borcumuz olduğunu düşünmekteyim. Ülkem adına, hukuk adına, gelecek adına, demokrasi adına gerçekten umutluyum. Özellikle son yıllarda ülkemizde yapılan hukuki düzenlemeler bir çok eleştiri almasına rağmen ki eleştiri-

rilerin de olması gerektiği kanaatindeyim, doğru yoldadır. Düne kadar sistematik işkence iddialarının olduğu bir ülkeden bugün sıfır işkence durumuna gelmiş bulunuyoruz. Bugün mutlaka kötü muamele, bireysel anlamda insanlardan kaynaklanan hatalar, eksiklikler olabilir ancak ülkemizde işkencenin kökü kazanmıştır. Kötü muamele de fena muamele de kim tarafından yapılırsa yapılsın hukuk sistemi içinde o anlamda hesabını vermektedir. Biz daha iyiyi, daha güzeli, literatürümüze yerleşmiş olan Kopenhag Kriterleri'ni Ankara Kriterleri'ne çevirmenin hesabını yapmaktayız. Bugün dünyada, batıda hemen hemen standart olan ne varsa ülkemizde de hepsinin olduğu kanaatindeyim. Ancak tabii ki bunların yerleşmesi, kökleşmesi gerekmektedir. Bunları Batı istiyor, Batıda var diyerek veyahut onlara yaranmak istendiği için değil, gerçekten doğru olduğu için, bu millet hak ettiği için ve milletimizin faydasına olduğu için yapmamız gerektiğini düşünmekteyim. Özellikle son yıllarda yapılan birçok hukuki anlamda, adalet anlamında çalışmalar mevcuttur. Ve ileriye dönük insan hakları, demokrasi, özgürlükler açısından hukukun üstünlüğünün kurumsallaşması açısından ciddi çalışmalar da mevcuttur. Sadece Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru hakkı bile bugün ülkemizde ciddi anlamda bir reformdur. Birçok vatandaşımız bu haktan faydalanmaktadır.

Bilindiği üzere cumhurbaşkanımız liderliğinde Yargı Reformu Strateji Belgesi oluşturduk. Esasen bu belge bir yol haritası, bir kılavuzdur. Öncelikle eksikleri tespit ettik ve eksik olan konularla ilgili de neler yapılabileceği konusunda milletimizle, hukuk camiasıyla, akademisyenlerle, siyasetle, barolarla, yabancılarla, uluslararası hukuk kuruluşlarıyla, uluslararası mahkemelerle hemen hemen istişare etmediğimiz hiçbir platform bırakmadan konuştuk, tartıştık. Sonuçta da Yargı Reformu Strateji Belgesini hazırlanmış cumhurbaşkanımız tarafından açıklanmıştır. Yargı Reformu Strateji Belgesindeki faaliyetler sadece kanunları değil aynı zamanda elemleri de içermektedir. Bu Belgeyi bir yol haritası, kılavuz, hukukun, demokrasinin ve özgürlüğün önündeki engelleri aşma noktası olarak görmekteyiz. Şu bilinir ki eğer bir ülkede hukuk, demokrasi ve özgürlük yoksa hukuk üstün değil ise o ülkede can güvenliği de mal güvenliği de özgürlükler de her zaman sıkıntıya girebilir. Bu anlamda hukukun üstün olması açısından önümüzde hangi engel varsa onları kaldırma yolunda çalışmalarımızı yürütmekteyiz. Özellikle bir yıl içinde parlamentomuzdan birinci, ikinci, üçüncü paket denilen kanunlar geçmiş, yürürlüğe konmuştur. Şu anda mecliste bekleyen birçok düzenleme daha vardır. Ve mutfakta çalışılan birçok düzenleme daha vardır. Örneğin şu anda mecliste Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nda ciddi değişiklikler vardır. Adalete daha hızlı ulaşımı ve hukukun, adaletin daha çabuk tecellisi noktasında yapılabilecekleri kazandırmak istemekteyiz. Aynı şekilde çocuk tesliminden, Noterlik Kanunu'ndan Medeni Kanun'daki birçok konuya ilişkin olarak paket paket çalışmalarımızı

sürdürmekteyiz. Şu ana kadar kanunlaşarak ya da cumhurbaşkanlığı kararnamesi şeklinde düzenlemeler yapılarak yürürlüğe giren reformlarımız da mevcuttur.

Prof. Dr. Ahmet Gökçen

Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

YARGI REFORMUNUN GETİRDİKLERİ

Sayın Bakanım, Anayasa Mahkememizin Sayın Üyesi, Sayın Rektörlerim, Yargı Teşkilatımızın Değerli Mensupları, Saygıdeğer Hocalarım, Türkiye Hukuk Platformu sayın Genel Sekreteri, Sevgili Öğrenciler;

Hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Türkiye Hukuk Platformunun tertip ettiği 15 Temmuz hain darbe girişimini tel'in etmek üzere düzenlenen toplantıyı teşrifleriniz dolayısıyla hepinize teşekkür ediyorum.

Benim konuşmam, Yargı Reformunun Değerlendirilmesi hakkında olacak. Bu süreçte yapılanları, yargı paketleri ile ilgili uygulamada yaşanan sıkıntıları kısaca anlatarak, birkaç tespitimi de sizlerle paylaşacağım.

Bilindiği gibi 24 Ekim 2019 tarihinde 7188 sayılı Kanun'la CMK'da hızlı karar vermeyi sağlamak ve iş yükünü azaltmak amacıyla birtakım yeni müesseseler kabul edildi. Bunlar esasında uygulamaya yönelik düzenlemelerdir.

Dünyadaki yeni trend, alternatif çözüm yollarının kapsamını genişletmek doğrultusundadır. Yani problemleri adliyeye gelmeden çözecek imkanları ortaya koymak ve bunları geliştirmektir. Uygulamada bu ceza hukuku alanında uzlaştırmanın kapsamının genişletilmesi, özel hukuk alanında da arabuluculuk sisteminin yargı teşkilatımızın bünyesine dahil edilmesi suretiyle hayata geçirilmeye çalışılmıştır.

Bu bağlamda, 7188 sayılı Kanunla; işlenen suçlardan kapsamı ağır olmayan bazıları kamu tüzel kişilerine karşı işlenmişse "ön ödeme"yle, gerçek kişilere veya özel hukuk tüzel kişisine karşı işlenmişse uzlaşmanın kapsamının genişletilmesi suretiyle uzlaştırmaya yönlendirilerek gerçekleştirilmiştir ki bu da doğru bir tercihtir. Çünkü, mümkün olduğu müddetçe işlenen suçların fail ve mağdurlarını barıştırarak problemi çözmek, yıllarca mahkemelerde hak arama mücadelesi vererek -sonuçta verilen kararlardan memnun olmayan birçok kişiyi de dikkate alırsak- daha elverişlidir. Bugün dünyadaki trend de bu yöndedir.

Bunun dışında kamu davasının açılmasının ertelenmesi, mağdur haklarının genişletilmesi, istinaf ve ifade özgürlüğü alanındaki düzenlemeler, tutuklama ile ilgili getirilen iyileş-

tirmeler, istinaf mahkemeleri bakımından olağanüstü itiraz yolunun kabul edilmesi, keza seri muhakeme ve basit muhakeme usullerinin kabulü bu meyandadır.

Bunların hepsinin ayrı ayrı üzerinde durmayacağım. Ama yapılan değişikliklerin yargı sistemimize ne getirdiği, ne planlandığı ve ne getirmesi gerektiği konusunda tespitlerimi sunmaya çalışacağım.

1 Haziran 2005 tarihinden itibaren Türkiye'nin ceza mevzuatı baştan aşağı yenilenmiş ve TCK, CMK ve CGTİK değiştirilerek günümüz ihtiyaçlarını karşılayacak standartlara getirilmeye çalışılmıştır. O günden bugüne kadar yapılan çalışmalar ve yaşanan problemler dikkate alınarak çeşitli yargı paketleriyle yaşanan aksaklıklar giderilmeye çalışılmıştır.

7188 sayılı Kanunla özellikle tutuklamada soruşturma safhasında geçirilmesi gereken azami süreler ile ilgili yeni hükümler getirilmiştir. Bu, tutuklanan kişinin hakkında davanın muayyen bir sürede açılmasını zorunlu kılmaktadır ki mevzuatımızda bunlar ilk defa getirilmiş hükümlerdir. Aslında böyle bir hüküm getirmeye de gerek olmadan tutuklanan kişi hakkında hemen davanın açılması gerekir. Ancak uygulamada bu gerçekleştirilemediği için böyle bir yol izlenmiştir. Faydalı olduğunu ifade etmemiz gerekir.

Keza 7242 sayılı Kanunla getirilen şartla salıvermenin yeniden ele alındığı düzenleme de faydalı olmuştur. En azından bütün suç işleyenlere bir iyileştirme sağlamış olmasa bile belli suçları işleyenler bakımından 1/2 ve 2/3 'lük şartla salıverme hükümleri getirilmek suretiyle ceza infaz kurumunda kalma süresinde bir azaltma ve buna ilaveten de 3 yıl denetimli serbestlik şartıyla erken tahliye imkanı getirmiştir. Yapılan düzenlemenin diğer suçluları da kapsamaması gerektiği düşüncesiyle Ana Muhalefet Partisi, kanunun iptali için Anayasa Mahkemesine başvurmuştur.

İfade edelim ki; 7188 sayılı Kanunla tutuklu kişiler açısından soruşturma aşamasında davanın açılması için Asliye Ceza Mahkemelerinin görevine giren suçlar için 6 aylık, ağır ceza mahkemeleri'nin görevine giren suçlar için 1 yıllık süre şartı getirilmesi faydalı olmuştur. Fakat burada uygulamamızda karşılaştığımız en önemli sorun, soruşturma evresinde delillerin toplanması ile ilgili yaşadığımız problemlerdir. Sayın İçişleri Bakanımızın da burada olduğu bir vasatta soruşturma evresinde delillerin iyi toplanabilmesi için yapılabilecek iyileştirmeleri, standartların yükseltilmesi bakımından yapılması gerekenler ile ilgili birkaç hususu dile getirmek istiyorum.

Bildiğiniz gibi Hukuk devletinin görevi ceza hukuku bakımından suçun işlenmesini önlemektir. Bu önleyici kolluk faaliyetini bizim idari mekanizmamız, idare organı olarak İçişleri Bakanlığımız başarılı bir şekilde yapmakta ve birçok suçun işlenmesini önlemektedir. Ama yine de suç işlenir.

Suç işlendikten sonra artık biz Devlet olarak vatandaşa karşı 1-0 mağlup durumdayız. Çünkü, biz vatandaşımızın malını koruyamamışız, canını koruyamamışız suç işlenmiş. Peki ne yapacağız? Suçun failini bulup kusuruyla orantılı cezalandırıp mağdurun mağduriyetini gidererek adil bir karar verilmesini sağlayacağız. İşte burada bu işlemler yapılırken standartlarımızın biraz daha yükseltilmeye, delillerimizin sağlıklı bir şekilde toplanıp bir celsede iki celsede davanın bitirilebilmesini sağlayacak şartların oluşturulmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu anlamda el’an ciddi sorunlar olduğu için soruşturma evresinde iddianameyi düzenlemek için süre getirmek zorunda kaldık.

Saygıdeğer dinleyenler;

Bakınız bir kişinin tutuklanabilmesi için CMK’da “kuvvetli suç şüphesi”nin varlığı aranmaktadır. Ama kamu davasının açılması için “yeterli suç şüphesi” kafi geliyor. Suç şüphesi delile dayanır. Yani kolay anlaşılabilmesi için dava açmak için; yeterli delil (mahkum olma ihtimalinin beraat etme ihtimalinden fazla olması, yüzde 51) aranıyor. Tutuklama için ise kuvvetli deliller (mahkum olma ihtimali kuvvetle muhtemel, yüzde %85- %95 olması) dosyada mevcut olmalıdır. Uygulamada savcımız, kuvvetli suç şüphesini oluşturan deliller var diye tutuklama talep ediyor. Sulh Ceza hakimi de bu kuvvetli suç şüphesini tevlit eden delilleri inceliyor, onaylıyor ve tutuklama kararı veriyor. Demek ki elimizde %85 - %95 oranında mahkumiyete yetecek delil var, kuvvetli deliller var. Kuvvetli delil varsa, yeterli delil haydi haydi vardır. Çünkü çoğun içinde az da vardır. Bu durumda soruşturmayı yürüten savcının hemen davayı açması gerekir. Peki niye dava açamıyor? Çünkü elimizde davayı açmaya yetecek delil yok. Bu defa tutuklu kişi hakkında dava açmak için delil arıyoruz. Yeterli, hatta kuvvetli suç şüphesini tevlit edecek delil yoksa kişiyi neye dayanarak tutukladınız? Bu soru can alıcı bir sorudur.

Aslında getirilen altı aylık ve bir yıllık süreler uygulamada CMK’daki düzenlemeleri dikkate almadan verilen tutuklama kararlarını meşrulaştırmaya yarar. Bu süreler eskiden daha kötü durumda olan uygulamayı umuyorum bir nebze olsun olumlu noktaya getirir.

Bu çelişkili ve keyfi uygulama bizim Yargı teşkilatımızın en önemli sorunlarından biridir. Bu haksız uygulamaların minimuma indirilmesi bakımından yapılabilecek birçok şey vardır. Burada en önemli problem; **kendini mesleğine adanmış, ehil, bilgili, iyi yetişmiş hakim ve savcılarının sayısının az olması** ve iyi yetişmiş olanların bir kısmının da önemli görevlere getirilmemesi ile bağlantılıdır. Ayrıca karşımıza savcılık teşkilatımızın yetersizliği ve adli kolluktan faydalanma, destek alma noktasındaki sorunlar çıkmaktadır. Bunlar hepimizin bildiği meselelerdir, ama bu standartların iyileştirilmesi açısından yapılması gereken çalışmalar vardır.

Bugün bizim yargı teşkilatımızın -ben bunu rahatlıkla söyleyebilirim- mevzuat açısından bir sıkıntısı yoktur. Bizim standartlarımız kıta Avrupası hukuk mevzuatının gerisinde değildir. Yapılan yeni Kanunlar; mesela 5237 sayılı TCK, mesela 5271 sayılı CMK keza 5275 s.lı Kanunla yenilenen CGTİK ile getirilen hükümler zaten kıta Avrupası hukuk sistemleri ve doktrinindeki gelişmeler dikkate alınarak oluşturulmuştur. Bizim sorunumuz, uygulama sorunudur. Uygulama sorunu açısından da üzülerek ifade etmek gerekir ki, en önemli problemimiz, yargı teşkilatımızın içerisindeki en büyük problem; bilgi eksikliğidir. Dünyanın hiçbir yerinde bu kadar az eğitimle hakim- savcı- avukat olunamaz. Hakim- Savcı-Avukat olma konusunda Türkiye liline girmek istediği ülkelerin standartlarının maalesef çok gerisindedir.

Bunun üzerine bir de hain FETÖ Darbe teşebbüsü dolayısıyla kendini bu sapkın ideolojiye kaptırmış yetişmiş yüzlerce binlerce hakim-savcı'nın ihraç edilme gerçeği dikkate alındığında adliyelerimizde genç hukukçulardan oluşan bir kadro meydana geldi. Gerçekten ülkemiz insanı; "suça sürüklenen çocuklar", "çocuk gelinler" kavramlarına alıştı. Şimdi ise "çocuk hakim-savcılar dönemi"ni yaşıyoruz. Bunların Hakim olarak, Savcı olarak, Avukat olarak kullandıkları devlet yetkileri kimsede yok. Mesela bir Bakan veya bir kuvvet komutanı ya da Türkiye'nin en büyük firmasının yöneticisi bir kişiyi tutuklamaya sevk edebilir mi? Edemez. Ama savcı sevk eder. Tutuklama kararı veremez. Ama hakim verebilir. İşte bu yetkileri kullanan kişilerin bu yetkileri adaletle kullanacak bilgi donanımına ve bilgeliğe sahip olması gerekir.

Bu donanımın sağlanması gençlerin hukuk fakültelerinde çok iyi eğitim almalarına bağlıdır. Günümüzde maalesef yeterli sayıda hocası olmayan, zamanında açılmadığı için şimdi aradaki mesafeyi kapatmak üzere hızla birbiri ardına açılan hukuk fakülteleri standartları olabildiğince düşürmektedir. Aslında bütün olumsuzluklara rağmen Türkiye bu problem-

leri aşacak yetişmiş insan kaynağına da sahiptir. Burada en önemli husus; bu kadrolara atama yapılırken “mesleki ehliyet ve dürüstlük” şartlarını taşıyan gençler bu kadrolara atanmasının sağlanmasıdır. Buna dikkatinizi çekmek istiyorum. Bu konuda HSK’nın da ve Hakim-Savcı yetiştiren Türkiye Adalet Akademisi’nin de Hukuk Fakültelerinin de üzerine çok görevler düşmektedir. Bunun planlanması ve buna göre gençlerin çok daha donanımlı yetiştirilmesine ihtiyaç vardır.

Bir başka konu; 7242 sayılı kanunla getirilen düzenlemelerle ilgilidir. Şartla salıverme zamanına 3 yıl kalan kimseler salıverildi ama şartla salıverilen kimselere 3 yıllık müddet için denetimli serbestlik tedbirine tabi tutulmaları öngörüldü. Medeni ülkelerde denetimli serbestlik süreleri bihakkın tahliye tarihine kadar devam etmektedir. Yani, biz önce suç işleyen kimseleri uzun süre cezaevinde tutuyoruz, sonra salıveriyoruz ama bir daha kontrol etmiyoruz. Şimdiki düzenlemeyle şartla salıverilen kimselere 3 yıllık bir denetim süresi getirildi. Bunun aslında bihakkın tahliye süresine kadar uzatılması lazım.

Bir başka problemlili konu, çocuk yaşta evlendirmeler ile ilgilidir. Eski TCK ‘nın 434. maddesindeki mağdurenin suçun faili ile, tecavüzcüsü ile evlendirilmesine ilişkin Hükümet Tasarısındaki madde, 5237 sayılı yeni TCK’nın bünyesine alınmadı. Mecliste görev yapan akademisyenler olarak biz de alınmaması yönünde görüş bildirdik. TBMM’de de bu görüş kabul gördü ve bu hüküm kanuna alınmadı. Ama günümüzde küçük yaşta evlilikleri engellemek üzere TCK’da kurulan sistemi delmek için bu hükümlerin tekrar kanuna alınması yönünde anlayışlar var buna şiddetle karşı çıkıyoruz. Eski 434. maddenin getirilmesi doğru değildir. Ancak mer’i TCK ‘nın 30. maddesinin son fıkrasına bir cümle eklemek suretiyle bu problemi çözmek mümkündür.

Konuyla ilgili olan meslektaşlarımız bilecektir, TCK’nın 30 ncu maddesinin 4 üncü fıkrasında; “işlediği fiilin haksızlık oluşturduğu hususunda kaçınılmaz bir hataya düşen kişi cezalandırılmaz” diye bir hüküm var. Oraya “hatanın kaçınılabılır olduğu hallerde ceza, dörtte birden dörtte üçüne kadar indirilir” şeklinde bir cümle ilave etmek suretiyle, konu ile ilgili problemleri çözmek mümkündür. Böylece eğer bu fiilin suç olduğunu bilmeden aileler küçük yaştaki çocukları evlendirmişse cezalandırılır. Ama 15 yaşındaki çocuğu evlendirmenin yasak olduğu konusunda hataya düşmüş ve bu hatası kaçınılabılır nitelikteyse, çocuk istismarından verilen ceza somut olayın durumuna göre yukarıda belirtilen oranlarda indirilir. Bu suretle eski 434. maddeyi getirmeye ihtiyaç kalmadan problem çözülmüş olacaktır.

Bu arada Türk Hukuk Tarihinde kara bir leke olarak duran Yassıada kararlarının yok sayılması ve mağdurlarına tazminat ödenmesine ilişkin 23/06/2020 tarihli ve 7248 sayılı Kanunu bir hukukçu olarak takdirle karşıladığımı, bu kanunun çıkmasını sağlayan herkesi en kalbi duygularla tebrik ettiğimi ifade etmek istiyorum.

Yargı teşkilatımız açısından dikkate alınması gereken en önemli kriter; **“vatandaşlarımızın devletten aldığı yargı hizmetinin kalitesinin tesbiti** ile ilgilidir. Bizde yargı teşkilatının sorunları dendiği zaman hemen hakim-savcıların sorunları anlaşılır. Bendeniz, HSYK üyeliği yaptım, yargı teşkilatının sorunları dendiği zaman kurulda herkes hakimin ne sorunu var savcının ne sorunu var buna bakıyor. Benim gördüğüm kadarıyla -elbette ki canla başla çalışan, adaletin tecellisi bakımından gecesini gündüzüne katan çok sayıda meslektaşımızı tenzih ederek söylüyorum- hakim ve savcıların iki sorunu var: 1- İşimiz çok. 2- Maaşımız az. Başka bir problemi yok. Halbuki bizim burada halka sunduğumuz yargı hizmetinin kalitesini yukarıya çıkarma gayretimizin olması lazım. Almanya’da yaşayan sıradan bir vatandaş, İngiltere’de yaşayan sıradan vatandaş, Fransa’da yaşayan sıradan bir vatandaş devletinden hangi kalitede yargı hizmeti alıyorsa bizim vatandaşımız da bu aynı kalitede hizmet almaya layıktır. Fazlasıyla layıktır. Ama hiç şüphesiz ki biz ülkemizde insanlarımıza bu kalitede bir yargı hizmeti sunamıyoruz. Bunların bilincinde olarak çalışmalı ve bunu sağlamaya çalışmalıyız.

Tekrar etmek gerekirse, bizim mevzuat açısından önemli bir eksikliğimiz yok, ama uygulama açısından problemlerimiz var. Yargı teşkilatımızda bilgi eksikliği, bilgi açığı had safhadadır. Ama buna rağmen yargı teşkilatımızın standartlarını yükseltmek özellikle de hakim, savcı ve avukat ünvanını taşıyanların kullandıkları devlet yetkileri ile örtüşen donanımlarının bulunmasının sağlanması, hayati derecede önemlidir. Türkiye’nin bunu başaracak bilgi birikimi mevcuttur. Yeter ki mesele önemiyle doğru orantılı bir şekilde ele alınsın.

Hepinize sevgiler saygılar sunuyorum. Sağlıcakla kalınız.

Prof. Dr. Talat Canbolat

Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

AKADEMİK PERSPEKTİFTEN YENİ YARGI REFORMU

Konuşmama başlamadan önce 15 Temmuz hain darbe girişimini bir kez daha şiddetle kınıyorum. Karanlık geceyi aydınlığa çeviren şehitlerimizi rahmetle yâd ediyorum. Kahraman gazilerimizi ve o gün ülkesine, milletine ve demokrasiye sahip çıkan tüm vatandaşlarımıza sevgi, saygı ve şükranlarımı sunuyorum. Bir kez daha iyi ki Türk vatandaşayım dedim iyi ki Türkiye’de yaşıyorum dedim. Tarihi şan ve şerefle dolu Türk Milleti 15 Temmuz günü onurla ve gururla anlatılacak bir destan daha yazdı. Koşullar ne olursa olsun, vatanımıza, bayrağımıza ve kutsalımıza göz dikenlere neler yapabileceğimizi bir kez daha göstermiş olduk.

Adalet arayışı çok eskilere, ilk toplumlara ve hatta ilk insanlara kadar gider. Adalet insanlar için son derece önemlidir. Bilindiği gibi Arapçadaki “adl” Türkçedeki “törü” kelimeleri adalet kavramının köklerini oluşturur. Eskiden beri “adalet” insan hayatının ve toplumsal düzenin temeli olarak ele alınmıştır. Ne var ki gerek geçmişte ve gerekse de günümüzde zulüm olarak ifade edilecek adaletsizlikler de yine hak, hukuk, adalet adı altında yapılmaktadır. Bu da adalet kavramı üzerinde mutabakat sağlanamamış olması, söylemlerle uygulamaların farklı olmasından ve güçlü olanın kendi değer ve anlayışını adalet adı altında dayatmasından kaynaklanmaktadır. Adaletin sağlanıp sağlanmadığı önemli ölçüde güçsüz olanların, kısaca ötekilerin hak ve hukukunun korunup korunmadığı ile doğru orantılıdır. Ünlü düşünür Balzac “Kanunlar örümcek ağları gibidir: zayıfları ağa yakalanır, güçlülerse ağı delip geçer” sözüyle bu durumu veciz şekilde anlatmıştır. Kanunların herkese eşit şekilde uygulandığı yönetim biçimlerinde adaletin de önemli ölçüde gerçekleştiğini söyleyebiliriz ki buna “hukuk devleti” denir. Buna göre adaletin gerçekleştirilmesi için öncelikle “üstünlerin hukuku” yerine “hukukun üstünlüğünün” sağlanması gerekir.

Türk-İslam toplumlarında “adalete” ilişkin olarak çok çalışmalar yapılmış ve adaletin gerçekleştirilmesi için kurumsal yapılar oluşturulmuştur. Eski Türk devletlerinde devlet başkanının temel görevi adaleti gerçekleştirmek olduğu kabul edilirdi. Devlet gelenekleri ve kurumsal yapılar da buna göre oluşturulmuştur.

Cumhuriyet tarihimizde seçilmiş iktidarlara karşı, darbe ve darbe girişimlerine çok sık rastlanmaktadır. Darbeye zemin hazırlayan nedenlere ilişkin çok şey söylenebilir. Ancak bunların içinde iki temel neden çok önemlidir. Bunlardan biri kurum ve kuruluşların içindeki vesayet yapılarının iktidar değişse bile devam ediyor olması. Bunlar devletin sahibi

olarak kendilerini görürler ve ülkeyi yönetecek kişilerin de kendilerinden ya da kendileri gibi düşünenlerden olması gerektiğine inanır ve kendileri gibi düşünmeyenleri ise tehdit olarak algılamaktadır. İkincisi de darbecilerin bu zamana kadar gerçek anlamda hesap vermemiş olmalarıdır. İşte 15 Temmuz bunu da tersine çevirmiş; darbeciler, darbe yapmaya kalkıştıkları gece adeta suçüstü yakalanmıştır. Darbeciler ilk defa derdest edilerek Türk yargısına teslim edilmiştir. Bunların adil yargılanarak hak ettikleri cezaları almaları, suçlu ile suçsuzun titizlikle ayırt edilmesi adaletin tecellisinin yanında toplumsal vicdan ve benzer darbe girişimlerinin engellenmesi bakımından da son derece önemlidir. Hâkimlik yapan bir arkadaşımın şu sözleri yapılması gerekenin özetidir, “Hâkimlere peygamber postunda oturan kişiler denir. Biz bu posta kendi kanımızı dökenlere dahi adil bir şekilde yargılayarak hak ettikleri cezayı vermekle mükellefiz”.

Darbeler görünüşte silahlı kuvvetlerin içerisine sızmış bir grup tarafından yapılır ancak gerçekte diğer kurum ve kuruluşlarla birlikte vesayet kurumlarının içerisine sızmış dış uzantıları tarafından yönetilir. 15 Temmuz’da gördük ki, Hâkim ve Savcıların içerisinde de cübbelerinin arkasına gizlenmiş, gerçekte hâkim ve savcılık yapmayan birçok hain vardı. Keza Türk Silahlı Kuvvetlerinin içerisinde üniformanın altına gizlenmiş işbirlikçileri, diğer kurum ve kuruluşlardaki destekçileriyle birlikte, ülkeyi işgal hareketinin parçası olmuşlardır. Bunların içerisinde gazeteciler, işadamları, akademisyenler, siyasiler, din görevlileri vs. vardır. 15 Temmuz’un diğerlerinden bir farkı, ülkeyi işgal etmeye çalışan darbecilerin dini istismar ederek yıllar içerisinde farklı kurum ve kuruluşlara sızmış olmalarıdır. Bu da kamu görevlilerinin mesleğe kabullerinde ve yükseltmelerinde liyakatin belirleyici olması, devlet içerisindeki hiyerarşik yapının mutlaka korunması, emir ve talimatların sadece amirden ve komutanlardan alınması gerektiğinin önemini bir kez daha göstermiştir. Daha da önemlisi bundan yeteri kadar ders çıkararak bir daha benzer hatalara düşülmemesi için gerekli tedbirler alınmalıdır.

Darbe girişiminde başarılı olamayanlar bekliyorlardı ki; Türkiye Cumhuriyeti kurum ve kuruluşları kısa sürede çöker, ayakta durmak için yıllar gerekir, bu durumun Türkiye’yi iç ve dış müdahalelere açık hale getirir, özellikle silahlı kuvvetlerinin adeta dağıtılmış olması nedeniyle güvenlik zaafiyeti oluşur ve başka yollarla emellerine ulaşabilirler. Ancak ertesi gün Türkiye Cumhuriyeti yargısı dâhil olmak üzere tüm kuruluşlarıyla ayakta kalmayı başardı ve devlet çarşı kesintisiz işlemeye devam etti. Bugün aslında hainlerden arınmış olmanın getirmiş olduğu olumlu katkıyı Irak’ta, Suriye’de, Libya’da, Akdeniz’de, Ege’de, Cumhuriyet tarihinin en büyük operasyonları başarılı bir şekilde yapılmaktadır.

Yargı teşkilatında atılanların yerine alınanlarla hâkim/savcı sayısında bugün Almanya’yı geçmiş durumdayız. Ancak şu eleştiriyi yapmadan geçemeyeceğim. Sayı tek başına büyük bir anlam ifade etmiyor. İhtiyacın çok üzerinde hukuk fakülteleri açılmış olması, niteliksiz çok mezun verilmesi, hâkim ve savcı adaylarının seçim süreci ve liyakat sorunu devam etmektedir. Bu süreçleri bir tepki şeklinde yürütmekten ziyade daha akliselim, ülkesine ve milletine bağlı liyakatli kişilerin seçilmesi şeklinde yapılması büyük öneme sahiptir. Aksi takdirde bizi başka sorunlar bekliyor olacaktır.

Diğer taraftan hâkimlerin adil karar verebilme yetenekleri konusunda ciddi eksiklikleri vardır. Hâkimlerin meslek kıdemleri 3 yılın altına düşmüş olup en son 2,8 idi. Diğer taraftan Avukat-Hâkim-Savcı meslekleri tecrübe mesleğidir. 23-24 gibi genç yaşlarda hâkim-savcı-avukat olunmaz, dünyada örneği de yoktur. Tüm sempozyumlarda kullandığım bir ifade vardır. Hukuk devletini gerçekleştirmek için “çocuk gelinler kadar çocuk Hâkim/Savcı ve Avukatları da konuşmak zorundayız. Hâkimlerin, bilgi ve tecrübe eksiklikleri verecekleri kararlar yönünden kendilerini dışarıdan bilgi/talimat almaya açık hale getirmektedir. Bu da tarafsızlık ve bağımsızlıklarına ciddi gölge düşmesine neden olmaktadır. Diğer yönden hâkimlerin hatalı kararları reform adı altında ayrıntılı düzenlemelerle giderilmeye çalışılmaktadır. Oysa düzenlemelerin nesnel ve genel olduğu durumlarda hâkimler her somut olayın özelliğine göre takdir yetkileriyle adaletli karar verme yeteneklerini geliştirebilirken, düzenlemeler ayrıntıya indikçe takdir yetkilerini kullanmak yerine düzenlemede hüküm olup olmadığına göre karar verme eğilimi göstermektedir. Sorun kanunlardan çok hatalı uygulamalardadır. Demem o ki bizim “Hukuk” sorunumuz yok “Hukukçu” sorunumuz ise çoktur. Bu husus gözden kaçırıldığı için çok sık yargı reformu adı altında düzenlemeler yapılmakta ancak daha mürekkebi kurumadan aynı konuda farklı düzenlemeler yapılmaktadır. Unutulmamalıdır ki, iyi kanun-kötü kanun yoktur, iyi uygulama-kötü uygulama vardır. Uygulamanın kötü olmasının temel nedeni genellikle liyakatsizliktir. Ülkemizin diğer kurum ve kuruluşlarda olduğu gibi yargı teşkilatındaki temel sorunu da budur.

Yargının tüm sorunları bu konuşmanın kapsamını aşmaktadır. Yargı reformuna dönecek olursak, önce yargı reformuyla yapılmak istenen son düzenlemelere değinip daha sonra da bunlara ilişkin kısa bir değerlendirmek yapacağım.

Yargı reformu strateji belgesinde 9 temel amaç ve hedef belirlenmiştir. Bu temel amaçlar ve buna ulaşmak için yapılacak bazı faaliyetler aşağıdadır:

1-Hak ve Özgürlüklerin Korunması ve Geliştirilmesi

İfade özgürlüğüne ilişkin mevzuat ve uygulama analiz edilerek, bireylerin hak ve özgürlük alanlarını daha da genişletecek düzenlemeler yapılacaktır.

İfade özgürlüğünü ilgilendiren yargı kararlarına karşı kanun yolu güvencesi artırılacaktır.

Azami tutukluluk süresine ilişkin hükümler, soruşturma ve kovuşturma aşamaları için ayrı ayrı düzenlenecektir.

İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi Hakkında Kanun'da ve diğer kanunlarda yer alan erişim engelleme usulleri, ifade özgürlüğü çerçevesinde ele alınarak gerekli değişiklikler yapılacaktır.

Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru üzerinden verdiği ihlal kararlarının, usul kanunlarında yargılamanın yenilenmesi sebebi olarak yer alması sağlanacaktır.

Hâkim ve Cumhuriyet savcılarının kararlarının, AYM ve AİHM kararlarına uygunluğunun meslekte yükselme süreçleri ve denetimlerinde gözetilmesi sağlanacaktır.

Makul sürede yargılanma hakkının ihlali konusundaki başvuruları incelemek ve tazmin etmek üzere etkili bir mekanizma oluşturulacaktır

İnsan hakları alanında faaliyet gösteren uluslararası koruma mekanizmalarının gözlem ve raporları dikkate alınacaktır.

İnsan hakları alanında ulusal ve uluslararası sivil toplum örgütleriyle iş birliği yolları geliştirilecektir.

Hâkim ve Cumhuriyet savcısı kararlarının, AYM ve AİHM kararlarına uygunluğunun meslekte yükselme süreçleri ve denetimlerinde gözetilmesi sağlanacaktır.

İfade ve basın özgürlüğü başta olmak üzere insan hakları konusunda eğitim çalışmaları düzenlenecektir.

Başta tutuklamaya ilişkin olmak üzere kararların gerekçelendirilmesi hususunda eğitim çalışmaları düzenlenecektir.

2 -Yargı Bağımsızlığı, Tarafsızlığı ve Şeffaflığının Geliştirilmesi

Hâkim ve savcılarının atama, nakil ile terfi sisteminin nesnel ve liyakate dayalı ölçütlerle geliştirilmesi sağlanacaktır.

Hâkim ve savcılık mesleklerine girişteki mülakat sınavının geniş temsile dayalı bir heyet tarafından yapılması sağlanacaktır.

Belirli görevlere atanabilmek için asgari mesleki kıdem şartları yeniden belirlenecektir.

Hâkim ve savcılık mesleklerine girişteki mülakat sınavının geniş temsile dayalı bir heyet tarafından yapılması sağlanacaktır.

| |
|---|
| Belirli bir mesleki kıdeme sahip hâkim ve savcılar için coğrafi teminat getirilecektir. |
| Hâkim ve savcılarının terfi sistemi liyakat ve performansı esas alacak şekilde yeniden yapılandırılacaktır. |
| Atama, nakil ve müstemir yetki sistemi, makul ve öngörülebilirliği sağlayan bir takvime bağlanacaktır. |
| Hâkimler ve Savcılar Kanunu’nda yer alan disiplin cezaları daha objektif ölçütlerle yeniden belirlenecektir. |
| HSK’nın disiplin kararlarına karşı yargısal denetim mekanizması genişletilecektir. |
| Kişisel verilerin korunması kaydıyla HSK’nın disiplin kararlarının kamuoyuna açıklanması sağlanacaktır. |
| Etik ilkeler belirlenerek uygulama yakından izlenip denetlenecektir |
| Mevzuat önerileri hazırlanırken, ilgili paydaşların temsilcileri sürece dâhil edilerek, yargıda katılımçılık ve müzakere kültürü geliştirilecektir. |
| Mevzuat değişikliği ihtiyaçları belirlenirken düzenleyici etki analizi raporları hazırlanacak ve hazırlanan raporlar kamuoyuyla paylaşılacaktır. |
| İlgili kurum, kuruluş, sivil toplum, akademik ve çeşitli sosyal çevrelerin süreçlere katılımı sağlanacaktır. |

| |
|---|
| 3- İnsan Kaynaklarının Nitelik ve Niceliğinin Artırılması |
| Hukuk eğitiminin modeli, fakültelerin eğitim süresi ve kontenjanları ile fakülteye girişte aranan başarı sıralama ölçütü niteliğinin artırılması için yeniden belirlenecektir. |
| Hukuk fakültelerinde mevcut akademik kadroların niceliği ve niteliğine ilişkin temel ilkeler yeniden belirlenecektir. |
| Hukuk fakültelerinde okutulan müfredat, analitik düşünme kabiliyetini geliştirecek bir anlayışla yenilenecektir. |
| Hukuk fakültelerindeki müfredatta, Türkçeyi etkili, öz ve doğru kullanmaya ve mesleki etiğe yönelik derslerin yer alması sağlanacaktır. |
| Hukuk klinikleri uygulaması yaygınlaştırılacak ve öğrencilerin adli ve idari yargı birimlerinde staj yapmalarına imkân sağlanacaktır. |
| Hukuk fakültesi mezunlarının hâkim-savcı yardımcısı, noter yardımcısı olabilmeleri ve avukatlık stajına başlayabilmeleri için “Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavı” getirilecektir. |
| Hâkim ve savcı yardımcılığı müessesesi oluşturulacak ve mesleğe giriş usulü değiştirilecektir. |
| Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavı’nda başarılı olanların hâkim ve savcı yardımcılığı ile noter yardımcılığına mahsus sınavlara girebilmeleri sağlanacaktır. |
| Hâkim ve savcılarının meslek öncesi ve meslek içi eğitimlerinin akademik bir yaklaşımla yeni bir kurumsal yapıya kavuşturulması için Türkiye Adalet Akademisi kurulacaktır. |

Hizmet içi eğitimler hâkim ve savcıların terfilerinde dikkate alınan kriterlerden biri olacaktır.

Hâkim, savcı ve personel alımında kadın-erkek eşitliği ilkesinin gözetilmesine devam edilecektir.

4- Performans ve Verimliliğin Artırılması

HSK Teftiş Kurulu bünyesinde Yargıda Performans Ölçüm ve Takip Merkezi kurulacaktır.

“Yargıda Hedef Süre” uygulaması vasıtasıyla sistemin şeffaflığı artırılacak ve makul sürede yargılanma hakkı daha etkin korunacaktır.

Adli süreçler esnasında bilgi ve belge istenilen kurum ve kuruluşların istemleri en kısa sürede yerine getirmelerine yönelik tedbirler geliştirilecektir.

Hâkimlerin meslek hayatları boyunca ceza ve hukuk hâkimi olarak ayrışmaları ve bu yönde ihtisaslaşmaları sağlanacaktır.

İhtisas gerektiren çevre, imar ve enerji gibi alanlarda özel mahkemeler kurulacaktır.

Yeni bölge adliye mahkemeleri faaliyete geçirilecektir.

Bölge adliye mahkemeleri bünyesindeki ceza dairelerinin istinaf usulündeki bozmaya ilişkin yetkileri yeniden düzenlenecektir.

Duruşmasız çözülebilecek uyuşmazlıklara ilişkin usuller geliştirilecektir.

Mahkeme hâkiminin mazereti nedeniyle keşif ve duruşmalara katılamayacağını taraf avukatlarına bildirilmesi sağlanacaktır.

Bilirkişilik sisteminin etkinliği ve verimliliği artırılacaktır.

Bilirkişi olarak hizmet verecek özel hukuk tüzel kişilerinin ve bu tüzel kişilik bünyesinde bilirkişi olarak çalışacakların taşınması gereken nitelikler ile faaliyet gösterecekleri temel ve alt uzmanlık alanları belirlenecektir.

Elektronik tebligat uygulaması yaygınlaştırılacaktır.

Asliye ceza mahkemelerinde duruşma savcılığı uygulamasına yeniden geçilecektir.

Duruşma kayıt uygulaması değiştirilecek; aşamalı olarak, bilişim sistemi üzerinden “doğrudan kayıt” uygulamasına geçilecektir.

Hukuk mahkemelerinde SEGBİS uygulaması yaygınlaştırılacaktır.

Davaların tek celsede bitirilmesi kuralına riayet edilmesinin sağlanması için çalışmalar yapılacaktır.

Bünyesinde ceza hukuku, infaz hukuku, özel hukuk, idare hukuku ve mukayeseli hukuk gibi bölümlerin yer alacağı bir enstitü kurulacaktır.

Yeni hizmet binalarında mahkemeler ve Cumhuriyet savcılıklarının mekânsal olarak ayrılması sağlanacaktır.

| |
|--|
| 5- Savunma Hakkının Etkin Kullanımının Sağlanması |
| Avukatlık stajına başlamak için “Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavı”nda başarılı olma şartı getirilecektir. |
| Avukat stajyerlerinin staj süresince sigortalı olarak çalışabilmelerine ilişkin düzenlemeler yapılacaktır |
| Vatandaşların adalete erişim hakkının güçlendirilmesi için avukatlık hizmetleri üzerindeki vergi yükü yeniden değerlendirilecektir. |
| Avukatların hususi damgalı pasaport alabilmeleri gibi farklı alanlardaki hakları geliştirilecektir. |
| Avukatların bilgi ve belge temin etmelerine ilişkin yasal yetkilerinin genişletilmesi sağlanacaktır. Hukuki güvenliğin artırılması için bazı iş ve işlemlerin avukat aracılığıyla yapılması sağlanacaktır. |
| Avukatların sundukları belgelere güvenin esas olduğuna, makul gerekçeye dayanan taraf itirazı hâlinde belgenin inceleme konusu yapılacağına ilişkin düzenleme yapılacaktır. |

| |
|--|
| 6 - Adalete Erişimin Kolaylaştırılması ve Hizmetlerden Memnuniyetin Artırılması |
| Adli ve idari yargıda adalete erişimin kolaylaştırılması için başvuru süreleri yeniden düzenlenecek ve süreçlerdeki belirsizlikler ortadan kaldırılacaktır. |
| Adalete etkili erişim için adli yardım sistemi güçlendirilecektir. |
| Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi’nde ve Engelli Hakları Kanunu’nda yer alan ilkeler doğrultusunda engelli dostu uygulamalar geliştirilecektir. |
| Adalet sisteminde kadın haklarına ilişkin uygulamalar geliştirilecektir |
| Yaşlıların adalete erişimini kolaylaştıracak önlemler alınacaktır. |
| Yabancıların adalete erişimi güçlendirilecektir. |
| Yargı hizmetlerinden memnuniyeti etkileyen unsurların tespiti için çalışmalar yapılacaktır. |
| Yargıda medya ve halkla ilişkiler kurumsallaştırılacak ve vatandaşların işlerini kolaylaştıracak uygulamalar geliştirilecektir. |
| Adalet sistemi konusunda kamuoyunu bilgilendirme mekanizmaları güçlendirilecektir. |
| Tanıklığı zorlaştıran uygulama ve yaklaşımlar ortadan kaldırılacaktır. |

| |
|--|
| 7- Ceza Adaleti Sisteminin Etkinliğinin Artırılması |
| Kovuşturma öncesi çözüm araçları ve soruşturma süreçleri güçlendirilecektir. |
| Ön ödeme ve kamu davasının açılmasının ertelenmesi müesseselerinin uygulama alanı genişletilecektir. |

| |
|---|
| Bazı fiillere yönelik soruşturmaların fail ile savcı arasında anlaşmayla sonlandırılabilmesi sağlanacaktır. |
| İddianamenin iadesi müessesesi, kapsamı itibarıyla yeniden belirlenecektir. |
| Bazı suçlar yönünden toplumda oluşan cezasızlık algısının ortadan kaldırılması ve suçla etkin mücadele için ceza mevzuatındaki yaptırımlar ile infaz sistemi yeniden yapılandırılacaktır. |
| Bazı suçların basitleştirilmiş ve hızlı bir yargılama usulüyle görülmesi sağlanacaktır. |
| İlâmın infazı aşamasına ilişkin kararların tümüyle infaz hâkimliklerinin görev alanına girmesi sağlanacaktır. |
| Suçta sürüklenen çocuklara özgü kamu davasının açılmasının ertelenmesi modeli geliştirilecektir. |
| Mağdur haklarına ilişkin mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır. |
| Şiddet içermeyen bazı suçlardan hükümlü olan yaşlı, hamile ve çocukların cezalarının, elektronik izleme merkezi aracılığıyla evde infazına imkân tanınacaktır. |

| |
|--|
| 8-Hukuk Yargılaması ile İdari Yargılamanın Sadeleştirilmesi ve Etkinliğinin Artırılması |
| Konusu para ile ölçülebilen ve belli bir parasal miktarın altındaki tüm davalarda basit yargılama usulünün uygulanması sağlanacaktır. |
| Kolektif menfaatlerin daha iyi korunabilmesi için topluluk davasına ilişkin düzenleme yeniden ele alınacaktır. |
| Yargılama usulünde dürüst davranma ve doğruyu söyleme yükümlülüğüne aykırı davranışlara yönelik yaptırım içeren daha caydırıcı düzenlemeler yapılacaktır. |
| Davaya cevap vermeyen ya da yapılan işlemlere katılım iradesi göstermeyen davalıya, sözlü yargılama sırasında ve hüküm için tayin olunan gün ve saatte mahkemede hazır bulunmasını sağlamak amacıyla tekrar davetiye gönderilmesi uygulamasına son verilecektir. |
| Yeni icra dairesi modeli yaygınlaştırılacak ve sanal icra dairesi uygulamasına başlanacaktır. |
| Borçluya, haczedilen malını satma hakkı tanınacaktır |
| Yararlanıcıların işlerinin kolaylaştırılması için noterliklerin resmi çalışma saatleri dışında ve tatil günlerinde de hizmet sunmaları sağlanacaktır. |
| Yurtdışında yaşayanların dış temsilciliklerde yaptıkları noterlik işlemlerinin bir örneğinin, bilişim sistemi entegrasyonu ile Türkiye'de en yakın noterden anında alınabilmesi sağlanacaktır. |
| İdari uyuşmazlıklara ilişkin grup davalarda pilot dava uygulamasına geçilecektir. |
| İdari yargıda tek hâkimle görülen dosyaların kapsamı genişletilecektir. |
| Bazı uyuşmazlıklarda tanık dinlenebilmesi sağlanacaktır. |

| |
|---|
| 9- Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemlerinin Yaygınlaştırılması. |
| Uzlaştırma öngören hükümlerin kapsamı genişletilecektir. |
| Uzlaştırma öngören hükümlerin kapsamı genişletilecektir. |
| Suçta sürüklenen çocuklara özgü uzlaştırma modeli geliştirilecektir. |
| Mahkemeye bağlantılı alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri geliştirilecektir |
| Sulh yoluyla uyuşmazlıkların çözüme kavuşturulması hâlinde nispi karar ve ilam harcı yerine maktu harç alınması sağlanacaktır. |
| İdare ile birey arasındaki uyuşmazlıklar ile farklı kurumlar arasındaki kamu hukuku ve özel hukuktan kaynaklanan uyuşmazlıklarda, sulh müessesesine başvuru zorunlu kılınacaktır. |
| İdare bünyesindeki sulh komisyonları yeniden yapılandırılacaktır. |
| Uygulama ve içtihatların gözetilmesi suretiyle idare aleyhine sonuçlanabilecek davalardan vazgeçme, feragat ve kanun yoluna başvurulmaması hususlarındaki uygulama geliştirilecektir. |

Güçlü devlet olmak için adalet sistemini çok iyi yerlere taşımamız gerekmektedir. Osmanlı'nın son döneminden itibaren çok sık yargı reformu yapıldığını görmekteyiz. Ancak reformlarda kısmen iyileşme sağlanmış ise de beklenen fayda tam olarak gerçekleşmemiştir. Bu nedenle adaletin gerçekleştirilmesinde alınması gereken daha çok yol vardır. Başarısızlığın temel nedeni, uygulayıcılarda gerekli liyakatin olmaması nedeniyle reformlara yönelik davranış değişikliğinin gerçekleşmemiş olmamasıdır.

Yargı strateji belgesinde çok güzel hedefler belirlenmiştir. Bunları genel olarak olumlu olarak değerlendirmekteyim. Reforma ilişkin amaç ve hedeflere bakıldığında davaların uzun sürmesinin oluşturduğu iş yükünün ve adalete erişimin önündeki engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik düzenlemelerin ağır bastığını görmekteyiz.

Uygulamanın içinden birisi olarak davaların uzun sürmesinin temel nedeni avukatlık mesleğinin Türkiye'deki yapılış şeklindeki hatalı uygulamalar olduğunu belirtmem gerekir. Özellikle hukuk yargılaması tarafların iddia ve vakıalar ile tarafların getireceği delillerle bağlılık esasına dayalıdır. Hâkim kanunda belirtilen istisnalar dışında resen delil toplayamaz. Nitekim taraflarca getirilme ilkesi başlığını taşıyan Hukuk Muhakemeleri Kanununun 25. maddesinde bu husus şu şekilde ifade edilmiştir; “(1) Kanunda öngörülen istisnalar dışında, hâkim, iki taraftan birinin söylemediği şeyi veya vakıaları kendiliğinden dikkate alamaz ve onları hatırlatabilecek davranışlarda dahi bulunamaz. (2) Kanunla belirtilen

durumlar dışında, hâkim, kendiliğinden delil toplayamaz". Bu hükme rağmen uygulamada bilirkişi ön raporlarıyla dosyadaki eksiklikler bildirilmekte ve hâkim buna ilişkin eksiklikleri resen toplamaktadır. Hatta Yargıtay da zaman zaman bozma kararlarında resen delil toplanmasına ilişkin örneğin davacının ücrete ilişkin hiç delil sunmamasına rağmen bunu asgari ücret olarak kabul etmek yerine, meslek odalarına müzekkere yazılarak emsal ücretin araştırılmasını istemektedir. Bu uygulamaların büyük bir kısmı kanuna aykırı olarak yapılmakta dayanak olarak da Yargıtay kararları gösterilmektedir. Bu nedenle eğitimler sırasında avukat, hâkim/savcıların kendilerini yasal düzenlemeden daha çok Yargıtay içtihatlarıyla bağlı hissettiklerini gördüm. Hatta bunu açıkça ifade edenler de oldu. Kanunla böyle bir hüküm getirene kadar Yargıtay şu yönde karar vermiş olsaydı daha etkili olurdu diyenler de oldu. Bu davranışların iyi tahlil edilmesi ve reformların da buna göre yapılması, eğitimlerin de kürsü hâkimleri yanında Yargıtay üyelerine yönelik olarak yapılması gerektiği kanaatindeyim.

Dünyadaki uygulamalara bakıldığında, avukatlar dosyaya ilişkin tüm delillerini topladıktan sonra dava açmaktadır. Aksine uygulama arzuhalcilik olarak nitelendirilir. Avukatlık mesleğini diğerlerinden ayıran ve hâkimlik mesleğine yakın hale getiren husus da budur. Nitekim diğer ülkelerdeki gibi bizim Avukatlık Kanunumuzda da avukatların delil toplamasına ilişkin açık düzenleme vardır. Buna göre *"Yargı organları, emniyet makamları, diğer kamu kurum ve kuruluşları ile kamu iktisadi teşebbüsleri, özel ve kamuya ait bankalar, noterler, sigorta şirketleri ve vakıflar avukatlara görevlerinin yerine getirilmesinde yardımcı olmak zorundadır. Kanunlarındaki özel hükümler saklı kalmak kaydıyla, bu kurumlar avukatın gerektirdiği bilgi ve belgeleri incelemesine sunmakla yükümlüdür. Bu belgelerden örnek alınması vekâletname ibrazına bağlıdır. Derdest davalarda müzekereler duruşma günü beklenmeksizin mahkemeden alınabilir"*(Av.Km.2). Bu düzenlemeler dikkate alındığında, avukatın tüm delilleri toplayarak ve hatta bilirkişi raporunu da almak suretiyle davayı açması gerekmektedir. Buna rağmen hiçbir delil sunmadan ve hatta somutlaştırma dahi yapılmadan soyut dava dilekçeleriyle davalar açılmaktadır. Hâkimler bu tür dava dilekçelerini reddetmek yerine görevleri dışına çıkarak resen delilleri toplayarak karar vermektedir. Bu ise dünyanın en kolay avukatlığı Türkiye'de en zor hâkimliği de Türkiye'de gibi eleştirilere konu olmaktadır. Avukatlar da biz delil sunsak dahi hâkimler kabul etmemekte, müzekkere yazarak o belgeyi ilgili kurumdan bir de kendileri talep etmektedir. İlgili kurumlar da bize belge vermemekte mahkemeden müzekkere gelirse vermektedir. Müvekkil geldiğinde davayı hemen açmadan delil toplamak için zaman harcadığında bunun müvekkilde güvensizlik oluşturduğunu ve azil tehdidiyle karşı karşıya kaldıkları gibi şikâyetleri de beraberinde getirmektedir. Bu uygulama Avukatlık mesleğinin saygınlığıyla da doğrudan ilgilidir.

Uygulamada yargının süjelerinin görev ve rolleri değişmiştir. Özellikle bilirkişilik uygulamasına gereğinden fazla ve yasada olmayan görev ve yetkiler atfedilmektedir. Her dosyanın bilirkişiye gitmesi gerektiği gibi bir anlayış vardır. Gereksiz bilirkişilik uygulamasının temel nedeni de hukuki konu teknik konu ayırımının gerek avukatlar gerekse hâkim ve savcılar tarafından tam olarak bilinmemesi ya da uygulanmamasıdır. Yine bu alanda reform diye 6754 sayılı Bilirkişilik Kanunu çıkarılmış ancak bu konuda bilgilendirme ve farkındalık oluşturulmadığı için uygulamada beklenen fayda sağlanamamıştır. Bilirkişilik uygulaması eskisine benzer şekilde devam etmektedir. Esasen HMK (m.266 vd) ve CMK’da (m.62 vd) hukuki konularda bilirkişi raporu alınamayacağı, çözümü hukuk dışında özel veya teknik bilgi gerektiren konularda bilirkişi raporu alınabileceğine ilişkin hüküm vardır. Bilirkişilik Kanunu da bu hususu değiştirmedi. Hukuki konu-teknik konu ayırımı yapılmadığı için tarafların/avukatın, hâkim/savcının ve bilirkişinin rolleri karışmakta ve eski uygulama bir yönüyle devam ettirilmektedir. Bu ise yargılamanın daha pahalı ve uzun olmasının temel nedenini oluşturmaktadır. Bu konuda hatalı olan uygulamadır. Mevcut yasal düzenlemelere uyulmamakta ve bu hatayı reform adı altında yeni bir yasa çıkararak düzeltmek çok zordur. Yani hukuk sorunumuz yok hukukçu sorunumuz çok meselesine yeniden döndük.

HMK ve Avukatlık Kanununda benzer hükümlerin bulunduğu bir ülkede işkazası, trafik kazası veya hekim hatasına dayalı bir tazminat davası açmak için avukat işyeri özlük dosyası, hastane dosyalarını toplamakta, kaza mahallinde uzmanla birlikte kendisi keşif yapmakta, uzman raporunu almakta ve ancak buna dayalı olarak kazaya neden olan hatanın ne olduğunu dava dilekçesinde somutlaştırarak ve bundan kimlerin sorumlu olduğunu da belirterek dava açabilirken, bizdeki uygulamada hiçbir delil toplanmadan kaza oldu karşı taraf kusurlu şimdilik bin lira isteriz şeklinde dava açılmaktadır. Bunu şunun için söylüyorum. Haksız fiillerde TBK 49 vd baktığınızda davacının karşı tarafın kusurunu ve zararını ispatlama yükümlülüğü vardır. Kusuru ispat edebilmemiz için de karşı tarafa somut bir iddiada bulunmanız gerekir. Yani şu eylemi şu şekilde yapması/yapmaması gerekirken şu şekilde yaptığı için kaza meydana geldi gibi. Yargılama sırasında da bu iddia ve vakıaların dışında başka bir nedene dayanamazsınız. Kazanın başka bir nedenle gerçekleştiği ortaya çıkarsa da bu husus hükme esas alınamaz. Bu da avukatın sorumluluğunu ağırlaştırmakta vekâlet ücretleri de ona göre daha yüksek olmakta hatta genellikle gelişmiş ülkelerde vatandaşlar avukatlık ücretini ödeyebilmek için hukuki koruma sigortası yaptırmaktadır. Sistemi bütün olarak ele almak gerekir.

Türkiye'deki reformlara bakıldığında bunların yakın zamana kadar genellikle dışarıdan gelen istek ve baskılara dayalı olarak yapıldığı görülmektedir. Ancak son dönemde başta AB ve diğer kuruluşların bu yöndeki baskılarından çok kendi iç dinamiklere dayalı olarak reformlar yapılmaktadır. Ancak uygulayıcılar ve özellikle Barolar ve avukatlar son dönemde reform çalışmalarında yeterli şekilde temsil edilmediklerinden reformlardan elde edilen fayda da bu ölçüde yetersiz kalmaktadır. Zira yargılamanın temel dişlisi avukatlar olup onlar tarafından benimsenen düzenlemelerin daha kolay uygulamaya aktarıldığı görülmektedir. Zira avukatlar reformu benimsemeleri halinde eski uygulamalara itiraz etmekte, yeni düzenlemelere göre ne yapılması gerektiğini açıklamakta ve bu yöndeki istek ve taleplerinde ısrarcı olarak reformların hayata geçirilmesini sağlamaktadırlar.

Ben yeni yardımcı doçent olduğum dönemde televizyonlarda şu konunun tartışıldığını hatırlıyorum. Türkiye Cumhuriyeti ekonomik nedenlerle IMF den 15 milyar dolar kredi talep ediyor, IMF kredinin karşılığı olarak Türkiye'ye 17 tane kanunda değişiklik yapılmasını şart olarak koşuyordu. Bu taahhüde ilişkin yasal düzenlemeler yapıldıkça taahhüt edilen paranın bir kısmı serbest bırakılıyordu. Bu yasalara bakıldığında maden kanunu, toprak kanunu, tarım kanunu gibi kanunlar olduğunu görüyoruz. Tam bağımsız olmanın yolu ekonomik bağımsızlıktan geçmektedir. Burada hemen şunu ifade etmek isterim ki bu dış vesayet odaklarının Türkiye'deki bazı kurum ve kuruluşlar vasıtasıyla içerideki vesayetlerini devam ettirmeleri ve bunların işlerini kolaylaştırmadan başka bir anlam taşıyordu.

Akademik perspektiften baktığım takdirde son dönem yargı reformunun dış dayatmalarla değil tamamen kendi içimizde kendi ihtiyaçlarımız için hazırlandığını görüyoruz. Diğer taraftan hukuk uzun zamandan beri bir araç olarak kullanılmakta ve kullanılma eğilimi devam edilmektedir. Hukukun araç olarak kullanılması uluslararası alanda birleşmiş milletlerden tutun büyük küresel güçler bunu aynı şekilde devam ettirerek yapmaktadır.

Bilimin temeli özgür düşünceye ve ifade özgürlüğüne dayanır. Bu nedenle bilim insanlarımızın yapacakları eleştirilere ve katkılara açık olunmalıdır. Hatta eleştiri yapana teşekkür etmek gerekir. Ancak son dönemdeki kutuplaşma, ayrışma ve ötekileşmeyi bilimsel alanda da görüyoruz. Bir kısmı sırf eleştirmek için eleştiriyor. Diğer taraf da eleştiriye tahammül etmeden eleştirenleri eleştirerek kısırdöngü tartışmaya dönülüyor. Hatta her gün televizyonlarda alanında uzman olanlar yerine kadrolu yorumcuların her konuda görüş beyan ettiklerini görüyoruz. Kamuoyuna yansıyan davaları da dosyadan habersiz, ifade ve diğer delilleri görmeden aynı kişilerin tartıştığını görüyoruz. Kamuoyunda bir algı ve beklenti

oluşturulmakta ve hâkimin de buna uygun karar vermesi beklentisi oluşturulmaktadır. Bu hukuk devletlerinde görülen normal bir durum değildir. Hatta sosyal medya tepkilerine göre tutukluluk ve salıverilme kararlarının verildiği söylenmektedir ki, bunun söylentisi dahi çok tehlikelidir. Hâkimlerin tarafsız ve bağımsızlıkları tam olarak sağlanmalı ve devam eden davalarda yargıyı etkilemeye yönelik bu tür davranışlardan uzak durulmalıdır.

Mecellede belirtildiği gibi hâkim; hakîm, fehîm, müstakîm, emîn, mekîn ve metîn olmalıdır. Yine 1976 tarihli bir Yargıtay kararında belirtildiği gibi Hakim; insana, tabiata, gerçeğe, olanağa sırt çevirmeden ve katı kalpler içinde sıkışıp kalmadan uyuşmazlığa “insan kokusu” taşıyan bir çözüm getirmek zorunluluğundadır(Y.1.HD, 31.12.1976, E.1976/93710). Görüldüğü gibi yine reform adı altında mevzuattaki bazı düzenlemeler yerine liyakatin ve uygulamanın ne kadar önemli olduğuna dönmüş olduk. Bununla yasal düzenlemelerde değişiklik yapılmasını değdiğimiz anlamı çıkarılmasını. Elbette ki hâkim karar verirken kanunlarla bağlı olup adil karar verebilmesi için reform niteliğinde yeni düzenlemelere de ihtiyaç vardır.

Gerçekten de yargının, tarafsız, bağımsız, etkin, verimli ve hızlı çalışması, güçlü ve büyük ülke olmamız için büyük öneme sahiptir. Bunun için hâkim/savcılarının yanı sıra avukatların ve bilirkişilerin de liyakatli olması gerekir. Bunlar çarkın dişlileri gibidir. Birinin kötü olması çarkın düzgün işlemlerini engeller ve ortaya çıkan ürünün eksik ya da kötü olması sonucunu doğurur. Bunların hepsinin nasıl olması gerektiği bu çalışmanın konusunu aşar. Uygulamadaki aksaklıkların giderilmesi ve çarkın düzgün çalışmasını temin bakımından avukatların büyük bir role sahip olduklarını belirtmem gerekiyor. Zira onlar, reformlarla gelen yeni düzenlemelere ilişkin usul ve esasa hakkındaki düzenlemelerin tam olarak benimsenmediği ya da uygulanmadığı durumlara itiraz ederek, gerekli yerlerde müdahale ederek çarkın düzgün çalışmasını ve reformların hayata geçirilmesini temin ederler. Bu nedenle Barolar vasıtasıyla avukatların reform çalışmalarının içinde yer almaları ve düzenleme yapılırken katkı vermeleri sağlanmalıdır. Böylece paydaşı oldukları reformların hayata geçirilmesinde beklenen fayda sağlanmış olur. Ancak ülkemizde avukatlara bakış açısı ve yargılamadaki rolleri gözden kaçırılarak reformlar yapılmaktadır ki bu da reformların başarısız olmalarının temel nedenlerinden biridir.

Reform çalışmalarında bir başka göze çarpan husus ise hâkim ve savcılarının hatalı uygulamalarını düzeltmek için yasal düzenleme getirme çabasıdır. Bu yanlış olduğu kadar uzun vadede sisteme büyük zarar verecek bir bakış açısıdır. Örneğin en son yargı reformunda

eleştiri amacıyla yapılan açıklamalar suç değildir gibi bir düzenleme yapıldı. Hemen belirtmek gerekir ki, eleştiri amaçlı açıklama zaten suç değildi ve hiçbir zaman da suç olmadı. Ancak bunun eleştiri amacıyla mı yoksa terör örgütüne destek amacıyla mı yapılıp yapılmadığı hâkimin o dosyada vicdani kanaatine bağlıdır. Hâkim mesleğinin gereği olarak liyakati ile eleştiri ve teröre destek verme eylemini birbirinden ayırma yeteneğine sahip olmalıdır. Böyle değilse Kanuna belirtilen şekilde bir hüküm getirerek sorunu çözmezsiniz. Zira hâkim yine aynı hatayı yapmaya devam eder. Bunun yolu hukuk eğitiminden başlayarak, liyakati esas alan bir mesleğe kabul edilmiş sistemi ile hakimlerin tarafsız ve bağımsızlığının tam temin edilmesinden geçmektedir.

Ünlü tarihçimiz Prof. Dr. Erhan Afyoncu'nun Yavuz'un Küpesi kitabında şöyle bir paragrafa denk geldim Papa X. Leo'nun Osmanlıdaki özel kalem müdürü Kardinal Jakob kendi ülkesine gittikten sonra bir hukukçu arkadaşına mektup yazıyor.

Mektubuna şöyle başlıyor, ben maalesef Osmanlının adalet sistemini övmek zorundayım. Çok hızlı ve adil karar veriyorlar diyor. Bunun gerekçesi olarak da hukuk davalarında konunun dışına çıkılmamasını, uyuşmazlığın kapsamı dışında delil ve belge toplamamak, lüzumsuz kelime ve belge kalabalığına boğmamak olarak belirtiyor. Bu aslında HMK'da var olan ve tam olarak uygulanmayan teksif, somutlaştırma ve taraflarca getirilme ilkesinden başka bir şey değildir. Mevcut düzenleme de esasen avukatların tüm delilleri toplayarak dava açmaları ve karşı tarafın da cevapla birlikte delillerini sunması ve ilk duruşmada karar verilmesi üzerine kuruludur. Ben bunu eğitimlerde anlattığım zaman kürsüdeki hâkim arkadaşlar ya da avukatlar, "Hocam sen bir ütopyadan bahsediyorsun böyle bir yargı nerde" diyorlar. Tamam, da sorun da bu işte. Hukukçuların kanunları tam olarak uygulamaları, avukat, hâkim/savcı ve bilirkişinin yasalarla tanınmış görev yetki ve sorumluluklarının karışması, yargılamadaki bu durumun kanıksanmış olması ve bunun sonucu ortaya çıkan sorunlardan da devamlı şikâyetçi olmalarıdır.

İnternette indirme dilekçelerle davalar açılabilir. Bu da avukatın mesleğine yatırım yaparak uzman avukat olması ile yeni mezun arasındaki farkı kaldırmakta, sert rekabet ortamında değerinin ve hatta tarifenin altında iş kabul eden avukatların sayısının giderek artmasına neden olmaktadır ki avukatlığın bu şekilde yapılış şekli arzuhalciliğe benzetilmektedir. Barolar ve avukatlar adliye etrafındaki arzuhalcilerden haklı olarak çok şikâyet etmektedir. Ancak bunun bir sistem sorunu olduğunu avukatlığın yapılış şeklinin kaynaklandığını gözden kaçırmamak gerekir. Konuya ilişkin bir anımı anlatmak is-

terim. Büyük Barolarımızdan bir tanesinde konferans sonrası soru cevap yaparken konu arzuhalcilere geldi. Baro başkanı, arzuhalcilerin artık VIP minibüslerle adliye önünde iş yaptıklarından şikâyetçi oldu. Durumu savcılığa şikâyet ettiklerini ancak savcılığın dilekçenin anayasal bir hak olduğundan bahisle işlem yapmadığını, bunların sayılarının arttığını belirtti. Ardından da biz de bunlar seyyar satıcılık yapıyorlar diye belediyeye şikâyet ediyoruz, belediye zabıtası gelirken minibüslerle kaçıyorlar daha sonra tekrar geliyorlar diye yakınmada bulundu. Bunu önlemenin yolu avukatların delil toplama yetkisinin güçlendirilmesi, tüm delilleri toplayarak dava açmalarının sağlanması, mahkemelerin avukatın temin edebileceği bir belge için müzekkere yazmaması, somutlaştırma ve deliller toplanmamış dava dilekçelerini reddedilmesidir. Soyut dilekçelerle dava açılmaması halinde arzuhalcilerin dilekçeleri reddedileceği için avukatların önemi de daha iyi anlaşılacaktır.

Av. Hüseyin Kaya

Avukat

ADALETİN TECELLİSİ

Tarih, insanın zamanla ilişkisinin çocuğudur. İnsan, eşrefi mahlukattır. Adalet, insanın bu özelliğinin sürdürmesinde en önemli noktaya isabet eder. Önemine binaen olsa gerek ki insanoğlu yaşamın her anında bu konuya ilgisiz kalamıyor. Ve yine insanın icadı devlet var oluyor.

"Devletin dini adalettir." deniyor. Bir sözüm var bunu özetleyen: Adalet devlet için bedende dolaşan kan gibidir" Adaletle hüküm ferma bir tarihimiz var. Devamla tarihte zulmetmiş bir hatıramız yok. Bu bize bir güzel miras bırakıyor. Adaletle hükmetmeye devam şansı gibi. Zaten ne zaman bundan uzaklaşmışız çokça felaket ve zorluklar yakalayivermiş bizi. Şimdi bir gayret bir güzel niyet içindeyiz. Adli teşkilatın yetkilileri gayret içindeler. Özellikle Cumhuriyet tarihimizde yaşanmış sorunları tamamen ortadan kaldırmak gibi bir özlemleri var. Bunu faaliyetlerinden -acemi de olsa- tatlı telaşlarından anlayabiliyoruz. Özellikle istikrarlı bir siyasi iktidarın verdiği imkânda kolay yakalanacak bir durum değil.

İstiklal Mahkemeleri, Yassıadalar, 12 Eylül yargılamaları, 28 Şubat anlayışı gibi çok sorunlu yargı tarihimiz var. Yine işleyiş olarak, bağımsızlık, tarafsızlık gibi ilkelerin göz ardı edildiğini biliyoruz. Kayırmanın, kasıtlı davranmanın, hukukun alet edildiği birçok hadiseyi yaşadık. Rüşvetin, yargıç satın almanın, mahkemeyi etkilemenin, nüfuz ve baskı kullanmanın nice örnekleri var. Teknik olarak hükümet binalarına sığınmış adliyeler, yetersiz ekipman ve başkaca birçok eksiklikler hep sorun olarak vardı. Daktilo ve zabıt kâğıdının emanet alındığı, avukatlardan istendiği günleri bizler yaşadık. Elbette birçok hükümet ve yargının yetkilileri daha önceleri bu sorunlarla baş etmeye çalıştılar. Lakin siyasi istikrarsızlık, kesintili demokrasimiz, ekonomik imkansızlıklarımız istenileni gerçekleştirmemize izin vermedi.

Özellikle son yirmi senelik zaman sürecinde yapılan Yargı Reformu başlığı altındaki çalışmalar ve bu çalışmaların belli bir strateji ile zamana yayılarak takip edilmesi sevindiricidir. Mekânlar Adliye sarayları haline gelmiş, teknik ve ekipman olarak birçok eksik tamamlanmış, çalışma imkânları artırılmıştır. Yargı çalışanlarının ekonomik durumları, azımsanmayacak düzeye getirilmiştir.

İletişim olanakları vb. durumlarla yargılama süreleri azaltılmıştır. Yargının ağır ve birikmiş yükünün oradan kaldırılması amaçlanmış ve bir ölçüde başarılı da olunmuştur. Yine

yasalarda yapılan düzenlemelerle yıllardır devam eden atalet ve haksız durumlar ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Süreç içerisinde temel kanunlarımız Medeni Kanun, Borçlar Kanunu, Ticaret Kanunu yeniden düzenlenerek yasalaşmıştır. Bununla beraber bu temel yasalara bağlı birçok özel yasada değişmiş çağın ve şartların gereklerine uyum sağlanması amaçlanmıştır.

Yeni yargı alanları ve bu alanlardaki ihtilaf konuları ile ilgili hassasiyetler çok önemsenecek müdahaleler yapılmıştır. Yargının tamamlayıcı unsurlarından olan savunma/avukatlarla ilgili uzun zamandır bekleyen hem mesleğin kendisi hem de yargılamada görülen aksaklıkların giderilmesiyle alakalı çalışmalar olmuştur. Hakeza hakkın tespiti ve hukuki güvenliğin sağlanması noktasında yargı reformu belgesinde ve yasal düzenlemelerde noterliklerle ilgili de çalışma yapılmış ve yasal düzenleme gerçekleştirilmiştir. Söylediğimiz gibi bütün bunlar azımsanmayacak doğrular ve yıllardır bekleyen kronik sorunlardı. Bütün bunlara rağmen elbette eksik kalan ve sonrasında yapılacak birçok yenilik ve değişiklikler olacaktır.

Bu itibarla başta Sayın Adalet Bakanı Abdulhamit Gül olmak üzere emeği geçen herkesi tebrik ediyorum. Özellikle Sayın Bakanın ve ilgili bürokratların çalışmadaki heyecan ve özverilerini görmek ve takdir etmek gerekir. Bütün bunlara rağmen elbette eleştirilerimiz ve önerilerimiz ile eksik kaldığını düşündüğümüz konular olacaktır. Baştan söylemek gerekirse reform kavramının neyi ifade ettiği üzerinden hareketle, yapılacak olanın aslında kötü gidişin bir bütün iyileştirici felsefeyle ele alınması gerekir. Bir bütün sistem işleyişi tespit edilir. Birbirini tetikleyen doğru ile eğrinin her türlü yasal düzenlemeye rağmen arkadaşlıklarının olduğu bir anlayıştan kurtulunur.

Başat yargısal sorunların çözümünde gündelik olmaktan uzak nihai çözüm içermeyen inisiyatiflerin başkaca sorunlara yol açtığı görülmelidir. Örneğin cinsel suçlar, terör suçları ve yargılamaları, ekonomik yolsuzluklar gibi benzer sorunlar ciddi bakış açıları ve analizleri gerektirirken sadece cezaların ağırlaştırılması gibi yöntemlerle sorunlar çözülmeye çalışılmaktadır.

Ne yapmak lazım?

Öncelikle mevcut halin iyice bir bütün olarak masaya yatırılması lazım. Toplumun yapısı, gelişen olayların durumu iyi bir hukuk sosyolojisi incelemesine tabi kılınmalı tarihten bu yana elimizde bulunan normatif arşivimiz açılmalıdır. Yeni gelişmeler ve yeni hukuk alanları genel kanunlarımızla uyumlu hale getirilmeli. Evrensel hukuk ilkelerinin yerellik üzerinden ele alınması lazımdır. Bütün bunların yanında kavramsallaştırma ve tarif etme hassasiyetle gözden geçirilmesi gerekmektedir. Yargının bağımsız ve tarafsızlığı, suçların kanuniliği, iyi niyet, hakkaniyet, mülkiyet vb. kavramların içeriği varsa kutsallığı ve zamanın şartlarına uyumu gibi konular canlı, uygulanır mekanizmalar haline getirilmelidir. İlgili konular ehilleri tarafından ve başkaca yan bilim dallarından faydalanılarak yapılmalıdır. Bu öneriler yasa koyucunun evvelinde olması gerekenlerdir. Bütün bunlar yapıldıktan sonra bir de yargı mensuplarının somut inisiyatifler alması gerekmektedir. Tutuklamalar, tahliyeler, el atmalar, tedbirler, kayyum meseleleri, tahditler gibi konular günü gününe izlenmeli, bir dayatma bir keyfilik var mı bakılmalıdır. Üşengeç yargı anlayışı ne yazık ki vardır ve bundan somut davranışlarla kurtulabiliriz. Maalesef yargıya güven bugün itibarıyla bütün bu reformlara rağmen en aşağılarda seyretmektedir. Yargı, hakkı tespit edip ortaya çıkaracağına bizzat hakkın kaybolmasına sebep olmaktadır. Yargı görevlilerinin ahlaki, ekonomik, kişisel kapris, siyasi tutumlar gibi nedenlerle inanılmaz kötü bir görüntüsü vardır. Hâkim, savcı ve avukat soruşturmalarına bir göz atarsanız gözlerinizi hemen kapatmak zorunda kalırsınız. Mideniz bulanır tiksiniyorsunuz. İşte bu olmadı. Denetimlerin yetersizliği ve başkaca sorunlar bazı doğal işleyişleri tıkamıştır. Bölgesel farklılıkların oluştuğunu dahi gözlemliyoruz. Doğrusu bütün bu iyi niyetli çalışmalar yanında esaslı, zaman zaman gözden kaçırıyoruz. Samimiyet ve gayretin yoğun olduğu ve adaletin tecelli edeceği günler temennisiyle.



2. GÜN | 2.OTURUM
ULUSLARARASI
DÜZEN VE HUKUK

Doç. Dr. Murat Yeşiltaş

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Öğretim Üyesi

ULUSLARARASI YÖNETİŞİM SİSTEMİ VE GELECEĞİ

Uluslararası yönetim uzun zamandır üzerinde konuşulan bir meseledir. Küresel yönetim denilen faaliyet alanı, uluslararası sistemde uluslararası örgütlerin, devletlerin karşılıklı etkileşimiyle ortaya çıkardıkları bir düzendir ve bu düzenin yıllardır adil olup olmadığı tartışılmaktadır. Uluslararası yönetimin ciddi bir krizde olduğu da anlaşılmaktadır. Bu kriz Corona Pandemi'si ile birlikte çok daha net biçimde ortaya koyulmuştur. Küresel sistem özellikle kapsayıcı olmamış, ki bunun merkezinde Birleşmiş Milletler vardır, kapsayıcılıktan da öte etkin olmamış, birçok konuya, uluslararası meseleye çözüm getirememiştir. En önemlisi de küresel sistemde temsil kabiliyeti, küresel yönetim sisteminin merkezinde olan Birleşmiş Milletler, temsil kabiliyetinden son derece uzaktır. Temelde güvenlik konseyinin merkezinde bir karar alma mekanizması dünyanın bütün sorunlarına öyle ya da böyle dahil olmakta veyahut bu sorunların kaderini şekillendirmektedir. Dolayısıyla temsilden uzak, temsilde adalet ilkesi yerine getirilmektedir. Örneğin, Dünya Güvenlik Konseyi içerisinde İslam dünyasını temsilde edecek herhangi bir aktör bulunmamaktadır. Onlar adına konuşacak onlar adına temsil kabiliyetini yerine getirecek bir aktör yoktur ve bu küresel iletişim probleminin derin bir şekilde hissedilmesini beraberinde getirmektedir. Peki böylesi bir krizle niçin karşılaşılımıştır?

Önümüzdeki süreçte ne olabilir? Küresel yönetim krizi daha iyiye mi gidecektir yoksa daha kaotik bir ortamla mı karşı karşıya kalınacaktır? Benim bu sorulara verdiğim üç cevap vardır. Daha doğrusu bu krizin ortaya çıkmasına neden olan üç tarihsel gelişmenin olduğunu düşünmekteyim. Ve bu gelişmelerin Corona krizi ile birlikte ciddi anlamda daha büyük bir problemin kaynağı haline dönüştüğünü düşünmekteyim. Soğuk Savaş sonrasında Amerika bir süper güç olarak ortaya çıkmıştı ve dünya sistemi iki kutuptan tek kutba doğru evrilmişti. Bu dönemde Amerikan aklı üç büyük stratejik öngörü ortaya koymuştur. Bu stratejiler bugün itibarıyla gerçekleşmemiştir. Yaşadığımız problemler bununla ilgilidir. Birinci stratejik öngörü temel olarak ekonomik merkezlidir.

Liberal ekonominin genişleyeceği ve bütün küresel sisteme yayılacağı düşünülmekteydi. Bu aslında şunu ortaya koymayı amaçlamıştı; birincisi Amerikan merkezli neo-liberal politikalar tamamıyla bütün diğer aktörler tarafından kabul edilecekti, ikincisi de alternatif yükselen güçler neo-liberal ekonomik politikaları benimsemek suretiyle sistemin içerisinde eriyebileceklerdi. Dolayısıyla Amerika Birleşik Devletleri'ne alternatif oluşturamayacaklardı. Burada kastedilen Soğuk Savaş sonrasında ilk yıllarında daha çok Avrupa ekonomi eksenine Japon-

ya idi. Ancak 1990'ların sonuna doğru Çin, tahminlerde yerini almıştır. Ve bir tür ekonomik küreselleşmenin veya liberal ekonomik düzenin herhangi bir sorun yaşamadan devam edeceği düşünülüyordu. Bu argüman büyük ölçüde çökmüştür. Birincisi, Amerika Birleşik Devletleri istediği gibi küresel ekonomik mantaliteyi bütün aktörlere yayamamıştır. İkinci olarak da sistemin içerisinde küresel ya da liberal ekonomik politikaları benimseyerek sistemin bir parçası olacağı varsayılan Çin, tam tersine sistemin bütün arızalarını, boşluklarını kullanmak suretiyle ABD'ye meydan okuyan yeni bir aktör olarak ortaya çıkmıştır.

Dolayısıyla bu stratejik öngörü yanılmıştır. Çok enteresan bir şekilde Amerika başta olmak üzere bu liberal ekonominin temel kurallarına aykırı davranmaya başlayan aktörler ortaya çıkmaya başlamıştır. Örneğin Trump ile birlikte Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkmaya, belirginleşmeye başlayan Merkantilizme geri dönüş, sınırları kapatmak, içe dönmek, gümrük vergi duvarları, ticaret savaşları bunun göstergesidir. Dolayısıyla bu liberal kehanet çökmüştür. İkinci büyük stratejik öngörü ve bana göre kehanet; demokrasini genişleyeceğine dair bir kehanettir. Demokrasi aynı zamanda liberal düzenin adeta en önemli tefrik edici unsurlarından biridir. Maalesef bu da gerçekleşmemiştir. Aslında bu öngörü de iki husus üzerine inşa edilmiş idi: Bir tanesi demokrasinin derinleşmesi yani mevcut demokratik ülkelerin daha fazla demokrasilerini sağlamlaştırması idi, buradan kasıt Batı yarım küresidir, ikincisi de demokrasinin genişlemesi idi. Böylelikle aslında liberal düzeni tekrar tarihsel olarak iddiasına da dayanır: Ne kadar fazla demokrasiye sahip olunursa o kadar az savaşla karşı karşıya kalınır. Çünkü demokrasi savaşın önündeki en önemli engellerden bir tanesidir. Maalesef bu kehanet de doğru çıkmamıştır. Öncelikle demokrasi derinleşmemiş, tam tersine 2008-2009'larla birlikte Batı yarım küresinde ciddi bir duraganlaşma dönemine girdiği görülmektedir. Sağ radikalleşmesinin yükselmesi, aşırı sağın yükselmesi, ırkçılığın, İslam karşıtlığının yükselişe geçmesi demokrasinin kalitesini düşürmüştür. Sayısal olarak da demokrasi diğer aktörlere doğru genişlememiş, tam tersine fikrimce Batı'nın da aslında yoğun bir biçimde desteğiyle ironik bir şekilde geri düşmüştür. Burada 15 Temmuz örneği iyi anlaşılabilir. Yani demokrasiye bir tür özünden bakmak yerine harita üzerinden bakmaktır.

Örneğin Mısır'da Avrupa Birliği, Sisi'nin yanına darbeden on dört gün sonra adeta tebrik etmeye gitmiştir. Ancak Türkiye'ye darbeyi engellemiş bir Sivil iktidara karşı yirmi yedi gün ya da kırk gün sonra Avrupa Birliği dönem başkanı gelmiştir. Dolayısıyla bir tür demokrasinin genişlemesine ilişkin ciddi problem ortaya çıkmıştır ve birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Demokrasiyi teşvik ederek uluslararası krizlerin, terörizmin, gü-

venlik sorunlarının halledileceğine yönelik iddia, bir politikaya dönüşmüştür. Ve sonrasında bu da Irak'ın işgali gibi birçok sorunun beraberinde getirmiştir. Üçüncü önemli kehanet ise büyük güç rekabetinin sona ereceğine dair kehanettir. Bu da gerçekleşmemiştir. Artık bütün sistemi şekillendirecek olan tek aktör olan Amerika Birleşik Devletleri süper güç olarak ortaya çıkmıştı. Ona alternatif meydan okuyacak başka bir güç yoktu. Ancak bugün itibarıyla bakıldığında yoğun bir güç rekabetinin olduğu hatta güç rekabetinin farklı skalalarda döndüğü, sadece süper güçler arasında değil, büyük güçler veya diğer kategorideki başka güçler arasında son derece yoğunlaştığı görülmektedir. Sonuç olarak çok kırılabilir bir uluslararası küresel sistemin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu çok tehlikelidir. Sistemi önümüzdeki geleceğe yönelik projeksiyon yapmak gerekirse kuşkusuz daha dikkatli davranılması gerektiği görülmektedir. Sistem, daha çok boyutlu, katmanlı bir dinamik arz etmektedir.

Ancak içerisindeki sorunlar çok daha farklı bir noktaya doğru evrilme riski de taşımaktadır. Bu nedenle yönetim problemi bundan sonra daha derinleşecek gibi gözükmektedir. Küresel sistemin uluslararası siyasetinde bölgesel siyasetin problemlerini çözmeye dönük görevi olan uluslararası aktörler, uluslararası örgütler bundan sonra sorunları çözme konusunda daha büyük bir meydan okumayla karşı karşıyalardır.

Prof. Dr. Berdal Aral

Istanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi

KÜRESEL KRİZLERE MÜDAHALE VE KRİZLERİN YÖNETİMİ

Giriş

“Küresel Krizlere Müdahale ve Krizlerin Yönetimi” meselesini Türkiye’de 15 Temmuz 2016’da gerçekleşen garbe girişimi çerçevesinde anlamak ve anlamlandırmak için, öncelikle, modern dünyanın yaslandığı “uluslararası düzen”in (‘küresel tahakküm düzeni’) açıklığa kavuşturulması gerekir. Bu metinde önce bu olgu üzerinde durulacak, ardından bu düzeni oluşturan başlıca aktörler, dinamikler ve yapılar ortaya konacaktır. Daha sonra, mevcut uluslararası düzen içinde, ne tür sorunların ve gelişmelerin *kriz* olarak tanımlandığı konusuna odaklanılacaktır. Bu bağlamda, genel olarak Batı-dışı dünya için, ve daha özel olarak da İslam dünyası için olumlu neticeleri olan ve fakat bu düzende başat konumda olan mütehakkim güçlerin çıkar ve öncelikleri açısından ‘sorun’ oluşturan hemen her siyasi, askerî ya da, söz gelimi, ekonomi-politik gelişmenin, hâkim uluslararası ilişkiler söyleminde genellikle ‘kriz’ olarak tanımlandığı ileri sürülmekte, konu çeşitli örnek-olaylar üzerinden açıklığa kavuşturulmaya çalışılmaktadır. Bu tebliğde gerçekte uluslararası krizlerin çok önemli bir bölümünün ya doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak Batılı hegemonik güçlerin veya İsrail gibi onların yakın bağlaşıklarının ya da Rusya’nın sebebiyet verdiği krizler olduğu ortaya konmaktadır.

Bu kavramsal tartışmaların ve tarihî arka planın sağladığı zeminde, tebliğin ikinci bölümünde 15 Temmuz Darbe Girişimi’nin mevcut uluslararası düzen içinde öne çıkan başlıca aktörlerce neden bir ‘kriz’ olarak görülmediği ve neden bu darbe girişimine önde gelen Batılı devletler grubunun ve uluslararası örgütlerin açıkça karşı çıkmadıkları hususu tartışılmaktadır. Bu noktada, Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) iktidarında dönuşen Türkiye’nin hangi hususiyetleri itibarıyla hâkim uluslararası düzen açısından ‘tehlikeli bir unsur’ olarak görüldüğü tartışma konusu edilecektir. Bunun ardından, ana sütununu özgür seçimlerin, hukukun üstünlüğünün ve ifade özgürlüğünün oluşturduğu demokratikleşmenin, İslam dünyasının daha fazla özgüven kazanmasına ve uluslararası düzen içinde daha güçlü bir varlık alanı oluşturmasına neden ve nasıl imkân vereceği konusu üzerinde durulmaktadır. Bu tebliğin Sonuç bölümünde ise, Batılı mütehakkim güçlerin Batı-dışı coğrafyalarda askeri darbelere karşı demokrasiyi hemen her zaman “kullanışlı” iktidarlarca yönetilen ülkeler söz konusu olduğunda savunduğu ileri sürülmektedir.

“Uluslararası düzen”

Uluslararası düzeni oluşturan başlıca aktörler ve yapılar, başta Birleşmiş Milletler (BM) olmak üzere uluslararası örgütler, uluslararası hukuk, uluslararası normlar ve rejimler, kapitalist niteliği şüphe götürmeyen küresel ekonomi-politik yapı, uluslararası düzeyde etki doğuran hâkim fikirler ve ideolojiler, dünyadaki güç dengesi ve küresel yönetim düzenidir. Bunların hepsi, ayrı ayrı ve birbirleriyle karşılıklı etkileşim içinde, “uluslararası düzen” adı verilen karmaşık yapıyı oluşturmaktadır.

Mevcut uluslararası düzenin (‘küresel tahakküm düzeni’) başlıca ayırıcı özellikleri

Mevcut uluslararası düzenin başta gelen hususiyetleri şunlardır: söylem-eylem uyumsuzluğu; statükoculuk; demokratik olmaktan uzak oluşu; bugün bile güç-eksenli olması; Batı hegemonyasını tahkim etme eğiliminde olması; negatif (menfi) barış tasavvuruna yaslanması; dinleri, Batı-dışı medeniyetleri ve geleneksel değerleri dışlayıcı olması; uluslararası siyasetin ve kurumların küresel ekonomi-politiğin gölgesi altında olması. Şimdi bunların her birine sırasıyla bakalım.

Söylem-eylem uyumsuzluğu

Mevcut uluslararası düzen içinde insan hakları, özgürlük, barış, uluslararası hukuka saygı, demokrasi, fırsat eşitliği, sosyoekonomik refah ve hukukun üstünlüğü gibi ilke ve söylemlerle sık sık karşılaşmamıza rağmen, *filiyatta* genel olarak bunun tam tersi bir durumla karşılaşıldığını vurgulamak gerekir: soykırımlar ve etnik temizlikler karşısında genelde önde gelen devletlerin ve uluslararası kurumların sessiz kalması; işgaller ve istilâlar karşısında çoğu zaman benzer bir kayıtsızlık; ABD ve İsrail gibi bir kısım devletlerin başka ülkelerde zaman zaman gerçekleştirdiği kirli operasyonlar ve devlet terörü karşısında hemen her zaman başta BM olmak üzere uluslar kurumlarının hareketsizliği; küresel gelir adaletsizliği karşısında önde gelen devletlerin ve BM, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kurumların *kapsamlı* bir çözüm için harekete geçmekten uzak oluşu. Nitekim küresel düzeyde fırsat eşitliğinin ve sosyoekonomik refahın hedeflendiği söylene de, bugün -2020- dünyanın en zengin yüzde 1’i küresel gelirin yarısına sahipken, en yoksul yüzde 40, küresel gelirin sadece yüzde 5’ini elde edebilmektedir.

Statükoculuk

Mevcut uluslararası düzen belli güçlerin menfaatine olan verili statükoyu tehlikeye atabileceğinden, devrimlerden ve önemli radikal dönüşümlerden genellikle hoşlanmamakta ve o nedenle de çoğu zaman bu tür gelişmeleri engelleme çabası içine girmektedir. Nitekim mevcut uluslararası düzenin önde gelen aktörleri, Çin, Hindistan ve Rusya gibi devasa ülkelerin yanı sıra Brezilya, Meksika, Türkiye ve Güney Afrika gibi Yükselen Güçler'e alan açma konusunda oldukça isteksiz görünmektedir. BM Güvenlik Konseyi bağlamında 1990'ların ortalarında başlayan reform tartışmaları sürecinde, sürekli üyeler olan Çin ve Rusya bir yana, Yükselen Güçler'e Konsey'de yer verilmesinin engellenmiş olması, bu kapılığın önemli bir göstergesidir. Bunun yanı sıra, IMF ve Dünya Bankası içinde karar alma sürecinde devletlerin oy ağırlıklarının, dünyadaki ekonomi-politik güç merkezinin Batı'dan uzak Asya'ya kaymakta oluşuna rağmen, bugün bile Batılı devletler grubunun ve Japonya'nın lehine oluşu bir tesadüf değildir.

Demokratik olmaktan uzak oluşu

Mevcut uluslararası düzen ve küresel yönetim düzeni içinde en fazla sözü edilen kavramlar arasında demokrasi, katılım, şeffaflık ve çoğulculuk yer aldığı hâlde, özellikle 'küresel' nitelikte uluslararası örgütlerde ciddi bir temsil sorunu olduğu, karar alma süreçlerinde yeterli şeffaflığın olmadığı ve hatta BM Güvenlik Konseyi gibi bazı organlar içinde çok önemli bazı kararların kapalı kapılar ardında gizli pazarlıklar yoluyla alındığı bilinmektedir. Küresel yönetim düzeni içinde, birçok uluslararası örgüt, kurum, yapı ve mekanizma içinde alınan ve yüz milyonların hayatını etkileyen birçok kararın ardında, 'siyasî' olarak hiçbir topluluğa hesap vermesi gerekmeyen uzman ve teknokratların olması, 'demokrasi' ve 'şeffaflık' açısından son derece sorunludur. Ayrıca, küreselleşmenin nimetlerinden en çok Batılı devletlerin, onların bağlaştığı olan Japonya ve Güney Kore gibi devletlerin ve çokuluslu şirketlerin yararlanıyor oluşu, demokrasinin 'âdil paylaşım' boyutunun da mevcut uluslararası düzen içinde eksik kaldığını ortaya koymaktadır.

Mevcut uluslararası hukuk devletlerin uluslararası ilişkilerinde askerî güce başvurmasını yasakladığı hâlde, uluslararası düzen bugün bile büyük ölçüde güç-eksenlidir

Uluslararası düzenin bugün bile büyük ölçüde güç-eksensiz oluşunun başta gelen göstergelerinden birisi, BM Güvenlik Konseyi'nde bugün bile 'sürekli üye' statüsünde olup veto hakkına sahip olan devletlerin, II. Dünya Savaşı'nın galibi olan büyük devletler oluşudur. Üstelik bu devletlerin hepsi, kendileri nükleer silah sahibi olan devletler olduğu hâlde, başkalarının nükleer silah sahibi olmasına -hususiyetle kendi imtiyazlarını tehlikeye atacağı için- genelde karşı çıkmaktadırlar. Dahası, BM'nin (özellikle Güvenlik Konseyi bağlamındaki) kararları, çoğu zaman bir devletin savaş ve saldırganlıkla elde ettiği kazanımları tescil etme eğilimindedir. Söz gelimi, BM'nin uluslararası barış ve güvenlik konusundaki etkili organı olan Güvenlik Konseyi, Siyonist İsrail'in, kurulduğu 1948 yılından bu yana kaba güçle ele geçirmiş olduğu Filistin'in topraklarındaki egemenlik iddialarına uzun süre boyunca açıkça karşı çıkmaktan uzak dururken, yalnızca bu devletin 1967'de ele geçirmiş olduğu ve tarihi Filistin'in topraklarının sadece yüzde 22'sine denk gelen Batı Şeria, Doğu Kudüs ve Gazze'ye ilişkin olarak İsrail'in olası egemenlik iddialarına yönelik olarak itirazda bulunması, bunun açık bir göstergesidir. Benzer şekilde, 1992-1995 yılları arasında patlak veren Bosna silahlı Sırp güçler, hem BM hem de birçok devlet tarafından bağımsız bir devlet olarak tanınmış bulunan Bosna topraklarının önemli bir bölümünü savaş ve saldırganlık yoluyla ele geçirdiği hâlde, başta, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere, uluslararası düzen içinde öne çıkan güçler, 1995 sonlarında hazırladıkları ve savaşın asıl mağduru olan Müslüman Boşnaklara dayattıkları, federal bir yapı öngören Dayton Barış Anlaşması çerçevesinde, bu toprakların yüzde 49'unu âdeta saldırganlığı 'ödüllendirircesine' Bosnalı Sırlara tahsis etmişlerdir. Bütün bunların yanı sıra, mevcut uluslararası düzen içinde Batı-dışı dünyadaki kontrol edilemeyen siyasî hareketlilik genelde hâkim güçlerce 'tehdit' parantezine alınmakta ve bu gelişmelerin fâili olan aktörler, 'köktendinciler', 'teröristler', 'haydut devletler', 'etno-milliyetçiler', 'fanatikler' ve 'uygarlık düşmanları' gibi aşağılayıcı/dışlayıcı tasvir ve söylemler eşliğinde pasifize edilmeye çalışılmakta ve hatta kimi zaman BM de kullanılarak bu aktörlere yönelik uluslararası askerî operasyonlar düzenlenmektedir.

Batı hegemonyasını tahkim etmektedir

BM, Dünya Bankası, IMF ve Dünya Ticaret Örgütü gibi önde gelen küresel örgütlerin önemli bir bölümü, hem ABD öncülüğünde Batılı devletler grubunca özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında kurulmuş, hem de bu örgütlerin yaslandığı temel felsefe, kurumsal kültür, gözettiği amaçlar, dünya tasavvuru ve sorunları ele alma biçimi Batılı liberal, bireyci, kapitalist felsefe içinde şekillenmiştir. Bu felsefe içinde hâkim medeniyet olarak Batı medeniyeti

görülmekte ve üstelik bu medeniyete ait birey-eksenli insan hakları anlayışı, kapitalizm, piyasa ekonomisi, liberal (demokratik) siyasî ve hukukî yapılanma, bireyin topluluğa önceliği, modernizm, akılcılık, sekülerizm, hümanizm, ulus-devletçilik ve kalkınmacılık gibi model, anlayış ve yapıların 'evrensel' olduğu ileri sürülmektedir. Dahası, tüm küresel örgütlerde Batılı devletler grubunun çok önemli bir ağırlığı vardır. Söz gelimi, BM Güvenlik Konseyi içinde, Çin istisna edilirse, sürekli üyelerin hepsinin Batılı devletler grubu olduğu ileri sürülebilir. (Rusya'yı Batı-dışı bir devlet olarak görmek herhâlde isabetli olmaz.) Önde gelen uluslararası kurumların Batılı devletler grubunun menfaat ve beklentilerine aykırı kararlar alması, bugün bile çok istisnaî bir durumdur.

Negatif (menfi) barış tasavvuruna yaslanmaktadır

Mevcut uluslararası düzen içinde savaş ve çatışmalara ilişkin olarak ortaya konan çözümler çoğu zaman bir 'ateşkes'ten ibaret kalmaktadır. Birçok uluslararası çatışma ve uyuşmazlık, ne yazık ki, BM Kuruluş Andlaşması'nın 1(1). Maddesinde öngörülen "barışçı yollarla, adalet ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak" değil, güç dengeleri ve sahadaki gerçeklik gözetilerek, palyatif yollarla sona erdirilmeye çalışılmaktadır. Burada, hâkim uluslararası düzenin menfaatleri icabı, istikrar ve düzen öne çıkarılırken, adalet, hakkaniyet ve hakça paylaşımaya dayalı 'müspet barış' söz konusu edilmemektedir. O nedenle dünyadaki çatışmaların ve uyuşmazlıkların büyük çoğunluğu çözümsüz kalmaktadır. Böyle bir düzen içinde, yoksulluk, aşırı silahlanma, emperyalist saldırganlık, iç savaşlar, yasadışı göçler, mülteci krizi ve çevre kirliliği gibi küresel sorunlar karşısında, kapsamlı ve uzun vadeli bir mücadele stratejisi hemen hemen hiçbir zaman geliştirilmemektedir. Bunun başta gelen nedeni açıktır: hâkim güçler için burada sözü edilen küresel sorunların birçoğu aslında 'sorun' değildir.

Dinleri, Batı-dışı medeniyetleri ve geleneksel değerleri dışlamaktadır

Mevcut uluslararası düzen içinde Batılı değer ve paradigmaların dünyadaki onca değişime rağmen bugün dâhi hâkim olduğu ve aslında uluslararası düzen içinde mütehakkim konumda olan güçlerin Batı uygarlığını tek uygarlık ya da medeniyet olarak kabul ettiği bilinmektedir. O nedenle, başta İslam olmak üzere, dinlerden neş'et eden değer, tasavvur ve davranış kodlarının mevcut uluslararası düzen içinde kendisine hemen hemen hiç yer bulmadığını belirtmek gerekir. Günümüzdeki uluslararası düzen, uluslararası hukuk ve uluslararası kurumlar din-dışı bir tasavvur üzerine bina edilmiştir. Böyle bir tasavvur için-

de vahiy, ümmet, gelenek, kardeşlik ve dayanışma, ahlâk, adalet, mağdur ve mazlumların gözetilmesi, manevî değerler, ve müspet barış gibi değer ve davranış kodlarına yer yoktur. Bu yönüyle, tabiidir ki, mevcut uluslararası düzen 'kuşatıcı' olmaktan uzaktır. Son olarak, hem seküler bireyi, onun özel mülkiyet hakkını ve ulus-devleti referans noktası olarak benimsediğinden, hem de dinleri, manevi değerleri ve gelenekleri dışladığından, bu düzenin 'değer-siz' olduğunu da ifade etmek gerekir.

Uluslararası siyaset ve kurumlar, küresel ekonomi-politiğin gölgesi altındadır

Uluslararası düzenin en önemli kaygısı, küresel kapitalizmin ve liberal iktisadî kurumların işlerliğini ciddi bir engelle karşılaşmadan devam ettirmektir. Bu düzenin kendisine esas aldığı diğer öncelik, ilke ve hedefler, bu küresel ekonomi-politik ihtiyacın ancak yedeğinde yer alabilmektedir. Daha açık bir ifadeyle, bu düzen içinde hem siyasete, hem uluslararası kurumlara, hem de küresel yönetime yön veren ana parametreler, **liberalizm, kapitalizm, özel mülkiyet, sermayenin yayılması, serbest piyasa ekonomisi, yatırımlar**, ve finansal hareketler olup, bunlara yönelik olarak dünyanın herhangi bir bölgesinde çıkabilecek "engelleri" bertaraf etmek, bu düzenin başta gelen önceliğidir. Bunun anlamı açıktır: oyunun burada sözü edilen kurallarına uygun olarak oynamak isteyen aktörler, Batılı hegemonik güçlerin menfaatlerini de dikkate almaları hâlinde, bu düzen tarafından desteklenirken, bu parametrelere şu ya da bu düzeyde karşı çıkanlar, bu düzen içinde mütehakkim konumda olan devletler ve uluslararası kurumlarca acımasızca "terbiye edilirler".

Mevcut uluslararası düzen ve krizler

Mevcut uluslararası düzenin bölgesel ya da uluslararası düzeyde etkisi olan, yâni ikiden çok devleti ilgilendiren *krizleri* nasıl tanımladığı meselesi, konumuz açısından büyük önem taşımaktadır. Uluslararası düzen içindeki hâkim konumda olan devletler ve örgütlerce bir 'tehdit' olarak algılanan, belirsizliği nedeniyle statüko açısından kuşku uyandıran, düzen içinde ayrıcalıklı olan güçlerin çıkar ve beklentileri doğrultusunda bir an önce 'çözülmesi' gereken beklenmeyen gelişmelere, literatürde 'kriz' denmektedir. Beklenmeyen ve istenmeyen durumları 'kriz' olarak tanımlayan güçler, krizin tırmanmasını engellemek, yâni bunların küresel ya da bölgesel statüko açısından 'yıkıcı' olabilecek sonuçlarını ortadan kaldırmak için, genellikle ön alıcı eylemlere ve yöntemlere başvurma eğilimindedirler.

20. yüzyılın ilk yarısında uluslararası düzen ve krizler

Modern dönemde, genel olarak Batı-dışı dünya için ve daha özel olarak da İslam dünyası için 'müspet' olan hemen her gelişme, egemen uluslararası ilişkiler söyleminde genellikle 'kriz' olarak tanımlanmış/tanımlanmaktadır. Nitekim komünist bir siyasî ve iktisadî tecrübe olarak 1917'de ortaya çıkan Sovyetler Birliği, daha başlangıçtan itibaren hâkim uluslararası düzen açısından bir 'kriz' kaynağı olarak görülmüştür. Benzer şekilde, komünist bir model olarak 1949'da kurulan Çin Halk Cumhuriyeti, uluslararası düzen açısından yeni bir kriz olarak değerlendirilmiştir.

Soğuk Savaş döneminde uluslararası düzen ve krizler

Asya ve Afrika halklarının sömürgeciliğe karşı özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında ivme kazanan mücadelesi de, hâkim güçlerin gözünde bir kriz olarak zuhur etmiştir. Bu mücadeleler içinde Cezayir halkının 1954-1962 arasında sömürgeci Fransa'ya karşı vermiş olduğu destansı mücadele, hem uzun soluklu oluşu, hem sömürgeci gücün korkunç zulüm ve katliamları nedeniyle 1,5 milyon Cezayirli'nin ölümüne sebebiyet vermesi, hem de Cezayir halkının self determinasyon (kendi geleceğini özgürce belirleme) hakkı çerçevesinde bu ülkenin bağımsızlık talebinin BM'nin ve başka bazı uluslararası kurumların gündemine girmiş olması itibarıyla, o dönem adı çokça geçen bir kriz olarak öne çıkmıştır. 1950'li yıllarda patlak veren önemli bir kriz de, 1951 yılında İran'da Başbakan olarak göreve gelen Muhammed Musaddık'ın aynı yıl İngiliz petrol şirketlerini millileştirmesi olmuştur. Uluslararası düzenin hâkim güçleri açısından önemli bir 'tehlike' olarak kodlanan bu gelişme, hemencecik bir 'kriz' olarak uluslararası gündeme düşmüştür. Nitekim bu 'tehlike'yi bertaraf etmek için ABD-İngiliz istihbaratları devreye girmiş, İran ordusu içindeki bazı unsurların da bu emperyalist güçlerle iş birliği neticesinde, bu vatansever yönetim 1953 yılında alaşağı edilmiştir. Bu da *krizin sona ermesi* anlamına gelmiştir. Bunun yanı sıra, yine 1979 yılında İran İslam Devrimi sonucunda Batı'nın işbirlikçisi konumunda olan Şah rejiminin alaşağı edilmesi de, uluslararası düzen açısından yeni bir kriz oluşturmuştur. Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdülnasır'ın 1956 yılında Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi de, yeni bir krizin doğuşuna şahitlik etmiştir. Dahası, 'kriz'i bertaraf etmek için, Fransa, İngiltere ve İsrail gizli bir anlaşma çerçevesinde Mısır'a karşı askerî saldırıda bulunmuştur. 1973 yılında Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün (OPEC) Arap üyeleri, 6 Ekim 1973'te patlak veren Arap-İsrail savaşında (Yom Kippur Savaşı) İsrail'i destekleyen -özellikle kalkınmış Batılı kapitalist ülkeler ve Japonya- ülkelere yönelik olarak savaştan hemen sonra petrol ambar-

gosu uygulamıştır. Bunun sonucunda petrolün varili yaklaşık 3 dolardan birkaç ay içinde 12 dolara çıkmıştır. O zamana dek sanayileşmiş ülkelerce çok ucuz fiyata bolca tüketilen Arap petrolünün bölge ülkelerinin ve halklarının menfaatine uygun olarak yeniden fiyatlandırılması, gerçekte bir 'petrol devrimi' olarak görülebilir. Oysa hepimizin bildiği üzere, uluslararası düzen, Üçüncü Dünya ülkelerinin kalkınmış Birinci Dünya ülkeleri karşısındaki mücadelesinde çok önemli bir kilometre taşı olan bu gelişmeyi 'petrol krizi' olarak tavsif etmekte bir an bile tereddüt etmemiştir. Öte yandan, Soğuk Savaş döneminde iktidara gelen komünist, sosyalist ya da genel olarak anti-emperyalist yönelimli rejimler hemen her zaman hâkim uluslararası söylemde bir 'kriz' odağı olarak gündeme getirilmiştir. Nitekim Soğuk Savaş döneminde, Latin ve Orta Amerika'da, Afrika'da, Güney Doğu Asya'da ve Orta Doğu'da uluslararası düzen içinde hâkim konumda olan emperyalist odakların çıkarları açısından tehdit oluşturan gelişmeler karşısında, birçok ülkede, genelde ABD'nin öncülüğünde askerî darbeler tezgâhlanmış, bazı ülkeler işgal edilmiş, bazılarında kısmî askerî müdahalelerde bulunulmuştur.

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası düzen ve krizler

Soğuk Savaş sonrası dönemde de, söz gelimi, Latin Amerika'da iktidara gelen sosyalist yönetimler çoğu zaman uluslararası düzen içindeki hâkim güçlerce *bir bütün olarak* sorunlaştırılarak bunlar 'proto-kriz' olarak tanımlayabileceğimiz düşük düzeyli 'soğuk' kriz parantezine alınmıştır. Öte yandan, aynı dönemde, Cezayir (1992), Türkiye (1997), Pakistan (1999) ve Mısır (2013) gibi İslam ülkelerinde vuku bulan askerî darbeler hemen hemen hiçbir zaman 'kriz' olarak görülmezken, bu darbelere giden süreçte bu ülkelerde halkın kahir ekseriyetinin hassasiyet ve beklentileriyle örtüşen sivil demokrasiye geçiş çabaları, hâkim güçlerce bir sorun ya da istikrarsızlık/belirsizlik süreci olarak görüldüğünden, birer proto-kriz olarak kodlanmıştır. Öte yandan, İsrail'e karşı direniş seçeneğini benimseyen, İslami-yönelimli Hamas'ın 2006 yılında yapılan Filistin seçimlerini kazanması, uluslararası düzen açısından yeni bir 'kriz'e sebebiyet vermiştir. ABD-İsrail-Mısır gibi aktörlerin verdiği silahlı destek sonucu El Fetih'le ilişkili bazı silahlı grupların 2007'de gizli bir askerî operasyonla Hamas'ı Gazze'de alaşağı etme çabaları boşa çıkınca, Hamas bu tarihten itibaren Gazze'de tamamıyla hâkimiyeti ele geçirmiştir. Bu da uluslararası düzenin gözünde mevcut krizin daha da kesif hâle gelmesine yol açmıştır.

2010'un sonlarında Tunus'ta başlayan ve birçok başka Arap ülkesine sıçrayan Arap Baharı sürecinde de, demokrasi ve insan hakları söylemini başta gelen değerler parametresi olarak benimsemiş görünen hâkim uluslararası düzen, baskıcı otoriter rejimlere karşı Arap halkların özgürlük ve değişim taleplerini desteklemek bir yana, bu süreci boğmak için elinden geleni yapmıştır. Bu çarpık ve çelişkili yaklaşımın en önemli nedeni, Arap toplumlarında genel eğilimin, kendi halklarına yabancı, otoriter azınlık rejimlerine karşı çıkılması, İslami değerlerle uyumlu ve anti-emperyalist duruşa sahip siyasi güçlerin desteklenmesi yönünde olmasıdır. İşte bu nedenle, uluslararası düzen içindeki hâkim güçler Arap Baharı'nı *Sonbahar'a* çevirmek için ellerinden geleni artlarına koymadılar. Böylece, Arap dünyasındaki halk devrimleri, hâkim uluslararası söylem içinde 'İslamcı tehlike', 'fanatizm' ve 'terörizm' parantezine alınıp, bu devrimlerin her biri bertaraf edilmesi gereken birer 'kriz' alanına dönüştürülmüştür. Nitekim mütehakkim güçler, bir iki istisna dışında, 'eski baskıcı ve işbirlikçi rejimleri' yeniden ihya ederek -en azından şimdilik- bu hedeflerine ulaşmış görünmektedir.

Türkiye'deki 15 Temmuz Darbe Girişimi'ni de böyle bir bağlam içinde 'okumak' mümkündür. Başka bir deyişle, darbe girişimi öncesinde Tayyip Erdoğan yönetimindeki Türkiye, kimi zaman dış politikada 'eksen değiştirme' çabası içinde olduğu, kimi zaman kendisini İslam'a nispet eden terör örgütlerini desteklediği, kimi zaman da Osmanlı'yı ihya etmeye çalıştığı iddialarıyla uzun süredir bir proto-kriz odağı hâline getirilmiş bulunmaktaydı. Aslında bunu şöyle okumak da mümkündür: Türkiye'nin AK Parti iktidarı döneminde (2002-) dış dünyaya yönelik olarak hiç olmadığı denli aktif bir tutum alması, başka aktörlerle çok boyutlu ve çok katmanlı ilişkiler geliştirmesi, önemli uluslararası meselelerde milli çıkarlarıyla daha uyumlu bir diplomatik pozisyon benimsemesi, ve, son olarak, kendi tarihine yönelik küskünlüğüne son vermesi, bütün bu atılımların neticesinde, Türkiye'nin kendisini bir 'merkez' ülke olarak görmeye başlaması, uluslararası düzen içindeki mütehakkim güçlerin çıkarları ile çelişmekteydi. Bu anlamda, 15 Temmuz Darbe Girişimi, uluslararası düzenin gözüyle bakıldığında, bertaraf edilmesi gereken bir kriz olmak bir yana, Türkiye'de epeyi bir zamandır devam etmekte olan proto-krize son verme istidadı taşıyan olumlu bir gelişmeydi.

Buna karşılık, İsrail'in Filistin halkına ve genel olarak Arap dünyasına yönelik olarak Soğuk Savaş sonrasında da hız kesmeden devam eden saldırgan politikaları, 1947'de Hintli güçlerce işgal yoluyla ele geçirilen Keşmir'de Hindistan'ın onlarca yıldır işlediği insanlık suçları, Myanmar yönetiminin Arakan bölgesinde yaşayan Rohingya Müslümanlarını uzun

bir süredir hedef alan devlet terörü ve etnik temizliği, mevcut uluslararası düzen için, ancak ve ancak bu saldırganlıkların veya etnik temizlik dalgalarının doruğa çıktığı zaman aralıklarında 'kriz' olarak tanımlanmakta, diğer zamanlarda ise mesele gündemden düşmektedir.

O hâlde, açıktır ki, uluslararası düzen içindeki hâkim konumda olan Batılı güçlerle, başta İslam dünyası olmak üzere, Batı-dışı devletler grubu, hem *uluslararası barış ve güvenliği* hem de *ideal siyaset modelini* aynı pencereden görmemektedir. Batı-dışı dünyada, bir siyasal sistemin halkın tercih ve önceliklerini dikkate alması ve o ülkenin kadim değerleriyle uyumlu, değer, gelenek ve öncelikleriyle barışık, daha yerli bir yapıya dönüşmesi durumunda, başka bir deyişle, *vitrin* demokrasisi olmayıp *reel* ya da *derinleşen* demokrasi hâline gelmesi durumunda, genel olarak hâkim uluslararası düzende bunlar birer fanatizm, otoriter yönetim biçimi, ya da menfi anlamda etnik ve dinî milliyetçilik örnekleri olarak kınama konusu edilmektedir. Öte yandan, Batılı bir devletin ya da devletler grubunun Batı coğrafyası dışında yere alan bir ülkeyi askerî işgal ya da müdahale yoluyla kendi güdümüne alması, hâkim uluslararası düzende, çoğu zaman 'liberal müdahalecilik' gibi son derece yumuşak bir üslupla tavsif edilirken, Batı-dışı dünyanın gözünde bu tür fiiller işgal, istilâ, talan ve barbarlıktan başka bir şey olmayıp, bunlar 'uluslararası suç' teşkil etmektedir. Öte yandan, genelde Batılı devletlerin gerçekleştirdiği işgal ve istilâ karşısında silahlı direniş geçiren mağdur devlet halkları, bu hâkim uluslararası düzen içinde rahatlıkla 'terör örgütleri' olarak kodlanabilmektedir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde zuhur eden 'asıl' uluslararası krizler ve kriz alanları

Hiç şüphe yok ki, Soğuk Savaş'ın sona erdiği 1990'ların başlarından bu yana ortaya çıkan uluslararası krizlerin çok önemli bir bölümü ya doğrudan ya da dolaylı olarak Batılı müteahhik güçlerin ve İsrail ile Rusya gibi saldırgan devletlerin sebebiyet verdiği krizlerdir. ABD'nin 1980'lerden itibaren Libya ve İran'ı, 1990'lardan itibaren, yine bu iki devletin yanı sıra, Sudan, Suriye, Afganistan ve Irak gibi ülkeleri uluslararası terörü destekleyen devletler olarak kodlayıp, Libya'ya 1986'da, Sudan, Afganistan ve Irak gibi ülkelere ise 1990'lar da hava saldırıları düzenlemesi, yine 1990'larda BM Güvenlik Konseyi'nin Libya'ya karşı, 2006-2016 arasında ise İran'a karşı nükleer programı nedeniyle ambargo kararı almasını sağlaması, uluslararası krizlere sebebiyet vermiştir. Bütün bunların yanı sıra, ABD'nin ve onunla iş birliği yapan bazı devletlerin, sözü edilen ülkelere ve başka bazı ülkelere yönelik olarak birçok kirli operasyonlar gerçekleştirmesi, her ne kadar hâkim uluslararası düzen

her zamanki göz boyacılığı içinde bunları gizlemeye çalışmış olsa da, uluslararası krizler silsilesine sebebiyet vermiştir.

2000’li yıllarda ise hem ABD’nin, hem Rusya’nın, hem de Siyonist İsrail’in saldırganlığı doruğa çıkmıştır. Kuşkusuz bir uluslararası kriz olan ABD topraklarındaki 11 Eylül (2001) terör saldırısı sonrasında, müttefiklerinin de desteğini arkasına alan ABD, bu olaydan hemen sonra ilân ettiği “Teröre Karşı Savaş” stratejisi çerçevesinde, önce Afganistan’ı (2001), ardından da Irak’ı (2003) işgal etmiştir. Her iki işgal de devasa uluslararası krizler olup, bu işgallerin sonucunda birçok başka uluslararası krizler zuhur etmiştir. Aynı dönemde, yâni 2000’li yıllarda, İkinci Dünya Savaşı sonrasında değişmeyen bir uluslararası kriz olarak temayüz eden Filistin Sorunu daha da derinleşmiştir. Nitekim bu dönemde, İsrail’in, hem Filistin liderliğini hem de Filistin halkını hedef alan devlet terörü iyice doruğa çıkmış, hem işgal topraklarında inşa ettiği yasa dışı yerleşimler büyük bir artış göstermiş, hem de Gazze topraklarına yönelik olarak her türlü savaş ve insanlık suçlarını da işlediği kapsamlı saldırılar düzenlemiştir. Gazze’nin 2007’den bu yana İsrail’in topyekûn ablukası nedeniyle âdeta ‘açık hava hapishanesi’ hâline getirilmesi de, önemli bir uluslararası krize yol açmıştır. İsrail’in 2006’da Lübnan’a yönelik topyekûn silahlı saldırısı, ve, ayrıca, Suriye ile Lübnan topraklarında gerçekleştirdiği rutin hava saldırıları gerçek anlamda uluslararası krizler olarak tanımlanabilir. Bir yandan, ABD’nin ve İsrail’in İslam dünyasını hedef alan işgalleri, istilâları, talanları, kirli operasyonları ve drone saldırıları, bir yandan da, 2010 sonlarında başlayan Arap Baharı sürecinde Arap halkların özgürlük mücadelesinin genelde emperyalist güçlerin de desteğiyle ‘eski düzen’ yanlılarınca kanlı bir şekilde bastırılması, El Kaide ve DAESH gibi terör örgütlerinin başta Suriye ve Irak olmak üzere bazı Müslüman ülkelerde pıtrak gibi boy vermesine ya da etkinlik alanının güçlenmesine bir bakıma zemin hazırlamıştır. İslam dünyasını hedef alan yeni-sömürgeciliğin bugün yaşanan pek çok uluslararası krizin kaynağı olduğuna şüphe yoktur.

Buna karşılık, hâkim Uluslararası İlişkiler anlatısı, Afganistan’ın ve Irak’ın işgaliyle başlayan ve Teröre Karşı Savaş söylemi eşliğinde özellikle İslam coğrafyalarını hedef alan işgal, istilâ ve talanı, savaş ve insanlık suçlarını, milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine ya da sakat kalmasına yol açan bu korkunç zulümler silsilesini yumuşak ve hatta iyimser ifadelerle, “liberal uluslararasıçılığın başarısızlığı”, “ulus-inşasının başarısızlığı” ya da “liberal barışın krizi” gibi sözde ‘bilimsel’ kavramların ardına sığınarak âdeta görünmez kılmaya çalışmıştır. Böyle bir akademik kurgu içinde, uluslararası düzen içindeki hâkim söylem, ‘barbarlık’, ‘zulüm’, ‘ahlâk’, ve ‘adalet’ gibi kavram ve tanımları kapı dışarı etmekte

tereddüt etmemektedir. Bu bağlamda, İsrail barbarlığının, saldırganlığının, yayılmacılığının ve ırkçılığının adı da, hâkim Uluslararası İlişkiler söyleminde, basitçe “İsrail-Filistin çatışması”dır.

Rusya'nın 2008'de Gürcistan'ı hedef alan askerî müdahalesi, 2014'te ise yasa dışı askerî güç kullanımı yoluyla Kırım'ı fiilen Ukrayna'dan kopararak Rusya'ya bağlaması, önemli birer uluslararası kriz olarak zuhur etmiştir. 2008'de patlak veren ipotek (*mortgage*) kriziyle birlikte ABD'de başlayan ve başta Avrupa ülkeleri olmak üzere geniş bir coğrafyayı etkileyen mali kriz, son dönemin önde gelen küresel krizlerinden birisi olmuştur. ABD'nin Latin Amerika'daki Venezuela, Brezilya ya da Bolivya gibi ülkelerde 1990'ların ikinci yarısından itibaren iktidara gelen sol eğilimli yönetimleri genelde dolaylı müdahaleler yoluyla alaşağı etmeye çalışması da, yeni bir uluslararası krizin kapısını aralamıştır. Öte yandan, Arap Baharı'nın Batılı hegemonik güçlerin ve onların yerli işbirlikçilerinin çabalarıyla rayından çıkarılması, başka bir deyişle, Arap dünyasının 'normalleşmesinin' engellenmesi, kaçınılmaz olarak Ortadoğu'daki mevcut krizlere bir yenisini eklemiştir. 2017'de, başını Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin çektiği bir grup Arap ülkesinin Katar'ı hedef alan topyekûn ambargo kararı ve işgal tehdidi de, bölgede yeni bir uluslararası krizi tetiklemiştir.

Bütün bunların ötesinde, küresel yapısal sorunların varlığına işaret eden, hem ülkeler arasında hem de ülkelerin kendi içlerinde mevcut olan ekonomik sömürünün, yoksulluğun, savaşların ve çevre tahribatının yol açtığı sorunlar, genelde acil bir çözüme kavuşturulmalarının gerekliliği itibarıyla, aynı zamanda uluslararası krizler olarak not edilmelidir. Bunların yanı sıra, tüm yerkürede gözlenen mülteci krizi, insan kaçakçılığı, uyuşturucu kaçakçılığı, özellikle Afrika'da yüksek düzeydeki çocuk ölümleri, açlık ve yoksulluk, yaygın hastalıklar, ve son olarak, 2020'de zuhur eden, ardından hızla tüm dünyaya yayılan Covid-19 pandemisi, şu ana dek (20 Ekim 2020) yaklaşık 1.1 milyondan fazla insanın ölümüne sebebiyet vermesi ve genel olarak hayatı zorlaştırması itibarıyla, küresel bir krize dönüşmüştür.

15 Temmuz Darbe Girişimi ve Hâkim Uluslararası Düzen

Bilindiği üzere, Türkiye'de 2016'da gerçekleşen 15 Temmuz Darbe Girişimi'ne karşı, uluslararası düzen içinde hâkim konumda olan ABD, Avrupa Birliği ve BM gibi aktörler genelde demokrasiden yana tutum almaktan kaçınmışlardır. Buna karşılık, Rusya, İran, Katar, Fas,

Pakistan, Azerbaycan, ve Tunus gibi ülkeler, darbeye açıkça karşı çıkmışlardır. Bu durum, Mısır'da 2013'de Muhammed Mursi yönetimine karşı Mısır Genelkurmay Başkanı Abdulfettah el Sisi öncülüğünde gerçekleşen darbeye yönelik uluslararası tepkiler ile benzerlik taşımaktadır: Mısır'daki darbeye karşı hâkim uluslararası düzen içinde dikkate değer hiçbir tepki gösterilmezken, Türkiye ve Katar gibi ülkeler ve Afrika Birliği gibi uluslararası örgütler bu darbeye açıkça karşı çıkmışlardır; hatta darbeden sonra Mısır'ın üyeliği bu örgütçe askıya alınmıştır.

Uluslararası düzen içindeki hâkim güçlerin 15 Temmuz Darbe Girişimi'ne karşı çıkmayışlarının ardında yatan birçok neden vardır. Bu nedenlerin başta gelenlerine yakından bakalım.

AK Parti iktidarının anti-emperyalist bir yönelime girmiş olması

AK Parti iktidarı döneminde Türkiye'nin genel olarak Ortadoğu'ya yönelik emperyal müdahalelere karşı çıkması, özel olarak da hem Filistinlileri hem de komşu Arap ülkelerini hedef alan Siyonist saldırganlığa karşı çıkması, uluslararası düzen içindeki hâkim güçlerin Türkiye'nin mevcut yönetimine ilişkin genelde kuşkucu bir yaklaşım içine girmesine neden olmuştur. Bunların yanı sıra, Türkiye'nin 2000'li yıllarda İslam dünyası ile hiç olmadığı denli yakınlaşma çabası içine girmesi, küresel yoksulluk, aşırı silahlanma ve nükleer silahlara karşı eleştirel bir yaklaşım geliştirmesi, İslam dünyasının mevcut uluslararası düzen içindeki jeopolitik dışlanmışlığına karşı çıkması, dünyanın her yanında mazlum Müslüman azınlıkları desteklemesi, bir çok önemli meselede İslam dünyası 'adına' konuşmaya başlaması, ve İran'a karşı emperyalist güç odaklarıyla iş birliği yapmaması, Türkiye'deki mevcut yönetimin hedefe konması için yeterli gerekçeler oluşturmaktaydı.

Mütehakkim güçlerin İslam ülkelerinde dindar çoğunluğun desteklediği partilerin iktidara gelmesine karşı çıkması

Türkiye'de İslami kimliği dışlamayan bir demokrasi modelinin gelişmesi ve dahası AK Parti iktidarının, bir yandan kalkınma alanında önemli başarılar kaydedip halkın refah seviyesini yükseltirken, bir yandan da dış dünya ile ilişkilerinde genel olarak şahsiyetli bir duruş sergilemesi, AK Parti yönetimindeki Türkiye'nin diğer Müslüman halklar için 'örneklik' teşkil etmesini sağlamıştır. Dahası, bu yönetimin güçlü 'yerlilik' vurgusu ve İslam dünyası ile yakınlaşma içine girmesi, hâkim uluslararası düzen açısından engellenmesi gereken bir gelişme olmuştur.

Batılı başkentlerde ‘Yükselen Güç’ olarak Türkiye’ye ilişkin duyulan endişeler

Türkiye, AK Parti iktidarı döneminde hâkim uluslararası düzeni hiç olmadığı denli eleştirmeye başlamıştır. Türkiye’nin iktisadî ve sosyal olarak bu dönemde önemli bir kalkınma sürecine girmesi, dış dünyaya yönelik olarak çok-boyutlu ve aktif diplomasi izlemesi ve kendisini ‘merkez ülke’ olarak konumlandırması, bu ülkenin yükselen güç olarak temayüz etmesini mümkün kılmıştır. Türkiye’nin bu yeni konumu, bir bakıma kaçınılmaz olarak, onun, uluslararası kurumlarda daha güçlü temsil talebiyle at başı gitmiştir. Yine, aynı dönemde, Türkiye’nin, bir yandan Batı ittifakı içindeki konumunu muhafaza ederken, bir yandan da, Rusya, Çin, Afrika ve Latin Amerika gibi ülke ve coğrafyalara yönelik diplomatik atılımlara ve açılımlara girmesi, hâkim güçlerin gözünde bu ülkenin “eksen değişikliği”nin işaret taşıları olmuştur. Türkiye’nin özellikle Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan’ın bayraklaştırdığı, başta BM sistemi olmak üzere, uluslararası düzenin adaletsizliğine vurgu yapan ve BM bünyesinde kapsamlı bir reform çağrısını da ihsas eden “Dünya Beşten Büyüktür” sloganı da, bütün bunların üzerine tuz biber ekmiştir. Yükselen Güç olarak Türkiye uluslararası düzen içindeki normların oluşumuna katkı yapmak istemektedir. Öte yandan, Türkiye’nin bazı Ortadoğu ülkelerinde ve Sudan’la Somali gibi sahraaltı Afrika ülkelerinde askeri üsler elde etmesi ya da genel olarak askerî güç bulundurması, emperyalist odaklar açısından endişe kaynağı olurken, Türkiye’nin yeni bir *pax Ottomana* oluşturmaya çalıştığı suçlamalarına kapı aralamıştır.

Son yıllarda uluslararası düzen içinde hâkim konumda olan güçlerin hiç olmadığı kadar özgürlük-güvenlik dengesinde ibreyi güvenlik yönüne çevirmiş olması

Özellikle 11 Eylül terör saldırısı sonrasında ABD ve onu destekleyen devletlerce Teröre Karşı Savaş stratejisi olarak yürürlüğe sokulan politikalar, hem Batılı ülkeler grubu içinde yaşayan Müslüman azınlıkları hem de genel olarak İslam dünyasını hiç olmadığı denli ‘tehdit’ olarak kodlamaya başlamıştır. Söz konusu Batılı devletler, hem ülkeleri içinde güvenlik güçlerine ‘terörizmle mücadele’ kapsamında geniş yetkiler veren yasalar çıkarmışlar hem de BM Güvenlik Konseyi eliyle terörle mücadele bahanesiyle, hâkim güçlere, rahatlıkla suisistimal edebilecekleri geniş bir hareket alanı sağlayan kararların kabulünü sağlamışlardır. Bu durum ise, en azından söylem düzeyinde Batılı hâkim güçlerin şampiyonluğunu yaptığı, demokrasi ve insan haklarının küresel düzeyde yaygınlaştırılması hedefinden daha fazla uzaklaşılmasına zemin hazırlamıştır. Dahası, Soğuk Savaş sonrası dönemde, önlerine ne zaman sandık konsa, Müslüman halkların genelde İslam’ı ve ondan neş’et eden değerleri

parantez içine almayı reddeden ‘yerli’ siyasî güçleri iktidara getirme eğiliminde oldukları ortaya çıkınca, Batılı mütehakkim güçler, tercihlerini kendi çıkarlarıyla daha uyumlu olan statükodan yana yapmışlardır. Nitekim Arap Baharı sürecinde de bu güçler ‘eski düzenin’ korunması ya da en azından Arap dünyasındaki siyasî değişimin çok mahdut olması için büyük gayret göstermişlerdir. Bu aktörler demokrasi ve insan hakları konusundaki utanç verici ikiyüzlülüklerini ise Müslüman kimliği merkeze alan siyasî partileri ve hareketleri “dinî köktendincilik” olarak ‘soruna dönüştürme’ çabasına girmişlerdir. Bütün bunların ötesinde, 21. yüzyılın Batı’nın inişe geçişine, buna karşılık Uzak Asya’nın yükselişine tanıklık etmesi, bu durumun ise Batı dünyasının ontolojik bir güvensizlik içine girmesine sebebiyet vermesi, Batılı mütehakkim güçlerin onlarca yıldır (en azından söylem düzeyinde) şampiyonluğunu yaptıkları değerlere sırtlarını dönmelerinin ardındaki başta gelen unsurlardan birisi olmuştur.

Türkiye’nin Arap Baharı sürecinde Batı’yı ikiyüzlülükle suçlaması

Batılı hâkim güçler, Arap Baharı sürecinde Arap halklarının özgürlük, onur, refah ve adalet arayışında başlattıkları devrimleri ya da devrim girişimlerini engellemek için, ellerinden geleni artlarına koymamışlardır. Türkiye ise bu süreçte nispeten daha tutarlı biçimde tercihini halkların değişim talebinden yana kullanmış ve dolayısıyla genelde devrimleri destekleyici bir konumda olmuştur. (Türkiye, Bahreyn’deki özgürlük yanlısı silahsız kalkışmaya ise destek vermemiştir.) Onlarca yıldır, başka bazı sebeplerin yanı sıra, yeterince demokratik olmadığı gerekçesiyle Avrupa Birliği’ne üye olarak alınmayan Türkiye’nin, 2000’li yıllarda hem kendi dâhilî siyasî rotasının, bazı aksaklıklar olmakla birlikte, genelde demokrasi yönünde ilerlemesi, hem de Arap Baharı sürecindeki nispeten tutarlı tutumu, onun bu süreçte hem Avrupa ülkelerini hem de ABD’yi sert biçimde eleştirmesine imkân sağlamıştır. Türkiye’nin geçmişte her alanda Batı’dan ‘ders alan’ konumunda olduğu düşünülürse, onun en azından bazı uluslararası meselelerde Batı’ya ‘ders veren’ konumuna gelmesi, Batı açısından Türkiye’deki mevcut iktidarı oldukça ‘itici’ hâle getirmiştir. Türkiye’nin Batı’ya yönelik ikiyüzlülük suçlamasını Batılı aktörlerin nispeten güç kaybına uğradığı ve ciddi bir özgüven krizine girdiği bir dönemde yapması, Batı dünyasının 15 Temmuz Darbe Girişimi’ne karşı demokrasi yanlısı bir tutum almaktan kaçınmasındaki en önemli faktörlerden birisi olmuştur.

Türkiye’deki demokratikleşme sürecinin siyasetlesizleşme (*depoliticization*) ile at başı gitmemesi

Uluslararası düzen içinde hâkim konumda olan devletlerin, söz gelimi, komünist sistemlerin çökmesi sonrasında 1990’ların başlarından itibaren Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin (liberal) demokratikleşme sürecini destekledikleri bilinmektedir. Onlar açısından böyle bir destek gayet tabiiydi; çünkü Avrupa kültür ve medeniyet sahasına mensup olmaları itibarıyla, bu ülkelerin Batılı değerler manzumesine ya da Batının küresel hâkimiyetine karşı çıkması pek muhtemel görünmemekteydi. Ne var ki, farklı bir tarihî arka planı ve değerler bütünü olan Türkiye gibi ülkelerde, halkın öncelik ve tahayyülleriyle uyumlu bir demokratikleşme süreci yaşandııkça, hem Batılı değerlerin en azından bir kısmının sorgulanması, hem de Batılı müteahkim güçlerin uluslararası düzen içindeki başat konumlarına karşı çıkılması mümkün ve muhtemeldi. Nitekim AK Parti iktidarı döneminde Türkiye’de tam da bu yaşanmıştır. Türkiye’nin Tayyip Erdoğan’ın liderliğinde hiç olmadığı denli ‘normalleşerek’ tarihi kimliğiyle buluşması, onun ‘özneleşmesi’ ile at başı gitmiştir. Başka bir deyişle, Türkiye’nin Batı’nın telkin ve tavsiyelerine uygun olarak demokratikleşme sürecine girmiş olması, onun kendi tarihsel kimliğini boşlayarak, liberal demokrasiyi baş/ana-gösteren (*master-signifier*) olarak benimseyip, kendisine ait başka değer, tasavvur, yapı ve ilkeler bütününe bu baş/ana-gösterene göre yeniden biçimlendirmesine yol açmamıştır. Yine bu süreçte, Türkiye, Batı dünyası içinde asimile olma ve böylece dış dünyayla ilişkilerinde yüksek politik önceliklerini Avrupa Birliği normlarına ve diplomatik stratejilerine göre belirleme konumuna gelmemiştir. Bütün bunların ardında yatan temel zihni dönüşüm ise, Türkiye’nin AK Parti iktidarı döneminde kendisini giderek bir ‘merkez’ ülke olarak konumlandırmaya başlamasıdır. Bu gelişme de, uluslararası düzen içindeki müteahkim güçler açısından, Türkiye’nin 2000’li yıllarda tedricen ‘kontrol edilebilir’ bir ülke olmaktan uzaklaşması anlamına gelmekteydi.

Türkiye’nin İslam dünyası için ‘tehlikeli’ bir örneklilik teşkil etmesi

2000’li yıllarda Türkiye’nin yaşamış olduğu siyasî tecrübe, hiç kuşku yok ki, dünyanın her yanındaki Müslüman halklar tarafından ilgiyle izlenmiştir. Bu süreçte Türkiye’de dindar ve yerli olma kaygısı güden sessiz çoğunluğun devletçe bir ‘özne’ olarak tanınmasının ve onların özlem ve beklentilerinin devleti yönetenlerce dikkate alınmasını mümkün kılan daha fazla demokratikleşmenin -yargı bağımsızlığı, işe alımlarda liyakat ilkesinin gözetilmesi ve ifade özgürlüğü gibi konularda bazı aksaklıklar olmakla birlikte-, kaçınılmaz

olarak, toplumsal sığılık, yabancılaşma, sekülerleşme ve batıcılaşma gibi siyasî, toplumsal ve kültürel çözülmeye yol açmayacağı ortaya çıkmıştır. Türkiye deneyimi, daha fazla demokratikleşmenin pek çok hususta Müslüman halklara önemli yararlar sağlayacağını ortaya koymuştur: Müslüman toplumlar üzerindeki devlet baskısının son bulması ya da en azından azalması; Müslüman ülkelerde kamusal yaşamın salt askerî/güvenlik eksenli söylemlerden arındırılması; yönetimlerin barışçıl yollarla el değiştirmesi; sahip olunan sosyal, kültürel ve entelektüel sermayenin ülke içinde daha verimli bir şekilde kullanılması, v.s. Bütün bunların yanı sıra, İslam dünyasında daha fazla demokratikleşme, Müslüman halkların ortak özlemi olan İslam dünyasına mensup ülkeler arasında Avrupa Birliği benzeri entegrasyon/bütünleşme çabalarına ivme kazandıracaktır. İşte, Türkiye'nin AK Parti iktidarı döneminde hem iç politikada hem de dış politikada yaşamış olduğu yoğun siyasî tecrübe ve hâkim uluslararası düzen içinde elde ettiği daha güçlü konum, İslam dünyasının bu düzen içindeki jeopolitik ve jeokültürel dışlanmışlığına karşı güçlü bir çıkış yolu önermektedir. Türkiye örneğinin İslam coğrafyalarına yayılması durumunda, yeni bir güç bloğu olarak tekmül etme istidadı taşıyan Müslüman toplumlar, mütihakim güçlerin tüm küresel hesaplarını alt üst edebilecektir.

Sonuç

Carî uluslararası düzenin başat özellikleri bilinmeden ve bu düzenin ne tür gelişmeleri 'kriz' olarak tanımladığı ve neden bazı krizler karşısında kayıtsız kalıp bazılarında hem devletlerin hem de bir kısım uluslararası örgütlerin 'müdahil' tutum aldığı meselesi ortaya konmadan, 15 Temmuz Darbe Girişimi karşısındaki uluslararası sessizliği anlamak mümkün olmaz. Kuşku yok ki, mevcut uluslararası düzenin âdil, kapsayıcı ve hakkaniyetli olmasını önleyen esaslı bazı çarpıklıkları vardır. Bunların başta gelenleri, bu düzen içinde söylem-eylem uyumsuzluğunun olması, düzenin statükocu olması, 'demokratik' olmaktan uzak oluşu, güç-eksenli olması, Batı hegemonyasını tahkim etmesi, negatif (menfi) barış anlayışına yaslanması, dinleri, Batı-dışı medeniyetleri ve geleneksel değerleri dışlaması, ve küresel ekonomi-politiğin gölgesi altında olmasıdır. Dolayısıyla böyle bir uluslararası düzenin uluslararası krizler karşısında tutarlı ve ilkeli davranmasını beklemek herhâlde aşırı iyimserlik olacaktır. Uluslararası düzenin 'kriz' olarak tanımladığı sorunlar ya da gelişmeler silsilesi, genelde, bu düzen içindeki mütihakim güçlerin çıkar ve öncelikleri açısından 'tehlike' oluşturduğu ölçüde 'yönetilmesi gereken bir kriz' olarak görülür. Buna karşılık, Batı-dışı dünyadaki halkların kahir ekseriyetince 'kriz' olarak görülen askerî müdahaleler, askerî darbeler, ülke-içi dış kaynaklı kirli operasyonlar veya yoksulluk ve yüksek çocuk

ölümleri gibi olgular, çoğu zaman uluslararası düzen içindeki başat aktörlerce bir 'kriz' olarak görülmez. Bu anlamda, hâkim uluslararası düzenin gözüyle bakıldığında, 'kriz' olarak nitelenmesi gereken gelişme, 15 Temmuz Darbe Girişimi değil, aksine AK Parti iktidarının bir süredir dış dünya ile ilişkilerinde 'eksen değiştirmekte' olduğuna dair gözlemler, Türkiye'nin mevcut uluslararası düzene yönelik 'rahatsız edici' itirazları ve bağımsız bir merkez güç olma arayışlarıdır. Bu tebliğde Türkiye'ye yönelik olarak hâkim güçlerin söz konusu kaygılarının ihsas ettiği bakış açısını, Türkiye'nin daimî olarak, bizim ifademizle, bir nevi 'proto-kriz' alanı olarak tasvirinde görmekteyiz.

Hâkim küresel düzen içinde başat konumda olan aktörler, Batı-dışı coğrafyalarda özgür seçimleri hemen her zaman 'kullanışlı' partileri ve liderleri iktidara getirmesi hâlinde destekleme eğiliminde olmuştur. Bilhassa ABD ve Avrupa Birliği gibi önde gelen aktörler, Türkiye'ye, kendi küresel ve bölgesel çıkarları için *araçsallaştırıldığı* ölçüde kıymet vermektedir. Buna karşı duracak iktidarların yönettiği Türkiye ise, 'tehlikeli', 'kestirilemez' ve o nedenle 'istenmeyen' bir aktör konumundadır. Bu yönüyle de, AK Parti yönetimindeki Türkiye, epeyi bir zaman önce, hâkim uluslararası düzene bertaraf edilmesi gereken bir 'tehdit' olarak kodlanmıştır. AK Parti benzeri iktidarların 'şeytanlaştırılması' ise Batılı ideolojik aygıtlar ve medya için, tâbiri câizse, 'çocuk oyuncağıdır'. Türkiye'deki 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Batılı mütehakkim güçlerin buna yönelik tepkisizliği bu acı gerçeği bir kez daha ortaya koymuştur.

Prof. Dr. Çağrı Erhan

Altınbaş Üniversitesi Rektörü

ULUSLARARASI KRİZLER KARŞISINDA DEVLETLERİN ETKİSİ VE KAPASİTESİ

Uluslararası ilişkiler ayrı bir bilimsel bir alan olarak yüzyılı aşkın bir süredir üniversitelerin bünyesinde yer alıyor. Ama disiplinin geçmişini XVII. yüzyıla kadar geriye götürmek mümkün. Şayet 1648'deki Vestefalya Antlaşmalarını modern uluslararası sistemin başlangıç noktası olarak kabul edersek, o tarihten bu güne uluslararası ilişkilerin en önemli konu başlıklarından biri "güç mücadelesi" olagelmıştır. Bununla bağlantılı olarak, "güç dengesi", "gücün ögeleri", "güç kullanma" gibi kavramlar her zaman uluslararası ilişkilerin vazgeçilmez konuları arasında yer almıştır.

En az "güç" kavramı kadar alanın değişmezlerinden biri de "kriz" kelimesidir. Zaman zaman "ihtilaf", "anlaşmazlık", "problem" gibi kelimelerle ifade edilmeye çalışılsa da, esasen "krizler" uluslararası ilişkilerden hiçbir zaman eksik olmaz.

Çok iddialı bir cümle olacağını sanmıyorum ama dile getirmekte fayda var: Uluslararası ilişkileri "güç", "kriz" ve "çatışan çıkarlar" kavramları üzerinden izah etmek, aynı işi "ortak çıkar", "insanlığın yararı" ve "iş birliği" kavramları üzerinden açıklamaya çalışmaktan çok daha kolaydır. Tarih, ilki için binlerce örnekle doluyken, ikincisi için sadece istisnai örnekler ihtiva etmektedir.

Kendisine ait -gelişmekte olan- bir teorisi ve birbirlerinden çok farklı zaviyelerden dünya gelişmelerine bakan saygın ekolleri bulunsa da, esasen uluslararası ilişkiler disiplininin özü, maalesef, canlılar dünyasının genel kurallarının etkisindedir. Bu kurallar da o kadar karmaşık değildir. Uluslararası sistemi anlamayı zorlaştıranlar, bahse konu genel kuralların bir gün değişebileceği iyimserliğiyle, devletlerin doğasının canlılar dünyasının doğasından ayrışabileceği beklentisi içinde, gerçekliklerle pek de örtüşmeyen teorik açılımlar peşinde koşanlardır.

Uluslararası ilişkilere dair günümüzde, yukarıda söz ettiğim türden o kadar "gerçeküstü" yaklaşım ortada dolaşıyor ki, uluslararası sistemin ne olduğunu, devletlerin krizlerle baş edebilme ve krizleri yönetebilme kapasitelerinin hangi parametrelerle oluştuğunu -sizlerin de müsamahasına sığınarak- bazıları amiyane olarak görülebilecek dört cümle üzerinden izah etmeye çalışacağım.

Birinci cümlemiz: Uluslararası İlişkilerde “orman kanunları” popülerliğini hiç kaybetmez.

Şayet uluslararası sistem diye bir kavram varsa, dünya tarihi var oldukça “orman kanunları” da bu kavramı açıklamak için vardı. Uluslararası alan, güçlü olanın kuralları koyduğu, zayıf olanın ağzından lokmasını aldığı, hukuk, ahlak, insan hakları gibi kavramların ancak ve ancak güce sahip olanlar tarafından üretilip kendi arzu ve istekleri doğrultusunda kullanıldığı bir alandır. Zayıf olanlar, güçlünün zaman zaman zulme varan tavrı karşısında birbirleriyle dayanışma içine girerek karşı koymaya teşebbüs etseler de, ekseriyetle bu dayanışma gayretleri neticesiz kalır. Bir güçlü devletin zulmünden, bir başka güçlünün insafına sığınarak kurtulmaya çalışırlar. Bu da beraberinde uluslararası vesayet ve himaye rejimlerini getirir. Sıklıkla bahsedilen uluslararası alandaki hegemonya da, işte tam bu ilişki biçiminden ortaya çıkar. Zayıf olan güçlüye tabi olmaya -çoğu zaman gönülsüzce- rıza gösterir.

İkinci cümlemiz: Tuhaf zamanlardan geçiyoruz.

Uluslararası alanda bugün evvelce görülmedik ölçüde kahtı ricalin yaşandığı bir dönemden geçiyoruz. Kahtı rical; “adam” yokluğudur. Uluslararası sistemde birkaç lider dışında lider kalmamıştır. Evvelki dönemlerde attıkları adımlarla, başlattıkları projelerle Birleşmiş Milletler içerisinde, Avrupa Birliği içerisinde, NATO içerisinde yeni birtakım oluşumların ortaya çıkmasını sağlayan insanların yerini, sosyal medya üzerinden tweet atarak dünyaya yön verdiğini zanneden kendi sözlerini son dakika haberi yaparak gündeme gelen birtakım adamlar almıştır. Bunlar lider değildir, bunların var olduğu dünyada yeni bir sistemin kurulması da mümkün değildir.

Tuhaf zamanların bir başka göstergesi ise daha önceki dönemde hiç devrede olmayan başta yapay zeka olmak üzere insanın kendi eliyle ürettiği ancak şimdi kendi kendini üreten birtakım anlamakta da güçlük çektiğimiz teknolojilerin, ekonomiden güvenliğe pek çok şeye yön vermeye başladığı bir dönemden geçmeye başladığımızdır. O nedenle geleceğin nasıl bir mahiyette olacağını kestirememekteyiz. Bugün biri çıkıp önümüzdeki elli yıl sonra böyle bir felaket gerçekleşecek derse ve nükleer bir savaşı tarif etse, onun öngördüğünden çok daha beter bir kıyamet senaryosuyla yüzleşmemiz mümkündür. Benim tarihsel verileri ve döngüleri dikkate alarak geleceğe yönelik öngörüm ise önümüzdeki elli yıl içerisinde tüm dünyayı kapsayan büyük bir dünya savaşının çıkacağı ve insanlık nüfusunun

büyük bölümünün yok olacağıdır. Zira geçmişte küresel güç mücadeleleri, gücün dünyadaki sıklet merkezinin değişmesi seviyesine yükseldiğinde, sanki bir fizik kuralı gibi, dünyada geniş çaplı savaşlar yaşanmıştı. Bugün benzeri bir durumun öncü sarsıntılarını, üstelik “tuhaf zamanlardan” geçerken yaşıyoruz.

Üçüncü cümlemiz: “Uluslararası ilişkilerde atamayana atarlar.”

Devletlerin dış siyasetteki amacı, milli menfaatlerini gerçekleştirmektir. Bunu da kendi güçlerine dayanarak yapmaya çalışırlar. İster askeri güç, ister yumuşak güç isterse akıllı güç unsurlarına dayanarak olsun, gücü elinde bulunduran devletler fırsat bulduğunda bunu değerlendirirler. Bazen içinde bulunulan dönemin şartları sayesinde, nispeten orta güce sahip olan devletler bile, normal şartlarda elde edemeyecekleri çıkarlarına zamanlamayı çok iyi kullanarak ulaşabilirler. Tabiri caizse, kale boşsa, golü atacaksın. “Boş kaleye herkes atar. Kaleci kalesine geçsin de öyle vurayım topa” demeyeceksin.

Öyle bir dönemden geçmekteyiz ki, 15 Temmuz hain darbe teşebbüsünden sonra Türk ordusu için hiçbir operasyon yapamayacağı, ülkenin ekonomik yıkımın eşğine geldiği söyleniyordu. Fakat Türkiye sadece bir ay sonra Ağustos 2016’da Fırat Kalkanı Harekatı ile bu düşünceleri dile getirenlere gerekli cevabını vermiştir. Arkasından Afrin Harekatı, Barış Pınarı Harekatı, Bahar kalkanı Harekatı gelmiştir. Bütün bunlar olurken Türkiye, mensuplarının büyük bölümü FETÖ mensubu veya örgütle irtibatlı / iltisaklı çıktığı için ihraç edilen deniz kuvvetlerinin tekrar bayrak dalgalandırmaya başlamasıyla Doğu Akdeniz’de Cumhuriyet tarihinin en büyük kazanımını elde etmiştir. Bu çok önemlidir. Mavi Vatan, ülkemizin parçasıdır.

Türkiye kendi deniz yetki alanı sahasını Libya ile yaptığı anlaşma sayesinde uluslararası düzeyde tescil ettirmiştir. Bunlar, fırsatlardan istifade edilerek Türkiye’nin haklı, bugüne kadar elde edememiş olduğu ya da FETÖ ile iç içe olan birtakım silahlı kuvvet mensuplarının, FETÖ ile iç içe olan dışişleri mensuplarının “Aman efendim öyle yapmayalım şunları kızdırırız, aman efendim böyle yaparsak Doğu Akdeniz’de Avrupa Birliği sırtımıza biner.” denerek engellenen birtakım hamlelerinin yapılabilmesine imkan sağladı.

Dördüncü cümle: “Bazen yapmak için yıkmak gerekir.”

Aynı araziye yeni bir bina inşa etmek isteniyorsa eskisini ya yıkmak ya da onun yıkılmasını beklemek gerekir. Mesela Birleşmiş Milletler’in bugünkü haliyle asli fonksiyonlarını ifa edemediği ve mutlaka reforme edilmesi gerektiğini dile getiriyoruz. Keşke bu önemli örgüt, çağın gereklerine uygun şekilde biçim değiştirebilse. Ama varoluş felsefesi ve niteklileri itibarıyla, maalesef BM’nin reforme edilmesi mümkün değildir.

Birleşmiş Milletler İkinci Cihan Harbi’nden sonra, İkinci Cihan Harbi’nin galibi olan devletler tarafından ihdas edilen sadece ve sadece kendi ve yanlarında olan dostlarının çıkarları devam edebilsin diye biçimlendirilen bir teşkilattan ibarettir. Teşkilatın reforme edilmesi gereken yanı çoktur ama reforme edilebilecek bir yanı yoktur. Reforme edilebilmesi için ayrıcalıklara sahip devletlerin öncelikle kendi haklarından vazgeçmeleri gerekir. Reform önerilerinden biri, Güvenlik Konseyi daimi üye sayısının artırılmasıyla ilgilidir. Halbuki, “Beş daimi üye değil, sekiz daimi üye olsun.” istemine mevcut daimi üyeler karşı çıkıp yanlarına daha fazla daimi üye almak istememektedir. Üstelik, böyle bir önerinin hayatiyet bulması ancak Güvenlik Konseyi’nin onaylamasıyla mümkün olduğundan, daimi üyelerin veto hakkına sahip olduğu bir oylamada, arzu edilen kararın çıkması imkansızdır.

“Bu ahlaka aykırıdır. Uluslararası sistem değişmiştir. Yetmiş yıl önce İkinci Dünya Savaşı’nın galipleriydiniz. O zaman Japonya ile Almanya sizin düşmanınızdı. Bugün onlar da önemli devletler haline gelmişlerdir. Hindistan diye bir devlet 1945’te yoktu. Günümüzde bir milyardan fazla nüfusu vardır. Dolayısıyla bu ülkelerin de daimi üye olması gerekir” diye haklı yere istediğiniz kadar sesinizi yükseltin. Ayrıcalıklı devletlerin red duvarına çarpıp kalırsınız. Hiçbiri Birleşmiş Milletler Konseyi’ndeki veto hakkından, orayı istediği gibi şekillendirme ayrıcalığından feragat etmeyeceklerdir.

Sonuç olarak Birleşmiş Milletler, ne kadar söylersek söyleyelim, gerçek dünyada reforme edilemez. Ya yıkılacaktır, kendiliğinden ortadan kalkacaktır ya da az önce bahsedildiği gibi büyük bir çatışma neticesinde yeni bir sistem, yeni bir uluslararası düzen kurulacaktır. Birinci Cihan Harbi’nden sonra Cemiyeti Akvam’ın, İkinci Cihan Harbi’nden sonra Birleşmiş Milletlerin, 1815’te Napolyon Savaşları neticesinde Avrupa Uyumu’nun kurulması gibi. Dolayısıyla büyük bir çatışma sonrası yeni bir düzen arayışıyla yeni bir mimari inşa etmek söz konusu olabilir.

Bu dört cümle üzerinden uluslararası sistemin doğasını açıklamaya çalıştıktan sonra birkaç kelime de, bizim kültür coğrafyamıza dair etmeliyiz. Uluslararası sistemde kullanmakta olduğumuz kavramların çok büyük bir bölümünün bize ait kavramlar olmadıklarını biliyorsunuz. Başta zikrettiğim uluslararası ilişkiler teorisine ya da yaklaşımlarına bir elin parmakları kadar akademisyenimiz katkı yapabiliyor sadece. Sadece Türkiye'den de bahsetmiyorum. Bu haliyle Batı dünyasının bu alandaki tekeli kırılabilmiş değil. Uluslararası ilişkiler disiplininde çeşitlilikten, çok kültürlülükten söz edemiyoruz. Kullanmış olduğumuz kavramların, terimlerin büyük bir bölümü her ne kadar evrensel olduğu söylene de Batı merkezlerinden üretilerek yüzyıllar boyunca başka yerlere dayatılmış olan kavramlardır. Bunlara karşı çıkışlar dünyanın çeşitli yerlerinden gelmektedir ancak biz bir türlü bize has, bize ait, bizim kendi dünya tasavvurumuza uygun bir kavramsallaştırmayı bu kadar çok uluslararası ilişkiler bölümümüz olmasına rağmen oluşturamadık. Mesela her şehirde Hukuk Fakültesi kurulmasına rağmen nasıl hukuk kavramsallaştırılması yapılmıyorsa uluslararası ilişkiler kavramsallaştırmasına da katkı sağlayamadık. Dolayısıyla bizim ve bizim medeniyetimizin coğrafyasında olan ülkeler ve dünyanın çeşitli yerlerinde olan Güney Amerika'dan Uzak Asya'ya kadar bu sistemden rahatsız diğer ülkeler ile birlikte yeni bir uluslararası ilişkiler literatürü, terminolojisi, kavramsallaştırması oluşturmamız da gerekmektedir. Bunlar olmadığı takdirde sadece mevcudu eleştirmek durumunda kalırız. Mevcudun yerine hiçbir şey takdim edemeyiz. O zaman da mevcut aynı ile devam eder. Konuşmamda sözünü ettiğim "orman kanunları" uluslararası ilişkilerin özünü teşkil etmeyi sürdürür.

Dr. İlyas Fırat Cengiz

Yalova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi

BÖLGESEL REJİMLERİN GELECEĞİ:

1- Giriş

İkinci Dünya savaşı ve özellikle 1990 sonrası dönemde bölgeselcilik ve bölgesel iş birliği teşkilatları dünya siyasetinde önemli bir yer edinmiştir. Soğuk savaş dönemi ve dekolonizasyon hareketleri birçok bölgesel anlaşmanın ortaya çıkmasında önemli rol oynamış; Kuzey Atlantik İşbirliği Teşkilatı (NATO), Avrupa Birliği, Amerikan Devletleri Örgütü, Afrika Birliği, Arap Devletleri Ligi, ve Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN) gibi bölgesel organizasyonları ortaya çıkarmıştır.

İslam İşbirliği Teşkilatı 1969 yılında dekolonizasyonun hareketlerinin bir parçası olarak İslam dünyasının ortak sesi olmak, Müslümanların ortak çıkarlarını korumak maksadıyla ve uluslararası barışın ve dünya toplumlarının uyum içerisinde yaşamlarının desteklemek amacıyla kurulmuştur. 1990'lar sonrasında ise özellikle ekonomi iş birliği ağırlıklı anlaşmalar ile ortaya çıkan Kuzey Amerika Ticaret Antlaşması (NAFTA), ve Asya-Pasifik Ekonomi İş birliği (APEC) ve bu bölgesel rejimlerin alt bölgesel organizasyonları olan, Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC) ve Batı Afrika Devletler Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) kurulmuştur. 1990'ların sonunda D-8 Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, 2011 yılında Türk Konseyi, üye devletler arasında ekonomiyi ve ticareti artırmak, üye devletlerin dünyada ki ekonomik pozisyonlarını ve yaşam standartlarını yükseltmek amacıyla kurulmuşlardır.

Göçmen krizi, Brexit ve bölgesel rejimlerin COVID19 pandemi sürecindeki başarısız iş birliği girişimleri başta NATO-AB rejimlerinin sorgulanmasına sebep olsa da bölgeselleşmenin önemini yitirdiğini söylemek mümkün değildir. Bölgeselciliğin güç kazanmasının en temel sebebi hem geleneksel güvenlik anlayışı ile kurulmaları hem de daha geniş güvenlik konseptini kabul eden yapılarıyla da demokrasi, insan hakları, ekonomi ve çevresel sorunlar alanlarında faal olmalarıdır. Özellikle 1990'lar sonrası birçok bölgesel organizasyon ekonomik gerekçelerle kurulmuşlardır fakat kurucu anlaşmalarında güvenlikle ilgili sarıh ifadeler yer verilmemiştir. Böyle olsa bile bölgesel rejimlere taraf olan ülkeler istikrar, çatışmadan kaçınma ve toplumların birlikte yaşayabilirliği gibi hususları hayata geçirmek ve elbette en temel konu olarak güvenliğin sağlanması amaçlanmaktadır. Bölgesel rejimler gelişme aşamasında olup zamanla yeni iş birliği imkanları sunmakta ve üyelerinin birbirlerine olan bağımlılıklarını artırmaktadır. Ülkeler kendi siyasi rejimlerinin meşruluğunu sağlama noktasında bölgesel örgütlere üye olarak kabul edilmeleri veya üye iseler

üyeliklerinin devam ettirilmesi önem arz etmektedir. Dolayısıyla hem demokratik hem de demokratik olmayan ülkeler fark etmeksizin, üyesi oldukları bölgesel örgütler tarafından desteklenmeye ve kabul edilmeye ihtiyaç duymaktadırlar.

Bölgeselciliğin sınırlarını çizmek sadece coğrafya ile sınırlı kalmayacak ve bölgesel rejimler kurulurken tarihsel ve kültürel faktörler, geniş kapsamlı objektif gerekçelerin yanı sıra sübjektif tercihler ve algılar da bu rejimlerin kurucu unsurları olmaktadır.¹ Güvenlik kavramının tanımı, görünüş ve cihetini bu faktörler belirlemekte ve dolayısıyla gruplaşan ülkeler bölgeselcilik tercihlerini ve aktivitelerini bu unsurlara göre şekillendirmektedirler. Örneğin Avrupa tarihsel olarak gergin ve savaşa eğilimli Almanya-Fransa çatışmasının tanımladığı güvenlik yapısını, bölgesel iş birliği ile savaşın artık çatışmaları çözebilmek için seçenek dahi olmadığı bir güvenlik topluluğuna (security community) dönüştürmüştür. Bu haliyle Avrupa Birliği bölgeselciliğin en gelişkin hali olarak güvenlik, iş birliği, ekonomi, kültür ve kimlik unsurlarının kaynaştırılmasını ifade etmektedir.

Bölgesel rejimlerin gelişmeye devam etmesi, üzerine kurulduğu hedeflerini gerçekleştirebilmesine ve yeni şartlara adapte olabilmesi yeteneğine bağlıdır. Bölgesel rejimler yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde ortaya çıkabilecek meydan okumalarla karşı karşıya kalmakta, ancak bu meydan okumalara karşı koyabilen bölgesel rejimler geleceğe emin adımlarla ulaşabileceklerdir. Dolayısıyla bölgesel güvenlik ve iş birliği, demokrasi ve insan hakları ve terörizmle mücadele konuları bölgesel rejimlerin geleceğinin tartışılmasında belirleyici ve öncelikli konulardır. Bu metinde bu hususlar etraflıca ele alınıp tartışılacak ve bölgesel rejimlerin geleceği değerlendirilecektir.

2- Bölgesel Güvenlik ve İş birliği

Bölgesel rejimler doğrudan veya dolaylı bir şekilde bölgesel güvenlik rejimi ve bölgesel güvenlik iş birliği mekanizmaları üretmektedirler. İkinci Dünya Savaşı sonrası bölgesel entegrasyon çabaları ekonomik motivasyon ile başlatılmış olsalar da, esas itibarıyla barış ve güvenliğin tesisi amacını taşımaktadırlar.² Örneğin Buzan bölgesel güvenliği grup üyesi ülkelerin temel güvenlik kaygılarının, gerçekçi olacak şekilde birbirinden bağımsız

1 Alyson J. K. Bailes and Andrew Cottey, "Regional Security Cooperation in the Early 21st Century", Yearbook 2006: Armaments, Disarmament and International Security, ss.195-223, s.199

2 Hettne Björn, "Teori ve Pratikte Güvenliğin Bölgeselleşmesi", Uluslararası İlişkiler, Cilt 5, Sayı 18 (Yaz 2008), ss. 87-106. s.89

sız düşünülemez kadar birbirleri ile ilişkilendirilmesi olarak tarif etmektedir.³ Bölgesel rejimin özellikle üyeler arasında oluşturmuş olduğu çerçeve ile iletişim ve diyalogun platformu haline gelmektedir. Devlet ve hükümet başkanları arasında, bakanlar ve daha alt seviye sivil ve askeri görevliler arasında gerçekleştirilen düzenli toplantılar üye devletler arasında güveni artıran ve yanlış anlamaları azaltan, ortak çıkar ve kimlik hissini uyandıran ve farklılıkları azaltan bir işlevi vardır.⁴ Üye ülkeler bölgesel güvenlik rejimine tabi olmalarıyla beraber kapsayıcı bir davranış seti kabul etmiş olurlar. Şöyle ki kuvvet kullanmama, mevcut uluslararası sınırlara saygı, hatta belli başlı silahların kullanılması veya kullanılmaması, askeri faaliyetlerin ve belli ölçüde askeri şeffaflığın düzenlenmesi gibi.⁵ Güvenlik topluluğu olarak tanımlayabileceğimiz bu bölgeselcilik yaklaşımı, üyelerinin birbirleri ile doğrudan/sıcak bir çatışmaya girmeyeceklerinin garantisi olmakta, fakat aralarındaki anlaşmazlıkları farklı yöntemlerle çözmelerine imkân tanımaktadır.⁶

Bölgesel rejimler elbette sadece üyeler arasındaki istikrarı, barış ve güvenliği sağlamakla kalmayabilir, bölgesel düzen ile en yakın çevre (örneğin AB'nin komşuluk politikaları veya diğer bölgesel rejimlerle yapmış olduğu anlaşmalar) arasında yapılan çabalarda dikkate değerdir. Bu çabaların amacı bölgenin çevresindeki çatışmanın yönetimi, çatışmanın önlenmesi ile istikrar sağlama ve bütünleşme (daha ileri aşaması bölgesel örgütün genişlemesi) kullanılarak yapılabilir.⁷ Salt askeri iş birliği temelli bölgesel güvenlik rejimleri ise tarihsel olarak dış düşman olarak algılananlara karşı iş birliği, bölgesel silah kontrol anlaşmaları, askeri güven anlaşmaları ve güvenlik inşa tedbirler gibi araçlara kullanılmaktadır.⁸

Diğer taraftan bölgesel yapıları incelerken bölgeselciliğin kronik problem oluşturduğu şu 'dört önemli kriteri'⁹ dikkate almak bölgeselciliğin geleceği açısından son derece önemlidir. İlk olarak, iş birliğinin zorunlu ve hegemonik olma durumu söz konusu olabilir. Zorunluluk hali çoğu zaman doğrudan bir zorunluluğu ifade etmemektedir ve buna verilecek çok az örnek vardır (Varşova Paktı nedeniyle 1968 yılında Çekoslovakya'nın Sovyetler tarafından işgal edilmesidir). Bölgesel örgütlenmelerde bazı devletlerin hegemonik yaklaşımları bu tür bölgesel rejimlerinin normatif yapısına aykırı olarak sahada ve uygulamada

3 Barry Buzan, "People, States and Fear: An Agenda For International Security Studies in the Post Cold War Era", Boulder, Colorado : Lynne Rienner Publishers, 1991, s. 190.

4 Alyson, a.g.m. s.202

5 Alyson, a.g.m. s.200

6 Deutsch, K. W. et al., Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience, Greenwood Press: New York, 1969, s. 5.

7 Hettne, a.g.m. s.91

8 Alyson, a.g.m. s.204

9 Alyson, a.g.m. s.215-18

var olmaktadır. NATO'nun ABD merkezli güvenlik hassasiyetine önem verdiği fakat diğer üye devletlerin bu hususta daha geri planda kaldığı, Fransa-Almanya ikilisinin AB çerçevesinde, Arap Devletler Ligi'nin ise Suudi Arabistan ve Mısır'ın diğer üyelere nazaran daha belirleyici olduğundan söz edilebilir. Bölgesel rejimin içindeki hegemonik yapısı organizasyonun başarısını sınırlayabilir. Özellikle emrivaki yönetim tarzı, üyelerin gerçek avantajlardan yararlanmasını engellemekte ve hegemon devletin böl parçala yönet taktiği ile üyeler arasındaki tansiyonu arttırmaktadır. Aynı zamanda bu hegemonik yapı demokrasi zafiyeti anlamına geleceği için güvenlik hususunda desteği gereken üye devletlerin toplumsal aktörlerinin desteği zayıflayabilecektir. Böyle bir durum hegemon devlet/lerin kontrol etme yöntemleri dolayısıyla bölgesel organizasyonun değişen şartlara uyum sağlaması noktasında sorun yaşamaktadır.

İkinci olarak; askeri ittifak modelinde olduğu gibi düşman taraf ittifakın dışında tutulduğunda bu durum uluslararası güvenlik açısından negatif bir durumdur ve ittifak üyelerinin tehdit algısını azaltmaktan ziyade artırmaktadır, bölünmüşlüğü tahkim etmekte ve silahlanma yarışını hızlandırmaktadır. Bu durum daha fazla radikalleşmeye ve daha fazla ittifak destekçisi arayışına yönelmeye neden olmaktadır. En meşru ve en demokratik bölgesel rejimlerde dahi askeri ittifaklarda olduğu gibi, bölgesel rejimler arasındaki tansiyon ve silahlanma artmakta ve bu durum üye devletlere daha fazla ekonomik ve siyasi yük bindirmekte ve üye olmayan diğer devletler ve gruplar için riski artırmaktadır. Böylesi bir durumda, tehdidin evrensel bileşenlerini değerlendirmek güçleşmekte ve daha fazla aktörün kutuplaşmasına sebep olmaktadır. Soğuk savaş buna verilebilecek uygun bir örnek olarak, ülkeler arasında ki vekalet savaşları ortaya çıkartmış, doğu-batı arasında silahlanma yarışı ve akabinde silah kontrol ve silahsızlanma anlaşmaları ile taraflar açısından ortaya çıkan yük görece azaltılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla askeri ittifaklarda olduğu gibi düşmanlık ve askeri rekabet gibi olumsuz hedefler ve en nihayetinde silahsızlanma ve silah kontrol anlaşmaları noktasına gelmek ortaya kısır bir döngü çıkarmıştır. Bu nedenle bölgeselleşmenin olumlu ortak çıkarlar ve isteklerle şekillenmesi onun daha uzun süre devam etmesini, genişlemesini ve ortaya çıkan yeni şartlara adapte olabilmelerini gerektirmektedir.

Üçüncü olarak, bölgesel güvenlik rejimleri bölgesel bir grubun katı veya statik doğası olarak ortaya çıkabilir. Bu durum bölgesel rejimin demokratik veya demokratik olmayan üye devletlerden oluşması bağlamında herhangi bir farkı yoktur. Bölgesel rejimin katı veya statik doğası yapısı rejimin ne kadar formal bir yapıya sahip olduğu ile ilgili olmayıp, rejim

organizasyonun dışsal değişiklere ve içsel etmenlere kolayca adapte olabilmesi ile ilgilidir. Örneğin bölgesel rejim daha geniş katımlı üyeliğine, üyelerin organizasyona yeni desteklerle katılması veya örgütün önceki ajandasının değiştirilmesine verecekleri tepkileri açısından değerlendirmek gerekmektedir. Gerekli değişimleri yerine getirmek bu katı ve statik yapı sebebiyle güçleşmekte, dolayısıyla bölgesel örgütün gerekli dönüşümleri yerine getirememesi bölgesel örgütün geleceği açısından olumsuz bir faktör olmaktadır.

Son olarak, yapaylığın ve yüzeyselliğin bir göstergesi olarak bölgesel organizasyonu olduğundan daha iyi göstermek için veya öncülük eden ve üstünlük kuran üye ülke/leri idolleştirmek için organizasyonu gerçek bölgesel güvenlik meselelerinden uzaklaştırmak olarak tarif edilebilir. Özellikle bölgesel rejimin gerileme zamanında mutad toplantılarına katılan temsilcilerin rütbelerinin düşmesi ve bürokratik yapılarındaki eksikliklerdir. Bu tür sorunlar daha büyük sorunların ilk tohumları olabilir ve katılımcılar birbirlerinin önceliklerini anlamaya ve güven tesis edilinceye kadar bu gibi eksiklikler düşük seviyede tutmak gerekmektedir. Daha önemlisi, üyeler arasında ki istek ve coşkunun zayıf olması, faaliyetlerin keskin bir şekilde azalması, tamamlayıcılık ve bütünlükten uzak olunması, grup ajandası ile ilgili olan dışsal bir aktöre ilgisizlik ve grubun amaçları ve kuralları ile uyumsuz hareket eden üye/ler. Bölgesel grubu yanıltan önemli bir husus ise, kafa karışıklığı oluşturacak kadar iyi fakat yapay olan üye grupları gerçek iç ve dış zorluklar hakkında yanlış bir güvenlik duygusu yaratıldığında ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla devletler üyesi oldukları bölgesel rejim konusunda yapaylık ve yüzeysellik gibi kronik bir problemin varlığı halinde aslında üyesi olmaması gereken bir örgüt içerisinde bulunabilir. Elbette bu durum bölgesel örgütün diğer üye devletleri için istenilen bir durum olarak, örgütün temel hedeflerini yerine getirilmesinde fayda sağlayacak fakat üye olmaması gereken devletin dış ve iç zorluklarında bölgesel örgütün bir faydasını elde edemeyecektir.

4- Demokrasi ve İnsan Hakları

Bölgesel rejimlerin oluşması ile demokrasi ve insan hakları gelişmesi karşılıklı etkileşim içindedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa organizasyonları (Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, AGİT) ve NATO genişlemek suretiyle ve komşuluk politikalarıyla demokrasinin geliştirilmesinde ve komünizm sonrası siyaset ve bürokrasinin dönüştürülmesinde önemli bir rol oynamıştır. Amerika Devletler Örgütü'nün kurucu (1948) şartında demokrasinin geliştirileceği ve pekiştirileceği karara bağlanmıştır.¹⁰ Benzer şekilde 2000 tarihli Afrika

10 Charter Of The Organization Of American States, Article 2, 3

Birliği Kurucu Yasasında demokratik prensipler ve kurumlar, katılım, iyi yönetim ve insan haklarının geliştirileceği taahhüt edilmiştir.¹¹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile insan haklarının koruma mekanizması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ile etkin bir şekilde var olmaktadır. Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi ve Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi ve onların yarı yargısal organların bu alanda önemli insan hakları sistemlerini oluşturmaktadır.

1970'lerden sonra demokrasinin yaygınlaşması, küresel demokratik bir topluluk olgusunu güçlendirmiş ve bu durum özellikle bölgeselcilik gelişmeleri ile ivme kazanmış, demokrasi ve insan hakları daha güçlenmiştir.¹² Uzunca süredir Avrupa merkezli bölgesel örgütler demokrasi ve insan hakları standartlarının belirlenmesinde önemli bir rol oynamış, üye devletlerde bu standartların uygulanması ve yerleşmesi için çaba sarf edilmiş ve aynı zamanda izleme ve denetleme faaliyetleri halen devam etmektedir. Belirlenen standartlara uymayan üye devletlere siyasi müzakere veya baskı yaparak üyelerin bu standartlara uymaları sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu bölgesel organizasyonlara üye olmak için demokrasi ve insan haklarına saygı duymak vazgeçilemez birer şart olarak belirlenmiştir. AB kurucu anlaşmalarında hem kendisi hem de üyeleri için demokrasinin ve hukukun üstünlüğünün yerleştirileceğini ve geliştirileceğini ve insan haklarına saygı duyulacağını taahhüt etmiştir. Yine bu bağlamda AB demokratik sistemi korumak amacı ile, örneğin, Avusturya Özgürlük Partisi'nin (FPÖ) faaliyetleri nedeniyle Avusturya'ya uyguladığı yaptırım kararı dikkate değerdir. Partinin ilk liderinin ve partinin bazı yöneticilerin eski Nazi görevlilerinden olması ve partinin aşırı sağ ve Avrupa karşıtlığı eğilimleri dolayısıyla bu partiye başından beri kuşku ile yaklaşılmıştır.¹³ Fakat FPÖ 3 Ekim 1999 yılında girdiği genel seçimlerde % 26,9 oranında oy alarak yalnız ülke içinde değil ülke dışında da büyük yankı uyandırmıştır. Bu seçimlerde Sosyal Demokrat Parti (SPÖ) en çok oyu alan parti olmasına rağmen, koalisyon hükümeti Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ) ve Avusturya Halk Partisi (ÖVP) tarafından kurulmuştur. 2000 yılında AB ve bazı AB üyeleri FPÖ'nün hükümet ortağı olması dolayısıyla diplomatik yaptırım (AB'nin kültürel değişim programlarının boykot edilmesi, askeri tatbikatlar sınırlandırılması, vb.) uygulamıştır.¹⁴ Protesto etmek

11 Constitutive Act of the African Union, Article 3.

12 Alyson, a.g.m. s.210

13 Daha fazlası için Bknz. Franz Fallend, "Are right-wing populism and government participation incompatible? The case of the freedom party of Austria", Representation, 40:2, (2004) 115-130; Aktaş Murat, "Avusturya'da Aşırı Sağın Meşrulaşması / The Legitimation of Extreme Right in Austria", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research Cilt: 11 Sayı: 60 Yıl: 2018, 276-286

14 NYT, The European Union Lifts Sanctions Against Austria, Sept. 12, 2000, <https://www.nytimes.com/2000/09/12/world/the-european-union-lifts-sanctions-against-austria.html> (Erişim; 26/07/2020)

amaçlı olan bu durum aslında Avusturya'nın FPÖ nedeniyle çok fazla eleştiri yöneltmiş ve FPÖ'nün kendisini ülke demokrasisi için bir tehdit olmadığını göstermeye zorlamıştır. FPÖ'nün ülke demokrasisine bir tehdit oluşturmadığına inanıldığında ise yaptırımlar kaldırılmıştır. Böylece AB kendi bölgesinde Nazi geçmişi ile bağlantılı ve aşırı sağ eğilimleri olan bir partinin hüküm kurmasının tasvip edilmediğini göstermesi ve böylesi bir partinin demokrasiye bağlı olduğu hususunda AB'yi ikna etmesi gerekmiştir.

Benzer bir yaklaşım ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi sözleşmenin 17. Maddesi hakların kötüye kullanılmasını yasaklamış ve Sözleşmede belirtilen haklar kullanılmak suretiyle hak ve özgürlüklerin yok edilmesini ve totaliterliği savunan grupların amaçlarına ulaşmasını engellemeyi amaçlamıştır.¹⁵ Bu bağlamda AİHM Alman Komünist Parti davasında partinin totaliter ve anti-demokratik bir rejim kurma amaçları nedeniyle kapatılmasını haklı bulmuş ve bu tür faaliyetlerin Sözleşme hakları çerçevesinde değerlendirmemiştir.¹⁶ Mahkeme bu tür kararlarında 'militan demokrasi' yaklaşımı çerçevesinde demokratik prensipleri korumak amacı ile anti-demokratik aktörlerin Sözleşme haklarını kısıtlanmasını, diğer bir ifade ile düşmanın Turuva atı ile şehre girmesinden önce gerekli önlemlerin alınmasını benimsemiştir.¹⁷

Birçok diğer bölgesel organizasyon demokrasinin ve insan haklarının geliştirilmesinde ve desteklenmesinde taahhütlerde bulunmuşlardır. Fakat Asya ve Ortadoğu bölgesel rejimleri özellikle demokrasi özelinde ve kısmen de insan hakları alanında geliştirici ve destekleyici bir rol oynamakta isteksizdirler.¹⁸ Örneğin ASEAN üye devletlerinin iç işlerine karışmamak noktasında tarihsel ve kültürel tercih olarak Asya tarzını yansıtmaktadır. Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) ve Asya Bölgesel Forumu (ARF) aynı şekilde demokrasi ve insan haklarını geliştirici bir fonksiyon tanımlanmamaktadır.¹⁹ Diğer taraftan bir çok otokratik siyasal sistemin var olduğu Ortadoğu bölgesinde ortaya çıkan bölgesel rejimler Körfez İşbirliği Konseyi, ve Arap Devletler Ligi gibi özellikle demokrasinin ve kısmi olarak insan haklarının geliştirilmesi hususunda isteksizlerdir. Hem Asya hem de Ortadoğu özellikle demokrasinin geliştirilmesi konusunda bölgesel motivasyon ve taahhütleri söz

15 Paul Harvey, "Militant democracy and the European Convention on Human Rights" *European Law Review*, 29, (2004), ss.407-420, s.412

16 Reimann and Fısch v. Germany (Başvuru No: 250/57) 20 Haziran 1957, s.4-5

17 Loewenstein Karl, "Militant Democracy and Fundamental Rights" *the American Political Science Review* p Vol.31, 1937, ss.417-432 s.424

18 Alyson, a.g.m. s.210

19 Alyson, a.g.m. s.210

konusu değildir.²⁰ Bununla beraber, bölgesel organizasyonlar otokratik rejimlerin meşruiyet ve egemenliğini artırmak için destekleyici bir rol almaktadır. Bağımsız Devletler Topluluğu, Şangay İşbirliği Teşkilatı, Arap Devletler Ligi, Körfez İşbirliği Konseyi, üye devletlerinin yönetim kurumlarının oluşturulmasını, modifiye edilmesini ve saygı duyulmasını sağlayarak desteklemektedir.²¹ Bunlar yapılırken demokrasi, insan hakları veya hukukun üstünlüğüne atıf yapmaktadırlar,²² fakat bu durum sadece demokratik olmayan bölgesel rejimlerin liberal normlar ve değerleri kullanmasındaki amaç siyasi istikrarsızlıktan kaçınmak, yabancı yardım ve yabancı yatırımları cezbetmektir.²³ Bu çabalar otokratik sistemlerini kendi içinde dönüştürülmesi ve korunması olarak ifade edilebilir.

Özgürlükçü olmayan bölgesel rejimleri demokratik bölgesel rejimlerden ayıran en önemli unsur güvenlik ve istikrar konusunda demokrasi ve insan hakları arasında bir denge gözetmek zorunda olmamalarıdır.²⁴ Özellikle güvenlik ve istikrarı önceleyen otokratik sistemler siyasi ve ekonomik çıkarları gereğince demokratik gelişmeyi önlemeye çalışmaktadır. Aynı şekilde, batılı demokratik mekanizmalar kendi stratejik çıkarları gerektirdiğinde otokratik sistemlerin devamını ve istikrarını korumakta, hatta yeni otokratik rejimlerin ortaya çıkmasını destekleyebilmektedirler.²⁵ Şöyle ki, bu bölgesel rejimler şayet kendi stratejik çıkarları gerektirir ise, otokratik sistemlerin istikrarını sağlayan ve otokratik yapının devam etmesini sağlayan stratejiler benimsemektedirler.²⁶ Dolayısıyla, demokrasilerde ortaya çıkabilecek otokratik, vesayetçi ve hatta cuntacı eğilimlerin bölgesel organizasyonlar tarafından bu stratejik çıkarlar gereğince desteklenebileceği bir gerçekliktir.

Fakat batılı bölgesel rejimler kesin surette ve her şart altında demokrasinin gelişmesi ve yerleşmesi, insan haklarına saygı duyulması gibi mutlak bir amaç söz konusu değildir. AB, AGİT, AK veya NATO gibi bölgesel organizasyonlar demokrasinin geliştirilmesi taahhütleri kurucu anlaşmalarında yer almakta fakat bu durum mutlak değildir. Benzer bir yaklaşımla

20 Alyson, a.g.m. s.211

21 Tanja A. Börzel, "The Noble West and the Dirty Rest? Western Democracy Promoters and Illiberal Regional Powers", *Democratization*, 22/3, (2015) ss.519-535, 521

22 Tanja, a.g.m s.521

23 Börzel, Tanja A./van Hüllen, Vera/Lohaus, Mathis, *Governance Transfer by Regional Organizations. Following a Global Script?* SFB-Governance Working Paper Series, No. 42, Collaborative Research Center (SFB) 700, Berlin, January 2013 s.25

24 Tanja, a.g.m s.522

25 Tanja, a.g.m s.525

26 Tanja, a.g.m s.525

demokratik olmayan rejimlerde her şart altında otokrasiyi savunduklarını söyleyemeyiz.²⁷ Liberal olmayan bölgesel rejimlerin temel amacı otokrasiyi mutlak anlamda desteklemek değildir. Böyle bir iddia sarih anlamda, kurucu anlaşmalarında en azından mevcut değildir. Demokrasiyi desteklemeyen bölgesel rejimler otokratik yapıları desteklerken veya demokratik çabaları engellerken asıl yapmak istedikleri kendi ekonomik, stratejik veya politik çıkarlarını korumaktır. Bu yönü ile otokratik bölgesel rejimler esas itibari ile demokratik bölgesel rejimlerden farklı değildir.

Bu hususu örneklerle açıklamak gerekir ise; Avrupa Birliği Konseyi, 15 Temmuz 2020 Türkiye’de gerçekleştirilen darbe girişimini kınaması ve darbeye karşı sözlü desteği dahi darbe girişiminin başarısızlığa uğratılmasından üç gün sonra yapmış,²⁸ ve somut destek olarak nitelenebilecek bir aksiyonu ortaya koymamıştır. AB Türkiye’deki demokratik iktidarın destekçisi olarak hareket eder gözükmeyi tercih etmişse de özellikle AB makamları ve üye devletler, darbe girişimi sonrasında bu ülkelere kaçan FETÖ’cü teröristlere mülteci statüsü verilmesi ve bu teröristleri Türk yargısından kaçırmaya çalışmaktadırlar.²⁹ Diğer bir örnek ise Avrupa Konseyi’nden, 2017 Avrupa Konseyi Yerel Yönetimler Kongresi 32. Genel Kurulunun hazırladığı, Türkiye’de yerel yöneticilerin durumuna ilişkin rapor tasarısındaki “Kongre, Türkiye’nin mücadele ettiği artan terör saldırıları, 15 Temmuz 2016 darbe girişimi, ülkede bulunan milyonlarca sığınmacı ve sınırları etrafında devam eden savaş gibi tehditlerin farkındadır.” maddesinin, “FETÖ/PDY tarafından düzenlenen 15 Temmuz darbe girişimi” şeklinde değiştirilmesi yönünde önerge reddedilmiştir.³⁰ AB ve AK, Türkiye’de bir askeri darbe girişimi olduğunu kabul etmekte fakat bu teşebbüsün failinin FETÖ terör örgütü olduğunu ısrarla her platformda karşı çıkmaktadır. Dolayısıyla bu durum Türkiye’nin vesayet ve cunta merkezi olan FETÖ’nün korunması anlamını taşımaktadır.

Türkiye’nin darbeler tarihinde yine önemli bir dönüm noktası olan 28 Şubat 1997 post-modern askeri müdahalesi ve sonrasında dönemin iktidar partisi olan Refah Partisi’nin “lâik-

27 Jünemann Annette, “Security-Building in the Mediterranean After September 11”, Mediterranean Politics, 8:2-3, (2003) 1-20; Youngs Richard, “The European Union and Democracy Promotion in the Mediterranean: A New or Disingenuous Strategy?”, Democratization, 9:1, (2002) 40-62

28 European Council, Council of the European Union, Council conclusions on Turkey 18/07/2016, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/07/18/fac-turkey-conclusions/> (Erişim: 25/072020)

29 Bengin Tunca, Firari FETÖ’cülere mülteci kalkanı, 23 Aralık 2019 <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/tunca-bengin/firari-fetoculere-multeci-kalkani-6106729> (Erişim: 26/06/2020)

30 AA, Avrupa Konseyi’nde FETÖ/PDY tartışması, 30/03/2017, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/avrupa-konseyinde-feto-pdy-tartismasi/782981> (Erişim 26/07/2020) Bknz: Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi “Türkiye’de yerel yöneticilerin durumuna ilişkin rapor” 29 March 2017, Report CG32(2017) s.13

lik ilkesine aykırı eylemlerin odağı haline geldiği”³¹ gerekçesiyle Türk Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmış ve yöneticilerine siyaset yapma sınırlandırılması getirilmiştir. Türkiye’de otoriter bürokratik elitleri cesaretlendirmiş ve vesayetçi bürokratik sisteme özgüven aşlamıştır.³² AİHM Refah Partisi ve Diğerleri v. Türkiye kararı bu manada dikkate değerdir. Mahkeme Refah Partisi’nin şeriata dayalı bir siyasi düzen kurmak istediği, yöneticilerinin cihat ve şiddet çağrıları yaptığı ve çok taraflı hukuk sistemi önerisi gerekçesi ile kapatma kararının AİHS aykırı olmadığına karar vermiştir.³³ AİHM çok düşük seviye bulgu ve delil ile 28 Şubat 1997 askeri müdahalesi anti-demokratik atmosferinin bir sonucu olarak ortaya çıkan Refah Partisi kapatma kararı ile aynı düzleme gelmiştir.³⁴ Bu durum Türkiye’de askeri ve bürokratik vesayet odaklarının elini güçlendirmiş, aynen 15 Temmuz darbe girişiminde olduğu gibi Türkiye kendi demokrasisini vesayet odaklarına karşı koruma noktasında Avrupa bölgesel rejimlerinden destek görmemiştir.

Yine benzer bir durum 2003 yılında AB’nin Mısır’da yapılan askeri darbeye, sonrasında otokratik rejimlerin Suriye’de ve Bahreyn’de siyasi muhalefeti şiddet kullanarak bastırmasına sessiz kalmıştır. Arap Baharı toplumsal hareketlerinin aşırı şiddet kullanılarak bastırılması ve istikrarsız bölge yapısının derinleşmesi noktasında özellikle Körfez İşbirliği Konseyi, muhaliflerin katılımını değil, dışlanmasında dolayısıyla demokrasi umudunun söndürülmesinde bölgesel aktör olarak ciddi bir rol oynamıştır. Arap Baharı Ortadoğu bölgesinde otokratik rejimler için uzun süren bir meydan okuma olmuş fakat sadece Tunus’ta sınırlı demokratik bir gelişme söz konusu olmuştur. Ortadoğu bölgesel rejimlerinin karakteristiğini yukarıda ele almıştık, fakat burada şaşırtıcı olan AB’nin demokratik olmayan bu bölgesel rejimler ile paralel bir çizgide yer almasıdır. AB demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi değerlerin yerine stratejik çıkarları önceleyerek otokratik rejimleri desteklemiştir. AB Körfez İşbirliği Konseyi’nin baskın / hegemonik karakteri olan Suudi Arabistan ile benzer güvenlik ve istikrar tercihlerini paylaştığını söyleyebiliriz.³⁵

31 Bknz; AYM, E.1997/1, K.1998/1, 16/01/1998

32 Erdogan Mustafa, “AİHM’nin Refah Partisi Kararının Düşündürdükleri”, Liberal Düşünce, n. 23 (2001), ss. 41-50, s.50

33 Refah Partisi (The Welfare Party) and Others v. Turkey, (2003) para.99.70

34 Akermark Sia Spiliopoulou, “The Limits of Pluralism - Recent Jurisprudence of the European Court of Human Rights with Regard to Minorities: Does the Prohibition of Discrimination Add Anything?” European Centre for Minorities Issues, 3 (2002) ss.1-24 s.12; Boyle Kevin, “Human Rights, Religion and Democracy: The Refah Party Case” Essex Human Rights Review 1 (2004) ss.1-16

35 Tanja a.g.m. s.522-3

5- Terörle Mücadele

Bölgesel rejimlerin özellikle üye devletler arasındaki çatışmaların ortaya çıkmasının önlenmesinde belli bir başarıya sahip olduğu söylenebilir fakat özellikle üye ülkelerin iç meselelerinde ortaya çıkan terörizm veya ayrılıkçı eğilimlerin sonlandırılmasında görece daha az etkisi vardır.³⁶ Bölgesel rejim mekanizmaları içerisinde terörizmden suçla mücadeleye kadar birçok alanda önleyici tedbirler almaya yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Özellikle 11 Eylül terör saldırılarından sonra bölgesel organizasyonlar terörizmi bölgesel bir tehdit olarak belirleyerek, terörle mücadele edebilmek için kendilerini yeniden yapılandırmışlardır.³⁷ Örneğin NATO bünyesinde Terörizme Karşı Savunma Mükemmeliyet Merkezi (DAT) ve Terörizme Karşı Savunma Çalışma Programı (DAT POW), Amerikan Devletleri Örgütü bünyesinde kurulan ve bu alanda bölgesinde tek olan “Terörizme Karşı Amerikan Devletler Komitesi” (CICTE) bulunmaktadır. Avrupa Konseyi bünyesinde Terörle Mücadele Komitesi (CDCT) (eski adı ile CODEXTER), Avrupa Birliği bünyesinde ise 2005 yılında Terörle Mücadele Strateji çerçevesinde Terörle Mücadele Koordinatörlüğü oluşturulmuştur. AB bünyesinde EUROPOL teşkilatı bünyesinde Avrupa Terörle Mücadele Merkezi (ECTC) bulunmaktadır. Yine bu bağlamda 2002 yılında Avrupa Birliği Terörle Mücadele Çerçeve Kararı ve 2005 Avrupa Konseyi Terörizmin Önlenmesi Sözleşmesi gibi bu alanda önemli sözleşmeler ortaya çıkmıştır. 11 Eylül sonrası terör dalgası ve diğer terör faaliyetlerine karşı hukuki ve siyasi önlemler alınmıştır. Aynı zamanda diğer birçok bölgesel organizasyonlar ise terörle mücadele için hususi organlar kurmamışlarsa da, barış ve güvenlik organları içerisinde bir alt başlık olarak terörle mücadele sürdürülmektedir. Dolayısıyla bölgesel rejimler kendi bölge sınırlarında uluslararası sistemle uyumlu bir şekilde terörle mücadele etmeye çalıştıkları söylenebilir.

Diğer yandan hem uluslararası hem de bölgesel çabalara rağmen Maryland Üniversitesi, Global Terrorism Database (GTD)'nin topladığı verilere göre 1970-2017 tarihler arasında toplamda 190.000 civarında terör saldırısı gerçekleşmiştir. 1992 soğuk savaşın sonuna kadar terör saldırıları istikrarlı bir şekilde artmıştır. 1992-2004 tarihleri arasında saldırıların sayısında bir azalma meydana gelmiş fakat 2004 sonrasında tekrar ciddi bir artış ortaya çıkmıştır. Dünyada sadece 2017 yılında 11.000 civarında terör saldırısı gerçekleşmiş olup, 26.445 kişi bu saldırılarda öldürülmüştür. Kuzey Afrika - Ortadoğu bölgesi 3780 terör saldırısında yaklaşık 11000 kişinin öldürüldüğü bir bölge olarak diğer bölgelerden daha fazla

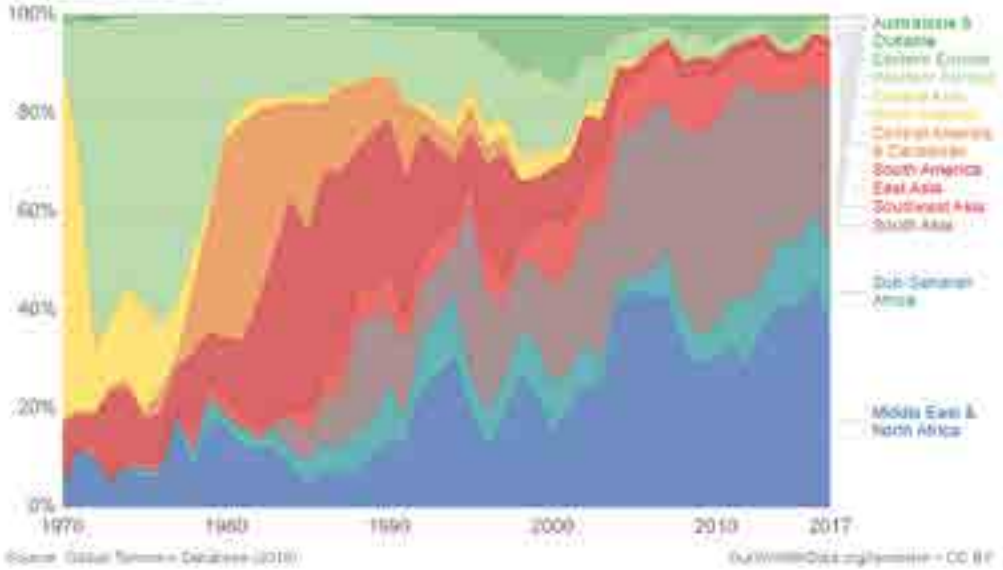
³⁶ Alyson, a.g.m. s.201

³⁷ Rifer Michael, “SADC and Terrorism”, African Security Review, 14:1, (2005) ss.107-116, s.110-1

dikkat çekmektedir. Bu veriler 1970'lerden beri terörizmin önlenmesiyle alakalı olarak dönemsel bir başarı ortaya koysa da sonrasında ortaya çıkan terör şok dalgası olayın seyrini değiştirmiştir. Terör saldırılarının yoğunluk kazandığı bölgeler ise özellikle batılı büyük devletlerin, Rusya da dahil olmak üzere, askeri müdahalede bulunduğu (özellikle Irak, Suriye, Somali, Yemen, Libya) bölgelerdir. Terörle mücadelede ulusal, bölgesel ve uluslararası seviyede askeri, ekonomik ve hukuki çabalarına rağmen genel olarak bakıldığında uluslararası toplumun ve bölgesel örgütlerin genel anlamda başarıya sahip olmadığını söyleyebiliriz.

Terrorist attacks by region, 1970 to 2017

The total number of terrorism-related incidents per year. The source defines a terrorist attack as, "the threatened or actual use of illegal force and violence by a non-state actor to attain a political, economic, religious, or social goal through fear, coercion, or intimidation." The perpetrators of the incidents must be sub-national actors; data does not include acts of state terrorism.



1970-2017 yılları arasında bölgelere göre terör saldırılarını gösteren tabloya bakıldığında bölgesel rejimlerin kurumsallığı-etkililiği ile ters orantılı bir şekilde terör saldırılarının yoğunluğunun azaldığı görülmektedir. Özellikle Avrupa ve Amerika bölgesel rejimlerinin istikrar, iş birliği ve bölgesel güvenlik sağlamadaki başarısı terörün bu bölgelerde yayılımını ve artışını engelleyen faktörlerden birisi olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan Arap Devletleri Ligi, Afrika Birliği ve kısmen Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi kendi bölgelerinde terörün ve diğer siyasal şiddet türlerinin yaygınlaşmasını önlenmesinde çok fazla bir etki üretememişlerdir. Güney Asya bölgesi açısından da benzer değerlendirmeleri yapmak mümkün olacaktır. ASEAN ve Güney Asya Bölgesel İşbirliği Teşkilatı başta

olmak üzere bölgesel örgütler güvenlik ve terörle mücadele iş birliğinden ziyade ekonomik iş birliği ile sınırlı kalmıştır. Bölgesel iş birliğinin terörle mücadelede etkili bir mekanizma sunduğunu söyleyebiliriz ve bölgesel güvenlik ve karşılıklı bağımlılığın çatışmaların ve terör saldırılarının önlenmesinde bölgeselciliğin önemli olduğu görülmektedir.

Avrupa bölgeselciliğine dönecek olursak, bölgeselciliğin kronik problemlerini değerlendirmek amacıyla bazı örnek olaylardan bahsetmek fayda sağlayacaktır. Örneğin Avrupa Konseyi bölgesel hedefleri olan demokrasi, insan hakları ve güvenliğin geliştirilmesini dikkate alacak şekilde AİHM siyasi partilerin faaliyetleri ile ilgili davalarda kararlar vermiştir. Mahkemenin bu bağlamda vermiş olduğu kararlardan olan, İspanya Anayasa Mahkemesi Herri Batasuna Partisinin yöneticilerinin terör örgütü ETA'yı destekleyici tezahüratları ve ETA'nın terör saldırılarının kınanamaması gerekçesiyle kapatılmasına karar vermiştir.³⁸ AİHM bu kapatma kararını görüşmüş ve kapatma kararının AİHS'nin ihlal edilmediği sonucuna varmıştır. Diğer bir örnek, İngiltere hükümetinin Kuzey İrlanda'da Sinn Fein temsilcilerinin (IRA terör örgütünün siyasi kanadı) televizyon ve radyoda yer almalarını yasaklayan kararını AİHM (eski adı ile Avrupa Komisyonu) ele almış ve İngiliz makamlarının yasak kararının haklı olduğuna karar vermiştir.³⁹

Fakat, bölgesel rejimlerin hegomonik, yapay, yüzeysel, etkisiz ve statik olabileceği hususunu terörle mücadele açısından ele almak önemli olacaktır. Üye devletlerinden bazılarının güvenlik-iş birliği ihtiyaçlarına cevap vermeyen böylesi rejimlerin belli bazı üyeleri için üretebileceği güvenli-istikralı bölge zayıf kalacaktır. Avrupa Konseyi AİHM terörle mücadele ve özgürlüğün kesiştiği birçok davada üye devletlerin özgürlük-terörle mücadele ilişkisinin belirlenmesinde önemli rol oynamıştır. Bu bağlamda AİHM Herri Batasuna Partisi davasında vermiş olduğu kararın aksine Türk Anayasa Mahkemesi'nin, PKK terör örgütü bağlantılı oldukları bilinen, devletin ve milletin bölünmez bütünlüğüne karşı odak noktası olmaları gerekçesiyle verdiği siyasi parti kapatma davaları hakkında Türkiye'yi haksız bulmuş ve AİHS'nin ihlal edildiğine karar vermiştir. Bu davalarda (Özgürlük ve Demokrasi Partisi v. Türkiye - (Başvuru no: 23885/94, 8.12.1999), Demokratik Parti v. Türkiye - (Başvuru no: 25141/94, 10 Aralık 2002), Halkların Demokrasi Partisi ve Demir v. Türkiye - (Başvuru

38

39 McLaughlin v. UK (Application No. 18759/91) EComHR Inadmissibility Decision 9 May 1994; Adams and Benn v. UK (Application Nos. 28979/95 and 30343/96) EComHR Inadmissibility Decision 13 January 1997; Brind and Others v UK (Application No. 18714/91) EComHR Inadmissibility Decision 9 May 1994; Purcell and others v Ireland (Application No. 15404/89) EComHR Inadmissibility Decision 16 April 1991

ru No: 28003/03, 14/12/2010), Demokratik Toplum Partisi (DTP) v. Türkiye - (Başvuru No. 3840/10, 3870/10, 3878/10, 15616/10, 21919/10, 39118/10 ve 37272/10, KT. 12.01.2016) Türkiye hukuki savunmasını bu partilerin ayrılıkçı eylem ve söylemleri üzerine kursa da bu partilerin PKK ile olan organik bağı bilinmektedir. PKK ve onun siyasi kanadı arasında kurumsal bazı örgütsel farklılıklar var olsa da bu siyasi partilerin yönetici ve üyelerinin PKK ile yakın kişisel bağlantıları ve ideolojik olarak desteği bulunmaktadır.⁴⁰ AİHM bu kararları ile PKK terör örgütünün siyasi ayağına hukuki ve siyasi meşruiyet sağlamış, mağdur payesi vermek suretiyle PKK'nın siyasi olarak güçlenmesine katkı sunmuştur. Bu durum AK'nin Türkiye açısından yapay ve yüzeysel güvenlik algılamalarına sahip olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Diğer yandan İngiltere ve İspanya üyelerine karşı terör tehdidi daha gerçekçi ve derin görülmüş fakat Türkiye'ye yönelen PKK terörünün siyasi organları olan bu siyasi partilerin Sözleşmede belirtilen haklardan yararlanabileceğine hükmedilmiştir.

Diğer önemli bir husus ise, 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleştirilen askeri darbe girişiminin baş aktörü olan FETÖ terör örgütü İslam Konferansı Örgütü dışında başka bölgesel bir rejim tarafından terör örgütü olarak tanımlanmamıştır.⁴¹ Türk Keneşi için ayrıca belirtmek gerekir ki Türk dünyasının FETÖ ile mücadelede etmesi gerektiğinin ve diğer üye devletlerin de FETÖ tarafından darbe yapılabileceği haklı uyarısını yapılmıştır.⁴² Fakat, bir vesayet sistemi kurmak amacıyla adliye, mülkiye, askeriye, emniyet ve üniversiteler başta olmak üzere tüm devlet organlarında kadrolaşmış ve kendisine bağlı üyelerinin sadakatine sahip yeni bir tür terör örgütü olan FETÖ; AB, NATO, AGİT ve AK başta olmak üzere, terör örgütü olarak kabul edilmemekte ve Türkiye'nin FETÖ ile mücadelesine destekte verilmemektedir.⁴³ Türkiye'nin üyesi olduğu NATO, AGİT ve AK, üyesi olma adaylığı olan AB ile Türkiye'nin en temel güvenlik sorunu olan FETÖ ve PKK ve onun Suriye kolu olan YPG noktasında da çok derin fikir ayrılıkları olması nedeniyle Türkiye bu bölgesel rejimler içerisinde izole edilmeye çalışılmaktadır.⁴⁴ Bu örnekler üzerinden, bu bölgesel örgütlerin Türkiye'ye karşı ikircikli ve tutarsız bir yaklaşım içerisinde olduğu, Türkiye açısından yapay ve yüzeysel bir güvenlik konseptine sahip olduğu görülmektedir.

40 Nicole F. Watts, "Activists in Office: Pro-Kurdish Contentious Politics in Turkey" *Ethnopolitics* 5/2 (2006) ss.125-144, s.127

41 Resolution No. 47/43-POL on the Fethullah Terrorist Organization (FETO)

42 AA, Türk Keneşi Genel Sekreteri Hasanov: FETÖ'ye karşı tüm Türk dünyası mücadele etmeli, 20.08.2016, <https://www.aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/turk-kenesi-genel-sekreteri-hasanov-fetoye-karsi-tum-turk-dunyasi-mucadele-etmeli/632053> (Erişim: 25/07/2020)

43 Bknz. Fetö Workshop Report. (2017) A New Generation of Terrorism: An Analysis of Terrorism. Turkish National Police Academy

44 Lindgaard J., Dessì A., Tassinari F., Özel S., FEUTURE Online Paper No. 24: The Impact of Global Drivers on the Future of EU-Turkey Security Relations, July 2018, s.18

Sonuç

Göçmen krizi, Brexit ve COVID-19 pandemi sürecinde ortaya çıkan başarısız iş birliği gibi bölgesel problemler özellikle AB gibi kurumsallaşmış örgütlerin varlığının sorgulanmasını beraberinde getirmiş olsa da bölgeselleşme hala önemini korumaktadır. Geleneksel güvenlik anlayışı ile kurulmaları ve aynı zamanda daha geniş güvenlik konsepti ile demokrasi, insan hakları, ekonomi ve çevresel sorunlar alanlarında faal olmaları bu önemi ortaya çıkartmaktadır. Faaliyet alanı ister sadece güvenlik olsun ister sadece kalkınma ve ekonomi olsun bölgesel örgüt üyeleri için diyaloga, iş birliğine, istikrara, çatışmadan kaçınmaya ve toplumlar için birlikte yaşama ve en temel konu olarak güvenliğin sağlanmasına hizmet etmektedir.

Bölgesel rejimler gelişmeye devam etmekte olup zamanla yeni iş birliği imkanları üretmektedirler. Şartlar değiştikçe ve yeni meydan okumalar ortaya çıktıkça, dönüşmeyi ve adapte olmayı başarabilen bölgesel örgütler gelecekte var olmaya devam edecektir. Dolayısıyla, bölgesel güvenlik rejimleri üyeler arasında beklenti ve iş birliği noktasında bir fikir birliği olması güvenlik rejimi kurulmasında ve sürekli olması önemli faktörlerdir. Bölgeselcilüğün geleceğini olumsuz etkileyen dört önemli kronik sorun bölgesel örgütlerin üretebileceği olumlu etkiyi ve avantajları negatif yönde etkilemekte dolayısıyla gelecekteki varlığını tartışmalı hale getirebilir. Bölgesel örgüt içinde hegemonik yaklaşım geliştiren üye/ler, bölgesel rekabet ve kutuplaşmanın getirdiği aşırı siyasi, askeri ve ekonomik yük, bölgesel örgütlerin katı ve statik yapıya sahip olması ve son olarak bölgesel organizasyonun yapay ve yüzeysel temellere dayanması bölgesel rejimleri varlığını ve geleceğini tehdit eden başlıca sorunlardır.

Bölgesel rejimlerin oluşması ile bölgesel güvenlik ve iş birliğinin, demokrasi ve insan haklarının gelişmesinin ve terörle mücadelenin başarısının karşılıklı etkileşim içerisinde olduğu söylenebilir. Örneğin ikinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa organizasyonları (Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, AGİT) ve NATO genişlemek suretiyle ve komşuluk politikalarıyla bu etkileşim alanlarında ilerleme kaydetmişlerdir ve komünizm sonrası siyaset ve bürokrasinin dönüştürülmesinde önemli bir rol oynamışlardır. İnsan hakları koruma mekanizmaları açısından baktığımızda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ile etkin bir şekilde işlemekte olup ve benzer yapılara ilham kaynağı olarak Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi ve Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi yarı yargısal organları ile benzer etkiyi üretmeye çalışmaktadırlar. Avrupa organizasyonları demokrasi

ve insan hakları standartlarının belirlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Demokrasi ve insan haklarına saygı duymak bu bölgesel organizasyonlara üyelik şartı olarak belirlenmiş ve kurucu anlaşmalarında garanti altına alınmıştır.

Bununla beraber, liberal olmayan bölgesel rejimler otokrasiyi mutlak anlamda desteklemek amacıyla değildir, kurucu anlaşmalarında böyle bir taahhütleri yoktur. Fakat, demokratik bölgesel rejimlerin liberal olmayan bölgesel rejimlerden şu yönü ile ayrılmaktadır; özellikle güvenlik ve istikrarı önceleyen otokratik sistemler siyasi ve ekonomik çıkarları gereği demokratik gelişmeyi önlemeye çalışmakta, güvenlik ve istikrar konusunda demokrasi ve insan hakları arasında bir denge gözetmek zorunda değildir. Liberal Avrupa organizasyonları (AB, AGİT, AK veya NATO) kurucu anlaşmaları ile çok güçlü bir demokrasi taahhütleri olmasına rağmen bu durum mutlak değildir. Stratejik çıkarları gerektirdiğinde bu örgütlerin yapmış olduğu gibi otokratik sistemlerin destekleyebilmektedir. Hatta, demokratik rejimlerin içinden ortaya çıkabilecek otokratik, vesayetçi ve cuntacı eğilimleri stratejik çıkarlar gereğince desteklenebileceği bir gerçekliktir.

Bölgesel örgütler terörle mücadeleden suçla mücadeleye kadar geniş bir alanda önleyici faaliyetler yürütmektedirler. 11 Eylül terör saldırıları bu anlamda bir kırılma noktası oluşturmuş ve terörizm bölgesel bir tehdit olarak belirlenerek bölgesel örgütlen terörle mücadele edebilmek için yeniden yapılanmaya gitmişlerdir. Terörle mücadele alt birimleri oluşturulmuş ve siyasi, ekonomik ve hukuki tedbirler uygulanmıştır. 1970-2017 yılları arasında bölgelere göre terör saldırılarını gösteren tablo, bölgesel rejimlerin kurumsallığı-etkililiği ile ters orantılı bir şekilde terör saldırılarının yoğunluğunun azaldığı göstermektedir. Avrupa ve Amerika bölgesel organizasyonlarının istikrar üretme, iş birliği ve bölgesel güvenlik çabalarının terörün bu bölgelerde yayılmasını ve artışı engelleyen unsurlardan birisi olarak ele alınabilir. Diğer taraftan Ortadoğu bölge organizasyonları Arap Devletleri Ligi, Afrika Birliği ve kısmen Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi, terörün ve diğer siyasal şiddet türlerinin önlenmesinde çok fazla bir etki üretmemişlerdir. Güney Asya bölge örgütleri ASEAN ve Güney Asya Bölgesel İşbirliği Teşkilatı başta olmak üzere bölgesel örgütler güvenlik ve terörle mücadele iş birliğinden ziyade ekonomik iş birliği ile sınırlı kalmış dolayısıyla benzer değerlendirme bu bölge içinde yapılabilecektir. Terörle mücadele için en önemli faktörlerden birisi olarak küresel ve bölgesel iş birliği son derece önemli, çatışmaların ve terör saldırılarının önlenmesinde belgeselciliğin önemli bir etki ürettiği görülmektedir.

Bölgesel rejimlerin hegomonik, yapay, yüzeysel, etkisiz ve statik olabileceği hususunu terörle mücadele açısından el aldığımızda üye devletlerinden bazılarının güvenlik-iş birliği ihtiyaçlarına cevap vermeyen bir yapı ile karşılaşmak mümkündür. Örgütün hegomonik, yapay, yüzeysel, etkisiz ve statik bir rejime sahip olması durumunda uzun dönemde bölge organizasyonunun üretebileceği güvenli-istikralı bölge söz konusu olmayacaktır. Türkiye'nin terörle mücadelesinde Avrupa organizasyonlarının ikircikli ve tutarsız tavrı özellikle AIHM kararları ile ifade edilmiş olup, terörle mücadele ve özgürlüğün kesiştiği birçok davada Türkiye'nin aleyhine kararlar verilmiştir.

Dolayısıyla Türkiye'nin kendi bölgesi ile hareket etmesi güvenli bir bölge kurmasının anahtarıdır. Hegomonik, yapay, yüzeysel, etkisiz ve statik bir bölgesel organizasyon Türkiye için bir illüzyon olduğun hakikati, Türkiye ve bölgesinin gerçekçi, dinamik, katılımcı ve derinlikli bir örgütlenmeye sevk etmektedir. İslam İşbirliği Örgütü, Türk Keneşi ve D-8 gibi oluşumların etkinliğinin artırılması ve yeni-dinamik güvenlik örgütlerinin kurulabilmesi elbette Türkiye ve diğer bölge devletlerinin güvenliğinin-istikrarının sağlanması açısından önem arz etmektedir. Bunun olması durumunda askeri darbelerin daha az mümkün olduğu, güvenli bir bölge inşası, demokrasinin yerleştiği, insan haklarına saygı duyulan ve terörün çok daha az olduğu bir bölge ortaya çıkabilecektir.

Kaynakça

AA, Avrupa Konseyi'nde FETÖ/PDY tartışması, 30/03/2017, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/avrupa-konseyinde-feto-pdy-tartismasi/782981> (Erişim 26/07/2020)

AA, Türk Keneşi Genel Sekreteri Hasanov: FETÖ'ye karşı tüm Türk dünyası mücadeleye etmeli, 20.08.2016, <https://www.aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/turk-kenesi-genel-sekreteri-hasanov-fetoye-karsi-tum-turk-dunyasi-mucadele-etmeli/632053> (Erişim: 25/07/2020)

Akermark Sia Spiliopoulou, "The Limits of Pluralism - Recent Jurisprudence of the European Court of Human Rights with Regard to Minorities: Does the Prohibition of Discrimination Add Anything?" European Centre for Minorities Issues, 3 (2002) ss.1-24

Aktaş Murat, "Avusturya'da Aşırı Sağın Meşrulaşması / The Legitimation Of Extreme Right In Austria", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research Cilt: 11 Sayı: 60 Yıl: 2018, 276-286

Alyson J. K. Bailes and Andrew Cottey, "Regional Security Cooperation in the Early 21st Century", Yearbook 2006: Armaments, Disarmament and International Security, ss.195-223

Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi "Türkiye'de Yerel Yöneticilerin Durumuna İlişkin Rapor" 29 March 2017, Report CG32(2017)

Barry Buzan, "People, States and Fear: An Agenda For International Security Studies in the Post Cold War Era", Boulder, Colorado : Lynne Rienner Publishers, 1991

Bengin Tunca, Firari FETÖ'cülere mülteci kalkanı, 23 Aralık 2019 <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/tunca-bengin/firari-fetoculere-multeci-kalkani-6106729> (Erişim: 26/06/2020)

Boyle Kevin, "Human Rights, Religion and Democracy: The Refah Party Case" Essex Human Rights Review 1 (2004) ss.1-16

Börzel, Tanja A./van Hüllen, Vera/Lohaus, Mathis, Governance Transfer by Regional Organizations. Following a Global Script? SFB-Governance Working Paper Series, No. 42, Collaborative Research Center (SFB) 700, Berlin, January 2013

Deutsch, K. W. et al., Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience, Greenwood Press: New York, 1969

Erdogan Mustafa, "AİHM'nin Refah Partisi Kararının Düşündürdükleri", Liberal Düşünce, n. 23 (2001), ss. 41-50

European Council, Council of the European Union, Council conclusions on Turkey 18/07/2016, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/07/18/fac-turkey-conclusions/> (Erişim: 25/072020)

Fetö Workshop Report. (2017) A New Generation of Terrorism: An Analysis of Terrorsim. Turkish National Police Academy

Franz Fallend, "Are right-wing populism and government participation incompatible? The Case Of The Freedom Party Of Austria", Representation, 40:2, (2004) 115-130

Hettne Björn, "Teori ve Pratikte Güvenliğin Bölgeselleşmesi", Uluslararası İlişkiler, Cilt 5, Sayı 18 (Yaz 2008), ss. 87-106

Jünemann Annette, "Security-Building in the Mediterranean After September 11", Mediterranean Politics, 8:2-3, (2003) 1-20

Lindgaard J., Dessì A., Tassinari F., Özel S., FEUTURE Online Paper No. 24: The Impact of Global Drivers on the Future of EU-Turkey Security Relations, July 2018

Loewenstein Karl, "Militant Democracy and Fundamental Rights" the American Political Science Review p Vol.31, 1937, ss.417-432

Nicole F. Watts, "Activists in Office: Pro-Kurdish Contentious Politics in Turkey" Ethnopolitics 5/2 (2006) ss.125-144

NYT, The European Union Lifts Sanctions Against Austria, Sept. 12, 2000, <https://www.nytimes.com/2000/09/12/world/the-european-union-lifts-sanctions-against-austria.html> (Erişim; 26/07/2020)

Paul Harvey, "Militant democracy and the European Convention on Human Rights" European Law Review, 29, (2004), ss.407-420

Rifer Michael, "SADC and Terrorism", African Security Review, 14:1, (2005) ss.107-116

Tanja A. Börzel, "The Noble West and the Dirty Rest? Western Democracy Promoters and Illiberal Regional Powers", Democratization, 22/3, (2015) ss.519-535

Youngs Richard, "The European Union and Democracy Promotion in the Mediterranean: A New or Disingenuous Strategy?", Democratization, 9:1, (2002) 40-62

Mahkeme Kararları

Adams and Benn v. UK (Başvuru Nos. 28979/95 and 30343/96) EComHR Inadmissibility Decision 13 January 1997;

AYM, E.1997/1, K.1998/1, 16/01/1998

Brind and Others v UK (Başvuru No. 18714/91) EComHR Inadmissibility Decision 9 May 1994;

Demokratik Parti v. Türkiye - (Başvuru no: 25141/94), 10 Aralık 2002

Demokratik Toplum Partisi (DTP) v. Türkiye- (Başvuru No. 3840/10, 3870/10, 3878/10, 15616/10, 21919/10, 39118/10 ve 37272/10), 12.01.2016

Halkların Demokrasi Partisi ve Demir v. Türkiye - (Başvuru No: 28003/03), 14/12/2010

McLaughlin v. UK (Başvuru No. 18759/91) EComHR Inadmissibility Decision 9 May 1994

Özgürlük ve Demokrasi Partisi v. Türkiye - (Başvuru no: 23885/94), 8.12.1999

Purcell and others v Ireland (Başvuru No. 15404/89) EComHR Inadmissibility Decision 16 April 1991

Refah Partisi (The Welfare Party) and Others v. Turkey (Başvuru No: 41340/98, 41342/98 and 41344/98), ECtHR, 13.2.2003

Reimann and Fısch v. Germany (Başvuru No: 250/57) EComHR 20 Haziran 1957



2. GÜN | 3. OTURUM
2. YILINDA
CUMHURBAŞKANLIĞI SİSTEMİ

Prof. Dr. Yavuz Atar

İbn Haldun Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

CUMHURBAŞKANLIĞI SİSTEMİNİN İKİ YILLI

2017 Anayasa değişikliği ile kabul edilen ve 2018 seçimleriyle yürürlüğe giren Cumhurbaşkanlığı sistemi, Amerikan başkanlık sisteminden farklı olarak, yasama ve yürütme organlarının seçimlerinin eşzamanlı olarak yapıldığı ve birlikte seçime gitmek kaydıyla, her iki organın da tek başına seçimleri yenileme kararı alabildiği bir başkanlık sistemidir. Anayasaya göre, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri beş yılda bir aynı günde yapılır (m.77). Yasama yetkisi TBMM'ye, yürütme yetkisi ise Cumhurbaşkanına aittir (m.7,8). Parlamenter sistemdekine nazaran kuvvetler ayrılığı daha belirgindir. Ayrıca Amerikan sisteminde Başkanın üst düzey atamaları Senato'nun onayına tabi iken, Türk başkanlık sisteminde Anayasadaki istisnalar dışında üst düzey kamu görevlilerinin atanması yetkisi Cumhurbaşkanına verilmiştir.

Türk başkanlık sisteminin Amerikan sisteminden ayrılan iki temel özelliğinden biri eşzamanlı seçim, diğeri ise yasama veya yürütme organının tek başına her iki organın birlikte seçimlerinin yenilenmesine karar verebilmesidir. Sistemin bu iki özelliği acaba öngörülen amaca uygun olarak işlemiş midir? Bilindiği üzere ilk başkanlık sistemi seçimi yasama organıyla birlikte 24 Haziran 2018 tarihinde yapılmış ve bu seçimlerde Cumhurbaşkanı ilk turda seçilmek için gerekli olan oyu (geçerli oyların yarısından fazlası, yani yüzde 50+) olarak seçilmiştir. Böylece yürütme organı halkoyuyla doğrudan belirlenmiştir. Yasama organı (TBMM) seçiminde ise AK Parti ve MHP ittifakı Mecliste çoğunluğu elde etmiştir. Diğer başkanlık sistemlerinde sıklıkla görülen yasama ve yürütmenin farklı siyasi eğilimlerden oluşması, başka bir ifadeyle "iktidar bölünmesi" olgusu Türk başkanlık sisteminin ilk seçimlerinde ortaya çıkmamıştır. Böylece eşzamanlı seçim prensibi ilk seçimlerde amacına ulaşmıştır.

Başkanlık sisteminin önemli dezavantajlarından biri yasama ve yürütme arasında ortaya çıkabilecek köklü uyuşmazlıkların etkili bir şekilde çözülmesini sağlayacak mekanizmaların olmamasıdır. Hatta kimi siyaset bilimciler ve anayasa hukukçuları, başkanlık sisteminde yasama ile yürütme arasında ortaya çıkabilecek uyuşmazlıklardan kaynaklanan kriz anlarında tarafların birbirlerinin görevini sonlandıramaması, başka bir ifadeyle güvensizlik oyu ve fesih gibi mekanizmaların bulunmamasının, yasama veya yürütme organını anayasa dışı seçenekler aramaya sevk edebileceği tehlikesine işaret etmişlerdir.

Yasama ve yürütme gerginliğinden kaynaklı olarak sistemin tıkanması ihtimaline karşı bir çözüm olarak Türk başkanlık sisteminde seçimlerin normal zamanından önce yenilenmesi prensibi benimsenmiştir. Cumhurbaşkanlığı sisteminin uygulandığı iki yıllık süre içerisinde AK Parti ve MHP ittifakının Mecliste çoğunluğa sahip olması ve bu ittifakın uyumlu bir şekilde çalışması nedeniyle Meclis ile Cumhurbaşkanı arasında herhangi bir kriz veya uzlaşmazlık ortaya çıkmamış, seçimlerin erken yenilenmesine de ihtiyaç duyulmamıştır. Ancak Cumhurbaşkanlığı sistemine geçiş sürecinde bazı akademik ve politik çevreler bu sistemin Cumhurbaşkanıya keyfi olarak Meclis seçimlerini yenileme yetkisi verdiğini ileri sürmüş ve sistemi bu açıdan da eleştirmişlerdi. Oysa seçimleri yenileme yetkisi Cumhurbaşkanından ziyade, bu yetkiyi sayısız şekilde kullanabilme imkanına sahip olan Meclisi daha çok güçlendiren bir özelliktir. Çünkü seçimleri yenilemek Cumhurbaşkanı açısından dönem kaybına yol açabilme potansiyeline sahiptir. Öte yandan içinde bulunduğumuz dönemde özellikle muhalefet partilerinin, hükümeti temel sorunların çözümünde başarısız olmakla suçlayarak erken seçime gidilmesi gerektiğini dile getirdikleri görülmüştür. Eğer Türk başkanlık sisteminde erken seçim mekanizması olmasaydı, “seçime ihtiyacımız var ancak sistem buna izin vermiyor” şeklindeki eleştiriler aynı çevreler tarafından sürekli gündemde tutulacaktı. İlginçtir ki, iki yıl önce Cumhurbaşkanlığı sistemini şiddetle eleştiren kesimler, erken seçim imkanının varlığından dolayı erken seçimi gündeme getirebildiklerini görmezden gelmekte, sistemin bu olumlu özelliğini geçmişte eleştirdiklerini tamamen unutmuş görünmektedirler.

Türk başkanlık sisteminin iki temel özelliğini ele aldıktan sonra, şimdi de TBMM ve Cumhurbaşkanının yetkileri ile karşılıklı denge ve denetleme araçları bakımından sistemin uygulamasını incelemeye çalışalım.

TBMM'nin başlıca anayasal yetkileri kanun yapmak ve meclis araştırması, meclis soruşturması ve genel görüşme gibi denge ve denetleme araçlarını kullanmaktır. Buna ek olarak milletvekilleri tarafından kullanılabilen kanun teklifi vermek ve yürütme organına yazılı soru sormak gibi yetkiler de bulunmaktadır. İki yıllık uygulamaya bakıldığında, Mecliste yürütmeye paralel bir siyasal çoğunluğun bulunması ve parlamenter sistem geçmişinden kaynaklanan parti disiplini olgusunun devam etmesi nedeniyle gerek kanunların teklifi ve kabul edilmesi, gerekse yazılı soru dışındaki denetleme araçlarının kullanılmasında çoğunluğun kontrolünün olduğu, azınlıktaki partilerin çok fazla etkin olamadığı görülmektedir. Esasen başkanlık sistemlerinde nadiren görülen bu durum parlamenter sistemlerde kural olarak var olan fiili bir olgudur ve iktidar partileri aracılığıyla yürütme organı yasamayı

kontrol eder. Parlamenter sistemin uygulandığı dönemlerde Türkiye’de de böyle olmuştur. Önümüzdeki dönemlerde yasama çoğunluğunun yürütmedekinden farklı siyasi eğilimdeki partilere geçmesi halinde yasama çalışmalarındaki süreçlerin tümüyle cumhurbaşkanının karşısında yer alan parti gruplarının kontrolüne geçmesi ve bu durumun, yasamaya ihtiyaç duyduğu ölçüde cumhurbaşkanını yasama organıyla uzlaşmaya zorlaması kaçınılmaz olacaktır. Esasen başkanlık sistemlerinin çok katı disipline sahip olmayan ve literatürde “gevşek partiler” olarak adlandırılan partilerle daha uzlaşmacı bir şekilde işleyeceği kabul edilmektedir. Bu nedenle zamanla Türk partilerinin de giderek katı disiplinli yapılardan gevşek modellere evrilmesi halinde, bu durum bölünmüş iktidar olgusunun ortaya çıktığı dönemlerde Cumhurbaşkanlığı sisteminin daha ılımlı ve uzlaşmacı bir şekilde işlemesine katkıda bulunabilir. Böyle bir dönüşümün gerçekleşmesi için, disiplinli partiler yerine gevşek partilerin ortaya çıkmasını teşvik eden bir seçim sisteminin (örneğin, TBMM seçimleri için dar bölgesel basit çoğunluk sistemi) kabul edilmesi ve partilerin parlamenter sistem döneminde geliştirdikleri, ancak başkanlık sisteminin mantığına ve işleyişine uygun olmayan alışkanlıklarından uzaklaşmaları gerekir.

Cumhurbaşkanlığı sisteminde cumhurbaşkanı prensip olarak parlamenter sistemdeki “hükümet”in yetkilerine sahiptir. Buna ek olarak cumhurbaşkanı Anayasa uyarınca devlet başkanı olmaktan kaynaklanan bazı yetkileri de kullanır. Ayrıca cumhurbaşkanının bakanlıkların kurulmasını da içerecek şekilde cumhurbaşkanlığı kararnameleri çıkarmak, üst düzey yöneticileri atamak ve kanunları veto etmek gibi yetkileri de bulunmaktadır. Üst düzey yöneticilerin atanması parlamenter sistemde de yürütme organına ait bir yetki olduğundan uygulamada herhangi bir değişiklik olmamıştır. Cumhurbaşkanının yeni sistemde yürütme alanıyla sınırlı olmak üzere Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarma yetkisine sahip olması, bu dönemde anayasal olarak kanunla düzenleme zorunluluğu bulunmayan konularda çok hızlı ve kolay bir şekilde düzenleme yapılmasına imkan sağlayarak sistemin işleyişini hızlandırmıştır. Bununla birlikte uygulamada Cumhurbaşkanlığı kararnamelerini hazırlayan bazı bürokratların kanun-kararname ayırımına tam olarak hakim olmaması nedeniyle zaman zaman kanun alanına giren kararnamelerin çıkmasına neden oldukları görülmüştür. Zamanla kanun-kararname ayırımı ve kararnamelerin hukuki rejiminin daha iyi anlaşılmasıyla bu sorun aşılabılır.

İki yıllık dönemde örneği görülmemesine rağmen, ileriki dönemlerde Mecliste cumhurbaşkanınıninkinden farklı siyasi eğilimlerin çoğunluğu elde etmesi halinde, Meclisin mahfuz alanlar dışındaki kararnameleri kanun çıkarmak yoluyla etkisiz hale getirmesi söz

konusu olabilir. Cumhurbaşkanının kanunları veto etme yetkisinin zayıflığı (Meclis, Cumhurbaşkanınca veto edilen kanunları üye tamsayısının salt çoğunluğuyla -301 oy- tekrar kabul edebilir) nedeniyle bu durumlarda Meclis çoğunluğu Cumhurbaşkanı karşısında daha güçlü bir konum elde edebilir. Cumhurbaşkanlığı sistemindeki bu anayasal dengeye rağmen, bazı çevrelerin Meclisin kanun yapma yetkisinin elinden alındığını ileri sürmeleri gerçekçi değildir.

Cumhurbaşkanlığı sisteminin yürütme organı içindeki uygulamasına bakıldığında, iki yıllık süre içerisinde sistemin öngördüğü anayasal çerçevede parlamenter sisteme nazaran daha etkili ve hızlı işleyen bir yürütme faaliyetinden söz etmek mümkündür. Bununla birlikte Cumhurbaşkanlığı, bakanlıklar ve diğer kurum ve kuruluşlar arasında ve her birinin kendi içinde daha iyi işleyen koordinasyon mekanizmalarının oluşturulması; bakanlıklarda da bakandan başlayarak aşağıya doğru her kademedede yetki ve sorumlulukların daha açık bir şekilde belirlenmesi yürütme faaliyetlerinin verimliliğini artırmaya ve zafiyetlerin giderilmesine katkıda bulunabilir.

Anayasa bazı işlemlerin yapılmasında işlemin çeşitli aşamalarına göre hem Cumhurbaşkanı hem de Meclise belli yetkiler vermiş, bazı seçme ve atama işlemlerini ise her iki organ arasında sayısal olarak paylaşmıştır. Buna göre bütçenin kabulü, olağanüstü hal ilanı ve bu dönemlerde çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile silahlı kuvvet kullanımı gibi işlemlerde her iki organın da rolü bulunmaktadır. Amerikan sisteminden farklı olarak Cumhurbaşkanlığı sisteminde bütçe kanunu teklifi Cumhurbaşkanı tarafından hazırlanarak Meclise verilmekte, bütçenin kabul edilmesi ise Meclisin kararı ile olmaktadır. Meclis, Cumhurbaşkanının sunduğu bütçeyi kabul etmezse veya geçici bütçe çıkarılmazsa, önceki senenin bütçesi yeniden değerlendirilerek arttırılarak uygulanır. Cumhurbaşkanı seçimlerde halka taahhüt ettiği programa uygun yatırımları yapabilmek için bütçe teklifini Meclisten geçirebilecek şekilde hazırlamak zorundadır. Cumhurbaşkanının yeni yatırımlar için talep ettiği mali kaynak Meclis tarafından verilmediği takdirde Cumhurbaşkanının yapabileceği harcamalar rutin işlerle sınırlı kalır. Bu sıkıntıyı yaşamak istemeyen Cumhurbaşkanı Meclise kabul edilebilir bir bütçe teklif etmeyi, başka bir ifadeyle, Meclis ile uzlaşmayı tercih edecektir. Cumhurbaşkanlığı sisteminin bütçeyle ilgili kuraları bir yandan devletin normal işleyişini sağlayacak harcamaların yapılabilmesini garanti ederek ABD’de görülen türde bütçe krizlerinin ülkemizde ortaya çıkmasını engellerken, diğer yandan da yeni yatırımlar üzerinde yürütme ve yasamayı uzlaşmaya zorlamaktadır. Mecliste AK Parti ve MHP ittifakının çoğunlukta olması nedeniyle son iki yılda bütçe teklifi sorunsuz bir şekilde kabul edilmiştir. İleriki dönemlerde bölünmüş iktidarların ortaya çık-

ması halinde Cumhurbaşkanı ve Meclis arasında sözünü ettiğimiz şekilde bütçe uzlaşmaları bir zorunluluk haline gelebilir.

Yukarıda belirtildiği üzere Cumhurbaşkanlığı sisteminde bakanlar ve üst kademe yöneticileri tek başına Cumhurbaşkanı tarafından atanmakta ve Meclisin onayı aranmamaktadır. Amerikan sisteminde başkanın bu tür atamalarının Senatonun onayına tabi tutulması, başkanlık sisteminden ziyade federal devlet olmaktan kaynaklanan farklı bir denge kurma amacına yöneliktir. Türk anayasal sisteminde Anayasa Mahkemesi ile Hakimler ve Savcılar Kuruluna üye seçilmesi yetkisi ise Cumhurbaşkanı ve Meclis arasında paylaştırılmış olup bu seçme ve atama işlemleri diğer organın onayı olmaksızın gerçekleştirilir. Ancak Cumhurbaşkanının Anayasa Mahkemesine atadığı üyelerin büyük kısmı Anayasa uyarınca belli kurumlarca önerilen adaylar arasından seçilmektedir. Cumhurbaşkanlığı sisteminde Anayasa Mahkemesi ve Hakimler ve Savcılar Kuruluna üye seçme yetkisinin her organ tarafından ayrı ayrı kullanılması nedeniyle bu konuda bir tıkanma veya uzlaşmazlık yaşanmamaktadır. Bununla birlikte yasama ve yürütme iktidarının aynı siyasal eğilimde toplanması durumu bu kurumların üyeliklerine yapılan atamalarda çeşitliliği engelleyici bir etki doğurabilmektedir. Esasen yasama ve yürütme özdeşliğine dayanan parlamenter sistemlerde bu durum daha sıklıkla görülür. Başkanlık sisteminde ise iktidar bölünmesi olgusunun ortaya çıktığı dönemlerde bu tür atamalarda farklı bir denge oluşabilecektir.

Bazı çevrelerin (iktidar partilerine mensup bazı politikacılar dahil) Cumhurbaşkanlığı sisteminde parlamenter sisteme nazaran Meclisin ve milletvekillerinin etkisizleştiği ve öneminin azaldığı yönünde açıklamalar yaptığı görülmektedir. Ne var ki bu çevreler bu iddiaların geçerliliğini kanıtlayıcı mukayeseli veriler ortaya koyamamışlardır. Bu konuda sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için yeni sistemin birkaç dönem uygulanması ve yeterli mukayeseli verileri içeren çalışmaların yapılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Çünkü Cumhurbaşkanlığı sisteminde Meclisin ve milletvekillerinin parlamenter sistemdekine nazaran etkisizleştiğinden söz edebilmek için Meclisin ve milletvekillerinin parlamenter sistemde sahip oldukları yetkilerin azaltılmış olduğu veya fiilen kullanılamaz hale geldiğinin ortaya konulması gerekir. Cumhurbaşkanlığı sisteminin gereği olarak yürütme organının yasamadan ayrılmış olması doğal olarak yasama ve yürütme ilişkilerini ve etkileşim yöntemlerini de değiştirmiştir. (Örneğin, yeni sistemde milletvekillerinin bakanlık beklentisinin oldukça azalmış olması, Cumhurbaşkanı ve bakanların Meclis çalışmalarına katılamaması ve bunlara sözlü soru sorulamaması, milletvekillerinin bakanlara taleplerini iletme güçlükleri gibi). Parlamenter sistemde yasama çoğunluğu daha çok yürütme tarafın-

dan kontrol edilmekteyken, başkanlık sistemi esas itibarıyla bu organların kendi alanlarına yönelmelerini ve göreceli olarak daha bağımsız çalışmalarını öngörür. Bu değişime uyum sağlayamamanın yol açtığı siyasal psikolojinin etkisizleşme duygusu yaratması mümkündür, ancak siyasal partiler ve politikacılar yeni sistemin bağımsızlaştırıcı konseptine uyum sağladıkça zamanla bu psikoloji de değişecektir.

İki yıllık dönemde Cumhurbaşkanlığı sistemine yönelik değerlendirmelerde (hatta anayasa değişikliği sürecinde) sıklıkla “siyasal sistem” ile “hükümet sistemi” kavramlarının birbirine karıştırıldığını, bu nedenle Cumhurbaşkanlığı sistemine yönelik övgülerin de eleştirilerin de büyük ölçüde kavramsal olarak bir zihin karışıklığıyla yapıldığını görmekteyiz. Oysa siyasal sistem ve hükümet sistemi kavramları birbiriyle ilişkili olmakla birlikte aynı anlama gelmez. Hükümet sistemlerini tanımlamak için kullanılan temel ölçüt yasama ve yürütme organlarının yapısal özellikleri ve karşılıklı ilişkileridir. Bu ilişkilerin niteliğine göre başkanlık sistemi ve parlamenter sistem olmak üzere iki ana model bulunmaktadır. Buna karşılık siyasal sistem ise, hükümet sistemini de içerecek şekilde, bir ülkenin anayasal kurum ve prensiplerinin tamamını ifade etmek için kullanılır. Bu anlamda siyasal sistem sadece yasama ve yürütme organlarının yetkileri ve ilişkilerini değil, yargı, özgürlükler, siyasal partiler, seçim sistemi, merkezi ve yerel yönetim düzeyi ve sivil toplum kuruluşlarına ilişkin kural ve uygulamaların bütünüdür. Hükümet sistemi siyasal sistemin sadece bir unsurudur, bu nedenle siyasal sistemle ilgili her türlü sorunu doğrudan hükümet sistemine bağlamak bizi yanlış değerlendirmelere götürür. Herhangi bir hükümet modeli tek başına bir ülkenin temel sosyal, politik ve ekonomik sorunlarını çözmeye yetmeyeceği gibi, bu sorunların başlıca kaynağı da olamaz. Aksi yöndeki iddialar bilimsel temelden yoksundur. Hükümet sistemi siyasal sistemin başarısına veya başarısızlığına sadece sınırlı olarak etki eder ve bu etki de ülkelerin şartlarına ve sistemin uygulamasına göre değişir. Adalet sorunu, özgürlükler, ekonomik ve sosyal meseleler siyasal sistemin tümüyle ilgilidir. Hükümet sistemi bir araç olarak bu konularda var olan sorunların tek başına müsebbibi olamayacağı gibi, çözümünde de tek başına yeterli olmaz. Parlamenter sistemi uygulayan ülkelerde var olan adalet, özgürlük, ekonomi, dış politika ve eğitime dair sorunlar, başkanlık sisteminin uygulandığı ülkelerde de aynen var olabilir. Bu alandaki ampirik siyaset bilimi çalışmalarında bu olgunun sayısız örneklerini görmek mümkündür.

Av. Mehmet Uçum

Cumhurbaşkanlığı Hukuk Politikaları Kurulu Başkanvekili

CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMELERİ

A. YAPIM SÜRECİ VE METODOLOJİ

1. 6771 Sayılı Kanun'un Yapım Sürecinin Özellikleri

Reform yasaların gücü ve yeterliliği ifade biçiminden değil toplumsal ve siyasi meşruiyet tarafından ne ölçüde belirlendiğinden gelir. Reform yasalarının yapım süreci; tarihsel bağlamı içinde nesnel koşullara dayanan, toplumsal ve siyasi ihtiyaçlar, eğilimler ve güçler tarafından şekillenen bir içeriğe sahiptir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi (CHS) değişikliğini hazırlayan koşullar ile değişiklik süreci 6771 sayılı yasanın meşruiyet seviyesi en güçlü reformcu düzenlemelerden biri olduğunu göstermektedir. CHS değişikliği, 15-16 Temmuz Milli Demokratik Halk Devriminin devlet içindeki çeteleri tasfiye ettiği, devletin yeniden yapılanması için uygun koşulları oluşturduğu bir ortamın sonucudur. Bu olgusal durum; nesnel koşullara uygun, toplumsal eğilimlerin büyük özenle gözetildiği, siyasi planı çok iyi yapılmış, etraflıca tartışılmış ve devrimsel niteliği olan bir yasa yapım süreci yaşadığımızı ortaya koymaktadır. Böyle olduğu için Cumhuriyet tarihimizin en büyük sistemsel reformu doğrudan halkın iradesiyle yürürlüğe girmiş 6771 sayılı Kanunla yapılabilmektedir.¹

Durum buyken bazı uzmanların CHS'ye ilişkin Anayasa değişikliğini "özensiz ve iyi tartışılmamış" olarak nitelediği görülmektedir. Bu nitelemenin, yasalaştırma sürecinin bağlamından kopuk, yalınkat ve olgusal temele dayanmadığı söylenebilir. Bu bakıştaki sorun, çıktı üzerinden değerlendirme yapıp bunu sürecin özelliği olarak kabul etmektir. Oysa çıktı yani sonuç değerlendirmesi üzerinden yasanın yapım sürecinin doğru analizi mümkün olmaz. Sonuç değerlendirmesi daha çok pozitif hukuk-estetik ilişkisi açısından bir anlam ifade eder.

Peki mesele nedir, mesele bir pozitif hukuk metni olarak yasanın estetik seviyesine ilişkin sorunlar ile düzenleme eksikleri ve/veya yetersizlikleridir. Bu konu ise geçmişe ait değil geleceğe ilişkindir. Yani yasa yapım sürecine ait değil sonucuna ait konulardır. Burada iş göreceği olan ise yargısal ve bilimsel içtihatlar ile nihayetinde ileride yasa koyucunun devreye girmesini sağlayacak süreçlerdir.

¹ Uçum, M.(2018), s.23 vd.

2. Metodoloji Sorunu

CHS değişikliğinden sonra Anayasal sistemimizin değerlendirmesinde yönetsel sorunlarla karşılaşıldığı söylenebilir.

Ayrıntıları bir yana 1982 Anayasasının sistemi; güçlü cumhurbaşkanlığı, çift başlı hem fonksiyonel hem çatışmacı yürütme ve kurumsal egemenlik vesayetine dayalı sınırlandırılmış bir demokrasi çerçevesinde parlamenter sistemdi.

CHS değişikliğiyle bu sistem milli egemenliği belirleyici hale getiren, kurumsal egemenlik vesayetini büyük ölçüde tasfiye eden başkanlık sistemine dönüştü.

Dolayısıyla 6771 sayılı yasadan sonra Anayasa'nın değerlendirilmesi parlamenter sistemin ilkeleri üzerinden yapılamaz. Parlamenter sisteme ilişkin bazı anayasal hükümlerin aynen korunması dahi bu hükümlerin aynı içerikte yorumlanacağı anlamına gelmez.

Örneğin yasamanın genelliği ilkesi yeni sistemde yasama yetki alanına ilişkin bir ilkedir. Bu ilke artık açıkça anayasal bir imkân olmadıkça yürütme yetki alanına etki edecek seviyede genel bir ilke olarak yorumlanamaz.² Ama genellik yasama alanında aynen geçerlidir. Fakat bu durum sebebiyle CBK'lar yasamanın genelliği ilkesinin istisnaları olarak görülemez, istisna alanı genişletildi diye de bakılamaz. Yine yasamanın devredilmezliği ilkesi yasama yetki alanıyla sınırlı olarak aynen geçerlidir. Bu nedenle yeni sistemle bağımsız olarak ihdas edilen yürütme alanında Cumhurbaşkanına kararname düzenleme ve çıkarma yetkisi verilmesi, yasamanın yetki devri olarak değerlendirilmez.³

Sonuçta 1982 Anayasasının yeni sistemi başkanlık sistemi (cumhurbaşkanlığı sistemi) olduğu için bütün kurum ve kuralları bu sistemin esaslarına göre değerlendirilmeli ve yorumlanmalıdır, görüşünderiz.⁴ Yani eski sistemin kodları ve ilkeleriyle yeni sistemin ele alınmasını yönetsel bir hata olarak değerlendirmekteyiz.⁵

2 "Yasama yetkisinin genelliği ilkesi uyarınca yasama organı münhasıran Cumhurbaşkanı kararnamesi ile düzenlenecek mahfuz alan hariç herhangi bir konuda kanun çıkarabilir" Atar, Y., (2019). s.249.

3 Atar, Y., (2018), s.196 vd.; Aslan, V., (2020), s. 304 vd.

4 Barın, T., (2020), s. 31.

5 Benzer bir değerlendirme için bkz. Eren, A. (2019), s. 4.

B. ASLİ DÜZENLEME YETKİSİNDE İKİLİ YAPI

Bilindiği gibi asli düzenleme yetkisi doğrudan anayasadan kaynaklanan kural koyma gücüdür.

Yeni sistemde bu kuralın niteliği Yasama açısından Kanun, Yürütme açısından Kararname-dir.

Çünkü Cumhurbaşkanlığı Sistemi asli düzenleme yetkisinde ve iradesinde ikili yapı tercih etmiştir.

İkili yapı hem yetki alanı hem irade için geçerlidir:

Meclis yasamaya ilişkin asli düzenleme yetki alanında asli iradedir.

Cumhurbaşkanı yürütmeye ilişkin asli düzenleme yetki alanında asli iradedir.

Neden böyle olduğu açıktır. Başkanlık sistemi iki ayrı asli düzenleme yetkisi ve iradesi gerektiren bir sistemdir. Değildiği gibi bir yetki devri söz konusu değildir, tam tersine sistemin gereği olarak yetkiler belirlenir ve yine bu durum yasamanın genelliği kuralının istisnalarının genişlemesi olarak nitelenemez. Yani başkanlık sisteminde tam kuvvetler ayrılığı gereği iki asli alan iki asli irade bir zorunluluk ve sistemin rasyonallitesi olarak gerçekleşmektedir.⁶

Bunun en önemli sonucu asli iradelerin birbirlerinin alanına girmemesi, karışmamasıdır. Buna da karışmazlık ilkesi denebilir. Elbette karışmazlık ilkesi Anayasanın asli iradeler için çizdiği bağımsız alanlarla ilgili ve sınırlıdır.

Bunun dışında kuvvetler arası temas alanlarının olması karışmazlık ilkesinin ihlali sayılmaz. Sistemsel işleyiş açısından kuvvetler arası iş birliği, denge ve denetleme kaçınılmazdır.⁷ Yine kuvvetlerin birbirlerinin alanında anayasadan kaynaklanan bazı yetkiler kullanması ve görevler yapması da tam kuvvetler ayrılığı ve karışmazlık ilkesine aykırı bir durum olarak kabul edilmez.

6 “Yeni sistemde yürütme yetki ve görevinin tek sahibi olarak Cumhurbaşkanının, doğrudan halk tarafından seçilmenin doğal bir sonucu olarak siyasi vaatlerini ve programını hayata geçirebilmek için etkili bir düzenleme yetkisi ile donatılmasını zorunlu kılmaktadır”. Söylü, Y. (2018), s.28.; “Yeni hükümet sisteminde yürütme organı Cumhurbaşkanından oluşmakta ve yürütme yetkisini kullanan Cumhurbaşkanı doğrudan halk tarafından seçilmektedir. Yürütme organının, yasama organının onayı olmadan göreve başlayabilmesi, yürütme yetkisinin de yasama yetkisi gibi “asli” bir yetki olduğunu kabul etmeyi gerektirmektedir.” Yeniay L./Yeniay G, (2019), s.108.

7 Bu konuda ayrıntılı değerlendirmeler için bkz. Alkan, H., (2019)

C. CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMELERİ

1. Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin Tanımı

Anayasa tarafından belirlenmiş yürütmeye ilişkin asli düzenleme yetki alanında Cumhurbaşkanının asli düzenleyici irade olarak düzenleme veya çıkarma yoluyla yürürlüğe koyduğu norm sistematiklerine Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (CBK) denir.⁸

Anayasada toplam 14 asıl madde içinde ve 18 fıkrada Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ifadesi yer almıştır. Kararname düzenleme ve çıkarma yetkisi ise toplam 6 madde içinde 7 fıkrada hüküm altına alınmıştır. Ayrıca Anayasa Geçici 21/B Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle düzenleneceği belirtilen normlara/kurallara ilişkin tüketilmiş bir hüküm içermektedir.

2. Cumhurbaşkanlığı Kararname Alanları/Sınıflandırma

Anayasa dört farklı CBK alanı belirlemiştir. Bunların hepsi asli düzenleme yetkisi içindedir. Yani asli düzenleme yetkisi CBK'ların tümü için geçerlidir. Bununla birlikte bu dört alan karşında yasamanın yeri ve rolü aynı değildir, farklı seviyeler söz konusudur.

Bu dört alan şunlardır:

i)Özel yetki alanı: Bu alan tamamen **yasama dışı** alandır. Yasamadan tümden bağımsız alandır. Yürütmenin münhasır kararname alanıdır.⁹ Bakanlıklar, üst kademe yöneticileri (Genel Kurmay Başkanı (GKB) içinde), Devlet Denetleme Kurulu (DDK) ve Milli Güvenlik Kurulu (MGK) düzenlemeleri bu kapsamdadır. Anayasa bu alanda Cumhurbaşkanına emir vermiştir. Bu alanın hükümleri emredici hükümlerdir. Dolayısıyla bu münhasır yetkiler Anayasa m. 104/17'nin sınırlamasına tabi olmayan özel düzenlemelerdir. Özel yetki alanı konu bakımından sınırlıdır.¹⁰

8 Atar, Y.,(2018), s.275.

9 Barın, T.,(2020),s.48 vd.

10 Bunlar; üst kademe yöneticilerin atanma usul ve esasları (104/9), Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görev ve yetkileri, teşkilat yapısı ile merkez ve taşra teşkilatlarının kurulmasına ilişkin hususlar (106/son), DDK'nın işleyişi, üyelerinin görev süresi ve diğer özlük işleri (108/son), MGK Sekreterliği teşkilat ve görevleri (118/6) konularındır.

Belirtmek gerekir ki özel yetki alanında Meclis kanun çıkaramaz. Bir an için çıkarabileceği varsayılrsa bile böyle bir kanun hem anayasal sisteme aykırılık hem de anayasal kuralların ihlalini oluşturur. Duruma ve değerlendirmeye göre böyle bir yasama işleminin Anayasa Mahkemesi (AYM) tarafından iptal edilmesi gerektiği gibi “yokluk” yaptırımını da gündeme gelebilir. Çünkü anayasal sistem kesin kuvvetler ayrılığına dayalı ve kuvvetlerin mahfuz alanlarında başka bir kuvvetin işlem yapmasını engelleyen diğer bir deyişle tam karışmazlık ilkesine göre yapılandırılmıştır. Meclis’in yürütmenin mahfuz alanına girmesi tam karışmazlık ilkesinin ihlali ve işlev gaspı anlamına gelir.

Ayrıca özel yetki alanına yasamanın müdahalesi bir normlar çekişmesi değil organlar/kuvvetler çatışması doğurur. Organlar çatışmasının nasıl çözüleceği ayrı bir konudur. Sistemde bazı önlemler vardır; güçleştirici veto, AYM’ye yürütmeyi durdurma talepli iptal başvurusu veya yokluk tespitli başvuru, seçimlerin yenilenmesi bu çözümler arasında sayılabilir.

Ancak burada önemli bir hususun altını çizmek gerekir. Özel yetki alanının Anayasa m. 104/17’nin sınırlamasına tabi olmaması bu alandaki CBK’larla hak ve ödevlere için düzenleme yapma imkânı olduğu anlamına gelmez. Özel yetki alanındaki CBK’lar genel yetki alanındaki CBK’ların sınırlamalarına tabi olmasa da belirlenmiş konulardan kaynaklı **öz sınırlamaya** tabidir. Yani Anayasada belirlenmiş dört konuyla ilgili özel CBK yetkisi o konuların somut unsurlarıyla sınırlı bir yetkidir. Bu sebeple özel yetkili CBK’larla anayasal haklar, özgürlükler ve ödevlerle ilgili düzenleme yapılamaz.¹¹

ii)Yarışan/ortak yetki alanı: Bu alan **yasama ile yarışan/ortak** alandır. Yürütme ve Yasamanın aynı alanda eşit yetki kullanabilmeleri söz konusudur. Bu alanda sadece kamu tüzel kişisi kurulması vardır (Anayasa m. 123/3). Anayasa bu alanda iki asli iradeye yani Meclise ve Cumhurbaşkanına **seçenekli yetki** vermiştir. Anayasanın bu konudaki hükmü emredici hüküm değil, imkân hükmüdür. Yarışan/ortak yetki alanı konu bakımından sınırlıdır (Kamu Tüzel Kişisi).

iii)Genel yetki alanı: Bu alan **yasama etkisine açık** yürütme alandır. Anayasa m. 104/17’de düzenlenen genel kararname yetkisi bu alanı belirler. Ancak genel yetki aynı zamanda koşullu yetkidir. Bu nedenle bu alan anayasanın belirlediği koşullara göre yasama etkisine açık alan olarak kabul edilebilir. Anayasanın bu konudaki hükümleri de emredici hüküm değil, imkân hükmüdür. Genel yetki alanı hak ve ödevler ile kanuna dayanan kısıtlar dışında konu bakımından sınırlı değildir.

¹¹ Barın, T.,(2020), s.90.

iv) Olağanüstü yetki alanı: Bu alan **yasama denetimine açık** alandır. Bu alan Olağanüstü Hal (OHAL) CBK'larını kapsar. Ancak bu alan aşamalı işlem alanıdır. Cumhurbaşkanı OHAL ilan etmeden OHAL CBK'sı çıkaramaz. Yine bu alanda yürütmenin öncelikli karar alma ve öncelikli düzenleme yapma görevi vardır. Yani olağanüstü yetki alanında yürütme işlem yapmadan yasama denetimi devreye girmez. Yine Anayasanın bu konudaki hükümleri de emredici hüküm değil, imkân hükmüdür. Olağanüstü yetki alanı Anayasa m. 15 hükümlerine uygun olmak kaydıyla konu bakımında sınırlı değildir.

OHAL CBK'lar konu bazlı düzenlenmediği ve olağanüstü koşullarda genel yetki içerdiği için muafiyet alanının açıkça belirtilmesi gerekir bu nedenle m. 104/17 sınırlarına tabi olmadığı açıkça düzenlenmiştir. Münhasır yetkiler ise konu bazlı özel hükümler olduğu için genel kararname yetkisinin sınırlarını çizen 104/17'ye tabi değildir. Bunun da ifade edilmesine ihtiyaç yoktur.

OHAL CBK'ların kanun hükmünde olduğunun ifade edilmesi ise bu CBK'larla kanunlarda değişiklik yapma yetkisinin verilmesi sebebiyledir. Yine bu nedenle OHAL CBK'lar yasama denetimine tabi tutulmaktadır.¹²

3. Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde Özel Yetkinin Temelleri

Özel yetki alanına giren konularda kanunla düzenleme hükümleri yürürlükten kaldırılmıştır. Bu kapsamda Genelkurmay Başkanının statüsünün düzenlenmesi de vardır. Böylece GKB'de üst kademe yöneticiler arasında münhasır CBK kapsamına alınmıştır. Bu husus münhasır alanın beşinci konusu olarak da değerlendirilebilir.

Kanunla düzenlemelerin kaldırılmasının amacı yürütmeye yasamayla seçenekli alan açmak için değil tam tersine yürütmenin mahfuz CBK alanını belirlemek içindir.

Nitekim Anayasa seçenekli yetkiyi sadece kamu tüzel kişilerin kuruluşunda vermeyi seçmiştir. Özel yetki alanında da seçenekli yetki tercih edilseydi buradaki yaklaşımla kanun veya kararname düzenlemesine birlikte imkân tanınır.

¹² Benzer değerlendirmeler için bkz. Barın, T.,(2020), s.174 vd.

Ayrıca özel yetki alanındaki hükümlerin emredici olması, yetkinin “düzenlenir” olarak ifade edilmesi bu yetkinin bağımsız ve özel olduğunun bir diğer dayanağıdır.¹³

Anayasa Geçici 21/B’de yer alan Cumhurbaşkanının düzenlemesi gereken CBK’ların altı ayda düzenlenmesine ilişkin emredici hüküm de benzer bir dayanak oluşturmaktadır.¹⁴

Daha da önemlisi özel yetkinin esasını sistemin kendisi ortaya koymuştur. Tam kuvvetler ayrılığı ve karışmazlığın zorunlu bir sonucu olarak yürütmenin özel yetki alanına sahip olması kaçınılmaz bir sonuçtur.

Bu arada belirtelim ki yürütmeye kanunlarla görev verilebilmesi mahfuz alanın yani özel yetkinin aleyhine kullanılamaz. Çünkü idarenin en üst işleminin üstünde yer alan objektif, genel ve idare tarafından değiştirilmeyen maddi kanuna bağlı olmak anlamına gelen yürütmenin kanuniliği ilkesi yeni sistemde de geçerlidir. Maddi kanun anlamında CBK’larda tıpkı Anayasa ve Uluslararası Sözleşmeler gibi bu ilke içinde sayılır. Dolayısıyla yürütmeye hem kanunla hem kararnameyle görev verilmesi anayasal sistem ve yürütmenin kanuniliği ilkesi gereğidir. Kuvvetler arası iş birliğinin olağan bir sonucudur.

Bu noktada değinilecek bir başka husus özel yetki alanındaki CBK’ları, kanunla münhasıran düzenlenen konularda kararname çıkarılamaz kuralının istisnası olarak kabul eden görüştür. Aslında bu görüş CBK’ların mahfuz alanını koruduğu sürece sonucu itibarıyla bir sorun yoktur. Ama kural-istisna sistematığı içinde bu görüşün savunulmasının dayanağı zayıftır. Çünkü kural-istisna ilişkisi ancak aynı alanda söz konusu olabilir. İki ayrı alanın birbirine karşı kural ve istisna olarak tanımlanması yöntemsel bir probleme işaret eder. Sonuçta genel kararname yetkisi alanındaki bir kısıttan doğan kurala özel kararname yetkisinin istisna olduğunu ileri sürmek böyle bir soruna yol açar. Ayrıca münhasıran kanunla düzenleme kısıtı genel kararname alanında bir kural değil istisnadır. Bir alandaki istisnanın başka bir alanın kuralı olarak tanımlanması da başka bir yöntemsel sorundur.

13 Aynı yöndeki doktrindeki hakim görüş için bkz. Atar, Y.(2019),s.249.; Kanadoğlu, O.K.,(2018),s. 647.; Aslan, V. (2020), s. 289.;Ülgen, Ö.(2018), s.19.; Gözler, K. (2018),s.888.

14 Eren, A.,(2019), s. 44.

4. Normlar Hiyerarşisi ve Uygulama Esasları

Genel olarak kabul edildiği üzere normlar hiyerarşisinde Kanun ve CBK eşittir.¹⁵

Genel CBK yetkisinde bir uygulama hiyerarşisi vardır. Aynı konuda farklı hüküm olan durumlarda kanun hükmü uygulanır. Yani normlar ihtilafı özel olarak kanun lehine çözülmüştür.¹⁶

Yarışan/ortak yetkide yani kamu tüzel kişileri bakımından normlar ihtilafı genel ilkelere göre çözümlenir. Genel-özel hüküm, önceki(eski)-sonraki(yeni) hüküm esasları kullanılır. Burada aynı konuda farklı kanun hükmü bulunması halinde kanun hükmünün uygulanması söz konusu olmaz. Çünkü Anayasanın yarışan/ortak alanda verdiği yetki “veya” bağlacıyla tanımlanmıştır. Meclis ya da Cumhurbaşkanı açısından bir düzenleme önceliği veya uygulama sıralaması öngörülmemiştir.

Özel yetkide bağımsız uygulama vardır. Kanunun gireceği ya da etki edebileceği alan yoktur. Anayasaya uygun CBK’lar özel yetki alanında başka bir etkiye tabi olmadan uygulanır. Bu alana yasamanın müdahalesi değinildiği üzere organlar çatışması doğuracağından bunun çözümü normlar ihtilafının çözüm yöntemleriyle olmayacaktır. Sistemde yer alan organ uyumsuzluklarındaki çözümler devreye girer.

OHAL CBK’ları açısından ise yürütmenin öncelikli işlem yapma yetkisinden sonra yasama denetimine bağlı uygulama söz konusudur.

Tabi, Kanun-CBK ilişkisinde normlar ihtilafının olası gündeme gelme hallerini şimdiden bütün boyutlarıyla öngörmek mümkün değildir. Bu nedenle sorunun gündeme geliş şekline göre çelişen/çatışan normlara mümkün olduğunca birlikte etkinlik ve geçerlilik sağlamayı amaçlayan pratik uyuşum ilkesinin de işlevsel olabileceğine işaret etmekte fayda vardır.¹⁷

15 Atar, Y. (2019), s. 242.

16 ” Anayasanın öngördüğü sınırlamalar bir güç sınırlaması değil konu ya da alan sınırlamasıdır. Alanları içinde kaldığı sürece CBK ile yasa eş kural değerine sahiptir, eş düzeydedir.” Karahanoğulları, O., (2019), s.1.

17 Atar, Y. (2018), s. 277.

5. Yorum ilkeleri

Sözel yorum, sistemik yorum, amaçsal yorum, tarihi yorum gibi birçok yorum ilkesi elbette kullanılabilir. Ancak bize göre kurumsal uygulamaların yerleşik hale geleceği dönem boyunca öne çıkması gereken temel yorum ilkesi “**yürütme lehine yorum**” olmalıdır.

Çünkü Cumhurbaşkanına sınırlandırılmış kararname yapma yetkisi verildiği için korunması gereken alan yürütmenin düzenleyici işlem alanıdır. Gerçekten de özel yetki alanı dört konuyla sınırlanmıştır. Genel yetki alanında hak ve ödevler ile kanuni kısıtlardan doğan sınırlar vardır. Yarışan/ortak yetki alanında tek bir konu vardır. Olağanüstü yetki alanı ise tamamen yasama denetimine açıktır.

Oysa Meclis anayasal sınırlar içerisinde olmak kaydıyla her konuda kanun çıkarabilir. Konu bakımından bir sınıra tabi değildir. Ayrıca yürütme işlemleriyle de Meclisin yasama alanına etki edebilecek herhangi bir kısıt yoktur. Yani Meclisin asli düzenleme yetki alanında yasamanın genelliği hiçbir sınıra tabi değildir. Dolayısıyla iki kuvvet arasındaki ilişkide korunması gerekenin yürütme fonksiyonu olduğu ortaya çıkmaktadır.

Buna göre sözel yorumla kesin sonuca ulaşılan durumlar hariç diğer tüm yorum metotları yürütme lehine yorumun yardımcı araçları olarak kullanılmalıdır. Aksi halde sistemi tıkayan, işlemez hale getiren ve kuvvetler/organlar çatışması üreten sonuçlar doğabilir. Bu nedenle esas olan çözümsüzlük ve çatışma üreten değil kurumu ve kuralı işleten yorumdur. Bu da en azından sistemin tam olarak yerleşme sürecinde yürütme lehine yorumla yapılabilir.

6. Anayasa Mahkemesi Denetim İlkeleri

Genel kabul gördüğü üzere Anayasa Mahkemesi, CBK'ların kanunlara uygunluk denetimini elbette yapamaz, anayasal denetim sınırları aşamaz. Yani AYM, Kanun-CBK çatışma alanına anayasal zorunluluklar dışında girmemelidir.

AYM'nin CBK'ların şekil denetimi konusunda tartışmalı bir husus gözükmektedir.

Esas denetiminde AYM'nin önce konu testi sonra içerik denetimi yapması ise bütün CBK'lar için kullanılamaz, kanısındayız.¹⁸

Dört konuda yapılan konu testi (yürütme alanı, haklar ve ödevler, kanunla düzenleme kısıtı, kanunda hüküm bulunması) sadece genel kararname yetkisi alanında çıkarılan CBK'lar için yapılabilir.

Belirtilen dört konuyu içeren konu testi özel yetki alanı ve yarışan/ortak seçenekli yetki alanında çıkarılan CBK'lar için yapılamaz.¹⁹ Bu alanlarda sadece CBK'nın kendi konusuyla ilgili olup olmadığı ve içerik denetim yapılabilir. Örneğin bakanlıklarla ilgili bir kararname kendi konusunu içerdiği için ayrıca bir konu testine tabi tutulamaz.

OHAL CBK'lar ise doğrudan AYM denetimine tabi olmadığı için CBK olarak denetim dışı olsa da Meclis kanunlaştırdığında elbette kanunların denetim ilkelerine tabi olarak denetlenir.

Denetimde sorun özel yetki alanında ve yarışan/ortak seçenekli yetki alanında sınırlanmış konuların dışına çıkan CBK hükümleri olması halinde ortaya çıkar. Bu da içerik denetimi ile tespit edilecek bir husus olup kendi konusunun dışına çıkan CBK düzenlemeleri elbette genel yetki alanının esaslarına göre denetlenir.

7. İlave Konular

Genel yetki alanında çıkarılmış bir CBK'nın düzenlediği konuda kanun çıkarsa hükümsüz hale gelme durumunun nasıl tespit edileceği bir uygulama sorunu olarak öne çıkmaktadır. Anayasal hüküm kendiliğinden hükümsüz hale gelme şeklinde ifade edilmişse de bunun tespiti artık bir uygulama sorununa dönüşür. Aynen aynı konuda kanun hükmü olması halinde kanunun uygulanması kuralında olduğu gibi uygulayıcılar; gerek idari merciler gerek yargı yerleri hükümsüzlük halini uygulamada dikkate almak zorundadır. Elbette Cumhurbaşkanı her zaman hükümsüz hale gelen CBK'yı yürürlükten kaldırabilir. Ayrıca CBK'yı hükümsüz kılan kanunun yürürlükten kalkması veya iptal edilmesi halinde hükümsüz CBK tekrar geçerli hale gelebilir mi sorunu da çıkabilir. Hükümsüz CBK yürürlükten kaldırılmamışsa bu da mümkündür.

18 AYM. E. 2019/78, K. 2020/6, K.G. 23.01.2020, R.G. 13/05/2020.

19 Anayasa Mahkemesinin aksi yöndeki kararı için bkz. AYM E. 2019/31, K. 2020/5, 23/1/2020.

Genel-özel ilişkisinin ayrı ayrı kanunlar ve kararnameler arasında olabileceği aynı kanun veya kararname içerisinde genel-özel ilişkisi olmayacağı görüşü ise katıldığımız bir görüş değildir. Gerçekten pozitif hukuk sisteminde kanunlar arasında genel kanun özel kanun ilişkisi olduğu gibi aynı kanun için de genel hüküm özel hüküm ilişkisi de vardır. Anayasa da temel bir kanun olduğundan anayasa içinde de genel hüküm özel hüküm ilişkisi mümkündür, görüşünderiz.

Son olarak şu eklenebilir: Sistemin uygulamalarının henüz daha yeni olması, olası sorunların tam olarak öngörülememesi, çok farklı yorumlara yol açabilecek gelişmelerin olma ihtimalleri gözetildiğinde sistemsel değerlendirmenin ilke ve esaslarını geliştirirken acele etmemek ve yetersizliğe düşmemek gerekir. Zaman içinde çok daha güçlü ilke ve yaklaşımların gelişeceği öngörüsüyle hareket etmek önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Alkan, Haluk: Geleceğin Türkiye'sinde Yönetim, İlke Kültür Eğitim Vakfı, 2019.
- Aslan, Volkan: Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Kanunlara Uygunluğunun Denetimi ve Çeşitli Hususların Kararname ile Düzenleneceğinin Kanunlarda Belirlenmesi Üzerine, Anayasa Yargısı 36(1), 2019.
- Aslan, Volkan: Karşılaştırmalı Anayasa Hukukunda ve Türkiye'de Devlet Başkanının Kararname Yetkisi, 1. Baskı, Oniki Levha Yayınları, 2020.
- Atar, Yavuz: Türk Anayasa Hukuku, 12. Baskı, Seçkin Yayınları, 2018.
- Atar, Yavuz: 'Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Hukuki Rejimi ve Anayasallık Denetimi' (2019) 36(1) Anayasa Yargısı 241.
- Barın, Taylan: Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Hukuki Rejimi ve Anayasallık Denetimi, 1. Baskı, Oniki Levha Yayınları, 2020.
- Eren, Abdurrahman: Anayasa Mahkemesinin Kanun Hükmünde Kararnamelere İlişkin İçtihadı Doğrultusunda Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Değerlendirilmesi, 2019, 36(1) Anayasa Yargısı 241.
- Gözler, Kemal: Türk Anayasa Hukuku, 2. Baskı, Ekin Yayınları, 2018.
- Kanadoğlu, Korkut: Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2018/2.
- Karahanogulları, Onur: Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Niteliği: Yasamsı, Devletin Kural Koymasnda Yeni İşbölümü, <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/karahan/>, 2019.
- Söyler, Yasin: Yeni Başkanlık Sisteminde Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, 2018.

Uçum, Mehmet: 16 Nisan, 15-16 Temmuz'dan Cumhurbaşkanlığı Sistemine, 1. Baskı, Alfa Yayınları, 2018.

Ülgen, Özen: Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Niteliği ve Türleri, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2018/1.

Yeniay, Lokman/ Yeniay, Gülden: Türk Hukukunda Yürütme Organının Düzenleme Yetkisi ve Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2019, 36(1) Anayasa Yargısı 241.

Prof. Dr. Yusuf Şevki Hakyemez

T.C. Anayasa Mahkemesi Üyesi

CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMELERİNİN YARGISAL DENETİMİ

Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin yargısal denetimi meselesi ve Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi, yürürlüğe girdiği tarihten bu yana gündemi ve Anayasa Mahkemesini meşgul etmektedir. Anayasa Mahkemesinin önünde Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile ilgili açılmış birçok iptal davası bulunmaktadır. Bugüne değin çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnameleri içerisinde Anayasa Mahkemesine iptal davası yolu ile taşınmayan çok az örnek vardır. Somut norm denetimi yoluyla Cumhurbaşkanlığı kararnameleri de Anayasa Mahkemesi önüne zamanla gelebilecektir.

Fakat bu kurum yeni bir kurumdur. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi bu konuyla ilgili kararlarını hızlıca vermemiş; dava açıldıktan belli bir süre sonra, yaklaşık bir buçuk yıllık sürenin ardından vermeye başlamıştır. 2020 yılının Ocak ayında kararlar verilmeye başlanmıştır. Anayasa Mahkemesinin bugüne kadar üç Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle ilgili kararı Resmî Gazete’de yayınlanmıştır. Görüşülüp henüz karar gerekçesi yazılmadığı için Resmî Gazete’de yayımlanmayan bazı başvurular da bulunmaktadır. Burada sadece yayımlanan üç Cumhurbaşkanlığı kararnamesi dikkate alınarak değerlendirme yapılacaktır.

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki Cumhurbaşkanlığı kararnamesi Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile birlikte devreye girmiş olan bir düzenleme yetkisidir. Bundan önceki dönemde ise 1971 yılından 2017 Anayasa değişikliğine kadarki süreçte kanun hükmünde kararname uygulaması mevcuttu. Bu kararnameler de Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenmekteydi.

Bunun özellikle belirtilmesinin sebebi kıyas etmek değildir. Bu ikisi arasında elbette bazı belli farklar bulunmaktadır. Örneğin, kanun hükmünde kararnamelerin Türkiye Büyük Millet Meclisinden izin alınarak çıkarılması gerekmektedir. Ancak Cumhurbaşkanlığı kararnamesi için Meclisten izin alınmasına gerek yoktur, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi Anayasadan kaynaklanan asli bir düzenleme yetkisi niteliğini haizdir. Anayasa Mahkemesi Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile ilgili açılan davalarda yapmış olduğu incelemelerde yöntem olarak kanun hükmünde kararnameler ile ilgili yapmış olduğu incelemelerden faydalanmıştır.

Anayasa Mahkemesi bu yeni kurumla ilgili olarak karar vermeden önce uzunca bir hazırlık aşaması geçirmiştir. Cumhurbaşkanlığı kararnamesi yeni bir kurum olduğundan ister istemez doktrinde de hukukçu akademisyenler arasında ilgi uyandırmıştır. Bu konularda bilimsel çalışma yapan, makale yayımlayan kişilerle temasa geçilmiş ve bunlardan bazıları Anayasa Mahkemesine davet edilmiş, ilgili raportörler ve Anayasa Mahkemesi üyelerinin katıldığı toplantılarda çalıştay şeklinde etkinlikler gerçekleştirilmiş ve bazı hususlar netleştirilmeye çalışılmıştır. Sonrasında toplu bir şekilde olan versiyonu, Anayasa Mahkemesinin kuruluş yıldönümünde yapılmıştır ve Cumhurbaşkanlığı kararnameleri konulu özel bir sempozyum gerçekleştirilip tebliğlerin sunumu, müzakere süreci, soru-cevap faslı aydınlatıcı bir şekilde ortaya konulup bu metinler yayımlanmıştır.

Anayasa Mahkemesi bu konudaki ilk kararını vermeden önce bunlardan faydalanmıştır. Doktrinde Anayasanın 104. maddesinin 17. fıkrasında veyahut diğer ilgili Anayasa maddelerinde yer alan hükümlerden hareketle Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile ilgili mahfuz düzenleme alanı olup olmadığı konusu ele alınırken çok farklı görüşlere rastlamak mümkündür. Bu farklı görüşler kafa karışıklığına da sebebiyet vermektedir. Bu karışıklıklar fikirimce iyi manadadır. Çünkü konunun netleşmesi için bu gereklidir.

Kendi adıma mahfuz alan konusunda bir kanaate ulaşma noktasında hukuki argümanlarım önemli ölçüde netleşti ancak Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin o kadar farklı boyutları vardır ki bu boyutların hepsini bir kararda tüketici biçimde çözüme kavuşturmak mümkün değildir.

Burada bir yargı mensubu olmam hasebiyle sadece şimdiye kadar önümüze gelen konulardan hareketle Anayasa Mahkemesinin yaklaşımını ifade etmeye çalışacağım.

Anayasa Mahkemesinde Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile ilgili uzunca bir hazırlık sürecinden sonra, bir dosya gündemi ve süre ile bağlı olmaksızın, Anayasa Mahkemesi üyeleri ve ilgili raportörlerin yer aldığı oturumda mahfuz alan nedir, Anayasanın 104. maddesinin 1.,2.,3.,4.,5. ve 6. cümleleri ne anlam ifade etmektedir, bunlar denetimde, somut norm denetiminde hangi şekilde karşımıza çıkacaktır, hangi boyutlarının ne tür yansımaları olabilir, uygulama sorunlarına da Anayasa Mahkemesi karar verecek midir ve benzeri farklı konularda beyin fırtınası yapılmıştır ve bu etkinlik kendi adıma çok faydalı olmuştur. Sonrasında ise davalar ele alınmaya başlanmıştır.

Ele alınan üç dosyada yöntem olarak kanun hükmünde kararname denetiminin benzeri bir inceleme usulü benimsenmiştir. Bu üç iptal başvurusunda dava konusu beş veya altı maddenin sadece bir tanesi iptal edilmiş, diğerlerinin Anayasaya aykırılık taşımadığına karar verilmiştir.

Anayasa Mahkemesine açılan davalar esas yönünden Anayasa aykırılık iddiaları içermekte idi. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi konuyu o boyutuyla ele almıştır. Fakat Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin esas yönünden denetimi konusu, kanun hükmünde kararnamelerde olduğu gibi iki başlık altında ele alınmıştır.

Bu itibarla öncelikle Anayasanın 104. maddesinin Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile ilgili genel kuralları düzenleyen 17. fıkrasının ilk dört cümlesi bağlamında bir denetim yapılmaktadır. Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin esas yönünden anayasaya uygunluğunun denetlendiği iki alt başlıktan birincisi olan bu denetim “konu bakımından yetki” yönünden Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin incelenmesini amaçlamaktadır. Eğer Anayasa Mahkemesi konu bakımından yetki yönünden Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin incelendiği bölümde bir Anayasaya aykırılığa hükmederse daha ileriye gitmeyip kuralın iptaline karar vererek incelemeyi burada sonuçlandırmaktadır.

Ancak bahsedilen dört cümlede Anayasaya aykırılık görülüyorsa yani dava konusu kuralın konu yönünden Anayasaya aykırılık olmadığı kanaatine varılıyorsa “içerik yönünden” denetim aşamasına geçilmektedir. Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinde içerik yönünden denetimde, kanunların içerik yönünden uygunluk denetiminde olduğu gibi kararnamenin Anayasanın herhangi bir maddesine aykırı olup olmadığına bakılmaktadır.

Sonuçta, esas yönden Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin denetimi başlığı altında önce konu yönünden uygunluk denetimi, ikinci olarak içerik yönünden uygunluk denetimi gerçekleştirilmektedir.

Buradaki can alıcı noktalardan birisi şudur: Kanun hükmünde kararnamelerde de olduğu gibi bu iki ayrı aşamadaki oylamaların her biri yapılan müzakere sonucunda ayrı ayrı gerçekleştirilmektedir. Burada kastedilen şey bir denetlenen Cumhurbaşkanlığı kararnamesi bir üyeye göre “konu bakımından yetki” yönüyle Anayasaya aykırı olurken diğer üyeye göre “içerik” yönünden aykırı olabilir. Oylama birlikte yapılırsa daha kolay bir şekilde iptal sonucuna ulaşılabilir ancak bu iptalin ne anlama geldiği hiç kimse tarafından sağlıklı bi-

çimde anlaşılabilir ve bu hukuki açıdan da başka sorunları beraberinde getirir. O nedenle ister istemez oylamalar ayrı ayrı yapılmaktadır. Sözgelimi ben bu üç Cumhurbaşkanlığı kararnamesinden birisinde, parasal bir ödeme ile ilgili bir konu olduğundan bunun mülkiyet hakkı ile ilgili olduğu için konu bakımından yetki yönüyle bunun Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenmeyeceği kanaatinde olduğum için burada Anayasaya aykırılık olduğu kanaatine ulaştım. Bununla birlikte Mahkeme çoğunluğu aynı kanaatte olmadığından bu konuda karşıoy yazdım. Ancak aynı hükmün içerik yönünden denetim aşamasına geçildiğinde o boyutu ile Anayasaya uygun olduğu kanaatinde olduğum için bu aşamada iptal isteminin reddi görüşüne katıldım.

Konu bakımından yetki yönünden Cumhurbaşkanlığı kararnamesi incelenirken Anayasanın 104. maddesinin 17. fıkrasındaki ilk dört cümleye bakılarak denetim yapılmaktadır: Anayasanın Cumhurbaşkanının yetkileriyle ilgili olan 104. maddesinin 17. fıkrasının ilk cümlesinde şu yazmaktadır: Cumhurbaşkanı yürütme yetkisine ilişkin konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılabilir. Yani dava konusu olan kural, yürütme yetkisine ilişkin bir konuyla mı yoksa diğer alanlara ilişkin bir konuyla mı ilgilidir. Yasama veya yargı alanına ilişkin bir konu ise buradan iptal sonucuna ulaşılabilir, bu durumda ise daha ileri safhaya gitmeye gerek kalmaz. Yalnız, yürütme yetkisine ilişkin konu denilmesi aslında çok net bir mesaj vermeyebilir, bu durumda burada Anayasaya aykırılık bulunmayıp ileri aşamaya geçilebilir.

İkinci cümlede; Anayasanın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleri ile dördüncü bölümde yer alan siyasal haklar ve ödevlerin Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile düzenlenmeyeceği ifadesi yer almaktadır. Bu bağlamda sözgelimi eğer bir Cumhurbaşkanlığı kararnamesi mülkiyet hakkını veya siyasi parti kapatma konusunu düzenliyorsa bu iptal edilir. Eğer bir sosyal hak düzenleniyorsa veya örneğin şehir hastanelerinde koordinatör başhekimlik düzenleniyorsa bu ikinci cümleye aykırılık taşımayabilecektir.

Bu durumda denetimde ilgili fıkranın üçüncü cümlesine geçilir: Bu cümleye göre Anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Anayasanın münhasıran konuyla düzenlenir dediği alanlar pek net olmadığından bunun somutlaştırılması gerekmektedir. Çünkü hepimiz kabul ederiz ki bu Anayasa değişikliği yapılırken her boyutu düşünülerek yapılmış ve sorunları tüketici bir şekilde formüle edilmiş bir metinle karşı karşıya değiliz. Anayasa Mahkemesi burada bunu söylemiştir: Eğer Anayasadaki bir maddede kanunla düzenlenir deniyorsa o konuda

Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Ancak bunun özel olarak Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenleneceği hükmünün zikredildiği Anayasanın 106., 108., 118. ve 123. maddelerindeki dört istisnası vardır ve bu konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılabilir.

Dördüncü cümlede ise kanunda açıkça düzenlenen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamayacağı öngörülmektedir. Bu çok önemli bir hükümdür. Eğer bir konuda açıkça kanunda düzenleme var iken Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılırsa Anayasa Mahkemesi bunu Anayasaya aykırı olduğu için iptal edebilir. Nitekim Anayasa Mahkemesinin vermiş olduğu bir iptal kararı tam da bununla ilgilidir: Yurt dışı avanslarıyla ilgili yüzde otuzluk bir limit Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle yüzde yüze çıkarılmış ve bu hüküm iptal edilmiştir.

Anayasa Mahkemesi bu son cümle bağlamındaki denetimi yaparken ciddi bir zorluk ve risk ile karşı karşıyadır. Zira denetlenen Cumhurbaşkanlığı kararnamesi bazen bir koordinatör baş hekimliktir bazen Cumhurbaşkanlığı Yüksek İstişare Kurulu Üyeliğine ödenecek bir paradır bazen de çok teknik bir meseledir. Ancak iptal davasında veya itiraz yoluyla gelen dava dilekçesinde bunun hangi kanun hükmü ile çeliştiği ifade edilmeyebilir. O halde binlerce kanunun onlarca, yüzlerce maddelerindeki cümlelerin hepsini taramak gerekmektedir. Bu, Anayasa Mahkemesine olağanüstü büyük bir yük yüklemektedir. Burada gözden kaçırma riskiyle de karşılaşılabilir.

Anayasanın 104. maddesinin 17. fıkrasının bu dört cümlesinde anayasaya aykırılık tespit edilmezse Anayasa Mahkemesi içerik yönünden Anayasaya uygunluk denetimine geçer ve bu aşamada yapacağı denetim de normal kanunlarla ilgili yapmış olduğu denetim gibidir. Anayasa Mahkemesi bu iki denetimde de Anayasa aykırılık tespit etmezse ancak bu durumda Cumhurbaşkanlığı kararnamesine ilişkin iptal isteminin reddine karar verebilecektir.

Anayasa Mahkemesi mahfuz alanla ilgili olarak çok net olmamakla birlikte Cumhurbaşkanlığı kararnamelerine ilişkin bir mahfuz düzenleme alanının olmayacağı anlamına gelen kararında bazı değerlendirmelerde bulunmuştur. Ben de o konuda çoğunluk görüşünü benimsemekteyim. Bana göre bu sistem güçlü yürütme öngördüğü gibi aynı zamanda güçlü yasama da öngörmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi ise yasama yetkisine sahip olan yegane organdır. Bununla birlikte sistemde tıkanıklıklar olabilir. Bu tıkanıklıkları çözmek

için yürütmedeki tek aktör olan ve halkın doğrudan oyuyla birlikte göreve gelen Cumhurbaşkanına yürütmeye ilgili olan konularda asli düzenleme yetkisi verilmiştir. Ancak bu hiçbir zaman yasama yetkisinin sayılan alanlarda devre dışı bırakılması sonucunu doğurabilecek şekilde yorumlanamaz. Çünkü Anayasanın yasama yetkisi ile ilgili 7. maddesinde veya Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev yetkilerini düzenleyen 87. maddesinde veya hut başka bir maddede bunu ifade eden açık bir hüküm yoktur.

Eğer açık bir hüküm bulunsaydı çok farklı bir sonuç ortaya çıkabilirdi. Türkiye Büyük Millet Meclisinin şu anki Cumhurbaşkanlığı sistemine geçtikten sonra da yasama yetkisi ile ilgili olan güçlü konumu halen devam etmektedir. Burada Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin mahfuz düzenleme yetkisine sahip olduğuna ilişkin açık, pozitif bir dayanak bulunduğunu söyleyebilmek zordur.

Varsayalım ki düzenleme yetkisi ile bu sorun aşılmış olsun, bu durumda mahfuz düzenleme alanı denildiğinde o konunun sadece Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenmesi gerekecektir. Ancak o zaman içerisinde bakanlıkların kuruluşu, örgütlenmesi, yetkileri, sözelimi sağlık bakanlığında kişinin vücut bütünlüğüne müdahale eden bir yetkisi ve benzerleri de yer alacağından, bu durumda temel hakların sınırlandırılması konusu da gündeme gelecektir.

Temel hakların sınırlandırılmasının kanunla mı Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile mi yapılması gerekir sorusu sorulduğunda elbette kanunla yapılması gerektiği sonucuna varılır. Ancak Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin mahfuz düzenleme alanına sahip olduğu görüşü kabul edilirse daha tutarlı olan görüş, bu mahfuz alandaki sınırlamaların da mutlaka Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile yapılması gerektiği şeklinde ortaya çıkacaktır.

Mahfuz düzenleme alanı ile ilgili Anayasal bir dayanak bulunmamakla birlikte bir an için mahfuz düzenleme alanı ile ilgili dayanak sorununun aşılması halinde asıl ciddi sorunun temel hakların sınırlandırılması noktasında ortaya çıkacağını ifade ederek, konuşmada bana verilen süreye de riayet etme adına konuşmamı burada tamamlayarak hepinize teşekkür etmek isterim.

Prof. Dr. Haluk Alkan

Istanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Öğretim Üyesi

CUMHURBAŞKANLIĞI SİSTEMİNDE DENGE VE DENETİM MEKANİZMALARI

Giriş

2017 Anayasa değişiklikleri yalnızca kurumsal bir değişim getirmemekte, kapsamlı bir reform sürecini ve yeni bir siyaset tarzını da zorunlu kılmaktadır. Bu kapsamlı değişimi demokratik temelde gerçekleştirebilmek Türkiye'nin en büyük kazanımı olacaktır. Yeni sistem tek başına bir hükümet sistemi değişikliği değil, bunun çok ötesinde çok partili dönemde ilk defa aşağıdan yukarıya gelişen toplumsal süreçlerin vesayetçi mekanizmaları kaldırarak, siyasi kurumların yeniden anayasal düzeyde dizayn edilmesi çabasıdır. Bu açıdan önemli tartışma konularından biri Cumhurbaşkanlığı Sisteminde denge denetleme mekanizmalarının işlevselliğidir. Bu çalışmada konu başkanlık sistemi modelleri, bu modeller ışığında Cumhurbaşkanlığı Sisteminin özellikleri ve denge denetleme mekanizmaları açısından ileride ele alınması gerekli olan başlıca alanlar çerçevesinde ele alınacaktır.

Başkanlık Sistemleri Modelleri Üzerinde Genel Bir Bakış

Demokratik Başkanlık Sistemi Modelleri

| SERT KUVVETLER AYRILIĞINI ÖNE ÇIKARTAN ABD SİSTEMİ | YASAMAYI ÖNE ÇIKARTAN LATİN AMERİKA - G. KORE MODELLERİ |
|--|---|
| Denge Denetleme Fonksiyonları Nitelikli Çoğunluk Kararlarına Bağlı | Denge Denetleme Fonksiyonları Açısından Yasamanın Güçlendirilmesi |
| Bakanlar Başkana Bağlı Olarak Görev Yapmakta | Kabine Başkanı Gibi Yasamaya Sorumlu Yeni Makamlar |
| Yasama Denetimi Ceza Hukuku Alanındaki Suçlarla Sınırlı | Gensoruya Benzer Denetim Mekanizmaları |
| Kilitlenmeyi Önleyici Mekanizmalar Zayıf | Kilitlenmeyi Önleyici Mekanizmalara Yer Veriliyor |
| Federal Sistem | Federal Ya da Üniter Devlet Sistemleri |
| Güçlü Çıkar Grubu Sistemi | Farklı Sivil Toplum Yapıları |
| Federatif Düzeyde Farklılaşmış Disiplinsiz Parti Sistemi | Disiplinli Ya da Disiplinsiz Parti Sistemleri |
| Dar Bölge Seçim Sistemi ve Açık Ön Seçim Sistemi | Dar Bölge, Nispi Temsil, Nominal, Farklı Seçim Sistemleri |

Başkanlık sistemleri üç farklı sınıflandırmaya tabi tutulabilir. Bunlardan ilki sert kuvvetler ayrılığını öne çıkaran ve ABD örneğiyle somutlaşan başkanlık sistemi, ikincisi Soğuk Savaş sonrasında askeri vesayet rejimlerine tepki olarak gerçekleşen anayasal reformlarla öne çıkan ve kuvvetler dengesinde yaşamaya öncelik veren başkanlık sistemleri ve son olarak otoriter başkanlık rejimleri. Biz demokrasi açısından konuya yaklaştığımız için burada üçüncü model üzerinde durmayacağız. Daha çok demokratik uygulama örnekleri olarak ilk iki modelin özelliklerini ele alacak bir sonraki kısımda ise Cumhurbaşkanlığı Sisteminin bu modeller açısından yerini belirlemeye çalışacağız.

Saf başkanlık sistemi de denilen ABD modeli kuvvetler ayrılığının oldukça katı bir biçimde yapılandırıldığı ve özellikle yasama ile yürütme otoriteleri arasında ortaya çıkacak anlaşmazlıkların çözümlenmesi yönünde aracı mekanizmalara yer vermeyen bir kurumsal yapıya sahip bulunmaktadır. Madison, bunun sağlanabilmesi için her bir organın kendi varlığının tehlikeye atılacağı endişesi taşımaksızın diğer organ üzerinde kontrol kurabilmesinin gerekliliği ile savunmaktaydı (Madison, 1992: 53). Dolayısıyla her iki organ arasında, arabulucu mekanizmalar yerine kontrol edici bazı bağların oluşturulması söz konusudur. Bu sistem kurumsal olarak yasama ve yürütme arasındaki karşıtlık prensibi üzerine bina edilmiştir (Linz, 1985: 3).

Bu model yasama ve yürütme arasında eş zamanlı seçimlere fırsat vermeyerek, yasama bileşimlerini başkan karşısında sürekli değişir kılmaktadır. ABD’de bir başkan görev süresince iki kez değişen Temsilciler Meclisi ve Senato bileşimleri ile birlikte çalışmak durumdadır. Seçimlerle oluşturulan denge başkanın yasamaya nüfuzu konusunda kurumsal bir engel oluşturmaktadır. Yürütmeye yasa tasarısı sunma yetkisi tanınmamıştır. Parlamentodan çıkan yasalara karşı başkana güçleştirici veto yetkisi tanınmıştır. ABD’de başkanın veto yetkisi ancak Kongre’nin her iki kanadının üçte iki oy çokluğu ile aşılabılır. Bu durumda başkan yasayı onaylamak zorundadır. Başkana tanınan bu yetki oldukça güçlü bir yetkidir. ABD’de kuruluşundan bu güne kadar başkan tarafından veto edildiği halde Kongrenin her iki kanadında ayrı ayrı üçte iki oy çokluğu ile tekrar kabul edilip onaylanan yasaların oranı ancak %4’ü bulmaktadır (Szilágyi, 2009: 310).

Buna karşılık yasama organı cezai konularla sınırlandırılmış bir biçimde, başkanı yargılayıp görevden azletme (impeachment) yetkisine sahiptir. ABD’de bu yetki yalnızca ağır suç ve kabahatlerle ilgili olarak kullanılabilir. Siyasi nedenlerle azil yetkisi kullanılamaz. Başka bir ifade ile parlamenter sistemlerdeki siyasi sorumluluk mekanizmasına benzer bir parlamento denetimi ABD’de söz konusu değildir. İlave olarak federal sivil gö-

revliler, bakanlar dahil, azil mekanizmasının konusu olabilirler. Yüksek mahkeme yargıçları da azil yolu ile Kongre tarafından görevden alınabilirler. 2012 yılı itibarıyla Senatoya 19 azil davası gelmiştir. Bunlardan yedi kişi aklanmış, sekizi suçlama, üçü görevden alma ile sonuçlanmış, biri ise istifa nedeniyle ile sonuçlanmamıştır (US Senate, 07.02.2013). Ancak ABD uygulamasında, çok ciddi bir sorun oluşturmadığı sürece, Senato atamalarda başkanın önerilerini genellikle onaylamaktadır. Başkanın mensubu bulunduğu partinin Senato'da çoğunluğu oluşturmadığı durumlarda da başkanın önerdiği isimlere onay verilmektedir. 1885-1996 yılları arasında Başkan tarafından yürütme birimleri için Senatoya önerilen isimlerden yalnızca %4,4'üne Senato tarafından onay verilmemiştir (HLR, 2010: 2145). Yürütmenin başkanın otoritesine bırakılmasına dönük siyaset geleneği dışında, Senatonun yerelciliği ve disiplinsiz parti sistemi bu eğilimin yerleşmesinin başlıca nedenleridir. Yine anayasal olarak başkanın imzaladığı antlaşmaların yürürlük kazanabilmesi için Senato tarafından üçte iki oy çokluğu gibi yüksek bir oran ile onaylanması gerekmektedir.

Yasama ile yürütme arasında ortaya çıkacak anlaşmazlıkların çözümünde, iki otorite arasında uzlaşma dışında bir mekanizmaya yer verilmediğinden bu durum sistemde bir kilitlenmeye yol açabilmektedir. Kuvvetler arasındaki yetkilerin katı bir biçimde birbirlerinden ayrıldıkları, sistem içinde arabulucu kurumlara yer verilmediği böyle bir sistemde kamu hizmetleri aksayabilmekte, bazen en hayati kararlar dahi alınamamaktadır.

İkinci tip, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde Latin Amerika'da ve G. Kore gibi bazı ülkelerde sistem içinde yasamanın önceliğini kabul eden anayasal değişikliklerle öne çıkan başkanlık sistemleridir. Askeri yönetimler sonrasında Latin Amerika ülkelerinde yaşanan reform sürecinin temel özelliği, başkanın güçlü yetkilerine Kongrenin ortak edilmesi ve bu yapılırken parlamenter ya da parlamenter sistemlere benzer bazı kurumlara yer verilmesidir. Bu durum Latin Amerika ülkelerindeki uygulamaları, ABD'den oldukça farklılaştırmaktadır. Latin Amerika ülkelerinin birçoğunda parlamentoya karşı siyasal açıdan sorumlu bir bakanlar kurulu, hatta bu isimle anılmasa da parlamenter sistemlerdeki başbakana benzer bir statünün oluşturularak, karşı-imza kuralı çerçevesinde başkanın yetkilerine ortak edildiği görülmektedir. Peru'da Başkan ülke siyasetini belirlemekle birlikte, bakanlar kuruluna bir başkan atamak zorundadır. Hükümetin oluşturulmasında bakanlar kurulu başkanı, Başkana bakanları önermektedir. Başkan bir bakanı Bakanlar Kurulu Başkanının istemi üzerine görevden alabilir (122. Md.) Bu ülkede başkanın, Kongreye yasa tasarısı sunma yetkisi bulunmaktadır (107. Md.). Peru'da senatörler bakan olabilir, ancak doğrudan Başkanlık Ofisinde görev alamazlar (Nino, 1989). Arjantin Anayasası'nın

100. maddesi yine kabine başkanından söz etmektedir. Kabine başkanı meclise karşı sorumludur. Kabine başkanı Kongre'den talep gelmesi üzerine hükümet çalışmaları ile ilgili bir rapor hazırlayarak Kongreye sunmak zorundadır.

Latin Amerika ülkelerinde anayasal reform sürecinde başkanın otoritesini sınırlamaya dönük diğer bir düzenleme, başkanın olağanüstü durum ilan etme ve kararname çıkarma yetkisine getirilen sınırlamalardır. Venezuela Anayasası'nın 74. maddesi başkanlık karar-namelerinin kayıtlı seçmenin %5'inin talebi ile referanduma sunulabileceğini hükme bağlamaktadır. Latin Amerika ülkelerinde başkanın Kongre tarafından çıkartılan yasalarla ilgili veto yetkisi de sınırlanmıştır. Brezilya'da başkanın veto ettiği yasanın tekrar onay için gönderilebilmesi için salt çoğunlukla karar alınması yeterlidir. Genel eğilim nitelikli oy çokluğunu aşağıya çekerek Kongrenin yasama sürecindeki etkinliğini artırmaya yöneliktir. Bu sistemler, ABD modelinden farklı olarak, üniter veya federal devlet sistemlerinde, disiplinli ve çok partili sistemlerde, farklı sivil toplum yapılarının bulunduğu farklı ülkelerde uygulama alanı bulabilmektedir.

Cumhurbaşkanlığı Sistemi: Kurumsal Yapı ve Olasılıklar

Başkanlık sistemlerinin değişik uygulamaları dikkate alındığında 2017 Anayasa referandumu ile şekillenen Cumhurbaşkanlığı sisteminin bu modeller arasında karma bir yapıya sahip bulunduğu belirtilebilir. Bu sistem kararname - yasama dengesi açısından yasama alanına öncelik tanımakta ve bu yönüyle yasamayı öne çıkartan modele yaklaşırken, yürütme alanının güçlendirilmesi noktasında o sistemlerden ayrılmaktadır. Bu çerçevede Cumhurbaşkanlığı sisteminin belirleyici özellikleri üç başlık altında toplanabilir (Alkan, 2019):

Yasamanın üstünlüğünü esas alması,
Yürütmenin etkililiğini öne çıkarma isteği,
Sistemin kilitlenmesini önleyici mekanizmalara yer vermesi.

Anayasa değişikliği, Cumhurbaşkanının yürütme yetkisi alanına giren konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarma yetkisini tanıyarak. Başkanlık sisteminin mantığına uygun bir çerçeve çizmektedir. 2017 değişiklikleri bu alanı yürütme ile sınırlı tutmuş, ayrıca yasama yetkisinin üstünlüğünü öne çıkartmıştır. Buna göre:

- Kararname yürütme alanında çıkartılabilecek,
- Anayasanın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleriyle dördüncü bölümde yer alan siyasi haklar ve ödevler Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenemeyecek,
- Anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılmayacak,
- Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kanunlarda farklı hükümler bulunması halinde kanun hükümleri uygulanacak ve,
- Meclis tarafından aynı konuda kanun çıkarması durumunda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi hükümsüz hale gelecektir.

Yeni sistemde anayasal olarak münhasıran Cumhurbaşkanlığı kararnamesine bırakılan altı alan bulunduğu söylenebilir. Bunlar Cumhurbaşkanı yardımcıları, bakanlar ve üst kademe kamu yöneticilerini atama ve görevden alma esaslarının belirlenmesi (Md. 104); bakanlık teşkilatlarının kurulması ve mevcut bakanlıklarının teşkilat yapısında değişiklik yapabilmesi (Md. 106); MGK Sekreterliği teşkilat ve görevleri (Md. 118); Kamu tüzel kişiliği kurulması (Md. 123); Genel Kurmay Başkanını atama (Md. 117) ve Devlet Denetleme Kurulu (Md. 108) ile ilgili kararname yetkileridir.

Cumhurbaşkanlığı Sistemi, seksenin üzerindeki konuda düzenlenmenin Meclise bırakılması, buna karşılıklı Cumhurbaşkanlığı kararnamesi alanının sınırlı tutulmuş olması, Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerin kanun yolu ile feshedilebilmesi, KHK yolu ile yasamanın yürütmeye yetki devrinin mümkün olmaması, bir kararname hükmünün kanun maddesi ile çelişmesi durumunda kanun maddesinin geçerli olması yönleriyle yasamanın üstünlüğünü esas alan bir kurumsal çerçeve getirmektedir.

Cumhurbaşkanlığı sisteminde TBMM üye tam sayısının yarısından bir fazlası ile Cumhurbaşkanının iade ettiği yasaları imzalanmak üzere tekrar Cumhurbaşkanına gönderebilmektedir. Bu, birçok başkanlık sisteminde başkanın vetosunu aşmak için Meclise getirilen nitelikli çoğunluk koşulunun en alt sınırıdır. Meclis, önem verdiği bir konuda rahatlıkla, Cumhurbaşkanının vetosunu aşabilecek güçtedir.

Cumhurbaşkanlığı Sisteminin yasamanın üstünlüğünü öne çıkaran yönleri bulunmakla birlikte, yeni sistemde yürütmenin de etkili bir şekilde yapılandırılmak istendiği yapılan değişikliklerden anlaşılmaktadır. Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve Bakanların atanmasını

da, bazı başkanlık sistemlerinde görülen yasama onayı şartı Cumhurbaşkanlığı sisteminde getirilmemiştir. Cumhurbaşkanlığı sisteminde, Cumhurbaşkanı ile birlikte seçimle göreve gelen bir yardımcılık makamına yer verilmemiş, Cumhurbaşkanının atama yetkisine bağlanmıştır. Ek olarak üst kademe kamu yöneticilerinin Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile belirlenecek usûller çerçevesinde Cumhurbaşkanı tarafından atanıp, görevden alınabilmesi de yürütme de etkililiği sağlama amacına dönük bir diğer düzenlemedir. Diğer bir ifade ile Cumhurbaşkanlığı Sistemi bazı başkanlık sistemlerinde görülen, üst düzey yöneticilerin atanmasında yasama onayı kurumuna yer vermeyerek, burada da cumhurbaşkanına yürütme alanında politikasını hayata geçirmede kendi kadrosu ile çalışma inisiyatifini güçlendirmiştir.

Cumhurbaşkanının doğrudan atamasına tabi olan, Meclisin atanmalarında onay yetkisinin bulunmadığı bakanların cezai sorumlulukları gereği Meclis tarafından Yüce Divana sevk edilmelerinin Cumhurbaşkanı için getirilen prosedürle aynı olması da Cumhurbaşkanının otoritesini güçlendiren diğer bir düzenlemedir. Cumhurbaşkanlığı sistemi Cumhurbaşkanı ve Bakanların sorumluluğu açısından ABD sistemine daha yakın bir çerçeveye sahiptir.

Yürütmenin etkililiği açısından diğer bir husus Bakanlıkların ve bağlı teşkilatlarının kararname ile kurulabilmesidir. Yine benzer şekilde, merkezi yönetime bağlı kamu tüzelkişiliğinin Cumhurbaşkanı kararnamesi ile kurulabilmesi de yürütme de etkililiği önceleyen bir diğer düzenlemedir.

Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Kilitlenmeyi önleyecek üç önemli mekanizmaya yer verildiği görülmektedir. Bunlar; eş zamanlı seçimler, seçimlerin karşılıklı olarak yenilenebilmesi ve bütçe ile ilgili düzenlemelerdir. Eşzamanlı seçim, seçmenlere yasama ve yürütmede benzer eğilimlerin oluşmasına fırsat tanıyarak sistemin işleyişinde bir kilitlenme yaşanması olasılığını zayıflatan bir mekanizmadır. Bütçe konusunda yürütme ile yasama arasında bir anlaşmazlık durumunda, sistemin kilitlenmesini önlemek amacıyla bir önceki yıl onaylanan bütçenin yürürlüğe girebilmesi bu kapsamda dikkat çekmektedir. Cumhurbaşkanlığı Sisteminde kilitlenmeyi önleyici diğer bir mekanizma seçimlerin karşılıklı olarak yenilenebilmesidir. Cumhurbaşkanlığı makamına iki defa seçilebilme kısıtı ve Meclisin nitelikli çoğunlukla seçim kararı alabilmesi, iki otorite arasında uzlaşmayla çözümlenemeyecek bir sorunun varlığı durumunda bunun aşılması açısından öngörülen bir mekanizma olduğunu göstermektedir.

Yeni Sistemde Denetimin Anlamındaki Değişim

Cumhurbaşkanlığı Sisteminde kuvvetler arasında denge ve denetimi anlayabilmek için, başkanlık sisteminin kuvvetler yapısının mantığına ve parlamenter sistemden olan temel farklılığına değinmemiz gerekmektedir. Başkanlık Sistemleri tek seçime dayanan bir işleyişe sahip değildir. Yürütme ve yaşama ayrı ayrı yetkilerini halktan alırlar. Başka bir ifade ile başkanlık sistemlerinde, parlamenter sistemlerden farklı olarak yürütme türevsel bir otorite değil, seçime dayalı asli bir otoritedir. Yürütme de en az meclis kadar halkın tercihinin doğrudan bir yansımasıdır. Burada meclisin halkın iradesine dayalı bir bileşimi yansıttığı, buna karşılık yürütmenin çoğunlukçu bir biçimde belirlendiği şeklindeki bir itiraz da gerçekçi değildir. Çünkü parlamenter sistemlerde hükümet ya parlamento içindeki çoğunluk grubundan ya da bir kaç parti arasındaki pazarlıkların neticesinde kurulmaktadır ki neticede yasamadan çıkan yürütme yapısı da çoğunlukçudur. Üstelik bu çoğunluğa dayalı türevsel bir güven oylaması tek başına meşruiyet için yeterli kabul edilemez. Çünkü güven oylaması, daha çok parti liderleri arasındaki pazarlıkların bir sonucu olarak şekillendiğinden, her zaman halkın tercihlerinin bir yansıması olarak sonuçlanmayabilir. Başkanlık sistemlerinde yürütmeye verilen anayasal yetkiler, sistemin mantığı gereği doğrudan halktan alınan yetkiye bağlı olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla yasama ile yürütme arasındaki denge ve denetleme türevsel bir kuvvetin yasama organı tarafından denetlenmesi esasına dayalı parlamenter sistemden oldukça farklıdır (Alkan, 2018).

Yine bu çerçevede parlamenter sistemde etkisi sınırlı kabul edilen bazı denetim araçlarının başkanlık sisteminde daha güçlü bir denetim aracına dönüşmesidir. Bu açıdan Meclis araştırmasının başkanlık sistemlerinde etkili bir denetim mekanizması olduğunun öncelikle belirtilmesi gerekmektedir. Araştırma Komisyonları başkanlık sistemlerinde, parlamenter sistemlerden farklı olarak, oldukça etkili bir denetim mekanizmasıdır. Meclis araştırmasının etkili olmasının bir nedeni yürütmeden bağımsız bir mekanizma olarak yürütmeye yönlendirilmiş bir denetim yetkisi olmasıdır. Oysa parlamenter sistemlerde yasama ve yürütmenin parlamento çatısı altında iç içe geçmiş şekilde yer almaları araştırma yetkisinin etkili bir denetim mekanizması olarak kullanılabilmesini sınırlamaktadır. Başkanlık sistemlerinde araştırma komisyonlarının etkinliğini artıran ikinci neden ise, araştırma komisyonlarının toplantı ve raporlarının açık olmasıdır. Kongre araştırma komisyonları yürütmenin izlediği birçok politikanın kamuoyunda sorgulanmasına neden olduğu gibi, yürütme tarafından izlenen politikaların değişimi konusunda da etkili bir baskı unsuru olarak işlev görebilmektedir (Kriner ve Schickler, 2016).

Başkanlık sistemlerinde, parlamenter sistemlerde bir denetim aracı olarak işlev görmeyen hususlar, sistemin mantığı gereği bir denetim aracına dönüşebilmektedir. Bu açıdan verilebilecek en iyi örnek bütçenin onaylanması sürecidir. Parlamenter sistemlerde bütçeyi hazırlayan yürütme, aynı zamanda yasamada da çoğunluğu oluşturduğundan, bu sistemde bütçe süreci büyük ölçüde prosedürel bir nitelik taşımaktadır. Parlamenter sistemlerde bütçelerin yasama tarafından onaylanmaması neredeyse imkansızdır. Bu nedenle bütçesi kabul edilmeyen bir hükümetin güvenoyunu yitirdiği de facto olarak kabul edilir ve hükümet görevinden alınmış sayılır. Parlamenter sistemlerde bütçe kamu gelirlerinin, kamu kuruluşlarına dağıtılmasını ifade eden bir tür dağıtım cetvelinin onaylanmasıdır. Buna karşılık, başkanlık sisteminde yürütme ve yasamanın iç içe geçmişliği kabul edilmediğinden ve yürütmeye doğrudan halk meşruiyetine dayalı olarak politika belirleme ve düzenleyici işlem yapma yetkileri tanıdığından bütçe yasamanın yürütme üzerinde bir tür denetim aracına dönüşmektedir. Başkanlık sistemlerinde bütçe, başkanın yeni politikaları için gerekli mali gereksinimlerin Meclis tarafından onaylanması, dolayısıyla başkanın politikalarına yasama tarafından onay verilmesi anlamına gelmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Yeni sistemde bu mantığın anlaşılması ve gerek yargısal denetim, gerekse sistemin gerektirdiği Meclis içtüzüğü ve uyum yasaları konusunda yapılacak değişiklikler son derece önemlidir.

Bu çerçevede TBMM'nin Meclis Araştırması yetkisini güçlendiren ve özellikle açıklık ilkesini hayata geçiren değişikliklerin yapılması önem kazanmaktadır. Benzer şekilde yeni sistemin mantığına uygun olarak siyasi partiler yasası, yerel yönetimlerle ilgili düzenlemeler, seçim sistemi ve kamu yönetimi alanında yasalarda gerekli değişikliklerin yapılması denge denetim sisteminin işlevsel olmasını yakından etkileyecektir.

Cumhurbaşkanlığı sistemi, yukarıda değinildiği gibi, Cumhurbaşkanı Yardımcısı ve bakanların atanmasında yasama onayına yer vermemiş, buna ek olarak görevleri ile ilgili suçlarda Cumhurbaşkanına denk bir Meclis soruşturması getirmiştir. Başkanlık sisteminin mantığı açısından Cumhurbaşkanının kendi bakanlarını ataması, tek başına demokrasiye ve kuvvetler ayrılığına aykırı bir durum değildir. Bu çerçevede başkanlık sistemlerinde bakanların atanmasına ilişkin üç farklı yöntemin olduğunu belirtebiliriz. Bunlardan ilki bakanların tek tek, başkan tarafından yasamanın onayına sunulması ve görev sırasında yine yasamaya karşı yalnızca cezai sorumluluklarının kabul edilmesidir (ABD). İkinci yöntem, bakanların göreve

başlama aşamasında yasamanın onayına sunulmaması, ancak yasama karşısında cezai ve siyasi sorumluluklarının kabul edilmesidir (Arjantin). Üçüncü yöntem ise, yasamanın onayına sunulmayıp, yasamaya karşı cezai sorumluluklarının kabul edilmesidir (Meksika). Cumhurbaşkanlığı sistemi bu açıdan bakanların atanması ve soruşturulmasında oldukça korunaklı bir sistem getirmektedir. Bu noktada cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların atamalarında Meclis onayı ya da itirazı esasının benimsenmesi ve Meclis tarafından Yüce Divana sevk kararı alınmasında, yine cezai sorumlulukla sınırlı kalmak şartıyla, doğrudan seçimle gelen ve sistemin denge unsurlarından biri olan Cumhurbaşkanından daha aşağıda bir nitelikli çoğunluk getirilmesi makamın siyasi niteliği gereği daha yerinde olacaktır (Alkan, 2019).

Burada üzerinde durulması gereken diğer bir husus sistem değişikliğinin sonucu olarak kuvvetler ilişkisindeki değişimin her şeyden önce yargısal denetimin bakış açısına yansımaları gereğidir. Parlamenter sistemlerde yürütme iktidarı kanun uygulamasını içerdiğinden yargısal denetim açısından yürütmenin kullandığı yetkilere kanun merkezli bakış açısı hakim bir yaklaşımdır. Oysa başkanlık sistemlerinde yürütme doğrudan anayasadan kaynaklanan düzenleyici yetkiler kullanmaktadır. Özellikle Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile yasama alanı arasındaki sınırın belirlenmesi ve yorumlanması açısından kuvvetlerin niteliğindeki değişimin büyük önemi bulunmaktadır. Cumhurbaşkanlığı Sistemi, kararnameler konusunda belirtildiği gibi, açıkça yasama üstünlüğünü kabul etmiştir. Yeni sistemde Meclis, çıkartacağı bir kanunla bir Cumhurbaşkanlığı Kararnamesini kaldırabilmektedir. Bu yaklaşım yasama üstünlüğünü getirirse de başkanlık sisteminin işleyişi açısından potansiyel bir zayıflık doğurabilir. Meclis çıkartacağı kanunlarla kararname alanını tamamıyla işlevsiz bırakabilir. Bu da yürütme otoritesi olarak doğrudan halka karşı sorumlu olan Cumhurbaşkanını politika üretemez hale getirebilir. Daha da önemlisi yürütmeyi kilitleyebilir. Bu nedenle Anayasa'da Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenleneceği belirtilen konuların münhasır yetki olarak kabul edileceği bir anayasal düzenleme veya anayasal teamülün oluşturulması zorunluluktur. Dolayısıyla Anayasa'da Cumhurbaşkanına tanınan kararname yetkilerinin münhasır kararname alanı olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde Mecliste salt çoğunluğu oluşturacak bir partiler bloğu Anayasanın ilgili hükmünü geniş yorumlayarak münhasır yetki alanını daraltıp, Cumhurbaşkanının Kararname çıkarma yetkisini ortadan kaldırabilir. Cumhurbaşkanının kararname çıkartma yetkisini sınırlayan, ancak ülkenin ihtiyaç duyduğu konularda uzlaşma ile kanun çıkartamayan bir Meclis bileşimi yürütmenin verimliliğini de ortadan kaldırabileceği gibi siyasi bir krize de neden olabilir. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi'nin Kararname ve Kanunlar arasında ortaya çıkacak uyumsuzluklarda "münhasır" bir kararname alanının varlığını kabul eden bir yaklaşımı benimsemesi oldukça önemlidir.

Yararlanılan Kaynaklar

Alkan, H. (2019) Türkiye'nin Geleceğinde Yönetim, İstanbul: İlke Yayını.

Alkan H. (2018) Kurumsalçı Yaklaşım Işığında Yeni Siyasetin Analizi: Cumhurbaşkanlığı Sistemi, Ankara: Liberte Yayınları.

Harvard Law Review (HLR). (2010). Presidential Authority. *Developments in The Law*, 125, 2057-2156.

Linz, J. J. (1985). *Democracy: Presidential or Parliamentary Does It Make A Difference?* http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNABJ524.pdf (20.09.2012).

Madison, J. (1992). The Federalist Nos. 47, 48. A. Lijphart (Ed.). *Parliamentary Versus Presidential Government*, New York: Oxford University Press.

Nino, C. S. (1992). Ideas and Attempts at Reforming The Presidentialist System of Government in Latin America. A. Lijphart (Ed). *Parliamentary Versus Presidential Government*, New York: Oxford University Press.

Szilágyi, I. M. (2009). Presidential Versus Parliamentary Systems. *AARMS*, 8(2), 307-314.

US Senate (2013). *Impeachment*. http://www.senate.gov/artandhistory/history/common/briefing/Senate_Impeachment_Role.htm#4 (07.02.2013).

Prof. Dr. Burhan Kuzu

TBMM Anayasa Komisyonu Eski Başkanı

PARLAMENTER SİSTEMDEN CUMHURBAŞKANLIĞINA GEÇİŞ SÜRECİ

Cumhurbaşkanlığı Sisteminden önceki eski modelin en önemli çıkmazlarından biri özellikle Türkiye ölçeğinden bakıldığında koalisyonlara çok fazla açık olması, adeta gebe olmasıdır. Koalisyonlar dönemleri hoş olmayan dönemlerdir. Bir tesanüt, tecanüs, yoktu. En küçük partilere fevkalade fazla imkanlar veren bir tablo vardı. Örneğin en küçük parti yirmi vekili varken on bakanlık istemekte bu sefer de bakanlık sayısı yetmeyince bakanlıklar bölünmeye başlıyordu. Örneğin 2002’de otuz dokuz bakan vardı. Şu anda bu bakan sayısı azaltılmıştır. Buradaki asıl belirtilen şey küçük olan bir partinin koalisyonlarda çok iddialı bir şekilde hakketmediği oranda pay almış olmasıdır. Milli iradedeki payı ile orantısız olarak pay almasıdır. Asıl vurgulanması gereken nokta budur. O dönemlerde yetkili kim, sorumlu kim bilinmiyordu. Bakanlık sayısı da haliyle belli olduğu için yeni bakanlıklar oluşturuluyordu. Bu da bir bakanlığı bölerek gerçekleşiyordu. Örneğin Meteoroloji Bakanlığı vardı. Halbuki bunun için bakanlığa gerek yoktur. Peki bundan kurtuluş nerede bulundu? Barajlar koyuldu. Koyulan barajlar yüzde on olarak belirlendi. Bu baraj elbette ki yüksektir. Dünyadaki barajlar yüzde iki ile beş arasındadır. Yani ülkenin şartları yöneticileri oraya kadar zorladı. Gerçi son yapılan seçimlerdeki iş birlikleri bu barajları geçersiz kıldı. Ancak senelerce bizim anayasamızda koyduğumuz hüküm yani “seçimde adalet yönetiminde istikrar” ilkesi hiçbir zaman çalışmadı. Bu güzel bir sözdür, bunun için seksenden fazla seçim modeli önerilmiş vaziyetteydi ancak hiçbiri bu işi çözememiştir. Çünkü istikrar ile adalet aynı anda değil, ayrı ayrı sağlansın denildi. İşte yeni sistemden biz bunu yapmadık. Başkanlık modeli ile bir taraftan yürütmeyi direkt seçerek yürütmedeki istikrarı sağladık, diğer taraftan seçimde adaleti de yüzde onluk barajı kenara koyarak konuşuyorum aldığı oy oranında temsil imkanı vererek sağladık. İsveç, Norveç, Danimarka gibi ülkelerdeki koalisyonlardan bahsedip bir sorun çıkmadığı söyleniyor. Halbuki o ülkelere bakıldığı zaman beş on milyon nüfuslu yerlerdir. Ayrıca savaşmakta olduğu dış güçler de yoktur. Dolayısıyla o ülkelerin kendi çapında belli bir düzeyde olduğu görülür. İçerisinde buldukları konum itibarıyla bu ülkelerde koalisyonlar fazla sorun çıkartmıyor olabilir.

Bu bahsedilen mesele sadece bize has olan bir mesele de değildir. Başka ülkelere de bakıldığı zaman benzer sıkıntıların olduğu görülmektedir. Diğer Parlamenter modellerde de bu sıkıntılar görülebilir. Bu sistemin bir diğer çıkmazına bakıldığında, bu sayılan ülkelerde aynı zamanda Parlamenter modelde kuvvetler ayrılığı sisteminin de olmadığı görülmektedir. Yasama, yürütme ve yargı elbette vardır ancak yargıyı bir kenara bırakırsak bu görünürde bir ayrılıktır. İşin özüne bakıldığında tamamen yürütmenin güdümündeki bir

yasamadan söz edilir. Gelen yasaların yüzde doksan sekizi hükümetten, sadece yüzde ikisi parlamento içindeki milletvekillerinden gelir. Aslında o yüzde ikilik kısım da hükümetin çok cesaret edemediği kamuoyunun baskısından korktukları için milletvekillerinin omuzlarına yıktıkları birtakım kanun teklifleridir. Parlamenter model döneminde meclisteki oylama sistemi ve denetim yetkisi de çalışmıyordu. Gensoru, meclis soruşturması vardı ancak bunların çalışmadığı görülmekteydi. Sebebi yine aynı şekilde parti disiplini ve onun verdiği mutlak olarak liderin sözünden çıkmama biçiminde olmasıydı. Örneğin 1961'den bu yana Gensoru konusunda iki yüz altmış iki kez başvuruda bulunulmuş sadece iki tanesi kabul görülmüştür. Meclis soruşturması 1961'den bu yana altı yüz kırk dört tane olmuş sadece on dört tanesi işlem görmüştür. Burada parti disiplini olduğundan parti dışında bir yöne gidilemiyordu. Bu tespitler sadece Türkiye'ye has tespitler değildir. Parlamenterizm nerede var ise benzer sorunlar oralarda da görülmektedir.

Eski modelde en çok sıkıntı çekilen bir diğer mesele de iki başlılık meselesiydi. Başbakanla Cumhurbaşkanı arasındaki sürtüşmeler; Demirel ile Çiller, Özal ile Mesut Yılmaz arasındaki tartışmalar buna örnektir. Yeni modelle bunu önlemiş oldu. Elbette bu modeli sadece biz savunmuyoruz, Bu model 1970'lerden bu yana Türkiye ne zaman krize girse bir çıkış için özellikle yarı başkanlık dillendirilmekteydi.

Benim öneri olarak sunduğum şey mecliste dar bölge modeline geçilmesidir. Örneğin altı yüz seçim bölgesi olacak ya da seçim bölgeleri üçerli olarak ayrılacak İstanbul, İzmir, Ankara şeklinde veyahut bu iller gibi diğer büyük şehirlere ayrılacaktır. Bu sağlandığı zaman, Parlamenter sistemde yaşanan iki sebep: Başbakanın sözünün dışına çıkamamak, bakanlık beklentisi ve milletvekillerinin tekrar seçilme kaygısı olmayacaktır. Vekilleri bulunduğu bölge halkının daha çok delegelerin veya belli grup seçmenin desteğiyle seçilmesi sağlanacaktır. Anca o zaman daha randımanlı bir meclisin oluşacağı söylenebilir. Bu yeni sisteme "Federal bir yapıya mı gider?" denerek de karşı çıkmıştır. Bunun olmadığını biz kuruluşuyla da görmüş olduk. Birçok siyasetçi bunu savunmuştur. Örneğin federalizme en hassas yaklaşanlardan biri olan Türkeş, 1969 tarihli kitabında çok net olarak kurtuluşun Başkanlık sisteminde olduğu söylemektedir. Ancak bu söylemini ülkenin bölünmesi ya da federal bir yapıya gidilmesi için söylememiştir.

Türkiye'de Başkanlık modelini çalışmayacağını öne sürenler sağlam bir gerekçe de belirtememişlerdir. Bu duruma böyle bakılırsa Parlamenter model İngiltere'de, Yarı başkanlık sistemi Fransa'da, Başkanlık ABD'de gerçekleşirken ortaya çıkan tabloda Türkiye yeni bir

model geliştirmedeği sürece hükümete kalıyordu. Dolayısıyla bu mantıklı değildir. Ayrıca bugün koalisyon dönemi olsaydı Pandemi sürecinde Türkiye'nin yarısı yok olurdu. Çünkü bu, geçmiş yıllarda görülmüştür. Neyse ki zamanında tedbirler alınmıştır.

Türkiye'de eski dönemde yaklaşık olarak altmış beş hükümet kurulmuştur. Bu da Cumhuriyetimizin doksan yedi yılında kurulan altmış beş hükümetini aslında Cumhuriyetimizin iki yüz altmışıncı yılında kurmamız gerekirdi. Demek ki hükümet istihkakını hayratça kullanan bir sistemden söz ediliyor. Bu modele geçilirken çekilen bir başka sıkıntı da Türkiye'deki Sol kesimin bu modele karşı çıkması oldu. Oy olarak yüzde otuz beş sol direndi. Bu modelde en çok kim kucaklarsa o ancak kazanabilir. Bence sistemin ana kolunu olan yüzde elli artı birden taviz verilmemesi gerekmektedir. Sol kesimden başka özellikle medya patronları da bu sisteme sıcak bakmamışlardı. Bir eleştiri de oradan geliyordu. Onlar da koalisyon dönemlerini iyi idare edebiliyorlardı. Dolayısıyla bu dirençle belli bir süre ötelendi ancak sonunda Başkanlık Sistemine geçilebilmiştir. Tabi bu iki yıllık süre değerlendirme bakımından çok yeterli değildir. Bir fikir verir ancak sorunların düzenlemeden, kurgulamadan, kuruluş ilkelerinden ziyade sistemin uygulamadan kaynaklanan zihniyet olarak bürokratin direnişiyle karşılaşılan veya 'başkan bilir üzerime almayayım' gibi söylemler yollarıyla yapılmış olmasından dolayı, sıkıntılar buralardan kaynaklanmaktadır. Kısa sürede sistemin sorunsuz ilerleyeceği zaten düşünülemez. Örneğin Fransa 1962'de yarı başkanlık sistemine geçmesine rağmen, kırk altı yıl sonra 2008'de çok köklü reformlar yapmak durumunda kalmıştır.

Son günlerde muhalefet partilerimizin tamamı "Güçlendirilmiş Parlamenterizmi" savunmaktadırlar. Ancak böyle bir söylem olmasına karşın böyle bir model yoktur. Kastedilen modelleme daha öncesinde Türkiye'de denemiştir. Örneğin kanun hükmünde kararname getirilmiş, kırk beş gün içinde hükümet kurulamaz ise seçime gidilmesi öngörülmüş, benzeri uygulamalar denenmiştir ancak tek başına bir sonuç vermemiştir. Parlamenter sistemdeki parti disiplini sistemi mecburen vardır ve bu sistem var olduğu sürece fayda gelmez. Şükür ki, belki de bu, 15 Temmuz'un bir yansıması olmuş, Devlet Bahçeli'nin ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin de Başkanlık sistemine sıcak bakmasıyla Sisteme geçiş gerçekleşmiş ve şahsi görüşüm ile de iki yıldan beridir Sistem güzel ilerlemektedir.



SEMPOZYUM
FOTOĞRAFLARI

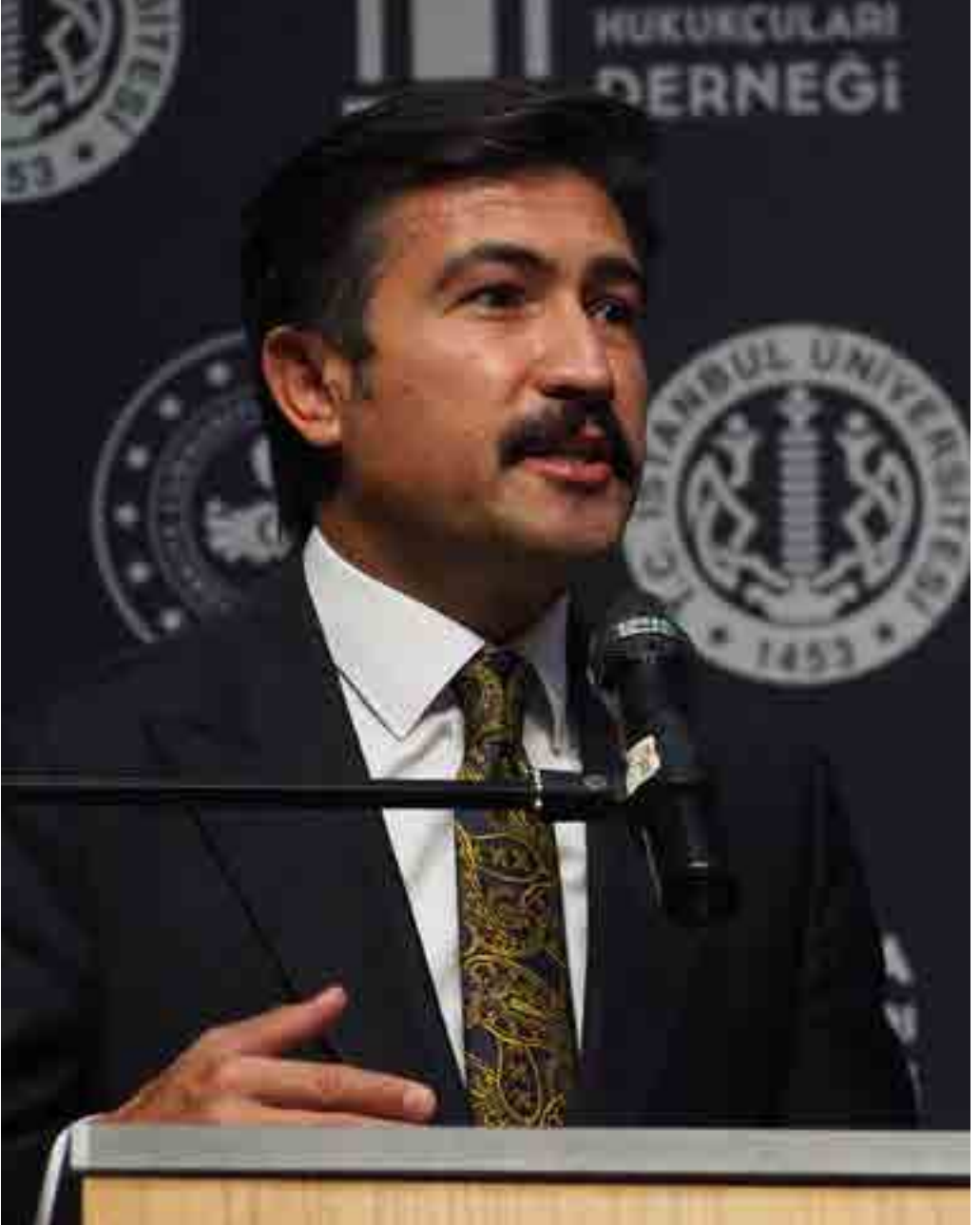




Açılış Konuşmaları



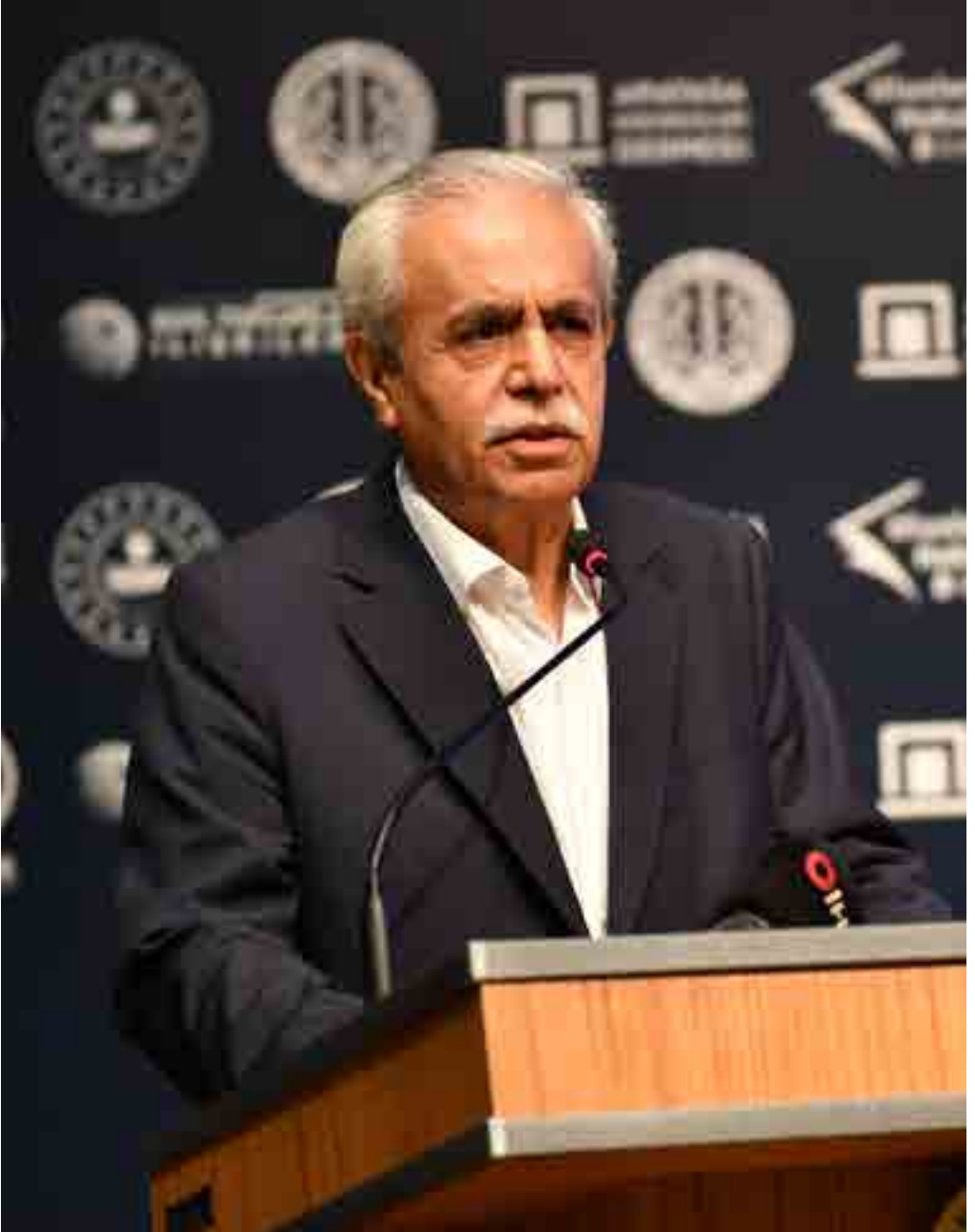
Süleyman Soylu - T.C. İçişleri Bakanı



Av. Cahit Özkan - AK Parti TBMM Grup Başkanvekili



Av. Ahmet Akcan - Türkiye Hukuk Platformu Genel Sekreteri



Av. Necati Ceylan - UHUB Genel Sekreteri



Dr. Ali Huseynli - Azərbaycan Milli Meclis Başkan Yardımcısı



Prof. Dr. Mahmut Ak - İstanbul Üniversitesi Rektörü





1. Gün | 1. Oturum



Oturum Başkanı - Prof. Dr. Muharrem Kılıç



Prof. Dr. Hamit Emrah Beriş



Prof. Dr. Kudret Bülbül



Dr. Levent Korkut



Prof. Dr. Tanel Demirel





1. Gün | 2. Oturum



Oturum Başkanı - Prof. Dr. Atilla Yayla



Prof. Dr. Birol Akgün



Yusuf Özhan



Prof. Dr. Ömer Çaha



Prof. Dr. Yusuf Şahin





1. Gün | 3.Oturum



Oturum Başkanı - Av. Cavit Tatlı



Dr. Murat Yılmaz



Av. Reşat Petek



Av. Muhammet Aydın



Av. Yasin Şamlı



Av. Mehmet Alagöz





2. Gün | 1.Oturum



Oturum Başkanı - Zekeriya Birkan



Prof. Dr. Ahmet Gökçen



Prof. Dr. Talat Canbolat



Av. Hüseyin Kaya





2. Gün | 2. Oturum



Oturum Başkanı - Prof. Dr. Metin Aksoy



Doç. Dr. Murat Yeşiltaş



Konuşmacı - Prof. Dr. Berdal Aral



Prof. Dr. Çağrı Erhan



Dr. İlyas Fırat Cengiz





2. Gün | 3. Oturum



Oturum Başkanı - Prof. Dr. Faruk Bilir



Prof. Dr. Yavuz Atar



Av. Mehmet Uçum



Prof. Dr. Yusuf Şevki Hakyemez



Prof. Dr. Haluk Alkan



Prof. Dr. Burhan Kuzu





Sempozyum Genel



Sempozyum Genel



Sempozyum Genel



Sempozyum Genel



Sempozyum Genel



Sempozyum Genel



Sempozyum Genel



Sempozyum Genel



Sempozyum Genel





Kapanış

TURKIYE HUKUK

Tüm Hukuk Etkinlikleri
Türkiye Hukuk'ta



Hukuk fakültelerinden hukuk kulüplerine, barolardan hukuk STK'larına birçok kurum tarafından düzenlenen akademik etkinlik ve eğitimleri duyurmakta ve birçoğunu takip ederek haberleştirmekteyiz.

**Akademik kariyerinize ve kişisel gelişiminize
katkı sağlamak için:**

turkiyehukuk.org



[/turkiye_hukuk](https://twitter.com/turkiye_hukuk)



[/turkiyehukuk](https://facebook.com/turkiyehukuk)



[/tr.hukuk](https://instagram.com/turkiyehukuk)

darbeler.com

TÜRKİYE'DE VE DÜNYA'DA DARBELER



Türkiye ve dünya tarihinde yaşanan darbe ve darbe girişimlerinin dijital kronolojisini tutuyor; demokrasinin daha sağlıklı inşası için geçmişin nabzını tutuyoruz.



TÜRKİYE HUKUK

P L A T F O R M U